

Christopher Gad

Virkeligheder på spil

- studier i empirisk filosofi, fiskerikontrol og
ontologisk arbejde

Ph.d.-afhandling

Informations- og Medievidenskab, Aarhus Universitet, 2009

Hovedvejleder: Randi Markussen

Virkeligheder på spil

Studier i empirisk filosofi, fiskerikontrol og ontologisk arbejde

Tusind tak til alle der har præget tilblivelsen af denne afhandling. En særlig tak går til:

Center for STS-studier på Informationsvidenskab og alle, der har lagt vejen forbi det sted, som gennem flere år har udgjort platformen for mit akademiske liv.

Claus Bossen, Peter Lauritsen og Finn Olesen for at gøre hverdagen på Informationsvidenskab til både en menneskelig og faglig fornøjelse.

Casper Bruun Jensen for at dele sin store viden med mig i en uendelig samtale om STS, ANT og meget andet.

Moeko Saito-Jensen for også at være min ven.

Elsebet, Povl og Johan Gad og deres gemaler for at være den bedste familie, nogen kan ønske sig.

Randi Markussen for vejledning og for med sine overraskende associationer til alle mulige ting altid at yde hjælp og støtte til at tænke anderledes.

Peter Bøgh Andersen for at gøre det muligt at stå til søs.

Kim Kullman og Monica Buscher for at gøre et koldt efterår i Lancaster til en varmere og akademisk interessant tid for mig.

Kasper Ostrowski for at løbe mig i gang og løbe med.

Lone Kofoed Hansen for mange inspirerende samtaler, der giver mod til at kaste sig ud i lidt af hvert.

Troels Posselt for samtaler om alskens litteratur og venskab.

Rune Mai og Christian Spliid Clausen for ubetinget og godt venskab.

Og til alle andre jeg kender fra Informationsvidenskab for at vise mig, hvor stolt man kan være over vores faglighed, hvad enten den udfoldes i den uvirkelige verden eller den akademiske.

Katja Damkjær Spliid og Bente Pasgaard for at lokalisere mine sproglige kvababbelser.

Jeg vil gerne sende en **ekstra varm tak** til *Vestkysten og skibets besætning* for at tage åbenhjertigt imod mig og dele hverdag og tanker med mig. Jeg vil også sige ekstra tak til mine medforfattere og til de personer, som har læst og kommenteret hen af vejen. Afhandlingen havde ikke været mulig at skrive uden jer. Dens fejl og mangler er naturligvis mine egne.

Århus d. 27.1.2009

Christopher Gad

Indhold

DEL 1: Indledning.....	1
1.1.1 Formål og bidrag	2
1.1.2 Empirisk filosofi - tilgangens potentiale og rækkevidde	3
1.1.3 Opbygning og valg af teoretiske og analytiske fokuspunkter	7
DEL 2: Empirisk filosofi som tanke- og tilgang	12
2.1 Karakteristik af empirisk filosofi	13
2.1.1 Empirisk filosofi som et fokus på "filosofering" i praksis	13
2.1.2 Empirisk filosofi i relation til ANT og generaliseret non-asymmetri	14
2.1.3 Ontologi og multiplicitet.....	19
2.1.4 Multinaturalisme.....	23
2.1.5 Empirisk filosofi som multinaturalisme illustreret gennem en etnografisk case ...	27
2.2 Centrale begreber for udvikling af empirisk filosofi.....	32
2.2.1 Komplexitet, tværfaglighed og videnssamfund	32
2.2.2 Relationsbegrebet og empirisk filosofi som "relationisme"	35
2.2.3 Skala og proportionalitet.....	42
2.2.4 Teoretisk agnosticisme i forhold til skala vs. "overskridelse" af skala	45
2.2.5 Fraktalitet	47
2.2.6 Komplexitet, fraktalitet og empirisk filosofi	51
2.3 Analytiske konsekvenser af empirisk filosofi	55
2.3.1 Opfindelse og objektivering af et empirisk felt.....	55
2.3.2 Et empirisk felt som et delvist eksisterende sted	56
2.3.3 Et empirisk felts uendelige karakter	57
2.3.4 Naturalistiske forestillinger om et felt.....	59
2.3.4 Fiskerikontrol som et "analytisk netværk"	60
DEL 3: Empirisk filosofiske analyser af fiskerikontrol	63
3.1 Introduktion til fiskerikontrol	64
3.1.1 Fiskerikontrol i Danmark	64
3.1.2 Empirisk materiale, herunder kontrolskibet Vestkysten.....	65
3.1.3 Et konfliktfyldt felt i forandring – normalisering af kontrol.....	69
3.1.4 Normalisering af teknologisk udvikling.....	72
3.1.5 En kontrast mellem nutid og fortid.....	74
3.1.6 En præventiv effekt	76
3.1.7 Præventive teknologier og deres rækkevidde	78
3.1.8 Virkelighed på spil	81
3.1.9 Toldersyndromet.....	83
3.1.10 Infrarefleksivitet i fiskerikontrol.....	85
3.2 Dokumenter om fiskerikontrol læst som udlægninger af netværk.....	88
3.2.1 Praktisering af fiskeri og fiskerikontrol som genstande for styring.....	89
3.2.2 Dokumenter i lyset af STS-studier og etnografi	90
3.2.3 At "læse med" dokumenter.....	93
3.2.4 Deloitte-rapporten	95

3.2.5 Fiskeridirektoratets kontrolstrategi	98
3.2.6 En resultatkontrakt mellem direktoratet og ministeriet	106
3.2.7 Afrunding - reflektiv kontrol og styring	111
3.3 Teknologifilosofi som empirisk filosofi - en undersøgelse af teknologiske skalaer i praksis	116
3.3.1 Don Ihdes teknologifilosofiske agenda	119
3.3.2 Empiriske anliggender for filosofi og antropologi	121
3.3.3 Praksis, epistemologi og teknologi	125
3.3.4 Empirisk filosofi eksemplificeret	127
3.3.5 Den zimbabwianske bushpumpe og teknologiens flydende karakter	128
3.3.6 "Enabling" teknologi	132
3.3.7 Fiskerikontrol og teknologiske skalaer	136
3.3.8 Afrunding - ontologisk fluiditet, enablement og teknologiske skalaer	143
3.4 Situeret overvågning	149
3.4.1 Overvågningsstudier – en karakteristik	150
3.4.2 Situeret af overvågning	154
3.4.3 Overvågning i praksis på Vestkysten	158
3.4.4 Arbejdet med at etablere overvågning	162
3.4.5 Friktion	164
3.4.6 Modstand	165
3.4.7 Hvem overvåger hvem?	166
3.4.8 Omsorg eller kontrol?	167
3.4.9 Afrunding - situeret overvågning	168
3.5 Hvad vi taler om, når vi taler om sømandskultur	171
3.5.1 Hvad vi taler om, når vi taler om X	173
3.5.2 Fraktale eller delvise tematiske forbindelser	174
3.5.3 Fakta og fiktion - en skala udspændt mellem nærhed og fjernhed	176
3.5.4 Filmen Martha	177
3.5.5 Analyse af Martha	179
3.5.6 Havstrømer: maskulin heroisering og omsorg for fiskerierhvervet	184
3.5.7 Første tematiske forbindelse: frihed og styring	188
3.5.8 Anden tematiske forbindelse: kønsforståelser og køn som kommentar på hierarki	189
3.5.9 Tredje tematiske forbindelse: orden, uorden og teknologiforståelse	199
3.5.10 Fjerde tematiske forbindelse: reflektiv nostalgi	201
3.5.11 Et fællestræk ved de tematiske forbindelser: refleksivitet som kulturel værdi ..	204
3.5.12 Afrunding - fiskerikontrol i sammenhæng	206
DEL 4: Afrunding	210
4.1 Empirisk filosofiske spændinger	211
Referencer	223
Dansk resumé	236
English summary	240

DEL 1: Indledning

I den første del af afhandlingen vil jeg beskrive dens formål, herunder dens teoretiske og analytiske bidrag. Jeg vil overordnet karakterisere min tilgangs potentialer og rækkevidde og beskrive afhandlingens opbygning og analytiske fokuspunkter.

1.1.1 Formål og bidrag

Hovedformålet i denne afhandling har to sider. Jeg vil først udvikle *empirisk filosofi* som analytisk tanke- og tilgang. Dernæst vil jeg vil afprøve og udvikle empirisk filosofi videre i analyser af empirisk materiale om *fiskerikontrol*. Min empiri er koncentreret omkring mit feltarbejde på det danske fiskerikontrolskib *Vestkysten*, men breder sig også til tekstligt kildemateriale.

Empirisk filosofi er ikke en teori, der er fuldt konsolideret som faglig tradition. Begrebet blev introduceret af filosofen og Science, Technology, Society (STS)-forskeren Annemarie Mol i værket *The Body Multiple*. I dette værk benytter hun begrebet til at betegne sin tilgang i undersøgelse af lægevidenskabelige praksisser omkring åreforkalkning i Holland (Mol 2002). Mol har med empirisk filosofi sat nogle ideer i spil i det multidisciplinære fagfelt STS, der dog ikke kan siges at dominere her.¹ Begrebet refererer altså ikke til en bredt anvendt eller færdigudviklet teori, men er en teoretisk bold, Mol har kastet på banen. Denne afhandlings bidrag er at gribe, modellere og spille bolden videre. Jeg vil således udvikle begrebet om empirisk filosofi ved at trække på ressourcer i antropologi og STS, herunder særligt arbejder af Mol, aktør-netværksteoretikeren Bruno Latour, cyborgfeministen Donna Haraway og antropologerne Eduardo de Viveiros de Castro og Marilyn Strathern.

Empirisk filosofi lægger op til at undersøge sit analyseområde empirisk og giver anledning til at betragte det som et distribueret, komplekst og dynamisk netværk. Afhandlingens analytiske bidrag er at udvikle en forståelse af udvalgte dimensioner af *fiskerikontrol i praksis* gennem analyser af feltarbejde og tekstligt kildemateriale. Så vidt jeg ved, er fiskerikontrol ikke undersøgt på lignende vis i akademisk sammenhæng. Afhandlingens mål er herunder, at empiriske filosofiske analyser af fiskerikontrol vil bidrage

¹ I juni 2008 blev der på Said Business School i Oxford, England gennemført et seminar med titlen *A Turn to Ontology in STS* (<http://www.sbs.ox.ac.uk/events/ontology/>), som netop er det fokusskifte, der karakteriserer empirisk filosofi. Mols kommentarer til spørgsmål, som arrangørerne af dette arrangement stillede, problematiserer, om der i STS kan tales om en decideret drejning mod ontologi og dermed mod en empirisk filosofisk tilgang. "Are there turns? Or are there a few people trying to attend to a theme, something to attend to?" (Mol 2008). I min forståelse er der ikke tale om en drejning mod ontologi og empirisk filosofi i STS, men snarere om et bestemt fokus, som interesserer visse og muligvis flere og flere personer. Det er da stadig et åbent spørgsmål, hvad empirisk filosofi er, og hvad tankegangen betyder for analyse, og dermed kalder begrebet på afprøvning og udvikling.

til forståelse af et moderne, neoliberalt, "videnskabeliggjort" og teknologiseret bureaukratis virksomhed og dermed til forståelse af begreber som teknologi, kontrol, styring og frihed.

Min strategi er, at jeg i afhandlingens anden del efter denne indledning sætter empirisk filosofi i relation til nogle begreber, jeg betragter som "tænkeressourcer" for tilgangen. Det er væsentligt at understrege, at jeg opfatter empirisk filosofi som en bestemt indstilling, disposition eller attitude, som danner afsæt for studier i, hvordan virkelighed løbende indrettes i partikulære sammenhænge, og ikke som en "stærk teori",² der skal forklare verden. Derfor er det ikke min intention at konstruere en overordnet teoretisk ramme, som herefter appliceres i analyse. Det er i stedet målet, at min specificering og diskussion af vigtige begreber for empirisk filosofi kan fungere som katalysator for, at teori og empiri vil indgå i frugtbare analytiske samspil. I analyserne vil jeg således løbende inddrage nye teoretiske elementer og udvikle empirisk filosofi i det omfang, jeg finder relevant.³

1.1.2 Empirisk filosofi - tilgangens potentiale og rækkevidde

Theory does not express, translate or serve to apply practice: it is practice
(Deleuze og Foucault i Deleuze 1999: vii)

Empirisk filosofis teoretiske og analytisk nyskabende potentiale har udspring i, at der med begrebet insisteres på at kombinere etnografiske studier i menneske og teknologi med undersøgelser af filosofisk relevante spørgsmål eksempelvis om, hvordan virkelighed, menneske eller teknologi bliver og er til. Empirisk filosofi kombinerer altså en filosofisk interesse for "grundspørgsmål" med en STS- og etnografisk interesse for studier i menneske

² "Stærk teori" er min betegnelse for en almindelig forståelse af teori som en generel forklaringsramme fx i forhold til, hvordan verden eller dele deraf er til og virker. Teori kan i denne forståelse eksempelvis fungere præsriptivt eller som en forklaringsmodel i forhold til en række meget forskellige fænomener. I mine øjne kan empirisk filosofi bl.a. med sine rødder i ANT ikke være et forsøg på at opbygge en stærk teori, men er snarere en metodologisk indstilling, attitude eller disposition, der søger at åbne for undersøgelse af, hvordan partikulære virkeligheder løbende bliver til og virker i praksis. Ideen om ANT eller post-ANT som en (postplural) attitude har jeg undersøgt tidligere (Gad 2005) og også sammen med Casper Bruun Jensen (Gad og Jensen 2009). Se endvidere Jensen (2004a) for en lignende pointe i forbindelse med hans karakteristik af STS-studier som ressource for udvikling af en *non-humanistisk disposition*.

³ Oprindeligt var målet for mit ph.d.-projekt at analysere "pervasive computing" eller ideen om "it i alting" gennem studier af et teknologisk "mættet" miljø. Det var derfor valget af sted for udførsel af feltarbejde faldt på fiskerikontrolskibet *Vestkysten*. Mit fokus er dog skiftet gennem ph.d.-processen, således at afhandlingen nu omhandler fiskerikontrol i bredere forstand. Pervasive computing er således ikke et fokus i afhandlingen, men jeg lægger dog stadig stor vægt på at undersøge teknologi i praksis.

og teknologi i praksis. I mine øjne refererer empirisk filosofi dog mere til STS, end tilgangen skriver sig ind i en filosofisk fagtradition. En filosofisk tilgang kan også have fokus på praksis, men vil i min forståelse oftest kredse om, det jeg vil kalde "det menneskelige vilkår" (frit efter titlen på Hannah Arendts værk *The Human Condition* (1958)). Filosofisk undersøgelse vil således i reglen fokusere på at identificere særegne og transcendent kendetegn ved *mennesket* (som sådan) og/eller dets almene situation og placere det i centrum af sin analyse.⁴ I forlængelse af bestemte grene i STS, navnlig feministiske teknologistudier og aktør-netværksteori (ANT), undersøger empirisk filosofi i stedet verden som heterogen og multipel. Mennesket kan med afsæt i sådanne tilgange kun forstås i samspil med andre aktører, herunder teknologi og/eller andre nonhumane aktører. Mennesket placeres dermed ikke i centrum hverken ontologisk eller analytisk, og i stedet er det opfattelsen, at såvel mennesker som andre aktører *bliver til* på bestemte måder i kraft af de partikulære sammenhænge, de indgår i.

Når empirisk filosofi stiller filosofiske spørgsmål, vil mulighederne for at svare derpå således altid være bundet til de empiriske sagsforhold, der undersøges. Denne bundethed til det empiriske antyder én grænse for tilgangens rækkevidde. Empirisk filosofi stiller sig forbeholdent over for forsøg på at udtale sig om det "generelle", "universelle", "transcendente", "almene" og lignende, f.eks. at menneske eller teknologi skulle være kendetegnet ved bestemte essentielle eller universelt gældende karakteristika. Ideer om, hvad det generelle mv. er, kan i en empirisk filosofisk forståelse dog have væsentlige effekter, men empirisk filosofi insisterer på, at det generelle altid har ophav i det partikulære, og derfor må knyttes analytisk dertil. Holdningen er således ikke, at "det generelle" ikke kan være *virksomt* i flere sammenhænge. Det generelle kan tænkes at "rejse" og gøre sig gældende på tværs af praksisser, som dog således igen vil indvirke på, det der opfattes som generelt.

⁴ Det er dog ikke al filosofi, som sætter mennesket i centrum. Empirisk filosofi er i familie med bestemte grene af filosofi og idéhistorie som f.eks. Gilles Deleuzes, Michel Serres og Michel Foucaults tænkning, der også undersøger mennesker, som produkter af historiske omstændigheder og de partikulære relationer og sammenhænge, de er spundet ind i.

Empirisk filosofi problematiserer dermed en almindelig forståelse af filosofi og etnografisk arbejde som væsensforskellige gøremål, det kræver forskellige tanke- og tilgange at udføre, og at de dermed også har klart separate formål, f.eks. at filosofisk undersøgelse omhandler det almene, mens etnografiske studier handler om at udforske det partikulære. For *alle* tilgange vil i en empirisk filosofisk forståelse være bundet og situeret i forhold til partikulære omstændigheder, som sætter grænser for, hvad der kan analyseres, og for, hvordan noget overhovedet kan beskrives.

Empirisk filosofi er således kendetegnet ved en form for relativisme. Relativisme bør dog her netop forstås i forhold til, at empirisk filosofi som beskrevet anser det for dybt problematisk at benytte noget "alment", "generel", "transcendent" mv., f.eks. en ekstern produceret teori til at forklare eller sammenligne praksisser med - endsige benytte en eksternt produceret standard for, hvad "god praksis" er til at vurdere dens "kvalitet". Hermed antydes en anden grænse for tilgangen, nemlig at det på baggrund heraf er vanskeligt at vurdere, hvad der er godt eller skidt ved praksis og dermed også at vurdere forslag til "forbedring" af praksis. Til gengæld vil tilgangen også kunne gøre sådanne forslag, deres forestillinger om god og dårlig praksis og disse forestillingers virkning i konkrete projekter til genstand for empirisk undersøgelse.

Relativisme henviser således i denne sammenhæng ikke til, at empirisk filosofi er en "lokalisme", dvs. at tilgangen skulle betragte praksisser som *radikalt* adskilt fra hinanden, f.eks. i kraft af at folk alskens steder gør forskellige ting og opfatter dem forskelligt. Der er heller ikke tale om en moralsk relativisme, dvs. den holdning, at alle værdier er "lige gode". Snarere er der med empirisk filosofi tale om relativisme som en *relationisme*, hvilket betyder, at *alle forhold er, som de er*, i henhold til de partikulære sammenhænge og relationer, som de indgår i. Derfor må de undersøges som sådan. Empirisk filosofi "forherliger" således ikke praksis eller det særegne og unikke, men er derimod en anledning til at udvikle et fyldigt praksisbegreb, dels ved at undersøge *både* handling og konceptuelle dimensioner af praksis, dels ved at analysere forbindelser mellem forskellige praksisser.

I en empirisk filosofisk forståelse skaber og vedligeholder en mængde aktører altså i samspil de virkeligheder, som de bebor. Aktører udfører således et *ontologisk arbejde*. Når

aktører f.eks. konkret omgås og behandler en bestemt teknologi i et hverdagsarbejde, der kunne handle om at få den til at virke, behandler de samtidig et konceptuelt spørgsmål om, hvad teknologi er. Og omvendt, når teknologiforståelser forhandles og omformes, antages dette med empirisk filosofi også at spille tilbage på, hvordan teknologier virker. Ontologisk arbejde er således hverken at betragte som ren handling eller ren tænkning. Teoretisering opfattes derimod som praksis, mens praksis omvendt betragtes som konceptuelt og teoretisk informeret. Empirisk filosofi sætter således fokus på aktørers både praktiske og teoretiske hverdagsarbejde med at forstå og vedligeholde de virkeligheder, de bebor, herunder teknologi og teknologiforståelse, menneske og menneskeforståelse.

I en empirisk filosofisk forståelse, er det således i kraft af et hybridt praktisk-teoretisk arbejde, at virkeligheder træder frem på bestemte måder og dermed ikke på andre. En anden væsentlig konsekvens af empirisk filosofi er således, at virkeligheden ikke opfattes som singulær. Dvs., at der tages afstand fra en idé om, at der eksisterer én rigtig/sand/egentlig virkelighed bag ved alskens fortolkninger deraf. Derimod opfattes "verden" som et sted, hvor multiple virkeligheder bliver til (og kan forsvinde) løbende i kraft af udviklinger i og ophør af forskelligt ontologisk arbejde. I dette lys fremstår det som helt centralt samtidig at undersøge både de teoretiske og praktiske eller de materielle og semiotiske dimensioner af ontologisk arbejde. For uden dette *hybride* arbejde, eksisterer virkeligheder simpelthen ikke.

Mit fokus gennem ph.d.-forløbet har været rettet mod ontologisk arbejde i fiskerikontrol. I naturlig forlængelse heraf har jeg søgt at skabe et samspil mellem studier i teori og studier i empiri. Det har i denne forbindelse været min erfaring, at skellet herimellem er porøst. Jeg har således oplevet, at teoretisk refleksion, der er mindst lige så abstrakt, som det jeg kan præstere med empirisk filosofi, optræder i min empiri, f.eks. i diskussioner om fiskerikontrol og teknologi blandt fiskerikontrollører og i officielle dokumenter om fiskerikontrol. Virkeligheder i relation til fiskerikontrol kan siges at være på spil på en ret grundlæggende facon for mange forskellige aktører i feltet. Situationen er således den, at grundlæggende overvejelser, en undren og forholden sig til, hvad verden er, og hvordan det er muligt at leve (sammen) i den, fremtræder på overlappende, resonerende og sammenfiltrede måder

på tværs af mit teoretiske og empiriske felt. Jeg vil i denne afhandling udnytte dette forhold analytisk og herigennem samtidig udforske fiskerikontrol, og hvad analytisk arbejde i en sådan situation kan bestå i.

1.1.3 Opbygning og valg af teoretiske og analytiske fokuspunkter

Efter denne indledning vil jeg i afhandlingens anden del undersøge udvalgte begreber, jeg betragter som centrale for udvikling af empirisk filosofi. I kapitel 2.1 karakteriserer jeg empirisk filosofi som en tanke- og tilgang eller indstilling til undersøgelse af virkeligheder og ontologisk arbejde. I afsnit 2.1.1 vil jeg herunder pege på nogle forskelle mellem empirisk filosofi og filosofi, betragtet som en fagtradition. I afsnit 2.1.2 undersøger jeg Bruno Latours idéer om *generaliseret symmetri* og et "vagt" vokabular og fremlægger, hvordan empirisk filosofi forholder sig dertil. I afsnit 2.1.3 vil jeg udlægge begreberne *ontologi* og *multiplicitet*, som er centrale i Annemarie Mols tænkning og for udvikling af empirisk filosofi. Empirisk filosofi er med sit fokus på ontologi og multiplicitet i familie med Eduardo Viveiros de Castros begreb *multinaturalisme*. Dette begreb vil jeg derfor undersøge i afsnit 2.1.4 og efterfølgende gennem et eksempel i afsnit 2.1.5 illustrere empirisk filosofi som en multinaturalistisk tanke- og tilgang.

I kapitel 2.2 vil jeg gå i dybden med væsentlige begreber i tilknytning til empirisk filosofi, nemlig *kompleksitet*, *relation*, *skala* og *fraktalitet*. Det er her mit mål at karakterisere tilgangen yderligere gennem specificering og diskussion af disse begreber. Som nævnt, opfatter jeg ikke empirisk filosofi som en "stærk teori", der forklarer verdens generelle beskaffenhed. I forlængelse heraf betragter jeg ikke de begreber, jeg inddrager, som bidrag til udvikling af en generel teoretisk model, men derimod som konceptuelle ressourcer for empirisk filosofisk analyse af virkelighedens tilblivelse i partikulære sammenhænge. Kapitel 2.3 omhandler i forlængelse heraf visse konsekvenser, som empirisk filosofi har for forståelse af, hvad et empirisk felt er, og hvordan det kan tilgås. Dette kapitel fungerer således dels som afrunding på afhandlingens anden del dels som et afsæt til den tredje.

I afhandlingens tredje del vil jeg analysere fire udsnit af empirisk materiale om fiskerikontrol. I kapitel 3.1 vil jeg først introducere til feltet og herunder beskrive, hvad der gør fiskerikontrol til et interessant undersøgelsesfelt for empirisk filosofi. Det er en central

begrundelse for flere valg af analytiske nedslagspunkter, at fiskerikontrollører under mit feltarbejde virkede optagede af bestemte forhold. Udover at de er veluddannede akademikere med interesse for at diskutere i al almindelighed, hang denne optagethed i mine øjne bl.a. sammen med, at kontrollører aktuelt befinder sig i en ambivalent position. De er i dag underlagt bureaukratisk styring og kontrol, samtidig med at de selv forvalter styring og kontrol. Fiskerikontrol er også på flere andre måder et komplekst foretagende i en dynamisk situation, hvilket i mine øjne giver anledning til, at fiskerikontrollører debatterer, hvad egen praksis er, og hvad det er for en virkelighed, de lever i. På lignende vis forholder officielle dokumenter om fiskerikontrol sig også til fiskerikontrol som et komplekst og dynamisk område. En empirisk filosofisk interesse for virkeligheder tilblivelse og ontologisk arbejde, kan således umiddelbart rettes mod de "grundtemaer", som fiskerikontrollører og dokumenter om emnet er optagede af.

Men herudover er det selvfølgelig ikke kun på baggrund af fiskerikontrollørernes interesser, at jeg har foretaget mine analytiske valg. Jeg tager også udgangspunkt i, at visse temaer fremstår særligt interessante for empirisk filosofi i forhold til at kunne bidrage til debatter i og omkring STS-feltet og også til en bredere akademisk diskussion om, hvordan f.eks. bureaukrati, teknologi og menneske kan forstås og studeres. Det er således en blanding af en empirisk filosofisk interesse for bestemte emner og kontrollørernes interesser, der i et samspil udgør grundlaget for mine valg af emner for analyse.

I kapitel 3.2 søger jeg at udvikle en empirisk filosofisk læsestrategi i forhold til officielle dokumenter om fiskerikontrol. I STS og antropologi foregår aktuelt en væsentlig debat om, hvordan man kan analysere dokumenter. Bør de f.eks. betragtes som beskrivelser og repræsentationer af praksis? Eller skal de ses som aktører eller som analyser af et givent område? Hvilken status har dokumenter i forhold til akademisk analyse, og hvordan virker de i praksis, hvis de undersøges på baggrund af en af eller begge de to sidstnævnte betragtninger? Dokumenter kan i en empirisk filosofisk forståelse netop betragtes som aktører i et netværk omkring fiskerikontrol og samtidig som særegne udlægninger af et netværk. Dokumenterne, jeg undersøger, har desuden til henblik at gøre forskellige emner i fiskerikontrol til genstand for kontrol og styring. Jeg undersøger altså dokumenterne med

afsæt i den betragtning, at de både er aktører i et netværk og forsøg på at konfigurere et netværk på bestemte måder. For at udvikle min læsestrategi inddrager jeg teoretiske ressourcer i antropologi og STS. Herudover inddrager jeg også den engelske Michel Foucault-læser Mitchell Dean, som har undersøgt "governmentality", magt og styring i moderne samfund (Dean 2006). I resonans med en empirisk filosofisk tilgang undersøger Dean styring og frihed i forhold til, hvordan disse emner udfoldes partikulært og i praksis. Dean tilbyder altså umiddelbart empirisk filosofi nogle ressourcer til udvikling af en forståelse af fiskerikontrol, idet praktisering af styring og kontrol i et samspil med frihed netop er fiskerikontrollørernes primære beskæftigelse i hverdagen. Kapitlet handler hermed også om at undersøge, hvordan empirisk filosofi kan bidrage til forståelse af, hvilken virkelighed der produceres i kraft af en moderne, neoliberal og bureaukratisk virksomhed.

Den anden analyse i kapitel 3.3 er en oversat og redigeret version af et bogkapitel, jeg oprindeligt skrev i samarbejde med Casper Bruun Jensen (Gad og Jensen 2008). I kapitlet sætter jeg fokus på at undersøge teknologiske skalaer, som fiskerikontrollørerne benytter og udvikler i forhold til teknologier på *Vestkystens* bro, f.eks. sikker vs. usikker teknologi og hightech vs. lowtech. Empirisk filosofi deler sin interesse for at undersøge teknologi i praksis med strømninger i teknologifilosofi, men adskiller sig bl.a. derfra i opfattelsen af, hvad der tæller som et passende empirisk analyseniveau. Teknologifilosofi benytter almindeligvis empiri til at illustrere filosofiske pointer, f.eks. til at eksemplificere, hvad der i generel forstand er teknologiers virkemåde i forhold til en menneskelig krop, subjektivitet eller, det jeg ovenfor kaldte, "det menneskelige vilkår". Mit ærinde i dette kapitel er imidlertid at undersøge, hvordan teknologiske skalaer benyttes og udvikles *specifikt* omkring fiskerikontrol. Derfor bruger jeg i dette kapitel en del plads på at positionere min tilgang i forhold til en teknologifilosofisk agenda og på at illustrere nogle ressourcer for teknologianalyse med henblik på at udvikle et særligt empirisk filosofisk argument om, hvordan teknologi kan undersøges og forstås i praksis.

Den tredje analyse i kapitel 3.4. er en oversat og redigeret version af en artikel, som jeg har skrevet i samarbejde med Peter Lauritsen (Gad og Lauritsen 2009). Her sætter jeg fokus på overvågning. *Vestkysten* deltager i et bureaukratisk overvågnings-, registrerings- og

kontrollarbejde i forhold til fiskeriet. Overvågning betragtes almindeligvis både i en offentlig debat og i akademiske analyser som enten et meget negativt eller meget positivt fænomen, men det tager sig langt mere broget ud i praksis på *Vestkysten*. Det er derfor af interesse for både empirisk filosofi og STS-studier at bidrage til en mere nuanceret forståelse af overvågning gennem undersøgelse af specifikke overvågningsfænomener. En væsentlig pointe i dette kapitel er, at empirisk filosofi for at kunne undersøge overvågning i praksis kræver et fokusskifte væk fra to metaforer, som dominerer i overvågningsstudier: *Big Brother* og *Panopticon*. Jeg vil argumentere for, hvordan disse metaforer sætter grænser for at kunne opnå analytisk indblik i det arbejde, den daglige vedligeholdelse og tillige den modstand, som optræder i forbindelse med konstitution af afgrænsede overvågningssituationer på og omkring *Vestkysten*. Jeg trækker i den forbindelse på Bruno Latours begreb om *oligoptikon* og Donna Haraways resonerende begreb om *situerethed* som teoretiske ressourcer for empirisk filosofi til at undersøge overvågning i praksis. Jeg argumenterer endvidere for, at overvågning som analytisk udgangspunkt bør betragtes som et åbent og mangfoldigt fænomen.

Den fjerde og sidste analyse i kapitel 3.5 tager udgangspunkt i en bestemt episode, som fandt sted under mit feltarbejde. Da jeg spurgte fiskerikontrollørerne om, hvad sømandskultur er, henviste de mig til at se den danske folkekomedie *Martha* fra 1967. Jeg erfarede senere, at dette værk er en kultfilm, der cirkulerer i sømandskredse (og i periferien deraf) som en grundreference til, hvad sømandslivet er. Forsamlinger dyrker ligefrem værket rituelt, som det er kendt i forbindelse med Jim Sharmans film *The Rocky Horror Picture Show* fra 1975. Denne dyrkelse af *Martha* som kultfilm, så jeg som en anledning til at undersøge værket nærmere. Idet empirisk filosofi stiller spørgsmålstegn ved prædefinerede forestillinger om, hvad menneske og teknologi er, og betragter virkeligheder som *tilblivelse* i kraft af samspil mellem alskens aktører, fremtræder identitet og kultur også som partikulære formationer i bestemte sammenhænge. I kapitlet undersøger jeg udvalgte tematiske forbindelser på tværs af *Martha*, et dokumentarprogram om livet på *Vestkysten* ved navn *Havstrømer* og empirisk materiale fra skibet. Mit fokus på bestemte forbindelser trækker på den indsigt, at identitet og kultur er produceret i tilknytning til andre partikulære forhold så

som køns- og teknologiforståelser.⁵ Dette kapitel handler altså om med afsæt i empirisk filosofi at undersøge, hvordan praksis på *Vestkysten* er spundet ind i en bredere sammenhæng, hvordan forbindelser kan fremanalyseres gennem læsning af de nævnte værker, og hvad der således kan forstås ved "sømandsidentitet" og "kultur" i netop denne sammenhæng.

I den fjerde og sidste del vil jeg runde afhandlingen af med at fremhæve nogle centrale anliggender for empirisk filosofi. Jeg vil bl.a. diskutere empirisk filosofi i forhold til at undersøge teknologi og fiskerikontrol som et moderne, neoliberalt og videnskabeliggjort bureaukrati. Jeg vil karakterisere empirisk filosofi yderligere i betragtning af analyserne, og i denne sammenhæng er en central problemstilling knyttet til den empirisk filosofiske antagelse om, at mange særegne og spredte virkeligheder opstår og består samtidig. Det gør det nemlig til en udfordring at forstå, hvordan de også er forbundne og sammenfiltrede med hinanden. I forhold til studier i teknologi er dette spørgsmål særdeles vedkommende. For det er netop ofte tilfældet, at teknologier forbinder en række ellers forskellige praksisser ved f.eks. at standardisere eller ved på anden måde at udgøre konkrete forbindelser mellem dem.

Spørgsmålet om, hvordan virkeligheder er resultatet af specifikke praksisser og altså er særegne størrelser, men samtidig relateret til andre, er en analytisk spænding, som fra start til slut har udgjort en drivkraft i mit arbejde med afhandlingen. Endvidere giver spændingen nogle fingerpeg om interessante fokuspunkter og anliggender i fremtidig empirisk filosofisk forskning.

⁵ Identitet har netop haft en særlig opmærksomhed i feministiske teknologi- og videnskabsstudier. Hvis moderne skel mellem menneske og teknologi, mand og kvinde, menneske og dyr forvikles og omformes aktuelt både på grund teoretiske og praktiske udviklinger i mange sammenhænge (se f.eks. Haraway 1991), bliver spørgsmålet om identitet netop også komplekst og fremstår som et spørgsmål vedrørende partikulære formationer af urene/mudrede/hybride/cyborg- identiteter.

DEL 2: Empirisk filosofi som tanke- og tilgang

I denne del af afhandlingen vil jeg karakterisere empirisk filosofi som tanke- og tilgang. Det vil jeg gøre ved at udfolde begreber, jeg ser som centrale for udvikling deraf: ontologi, multiplicitet, multinaturalisme, relationisme, skala og fraktalitet i kapitel 2.1 og 2.2. Desuden vil jeg reflektere over nogle analytiske konsekvenser, empirisk filosofi har for forståelse af og tilgang til et "empirisk felt" i kapitel 2.3. Idet empirisk filosofi undersøger verden som multipel og virkeligheder som specifikke bedrifter i praksis, er det ikke muligt at forstå tilgangen som en teori, der er gyldig alle vegne. Derimod er empirisk filosofi et forsøg på at kridte banen op for et frugtbart samspil mellem teori og empiri i specifikke analyser.

2.1 Karakteristik af empirisk filosofi

Begrebet *empirisk filosofi* er som nævnt sat i spil af den hollandske filosof og STS-forsker Annemarie Mol (2002: 4-7). Empirisk filosofi kan placeres i forlængelse af aktør-netværksteori (ANT) (Latour 2005; 1987; Law 2004; Law og Hassard 1999) og eksemplificerer således en "post-ANT" tanke- og tilgang, hvilket jeg har undersøgt sammen med Casper Bruun Jensen andetsteds (Gad og Jensen 2009; 2007). I afsnit 2.1.2 vil jeg karakterisere empirisk filosofi ved at sætte tilgangen i forbindelse til Latours idéer om *generaliseret symmetri* og hans forståelse af ANT som en udvikling af et "vagt" vokabular. Jeg vil beskrive begreberne *ontologi* og *multiplicitet* i afsnit 2.1.4 og karakterisere tilgangen yderligere ved hjælp af Eduardo de Viveiros de Castros begreb *multinaturalisme* i afsnit 2.1.5. Først vil jeg dog kort fremstille, hvad man med begrebet om empirisk filosofi kan forstå ved "filosofi".

2.1.1 Empirisk filosofi som et fokus på "filosofering" i praksis

Det er først og fremmest ressourcer for empirisk filosofi i antropologi og ANT, som jeg vil undersøge i denne del af afhandlingen. Forbindelser og forskelle til en teknologifilosofisk faglighed vil jeg berøre i forbindelse med analyse af teknologi på *Vestkystens* bro i kapitel 3.3. Imidlertid kan det være på sin plads at beskrive, hvad "filosofi" betyder for empirisk filosofi. At bedrive "filosofi" betragter jeg som en aktivitet, der handler om at rette en grundlæggende *undren* mod, hvordan noget er, og at noget i det hele taget er. En sådan undren afføder, at der i alskens sammenhænge kan stilles spørgsmål til f.eks. "det gode", "det sande", "det smukke" mv. Med reference til idehistorikeren Michel Foucaults udlægning af filosofen Immanuel Kant kan der også peges på spørgsmålene: "hvad kan vi vide?", "hvad kan vi gøre?" og "hvad kan vi håbe på?" som centrale filosofiske anliggender (Foucault 1984).

I lighed med ANT er empirisk filosofi (som jeg vil komme nærmere ind på nedenfor) en tilgang, der undersøger virkelighed(er) som resultat(er) af et både teoretisk og praktisk arbejde - et arbejde som udføres af et konglomerat af heterogene aktører i samspil. Konsekvensen af dette udgangspunkt er, at tilgangen ikke kan have til hensigt at svare universelt på spørgsmål som de ovenfor nævnte. I stedet undersøges det bl.a., hvordan

aktører i alskens sammenhænge og i samspil med andre aktører, afprøver, tester, reformulerer og genstiller spørgsmålene. Empirisk filosofi forestiller sig altså at "filosoferen" foregår i mangfoldige sammenhænge og det på mange og nogle gange paradoksale måder. Filosoferen forstået som en undren og det at stille spørgsmål til virkeligheden betragtes altså som en del af aktørers ontologiske arbejde i hverdagen med at skabe og vedligeholde de virkeligheder, de bebor. Empirisk filosofi forpligter sig på at studere denne "filosoferen" i alskens praksisser, snarere end på at referere til en bestemt type filosofi f.eks. en bestemt filosofisk fagtradition.

Empirisk filosofi mener således ikke, at tilgangen selv, en filosofisk eller andre typer akademiske tilgange har patent på en sådan undren, men at den deles med aktører i alskens praksisser. Virkeligheder forstås som steder, hvor der arbejdes med, hvad de er. Det betyder, at teoretisering også opfattes som praksis, hvilket således også må gælde akademisk teoretisering og analytisk arbejde. Empirisk filosofi betragter således også sig selv som en teoretisk-praktisk beskæftigelse, der kan indgå i praktisk-teoretiske *udvekslinger* med andre.

2.1.2 Empirisk filosofi i relation til ANT og generaliseret non-asymmetri

Empirisk filosofi er beslægtet med positioner i STS som f.eks. Charis Cussins, "empericotheoretical" tilgang (Cussins 1998). Empirisk filosofi er også i familie med forståelser, som sætter fokus på virkelighed(er) som "emergens", "tilblivelse" eller "becoming" (Pickering 1995) og som nævnt også beslægtet med aktør-netværksteori (ANT). I forhold til at kendetegne empirisk filosofis rødder i ANT kunne jeg vælge at slå ned flere steder, men har i det følgende valgt at fokusere på Bruno Latours resonerende ideer om *generaliseret symmetri* og om, at ANT er ensbetydende med udviklingen af et "*vagt*" *vokabular*. Begge Latours ideer har til henblik at sikre, at forskerens kategorier, forforståelser mm. ikke skal dominere analysen af et givent sagsforhold. Empirisk filosofi kan netop ses som en udløber af at forholde sig kritisk til disse ideer, hvorledes vil jeg undersøge i det efterfølgende.

Latour mener, at moderne og særligt kritisk-sociologiske forståelser af menneske og teknologi, samfund og natur etc. virker hindrende for at forskere på en åben måde kan

studere skabelse, vedligeholdelse og omformning af netværk, virkeligheder eller verdener (Latour 1993b: 5-8). Hvis forskeren f.eks. antager at vide på forhånd, hvad teknologi og/eller mennesket præcist er, hvad de kan gøre, og hvordan de påvirker hinanden, begrænser det nemlig muligheden for at analysere, hvordan specifikke konfigurationer af det menneskelige og teknologiske agerer og fremtræder. Ifølge Latour optræder mennesker og teknologier i praksis netop ikke altid så nydeligt adskilt fra hinanden, med faste egenskaber, roller og virkninger, som de gør i en moderne forståelse. ANT er da et forsøg på at åbne et analytisk blik for, at egenskaber, roller og effekter kan være distribueret på utallige, hybride måder og for de mange overraskende ting, som mennesker og teknologier bliver til og afstedkommer i praksis.

Idet moderne dualismer, fordomme mv. aktuelt dominerer mange fagligheder og teoretiske positioner, ligger der, hvis man følger Latour, ofte et stykke arbejde for ANT-forskeren i at gøre op med dem i forbindelse med, at en given sammenhæng undersøges. Arbejdet består ifølge Latour bl.a. i at udvikle et så "vagt" vokabular som muligt (Latour 1999). Denne idé overlapper med en anden idé nemlig, at ANT-forskere bør operere på baggrund af en *generaliseret symmetri* (Callon og Latour 1992), hvilket vil sige en tilgang, som afviser, at "samfund" og "natur", "det menneskelige" og "det teknologiske" er kendetegnet ved bestemte essentielle træk, der adskiller dem på et fundamentalt ontologisk plan, og dermed gør det nødvendigt at benytte forskellige vokabularer til at beskrive dem, f.eks. et teknisk vokabular til at beskrive teknologi og et sociologisk eller psykologisk vokabular til at beskrive mennesket. I stedet søger Latour netop at tilgå sit undersøgelsesområde med *ét* symmetrisk og "vagt" vokabular.

Ideerne om generaliseret symmetri og et "vagt" vokabular er i min forståelse en væsentlig grund til, at ANT ofte er blevet kritiseret, herunder fra feministisk hold. For Latours eget vokabular f.eks. i *Science in Action* (Latour 1987) kan netop ikke karakteriseres som vagt. Det bygger snarere på stærke ontologiske argumenter og en række klare teoretiske greb, herunder en militær metaforik (Amsterdamska 1990; Elam 1999). Dvs., at Latour ikke udelukkende udvikler sine analyser "bottom-up" fra empiriske sagsforhold, men også ved at hente konceptuelle ressourcer andetsteds. I et feministisk lys fremstår det således også som

en tvivlsom forhåbning at ville udvikle et "vagt" vokabular, hvis det forstås således, at forskeren skal stræbe efter, at hans/hendes begreber ikke skal have indflydelse på, hvordan et forskningsfelt eller en undersøgelsesgenstand fremtræder. Det problematiske i denne forhåbning fremgår af en bestemt feministisk erfaring (f.eks. Strathern 1988: 29ff). Erfaringen er, at selvom det måske kan virke tillokkende for en feminist at gøre sig til talskvinde for andre kvinder og udvikle et kvindebegreb, f.eks. for at tale deres sag, så er det tvivlsomt, at kvinders forhold alle vegne dermed indfanges i noget som helst begreb. Ethvert begreb om "kvinden" afgrænser, hvordan kvinders situation, ønsker og liv kan opfattes, og vil vise sig ikke at passe alle steder. Selvom dette forhold netop kan ses som anledning til at operere med et vagt kvindebegreb, så er det også den feministiske erfaring, at begreber, hvor vage de end er, stadig har indflydelse på, at fænomener fremtræder på bestemte måder og dermed ikke på andre f.eks. i en analyse eller en beskrivelse.

Denne tankegang kan føres videre ved at sige, at hvis forskeren (som alle andre) er situeret i en specifik socio-teknisk sammenhæng og situation (Haraway 1988), så virker det undvigende eller som et "pseudopositivistisk", retorisk argument, at argumentere for at udvikle et "vagt" vokabular for at undgå at ens egne begreber, dualismer, essentielle forestillinger eller andet har afgrænsende og formende effekter på det, der studeres. Sådanne forhold vil uantaget den gode intention om at minimere en sådan påvirkning alligevel influere på, hvad der fremtræder som sandt, godt, virkeligt, vigtigt eller mindre vigtigt osv. i et givent sagsforhold. I Haraways billede er forskeren relateret på en markant og specifik måde til, det han/hun undersøger, hvilket bevirker, at det kan beskrives på helt bestemte måder. Hvis forskeren således ikke kan undgå at være påvirket af sin egen situerethed, og dette altid vil indvirke på analyse, kunne det med Haraway foreslås, at det for forskeren snarere handler om at gøre sin situerethed mere eksplicit og tydelig, herunder sine antagelser og fordomme (ibid.). Latours arbejde og ANT kan i denne forstand også beskrives som et projekt, der bygger på bestemte ideer, forhåbninger og interesser: F.eks. en interesse i at få teknologi og en række andre nonhumane aktører løst fra et blindt punkt i moderne kritisk-sociologisk forskning og et håb om at gøre sociologi mere etnografisk orienteret og sociologiske kategorier mere bløde og åbne. Jeg finder dette projekt

sympatisk, men ikke desto mindre er det således også et liberaliseringsprojekt, der bl.a. gør Latour til særligt privilegeret talsmand for nonhumane aktører (Lee og Brown 1994). ANT er således ikke blot en neutral "frigørelse" af det nonhumane fra sociologisk "ignorance". Latours tilgang og ANT er netop som sådan et indlæg i en faglig diskussion, der bl.a. handler om, hvad der tæller som passende "præanalytiske" menneske- og teknologiforståelser.

I *Reassembling the Social* fra 2005 er der stadig tydelige anslag, som vidner om, at Latour fastholder idéen om et vagt vokabular, her taler han endog om udvikling af et "vulgært" ordforråd (Gad og Jensen 2009; Latour 2005: 29). Det mener jeg imidlertid også, fremstår som en noget paradoksalt betegnelse for ANT's sproglighed, idet Latours eget vokabular absolut heller ikke er vulgært, men snarere særdeles sofistikeret. Dog mener jeg tillige, at meget af den ovenstående kritik af ANT kan tilbagevises ved, at han med denne karakteristik af sit og ANT's mål for begrebsudvikling dels ironiserer og overdriver, og dels fremfører dem med et helt bestemt formål for øje. Formålet er at fremhæve, at det er en illusion, at forskere, hvad enten de definerer sig selv som sociologer, filosoffer eller andet, er mere *refleksive* end andre aktører. Dvs., at det ifølge ANT er forkert at antage, at sådanne personer per definition er udstyret med bedre begreber og forståelser og i det hele taget har mere indsigt i, hvad praksis er, end de aktører, som indgår i praksis (Latour 1988). Det er netop i modstand til en sådan antagelse, at Latour formulerer ideen om et vagt vokabular. Den formuleres altså med henblik på at debattere, hvordan et bredere udsnit af aktørers situationer og stemmer kan blive tydeligere eller få større indflydelse på analyse og dens resultater. Generaliseret symmetri handler tilsvarende om at give nonhumane aktører mere stemme. Men dermed handler ideerne netop ikke om, at de aktører, som undersøges, skal have *al* magt og stemme, f.eks. ved at forskeren citerer dem hele tiden. I min forståelse agiterer Latour altså ikke grundlæggende for at afvikle forskerens aftryk på forskning. I stedet er hans argument udviklet på baggrund af en interesse for at gøre forskning inden for alle områder mere åben for empiriske sagsforhold, end de fleste moderne fagligheder i hans forståelse er. I min forståelse er forestillingerne om generaliseret symmetri og et vagt vokabular dermed heller ikke knyttet til en forhåbning om at udvikle et *neutral* vokabular,

hvilket netop synes at være det, som den ovenfor nævnte kritik angriber dem for. Når Latour i *Reassembling the Social* præciserer generaliseret symmetri som, det jeg her vil kalde *generaliseret non-asymmetri*, tages der præcist også højde for denne type kritik:

To be symmetric, for us [ant-forskere] simply means *not* to impose a priori some spurious *asymmetry* among human intentional action and a material world of causal relations. There are divisions one should never try to bypass, to go beyond, to try to overcome dialectically. They should rather be ignored and left to their own devices, like a once formidable castle now in ruins. (Latour 2005: 76)

At operere med en generaliseret non-asymmetri betyder altså ikke at applicere det samme vage, symmetriske eller neutrale vokabular alle steder f.eks. med henblik på at overskride en dualisme mellem menneske og omverden. I stedet er generaliseret non-asymmetri et forsøg på at undgå at applicere asymmetrier alle vegne. *Generaliseret non-asymmetri* betegner dermed et forsøg på at undgå at tage afsæt i en præ-analytisk etableret forståelse af det samfundsmæssige og menneskelige som adskilt fra det teknologiske og naturlige i ontologisk, grundlæggende forstand. Antagelsen er derimod hverken, at forskelle, dualismer, hierarkier mv. blot er moderne illusioner uden effekt, eller at verden som sådan er symmetrisk indrettet.

Forskeren antages i stedet ikke at vide *præcist* og med (skrår)sikkerhed, hvad menneske og teknologi er, hvad dualismer og hierarkier mv. betyder, før praksis er undersøgt. Egenskaber, kompetencer og kapaciteter kan således altid vise sig at være distribueret anderledes, end forskeren regner med, før en undersøgelse begynder. At være non-asymmetrisk i forhold til eksempelvis køn, race og klasse er således ikke et postulat om, at sådanne forhold ikke har nogen betydning, eller at forskeren ikke bør have *nogen* idé om, hvad de betyder. Pointen er mere moderat, nemlig at det aldrig kan *vides med sikkerhed*, om de forestillinger, man som forsker har med sig i bagagen, er rigtige eller ej i forhold til den konkrete undersøgelsessammenhæng. Denne *bevidste uvidenhed* betyder, at analytiske begreber må holdes åbne for behørig transformation, når de omdirigeres til analyse af nye empiriske sagsforhold. Generaliseret asymmetri lægger således op til at tage forskningsmæssigt udgangspunkt i en *metodisk usikkerhed* på, hvordan virkeligheden er indrettet, hvad ting er, og hvad de kan gøre (Latour 2005: passim).

Empirisk filosofi tager netop udgangspunkt i en sådan metodisk usikkerhed, idet en filosofisk undren over, at virkeligheder er og hvordan de er og bliver til, som nævnt kombineres med en etnografisk interesse for at undersøge, hvorledes det finder sted. Empirisk filosofi tilslutter sig dermed også den ovenstående kritik af idéerne om generaliseret symmetri og et vagt vokabular. Ideen om generaliseret non-asymmetri beskriver i mine øjne mere præcist tilgangen. I modsætning til ideen om et "vagt" vokabular, beskriver Mol således også det at sætte fokus på ontologi og multiplicitet, som en aktiv handling. "Attending to the multiplicity of reality is also an *act*" (Mol 2002: 6). Hun opfatter dermed det at bedrive empirisk filosofi som et politisk, intervenerende træk (ibid.: 8) og slet ikke som et forsøg på at udvikle et vagt, vulgært eller neutralt vokabular som i en (pseudo)positivisme.

2.1.3 Ontologi og multiplicitet

Ontologi og *multiplicitet* er begreber, som Mol benytter til at karakterisere fokuspunkter for sin empirisk filosofiske tilgang. Jeg vil i dette afsnit undersøge hendes udlægning af disse begreber nærmere. Begrebet *multiplicitet* benytter hun bl.a. til at afvise en almindelig antagelse om, at verden eksisterer som én virkelighed givet i kraft af tingenes universelle orden. Herimod foreslår Mol at betragte verden som et sted, hvor flere virkeligheder eller ontologier eksisterer sideløbende og som midlertidige konstellationer. Ud over at begrebet *multiplicitet* benyttes til at afvise, at der findes én virkelighed, fungerer det således også til at karakteriserer objekter, som flertydige og mangfoldige. Objekter er som virkeligheder heller ikke altid de samme ting, men på tværs af praksisser, virkeligheder eller ontologier optræder der forskellige versioner af objekterne. Virkeligheder og objekter kræver det desuden et arbejde i hverdagen at opbygge og opretholde.

Ontologies are not given in the order of things [...] instead, ontologies are brought into being, sustained, or allowed to wither away in common, day-to-day, sociomaterial practices. (Mol 2002: 6)

Virkeligheder opstår altså i en empirisk filosofisk forståelse i kraft af helt almindelige hverdagsbedrifter. For at dette forhold kan blive analytisk synligt, kræver det dog ifølge Mol

et teoretisk fokusskifte (i filosofi og andre fagligheder)⁶ fra epistemologi til ontologi (ibid., se også Jensen 2004a; Thompson 2005). Epistemologi er læren om, hvordan erkendelse foregår, hvad grænserne for og begrundelser for viden er, og hvilken status (forskellige typer) viden dermed har (Audi 1996: 233f). Det centrale problem, hvis der sættes fokus på epistemologi, er altså om og hvordan, der kan opnås f.eks. sand/sikker/brugbar *viden*, og hvad denne videns relation til omverden er. Ifølge Mol er en konsekvens af at rette et stærkt fokus mod epistemologi og viden, at mennesker og kulturer nok synes aktive, men resten af verden derimod kommer til at fremstå som singulær og uanimeret f.eks. som en samling atomer underlagt mekaniske love og regler. Det variable og aktive er dermed mennesker og deres perspektiver, deres fortolkninger og viden. Virkeligheden fremstår derimod med et epistemologisk fokus som singulær og adskilt fra det menneskelige. En sådan tankegang kan mindst føres tilbage til filosofen René Descartes og videreføres i en moderne perspektivism og socialkonstruktivism.⁷ På trods af, at viden om verden i de sidstnævnte forståelser pluraliseres i kraft af de mange subjektive, kulturelle eller andre typer perspektiver, som eksisterer, forbliver denne virkelighed, der fortolkes på, stadig én og samme virkelighed (Gad 2005; Mol 1999). Det vigtige problem for perspektivistiske og epistemologisk orienterede tilgange er således at forstå og udvikle metoder til at undersøge denne ene apriorisk eksisterende virkelighed, hvor kompleks denne så end måtte antages at være. Med et epistemologisk fokus opfattes verden altså ikke nødvendigvis som stillestående eller uforanderlig. Tværtimod opfattes verden ofte pluralistisk og mangfoldig, men denne mangfoldighed har altså kilde i nogle naturlige udviklinger i verden og i, at forskellige perspektiver, appliceres på "den samme" præanalytisk og "præpraktisk" eksisterende

⁶ Det er ikke kun i filosofi, at et fokus på epistemologi har domineret. Det har det også ifølge Vivieros de Castro i antropologi, som har været meget optaget af, hvordan faget overhovedet kan vide noget som helst: "Anthropology is a discipline plagued by epistemological angst. The most Kantian of disciplines, anthropology is practiced as if its paramount task were to explain how it comes to know (to represent) its object" (Viveiros de Castro 2004: 483).

⁷ Denne kritik af en moderne perspektivism var et centralt tema i mit speciale (Gad 2004), og i mit arbejdspapir "en post-plural attitude", som udviklede specialets argument (Gad 2005).

virkelighed.⁸ Empirisk filosofi er derimod en antagelse om, at virkeligheder og objekter *udelukkende* eksisterer i praksis.

If practices are foregrounded there is no longer a single passive object in the middle, waiting to be seen from the point of view of seemingly endless series of perspectives. Instead objects come into being – and disappear – with the practices in which they are manipulated (Mol 2002: 5)

Følger man Mol, har det at sætte praksis i forgrunden således en bestemt effekt, nemlig at verden bliver et mindre stabilt, mere flydende og mere livligt sted fyldt af agens, hvor virkeligheder opstår og forgår. Det har yderligere den effekt, at virkeligheden *multipliceres* (Mol 2002: 5). Herved adskiller Mols begreb om ontologi sig markant fra dele af en filosofisk tradition. Ontologi er "læren om det værende, for så vidt som det er" (Lübcke 1998: 323), men selvom f.eks. fænomenologi også sætter fokus på ontologi frem for epistemologi, multipliceres virkeligheden ikke her. For fænomenologen Martin Heidegger er det f.eks. formålet at udvikle én lære om væren og det værende - én ontologi (f.eks. Heidegger 1994). Det er ikke Mols ærinde, og på samme måde adskiller hendes arbejde sig i mine øjne også fra fysikeren og STS-forskeren Karen Barads tænkning (Barad 2007). Barad søger også at udvikle én ontologi eller generel virkelighedsforståelse. I modsætning hertil, anskuer Mol i stedet ontologier som variable, emergerende, forgængelige og samtidig eksisterende størrelser. I praksis bliver objekter og virkeligheder skabt, manipuleret, vedligeholdt, og de kan altså tilmed forgå. I modsætning til Heidegger står mennesket eller "det menneskelige vilkår" heller ikke i centrum for en empirisk filosofisk undersøgelse. Det er netop, fordi opfattelsen er, at virkeligheder er multiple og skabes i et samspil mellem mennesker og teknologi og andre nonhumane aktører, at det ikke er muligt at fastholde en idé om, at mennesket eller dets situation er altings centrum, herunder centrum for al analyse.

I *The Body Multiple* udvikler Mol netop ikke argumentet omkring multiplicitet i forhold til en generel teori om menneskets relation til omverdenen, men i stedet udvikles den i et studie af et specifikt, multipelt objekt åreforkalkning (Mol 2002). Kort fortalt er det pointen i

⁸ Postmoderne forståelser kan i mine øjne ses som udtryk for, at ideen om, at det er analytisk muligt at beskrive én verden (i sin helhed) opgives, men dermed er postmoderne tænkning stadig en reaktion mod en forestilling om, at virkeligheden eksisterer som ét hele "derude".

hendes værk, at åreforkalkning ikke er ét bestemt objekt, men at åreforkalkning er multipel i kraft af de forskellige måder, som åreforkalkning praktiseres på. For en kirurg, der opererer patienter for åreforkalkning, og en praktiserende læge, der udskriver gang-terapi til patienter, er der tale om forskellige versioner af åreforkalkning. Det skyldes ikke, at de besidder forskellige *perspektiver* på det samme fænomen. Selvom deres praksisser rigtigt nok udstyrer dem med forskellige perspektiver, er Mols argument netop, at det er *i kraft af* de forskellige *praktiseringer af åreforkalkning*, at forskellige virkeligheder, objekter og dermed også perspektiver bliver til. *The Body Multiple* er således netop en undersøgelse af, hvordan åreforkalkning praktiseres, performer, "enactes" eller "gøres" på forskellige måder.

Det fremtræder heraf som et centralt analytisk problem for empirisk filosofi, hvordan forskellige versioner af multiple objekter som åreforkalkning relateres til hinanden. For på trods af deres forskelligheder, kan forskellige versioner nemlig samtidig være forbundne. Således kan gangterapeuter og kirurger godt kommunikere om åreforkalkning, selvom de beskæftiger sig med forskellige versioner deraf. Det lykkes endog nogle gange, at tilskrive åreforkalkning "enhed" eller singularitet på tværs af praksisser. At tale om åreforkalkning, som om det er én og samme ting, gør det bl.a. muligt for læger med forskellige fagligheder at koordinere behandling af patienter. Singularitet er ifølge Mol dog stadig det overraskende særtilfælde og et *provisorisk resultat* af et koordineringsarbejde mellem forskellige praktiseringer af åreforkalkning (Mol 2002: 55ff). I Mols forståelse opstår virkeligheder og objekter altså i og med, at de praktiseres på særegne, men alligevel delvist forbundne, måder. Dette betyder, at der tegner sig nye betingelser for at diskutere, hvad der er gode og dårlige måder at praktisere åreforkalkning på, herunder hvordan behandling kan iværksættes og diskuteres.

Begrebet *multiplicitet* betyder, at empirisk filosofi ikke forudsætter, at undersøgelsesobjekter "egentligt" er det samme alle steder i kraft af, at der foreligger et naturligt objekt til grund for diverse fortolkninger deraf, som analyse da kunne handle om at skære ind til og få frem i lyset. I modsætning til en moderne perspektivisme er det netop virkeligheder og ikke blot perspektiver, der forestilles at ændre sig fra praksis til praksis og

fra situation til situation. Det betyder også, at forskeren situeres i den/de virkeligheder, som undersøges og ikke kan siges at operere på afstand deraf. En forestilling om, at forskeren opererer på afstand af "en egentlig virkelighed" kan perspektivisme netop ses som et udtryk for. Verden ændrer sig nemlig ikke i denne forståelse gennem praksis, kun viden og perspektiver om verden forandrer sig. Men analyse handler ikke for empirisk filosofi om at "nå" en egentlig virkelighed. Alle aktører befinder sig i denne forståelse allerede situeret i virkeligheder. I stedet bliver det empirisk filosofis intention at ville redegøre for forskellige versioner af objekter og virkeligheder og deres tilblivelser i praksis. Det har bl.a. den konsekvens, at den version af en virkelighed eller et objekt, som fremstilles i en analyse, også selv må betragtes som én blandt andre mulige versioner, samtidig med at den kan være forbunden til andre. Forskeren er mao. en aktør blandt andre med den mulighed at relatere sig selv og sine beskrivelser til andre aktørers ontologiske arbejde med at skabe, vedligeholde (og nogen gange efterlade) partikulære virkeligheder i praksis.

2.1.4 Multinaturalisme

Empirisk filosofi er altså en kritik af en opfattelse af virkeligheden som singulær og dermed også en kritik af en moderne perspektivisme og multikulturalisme. I stedet for at undersøge det samme objekt eller den samme virkelighed fra mange vinkler, undersøger empirisk filosofi multiple virkeligheder og objekter som tilblivelser. Det kunne formuleres således at empirisk filosofi undersøger *naturer* (og ikke kulturer) som multiple tilblivelser i praksis.

Dette knytter empirisk filosofi til Eduardo de Viveiros de Castros begreb *multinaturalisme*, som dog er udviklet i en noget anden sammenhæng. Viveiros de Castro (1998; 2003; 2004; 2005) sætter med begrebet en amerikansk-indiansk kosmologi i kontrast til en vestlig multikulturalisme, hvor sidstnævnte og ifølge Viveiros de Castro er stærkt knyttet til et fokus på epistemologi, som jeg beskrev det i foregående afsnit. Ifølge ham er det normalt i vestlig tænkning, at opfatte virkeligheden/naturen/verden opfattes som én, og kulturer og perspektiver som mange. I modsætning hertil står den amerikansk-indiansk kosmologi han undersøger, hvor der kun findes én kultur, men til gengæld mange naturer. Viveiros de Castro foreslår altså dermed, at en amerikansk-indiansk kosmologi kan beskrives med begrebet multinaturalisme, og at begrebet står altså i modsætning til en vestlig forestilling

om, at alle mennesker (og dyr og ting) har naturen som fælles grundlag, mens det, der differentierer mennesker fra hinanden (og mennesker fra dyr og ting), er, at mennesker indgår i forskellige kulturer.

Viveiros de Castro opstiller således en skarp kontrast mellem en vestlig og en amerikansk-indiansk kosmologi. Men han betænker i den forbindelse også, at amerikansk-indiansk kosmologi dermed netop bliver læst gennem kontrasten. Det vil følgelig være fejlagtigt at forstå multinaturalisme som en direkte beskrivelse af amerikansk-indiansk kosmologi, fordi det ville bygge på den antagelse, at andre kosmologiers eneste funktion var at stå i modsætning til vestens (Viveiros de Castro 2004). Ifølge Viveiros de Castro kan kontrasten dog hjælpe til at problematisere nogle antagelser, som er almindeligt udbredte i vesten.

Latour (2004) benytter i den forstand og i forbindelse med en diskussion af vilkårene for demokrati et eksempel på multinaturalisme hentet hos Viveiros de Castro til at beskrive, hvorfor det kan være særdeles svært for forskellige parter at sætte sig ind i hinandens respektive situationer og kommunikere med hinanden. Hvor spanske "conquistadores" i 16- og 1700-tallet indfangede amerikanske indianere og udsatte dem for horrible eksperimenter med henblik på at bestemme, om de havde en sjæl, fangede indianere også spaniere og udsatte dem for tilsvarende modbydelige forsøg. Indianernes eksperimenter havde dog det omvendte formål, nemlig at afgøre om spanierne havde en *krop*. For spanierne var det altså givet, at naturen udgør et fælles alment grundlag for alle væsner, mens det, der netop ikke var afgjort, var, om indianerne havde kultur - altså om de var "rigtige mennesker" eller blot dyr. Indianerne havde det omvendte problem. "Kulturen" eller "det menneskelige" opfattede de som det fælles grundlag, men det, der for dem ikke var afgjort, var, om spanierne havde *natur*, dvs. om de var mennesker som dem selv eller en helt anden type væsener f.eks. ånder. Når folk har svært ved at sætte sig ind i hinandens situation, eller hvis en forsker har svært ved at forstå en fremmed virkelighed, kan der altså i en multinaturalistisk forståelse være noget andet og mere radikalt på spil end blot det forhold, at ting fortolkes forskelligt. Det kan i stedet have at gøre med, at personer har forskellige kosmologier eller lever i forskellige verdener, der ikke står i et reciprokt forhold til

hinanden og kan forklares ud fra én teori: "Others are 'other' precisely because they have other 'others'" (Viveiros de Castro 2003).

Viveiros de Castro beskriver også den amerikansk-indianske multinaturalisme ud fra, hvordan forskelle mellem væsener fremtræder i denne kosmologi. I en vestlig sammenhæng kan forskellen mellem mennesker og dyr som nævnt tænkes at bestå i, at mens begge har natur, så er det kun mennesker, som har kultur. Natur refererer således til det virkelige og fælles for alt værende, mens det menneskelige og kulturelle refererer til det relative og partikulære. Forskellen på menneske og dyr fremstår i den amerikansk-indianske forståelse meget anderledes. I denne forståelse ser en jaguar også sig selv som et menneske og som et kulturelt væsen. Mennesker ser jaguarer som rovdyr, mens jaguarer ser mennesker som bytte, men begge væsener ser sig selv som menneske. Mennesket og jaguaren har altså ikke et fælles grundlag i naturen. I stedet deler de noget oprindeligt menneskeligt eller kulturelt. Det, der varierer, er altså ikke kulturelle former og perspektiver, men de kroppe eller den naturlige form som afarter af det menneskelige tager. I den amerikansk-indianske kosmologi har væsener forskellige perspektiver, *fordi* de har forskellige kroppe og lever i forskellige naturer og ikke omvendt. Det, der varierer, er altså virkeligheden eller naturen: "What is blood to us is manioc beer to jaguars, a water hole is seen by tapirs as a great ceremonial house" (Viveiros de Castro 2004: 471). Multinaturalisme er i følge Viveiros de Castro således udtryk for en antropomorfisme. Alle væsener er i denne forståelse afarter eller forskellige iklædninger af noget menneskeligt. Derimod er multinaturalisme ikke udtryk for en antropocentrisme. Mennesket står netop ikke i centrum af hele verden, men kun i deres egen. Andre væsener som jaguaren ser også sig selv som et menneske i centrum af sin respektive virkelighed.

Multinaturalisme er da, omvendt af en almindelig vestlig forestilling, en antagelse om, at det er kultur, der refererer til det almene og generelle, mens natur refererer til det specifikke og partikulære. Det er forskellige naturer og kroppe, der giver væsener deres unikke perspektiver - ikke "på", men *i* bestemte naturer eller virkeligheder. Perspektiv er altså i en multinaturalistisk forståelse fuldstændigt afhængigt af den virkelighed og den krop, som det enkelte væsen bebor. Dette står igen i modsætning til en multikulturalistiske forståelse af

perspektiv, som varierende syn på den samme verden, som jeg beskrev i foregående afsnit, og hvor verden altså fremtræder på forskellige måder afhængigt af, hvordan den bliver fortolket.

Udveksling af perspektiver bliver i en multinaturalistisk forståelse en risikofyldt affære. Hvis en helt almindelig indianer indtager jaguarens perspektiv, vil han se sig selv som menneske, men han vil nu se sine tidligere væsensfæller som bytte. Det er kun shamaner som midlertidigt kan bebo et andet væsens krop f.eks. jaguarens, indtage dens perspektiv og bagefter regne med at vende helskindet tilbage til sin normale virkelighed. Almindelige mennesker risikerer ved "at sætte sig i andre væseners sted" eller "at sætte sig i deres perspektiv" ikke at kunne vende tilbage. Ideen om multinaturalisme står dermed i kontrast til en forhåbning om harmoni og tolerance, som i mine øjne ofte er knyttet til en moderne multikulturalistisk og perspektivistisk tænkning. F.eks. ses det ofte som en dyd i analytisk arbejde at tage så mange perspektiver med i betragtning som muligt i forhold til en given sag, fordi dette tænkes at afsløre mange forskellige aspekter af "den samme sag". I en multinaturalistisk forståelse referer "perspektiv" derimod ikke til, at "den samme sag" betragtes på forskellige måder. Det er i denne forståelse *verden* og ikke kun perspektivet eller perceptionen, der ændrer sig fra jaguar til menneske eller til ånder. "All beings perceive ("represent") the world in the same way. What varies is the world they perceive" (Viveiros de Castro 2004: 472f).⁹

Eduardo Viveiros de Castro beskriver multinaturalisme som en specifik kosmologi i en amerikansk-indiansk sammenhæng. I mine øjne kan empirisk filosofi imidlertid netop ses som et forsøg på at rette en multinaturalistisk forståelse mod alskens sammenhænge virkeligheder og objekter og betragte dem som multiple naturer/verdener/virkeligheder/

⁹ Multinaturalisme påpeger i den forstand altså en grænse for en harmoniserende og inkluderende bestræbelse, som i mine øjne ofte er knyttet til en moderne multikulturalisme og perspektivisme. Spørgsmålet er da om aktuelle vanskeligheder ved at "bygge bro" og kommunikere mellem f.eks. en kristen og muslimsk verden, måske bedre kan forstås, hvis man ser disse vanskeligheder som udtryk for, at personer lever i forskellige virkeligheder, og dropper ideen om at alle eksisterer i den samme virkelighed og blot fortolker den forskelligt. Uden at jeg vil spekulere nærmere over eventuelle politiske konsekvenser af at tænke således, må det siges at være et noget andet grundlag for at tænke og foreslå dialog og udvekslinger mellem forskellige grupper.

objekter.¹⁰ Multinaturalisme handler ligesom empirisk filosofi om at forstå tilblivelsen af forskellige virkeligheder, og hvordan de bebos, herunder også af andre aktører end de humane. Forskeren undersøger således situationer, hvor forskellige væsener og objekter lever i forskellige virkeligheder. I Mols analyse af åreforkalkning er det tilsvarende tilfældet, at det ikke blot er perspektivet på åreforkalkning, som forandres mellem den praktiserende læges og kirurgens respektive praksisser, *men derimod åreforkalkningen selv*, der forandres fra praksis til praksis. Empirisk filosofi er i denne forstand en tilgang, der opfatter "verden" som et konglomerat af multiple naturer. Det betyder dog også, at multinaturalistiske forskelle ikke blot er at finde mellem mennesker og dyr eller andre væsener, men også mellem dem og nonhumane aktører.

Empirisk filosofi kan i mine øjne således ses som et forsøg på også at rette en multinaturalistisk forståelse mod det, der normalt betegnes "tvær-kulturelle" forhold. Forskellen er dog, at der ikke med empirisk filosofi som i amerikansk-indiansk kosmologi forestilles at eksistere noget alment menneskeligt eller kulturelt som det fælles grundlag for alt værende. Multinaturalisme benytter jeg således her til at understrege og stiller skarpt på, at aktører producerer og bebor multiple virkeligheder, uden at det dermed antages, at der ligger en grundlæggende "kultur" bagved disse. Empirisk filosofi tager derimod udgangspunkt i en antidualistisk forståelse af "verden" som hverken forudsætter et grundlag i natur eller kultur og er mao. en *monisme*. Herudfra undersøges, hvordan hybride aktører indgår i produktionen af multiple natur-kulturer. I det følgende vil jeg læse en etnografisk case gennem multinaturalisme og dermed karakterisere empirisk filosofi yderligere.

2.1.5 Empirisk filosofi som multinaturalisme illustreret gennem en etnografisk case

Det følgende eksempel tjener til at illustrere empirisk filosofi som en multinaturalisme. Den centrale pointe med at inddrage netop dette eksempel er at fremvise, at radikale forskelle kan optræde mellem de virkeligheder/verdener/naturer, som aktører bebor, og altså i forhold til det, der almindeligvis betegnes "tvær-kulturelle" forhold. Med en multikulturalisme og perspektivisme ville sådanne forskelle omhandle, at forskellige fortolkninger af "den

¹⁰ Eduardo Vivieros de Castro ser også denne forbindelse mellem hans antropologi og STS: "We are doing what STS is doing in the lab" (Casper Bruun Jensen og Eduardo Vivieros de Castro, personlig kommunikation).

samme virkelighed" var på banen. Eksemplet tjener imidlertid til at illustrere, at sådanne forskelle netop kan stille spørgsmålstejn ved multikulturalisme og perspektivisme, på samme måde, som De Viveiros de Castros undersøgelse af amerikansk-indiansk kosmologi, gør det.

Annelise Riles (2000) beskriver, hvorfor det er tilfældet, at den del af Whippy-klanen fra Kasavu på Fiji, som bor på landet, tilsyneladende konsekvent "nægter" at tilpasse sig en verden i forandring. I forhold til en moderne og vestlig oplevelse af, at verden konstant ændrer sig, og at dette i dag går hurtigere end nogensinde før, fremstår denne strategi som et udtryk for en besynderlig holdning. Det synes åbenlyst, at det i en sådan situation må handle om at følge med. Alternativet er at leve med en konstant risiko for at blive distanceret af udviklingen.

Manglen på interesse for udvikling og forandring giver derimod langt bedre mening på baggrund af en grundlæggende overbevisning, som findes i Whippy-klanen, nemlig at verden i det store og hele ikke har forandret sig synderligt:

When confronted with questions concerning how the school, church, or land had changed in his lifetime, for example, John Whippy, a man in his fifties, [...] seemed puzzled and finally responded that nothing that he could think of really had changed. (Riles 2000: 95)

Denne holdning kunne ud fra en almindelig vestlig forståelse betragtes om en "traditionel" holdning, og dens eksistens forklares med henvisning til, at Whippyerne endnu ikke har oplevet kraftige forandringer af deres livssituation. Sagen fremstår dog mere kompliceret end som så, når det tages med i betragtning, at klanens jord gennem tiden er blevet delt i mindre og mindre jordlodder, så et meget lille stykke land efterhånden tilfalder hvert enkelt klanmedlem. For hvorfor opfatter de ikke dette som et åbenlyst tegn på, at tingene har ændret sig markant over tid? Det er jo et helt centralt aspekt i klanens historie og af stor betydning for deres hverdag. Ifølge Riles forholder det sig således, fordi det opfattes som et naturligt mønster eller en repetition af "det samme", at jorden løbende deles. Mønstergentagelsen forandrer på denne måde ikke noget grundlæggende for de landboende Whippyer, og de synes parallelt hertil ikke at interessere sig for "det nye" i nogen udstrakt grad. Det kommer til udtryk ved, at de sidder muligheder for at indgå i samarbejder på tværs af deres jordlodder overhørige, som ellers ville gøre det muligt at

producere helt nye typer afgrøder. Til gengæld er de i stand til at fortælle historier om fortidige begivenheder og personer, hvori intet synes at gå tabt (Riles 2000: 95).

Er landboernes holdning da en konsekvens af, at de ikke har været i kontakt med en moderne verden? Næppe, for selv internt i klanen interagerer landboerne med moderne og vestligt orienterede byboere, hvis holdning står i kontrast til deres egen. For byboerne er forandring og udvikling et træk ved verden og et livsvilkår. Fortiden synes at være lagt på afstand, og ifølge Riles irriteres de over, at landboernes ikke kan forstå, at de åbenlyst handler imod deres eget bedste ved at ignorere de muligheder, der findes i nye kooperative produktionsformer og teknologier. Vi har altså, som det var tilfældet med de spanske conquistadores og indianere i forrige afsnit, at gøre med en situation, hvor parterne har mere end almindeligt svært ved at forstå hinanden.

Hvordan kan der opnås analytisk greb om sådanne forskelle? Forskellene vil i en moderne multikulturalistisk og perspektivistisk forståelse kunne forklares ud fra de forskellige parter respektive syn på sagen. Således fremstår "den traditionelle Whippy-kulturs perspektiv" som kendetegnet ved en tro på stilstand og uforanderlighedens orden, mens forandring i byboernes moderne perspektiv netop fremstår som det mønster i verden, der gør det nødvendigt at bryde traditionel praksis og vante tankegange. I en moderne multikulturalistisk og perspektivistisk forståelse udvikles nye perspektiver, ny viden mm. nødvendigvis med tiden, men det er da samtidig forståeligt, at forskellige virkelighedsforståelser findes i forskellige kulturer, og at disse kan udvikle sig med forskellig hastighed. Men spørgsmålet om hvorfor folk begriber ting forskelligt får således en epistemologisk karakter. Det fremstår som et faktum, at verden forandrer sig, men folk som de landboende medlemmer af Whippy-klanen har tilsyneladende blot endnu ikke fundet det nødvendigt at udvikle et moderne synspunkt, hvorfra dette faktum kan erkendes.

Riles pointe er imidlertid, at uforanderlighed, som den forekommer i Whippyernes verden, *ikke* er afhængig af perspektiv på denne måde. For dem er det ikke et epistemologisk eller fortolkningsmæssigt spørgsmål, om verden forandrer sig eller ej. I stedet bor klanmedlemmerne *bogstaveligt talt* i en uforanderlig verden.

Det kunne mod dette argument indvendes, at det netop føres fra Riles analytiske, antropologiske og kan det formodes mere vestlige position. Mao. virker begrebet "uforanderlighed" måske ikke til at give en helt præcis karakteristik af Whippyernes verden. Det er derimod et begreb der, på samme måde som begrebet om multinaturalisme, er en tilnærmet beskrivelse af en anden kosmologi i kontrast til en vestlig og multikulturalistisk forståelse.

I antropologi findes en opmærksomhed på, at det er dybt problematisk f.eks. at antage at "traditionelle kulturer" forstår sig selv som traditionelle. Det er netop i en moderne forståelse som præger antropologi, at uforanderlighed bliver sat i modsætning til udvikling, knyttes til tradition i modsætning til modernitet, og tradition dermed kommer til at betyde stillestående, konservativt eller uudviklet. Men problemet er, at ingen "traditionelle kulturer" opfatter sig selv som sådan (jf. Strathern 1996). Dette forhold angiver, at det for empirisk filosofi er et åbent spørgsmål, i hvilken udstrækning analyse af specifikke virkeligheder "passer med" lokale forståelser eller ej. På den anden side er der ingen, heller ikke Whippyerne i nærværende eksempel, der kan afgøre dette spørgsmål. På lignende vis, kan det tænkes at være vanskeligt for Viveiros de Castro at opnå præcis viden om, hvad jaguarens verden og perspektiv består i, men jaguaren kan imidlertid heller ikke afgøre dette spørgsmål. Alle analyser og beskrivelser af andre virkeligheder fremstår i dette billede da ikke som forklaringer af dem, men snarere som tilnærmelser og forsøg på at skabe *udvekslinger* mellem dem.

Riles argumenterer netop heller ikke for, at Whippyerne forstår sig selv som en traditionel kultur. Den kontrast hun opstiller mellem vestlig tænkning og Whippyernes verden handler derimod, på samme måde som Viveiros de Castros kontrast, både om at forstå en anden virkelighed, og om at gøre det eksplicit, at visse vestlige forståelser, i dette tilfælde stilstand vs. forandring og det traditionelle vs. det moderne er specifikke vestlige og moderne *skalaer*, som bl.a. præger antropologisk forskning. Idet empirien i Riles analyse kun delvist indfanges ved og skurrer mod sådanne skalaer, kommer de til debat. Det fremstår således som et væsentligt fokus for antropologisk og empirisk filosofisk analyse at undersøge, hvad der kan forstås ved begreber som modernitet og tradition, forandring og uforanderlighed,

og de konceptuelle skalaer, som de er forbundet med. Dette kan sammenlignes med Latours pointe, at der oftest ligger et stykke arbejde for ANT-forskeren i at gøre op med moderne forforståelser under gennemførelse af empiriske undersøgelser.

Det fremstår dog således i det ovenstående eksempel, at en almindelig antagelse i Vesten nemlig, "at alting forandrer sig" ganske enkelt *ikke er gyldig* i Whippyernes verden. I deres verden er der endvidere ikke tale om, at forskellige perspektiver beskuer *den samme verden*. Riles' analyse stiller således netop spørgsmålstejn ved multikulturalismens og perspektivismens universalitet, og i stedet fremtoner en situation af mere radikale forskelle. Forskellige verdener, virkeligheder, ontologier eller naturer synes at eksistere parallelt. Vi finder altså, at vi har at gøre med en multinaturalistisk situation, hvor verden ikke er én, men multipel. Det betyder dog ikke, at forskellige virkeligheder er afskåret fra kontakt med hinanden. Som det er tilfældet blandt Whippyerne, kan virkeligheder sagtens komme i konflikt. Selvom virkeligheder er inkommensurable i den forstand, at de benytter og udvikler forskellige skalaer, kan der altså alligevel foregå udvekslinger imellem dem. Dvs., at selvom bestemte skalaer ikke virker eller kun delvist virker på tværs af dem, udelukkes forbindelser på tværs ikke, om end disse kan være besværlige at etablere.

Empirisk filosofi må i forlængelse af ovenstående betragtninger se sin interesse for at forstå andres virkeligheder som en opgave, der ikke blot handler om at undersøge syn på "det samme" (hvilket kan være vanskeligt nok). I stedet må det for tilgangen handle om at indgå afprøvende i praktisk-teoretiske udvekslinger med andre aktører og deres virkeligheder. En del af dette arbejde kan endvidere forventes i at bestå i, at forskeren må opdage og behandle basale antagelser f.eks. bestemte skalaer, der er virksomme i hans/hendes egen virkelighed.

2.2 Centrale begreber for udvikling af empirisk filosofi

I dette kapitel vil jeg undersøge og diskutere begreberne *kompleksitet*, *relation*, *skala* og *fraktalitet*, som i mine øjne er centrale for udvikling af empirisk filosofi. Jeg opfatter dem ikke som naturlige træk ved virkeligheden, eller en liste over forhold, der altid bør undersøges. Derimod opfatter jeg dem som tænkeressourcer, der lader empirisk filosofi rette opmærksomheden mod og lære af partikulære sagsforhold.

2.2.1 Kompleksitet, tværfaglighed og videnssamfund

Complexity:

A scientific theory which asserts that some systems display behavioural phenomena that are completely inexplicable by any conventional analysis of the systems constitutive parts.

From French *complexe*, from Latin *complexus*, from *com-* "with" (combining form of *cum*) and *plex* "fold". (Opslag i Britannica Encyclopedia Online 2008)

Som beskrevet i sidste afsnit findes i den landboende del af Whippy-klanen ikke et nævneværdigt fokus på forandring og det nye, hvilket står i kontrast til en moderne forestilling om, at forandring er en allestedsnærværende og naturlig dynamik, som konstant lægger fortiden bag os. Dermed står denne del af klanens holdning også i kontrast til en almindelig forestilling om, at teknologiske fænomener og muligheder kan identificeres som tegn på en samlet udviklingstendens: modernisering, fremskridt, globalisering eller lignende.

Begreber, der peger på en samlet udviklingstendens, er i mine øjne ofte knyttet til en forestilling om, at verden løbende udvikler sig mod det mere og mere komplekse. Denne forestilling kan igen ses som et argument for en multikulturalistisk og perspektivistisk tankegang. For i en stadig mere kompleks verden synes en fortsat produktion af ny viden og nye perspektiver både at være relevant og uundgåelig. I denne situation kan det nemlig forventes, at viden, som er aktuel i dag, meget vel kan være forældet i morgen. Aktuelt kommer dette problem i mine øjne til udtryk i en omfattende markedsføring af og efterspørgsel på trans- og tværfaglige initiativer, både i natur-, samfunds- og humanvidenskaber og på tværs deraf. Kompleksitet knyttes her ofte til en forståelse af udvikling som en proces, der løbende gør verden mere og mere svær at gennemskue og finde orden i. Udvikling af nye fagligheder ses som en del af løsningen på dette problem, og disse fagligheder må således nødvendigvis også selv være komplekse eller netop

tværfaglige. Et andet bud på, hvad kompleksitet er, er at verden altid har været kompleks, men at dette er en naturvidenskabelig opdagelse, som blev gjort i sidste del af det tyvende århundrede (Gleick 1988). Det er dog også Gleicks pointe, at kompleksitet som regel er blevet opdaget i brydningsflader og overskrider traditionelle opdelinger mellem naturvidenskabelige eller naturvidenskabeligt orienterede fag, f.eks. mellem økonomi, biologi, matematik, meteorologi og/eller fysik (ibid.: 11). Empirisk filosofi har som nævnt udspring i STS, som både er et eksempel på en broget tværfaglighed, der forsøger at begribe komplekse forhold, men også vil kunne benyttes til at kritisere forhåbninger til interdisciplinaritet.¹¹

Kompleksitet kan også ses som én årsag til, at begreber som *videnssamfundet* udvikles og bliver populære. Ideen om videnssamfundet giver en fornemmelse af, at vidensproduktion indgår i en slags kapløb mod kompleksitet og dens uvelkomne "blinde (og blindende) passager" perpleksitet. Følger man Munro (2005) udtrykker begrebet om "videnssamfundet" imidlertid også den opfattelse, at viden virker organiserende på samfund og omvendt. Munro gør med Strathern (1988) opmærksom på, at antropologi oprindeligt benyttede begrebet *society* til at organisere empiri og data. Efterhånden gik det imidlertid i den antropologiske glemmebog, at det således oprindeligt var et analytisk begreb. I stedet blev det antagelsen, at samfund eksisterer i sig selv, præanalytisk, naturligt og selvorganiserende. Denne opfattelse er formodentlig også en konsekvens af en indflydelse, som Durkheims ide om "the social fact" har haft på socialvidenskaberne. Følger man Durkheim, eksisterer sociale fakta på linje med naturlige objekter (Latour 2005: 112n).

Epokale begreber som jæger-samlersamfundet, videnssamfundet, informationssamfundet etc. udpeger bestemte fænomener som tyngdepunkt for samfundets (selv)organisering.

¹¹ "Tværfaglighed" kan kritiseres med STS, idet ideen nogle gange tager en form, hvor det forudsættes, at enkeltfagligheder eksisterer som sammenhængende helheder, der mere eller mindre uproblematisk kan kombineres. Enhver faglighed indeholder dog i min egen erfaring som regel meget forskellige discipliner og markante forskelle. Dette er også tydeligt i STS, hvori de fleste fagligheder er brogede heterogene størrelser og ikke alle positioner er kompatible. I hvert fald er endvidere en pointe, at STS ikke blot kombinerer studier i videnskab, teknologi og samfund ud fra adskilte fagligheder, men netop undersøger processer, hvor de kan være blandet sammen og processer, hvorved de adskilles. Der kunne i denne forbindelse også peges på Louis Althusser's kritik af tværfaglighed, som ifølge filosofen Uffe Juul Jensen peger på, at tværfaglighed ofte tager form af ideologi og efterstræbes uden en passende diskussion af, hvilken faglighed det kræver overhovedet at undersøge og udtale sig om bestemte emner, endsige om de kan kombineres. Selve kravet om tværfaglighed er dog samtidig i denne forståelse et symptom på reelle samfundsmæssige problemer (Jensen 1995b: 47f).

Antropologiske studier har dog anskueliggjort, at der findes steder, hvor det ikke forestilles, at man lever i et samfund, hvilket gør, at begrebet mister sin "autoorganiserende effekt" (Strathern 1988: 3ff). Når det sker, fremstår samfundet ikke som en præanalytisk eksistens der organiserer aktører, men derimod som et løbende resultat af diverse aktørers organiseringsarbejde. Det er i mine øjne denne pointe Latour generaliserer med ANT til også at gælde naturen og naturbegrebet (jf. Latour 1993b). Det er netop en konsekvens af, at hverken samfundets eller naturens eksistens tages for givet, at deres realitet, vedligeholdelse og deres indbyrdes differentiering i stedet må betragtes som løbende bedrifter.

Hvordan understøttes ideen om videnssamfundet? Det gør den i mine øjne bl.a. af en moderne multikulturalistisk og perspektivistisk forståelse, for her vil verdens udvikling mod det mere komplekse med en bydende nødvendighed medføre, at der løbende udvikles nye (og mere komplekse) perspektiver på verden. Indtages en vis distance til den perspektivistiske tankegang synes kompleksitet imidlertid også at fremstå som en konsekvens af, at forskellige perspektiver løbende udvikles og appliceres på komplekse forhold. Det fremstår således som en specifik moderne perspektivistisk selvopfyldende cirkel af forhåbninger og konsekvenser, at der udvikles flere og mere komplekse perspektiver for at forstå en stadig mere kompleks verden. "Løsningen" på kompleksitetsproblemet reproducerer problemet, parallelt til den måde, som Ulrich Beck beskriver, at naturvidenskab bliver "selvopretholdende" eller "selvreferentiel" ved løbende at skabe risici, der kun kan "løses" af naturvidenskab, hvilket igen skaber nye risici, *ad infinitum*. (Beck 1997: 32).

Med empirisk filosofi kan der imidlertid argumenteres for, at kompleksitet hverken ligger "derude" i verden som et naturligt fænomen og venter på at blive opdaget, og ej heller er et rent kulturelt eller samfundsmæssigt produkt. Kompleksitet synes måske også i denne forståelse at fremtræde alle vegne, men da både som en konsekvens af faglige udviklinger og udviklinger omkring os. Kompleksitet kan netop siges at fremstå, når fænomener strider mod gængse moderne skalaer og kategorier, der gør det nødvendigt at stille spørgsmål til

almindelige virkelighedsopfattelser. F.eks. fremtræder ting i en empirisk filosofisk forståelse som komplekse, når de stiller spørgsmålstejn ved normale opfattelser af tid og rum:

There is complexity in things if they relate but don't add up, if events occur but not within in the process of linear time, and if phenomena cannot be mapped in terms of a single set of three dimensional coordinates. (Law og Mol 2002a: 1)

Kompleksitet er i en empirisk filosofisk forståelse således et resultat af, at noget, der normalt tages for givet, konfronteres med anderledes erfaringer eller fænomener. Dermed kan kompleksitet netop være et væsentligt fokuspunkt for empirisk filosofi. Hvad enten blikket rettes mod vestlige sammenhænge eller andet henviser begrebet til situationer, hvor selvfølgeligheder "afselvfølgeliggøres".

2.2.2 Relationsbegrebet og empirisk filosofi som "relationisme"

I forhold til en idé om, at verden er kompleks i universel forstand - uafhængigt af fortolkninger deraf, men også til en idé om, at dette forhold *kun* er et spørgsmål om fortolkning og perspektiv, kan der således med empirisk filosofi argumenteres for, at begge ideer bygger på en adskillelse af vidne, viden og verden. Mennesker opfattes som vidner til en singulær verden, mens der derved udvikles forskellige fortolkninger af, dvs. viden om, verden. I stedet vil empirisk filosofi forestille sig, at vidne, viden og verden er koproducerede størrelser, og altså, at de er, hvad de er, i kraft af relationer imellem dem. Alle ting er nemlig i denne forståelse, som i ANT, hvad de er, i kraft af de relationer, de indgår i (Law 1999). Men hvad betyder et sådant udsagn om altings forbundenhed i relationer? I dette afsnit vil jeg undersøge begrebet *relation*, for at specificere en empirisk filosofisk forståelse deraf og kendetegne tilgangen som en relationisme.

I forlængelse af argumentet om, at ting er, hvad de er, i kraft af de relationer, de indgår i, kan der også argumenteres for, at både relationer og ting er resultatet af *processer*, hvor ting og relationer differentieres indbyrdes og fra hinanden (Strathern 2004). En idé om, at både relationer og entiteter er et resultat af differentieringer står i modsætning til en moderne perspektivistisk og multikulturalistisk forståelse af relationer. I sidstnævnte forståelse fremstår det således, at objekter eksisterer, "før" relationer etableres imellem dem. Ses denne tilgang som en bestemt analytisk modus, bliver det imidlertid tydeligt, hvordan den

selv *producerer* både entiteter og relationer på bestemte måder. Strathern søger at indfange denne moderne perspektivistiske måde at producere relationer på med begrebet *merographic connections* (Strathern 1992a: 72f; Strathern 1999a: 248, et passim), som jeg vil beskrive nærmere nedenfor. *Delvise forbindelser* (partial connections) (Strathern 2004) betegner derimod en alternativ måde at forestille sig relationer på, der fremtoner i kølvandet på eksplicitering af en moderne perspektivistisk og multikulturalistisk relationsproduktion, som ikke mindst bygger på en tilknyttet holisme. Stratherns forståelse af relationer knytter i mine øjne an til empirisk filosofi, men hvordan produceres moderne merografiske relationer?

Holisme har ifølge Strathern præget moderne antropologi, hvilket har bevirket, at kulturer, samfund, kontekster o.a. forstås som "helheder", der eksisterer i sig selv. Jeg beskrev i forrige afsnit, hvorledes det blev "glemt", at samfundsbegrebet oprindeligt var et analytisk begreb, og i stedet blev en almindelig forestilling, at samfund eksisterer i sig selv. Det samme kan siges at gøre sig gældende for begreber som kultur, kontekst, system mv. Det der "oprindeligt" er analytiske koncepter kan med tiden blive konsolideret således, at de bliver til deiktiske begreber, hvilket betyder, at det antages, at de refererer til noget "derude" – f.eks. at samfund refererer til et "samfundsmæssigt materiale" (Latour 2005: 1-2).¹² Antropologisk arbejde handler således i en holistisk forståelse om at analysere forskellige dele af det samfundsmæssige eller kulturelle materiale ud fra den vision, at analyserne efterfølgende kan kombineres til helhedsbilleder. At de fleste teoretiske perspektiver i den antropologiske fagtradition engang abonnerede på denne vision, har i følge Strathern haft meget væsentlige effekter for faget: "each perspective simultaneously pluralized the subject matter of anthropological study and held out the promise of a holistic understanding of the world that would show elements fitted together and parts completed" (Strathern i Mol 2002: 78ff). Holisme har i denne forstand været en markant drivkraft i

¹² Denne antagelse er netop en af Latours begrundelser for at fremføre ideen om at operere med et vagt vokabular, som beskrevet i afsnit 2.1.2 og for at "recalle ANT" (Latour 1999). Problemet med netværksbegrebet var ifølge Latour, at det var begyndt at konnotere noget alt for bestemt, fastfrosset og konkret med fremkomsten af World Wide Web, i modsætning til ANT's oprindelige begreb om netværk, der henviste til de transformationer og translationer, aktører udfører og indgår i. Senere tager Latour dog udfordringen op og søger at fastholde et åbent netværksbegreb (Latour 2005: 9n9).

antropologi for en stadig kolonisering af nyt teoretisk og empirisk terræn og for en pluralisering af det antropologiske fagfelt.

Mens nogen antropologer f.eks. har betragtet økonomiske transaktioner som det basale forhold i en kultur, har andre f.eks. anset det religiøse system som sådan. I en holistisk forståelse belyser analyser foretaget på disse forskellige baggrunde forskellige aspekter af et samfund eller en kultur. Med den holistiske vision om at kunne samle disse analyser til et større billede bliver det enkelte teoretiske perspektiv altså også koblet til en forhåbning om, at de vil bidrage til produktionen af et bredere sammenhængende billeder af samfund eller kultur. Denne forhåbning har dog ifølge Strathern vist sig at være ret besværlig at realisere.

I første omgang medfører denne besværlighed ifølge Strathern, at der opstår en fornemmelse af, at der blot mangler udviklingen af de rette perspektiver og analyser, før helhedsbilledet kan tegnes. Efterhånden bliver den holistiske, multikulturalistiske og perspektivistiske analysemodus dog mere og mere eksplicit som sådan. Herved fremstår det også mere og mere tydeligt, hvordan relationer produceres med denne forståelse.

Merografiske forbindelser¹³ betegner, hvorledes virkelighedens elementer konstitueres med et moderne holistisk, perspektivistisk og multikulturalistisk udgangspunkt. F.eks. kan forskelle mellem mennesker og teknologi ses som en funktion af, at de betragtes som dele af forskellige sammenhænge, kontekster, helheder.

It presupposes that one thing differs from another insofar as it belongs to or is part of something else. I call this kind of connection, link or relationship *merographic* (Strathern 1992a: 72f)

Merografiske forbindelser skabes således bl.a. i en komparativ analytisk praksis, der også har kendetegnet antropologi, og som understøtter og understøttes af holisme. Samtidig kan

¹³ Strathern siger også om merografiske forbindelser:

"Concepts form distinct, in the double sense of at once separate and crystal clear, orders of interpretation of experience. None the less they coexist. The two perspectives can be connected, indeed comprise a pair. Thus one may think of commodified and non-commodified conceptions [...] Like market and non-market economies, joined together as oppositions or complementarities. At the same time, this joining does not yield a reciprocal or mutually defining relation. On the contrary, while the values can be aligned as positive and negative aspects of each other, each conception simultaneously draws on its own universe of connotations, applications and meanings. Each is connected to a unique, in the sense of self-referential, range of phenomena, which gives it its own character: The one differs from the other insofar as it is also part of a quite different contexts for action." (Strathern 1999a: 248).

komparation siges at være en metode, som mennesker i al almindelighed benytter til at forstå med: De drager analogier på tværs af de sammenhænge, de forestiller sig, at ting tilhører. F.eks. kan "teknologi" og "menneske" tænkes at være relaterede, *idet* de tilhører forskellige sammenhænge, og dermed også er adskilte størrelser: teknologier er døde objekter, mens mennesker er levende væsener. Et andet eksempel kunne være, at mennesker betragtes som forskellige fra dyr i og med, at førstnævnte lever i samfund, mens dyr kun lever i naturen. Herefter kan relationer mellem menneske og dyr tegnes.

En af Stratherns pointer er da, at merografiske relationer er udtryk for differentieringsprocesser. Det er på en måde en forudsætning for relationer, at ting adskilles og forestilles at tilhøre forskellige sammenhænge. Når de er adskilt, kan de forskellige sammenhænge udgøre et "perspektiv" på hinandens entiteter, som hvis man taler om tingsliggørelse af mennesker eller antropomorfisering af teknologi.

Den holistiske forhåbning om at skabe helhedsbilleder fremstår således både som anløb til en beskæftigelse med at differentiere og med at optegne forbindelser på tværs af sammenhænge og fænomener, men som ikke realiserer, at den selv forårsager differentieringer. Ideen om at skabe helhedsbilleder er også det, postmodernister stiller spørgsmålstegn ved. I en "post-holistisk" eller postmoderne forståelse fremstår verden som et surrealistisk spil mellem fragmenter (se f.eks. Clifford 1988). Ideen om fragmenter et udtryk for, at forhåbningen om at skabe helhedsbilleder er "gået i stykker", så vi kun står tilbage med brudstykkerne af sådanne forsøg, og menneskers konstruerede forbindelser mellem dem. En idé om, at der analytisk kun er adgang til fragmenter, fremstår således imidlertid selv som et udslag af holisme. Fælles for en postmoderne og en holistisk forståelse er dermed også, at relationer er noget, der optræder mellem "dele". Forskellen ligger i forhåbningen til, hvad kombinationen af "dele" vil udmønte sig til.

Strathern peger imidlertid på, at en anden forståelse af relationer end både den moderne og den postmoderne også fremkommer i kølvandet på, at det bliver eksplicit, at perspektivisme og holisme indebærer en bestemt analytisk modus. Begrebet "delvise forbindelser" (partial connections) bruger hun til at beskrive denne forståelse. Mol beskriver, hvordan idéen om "delvise forbindelser" netop står i kontrast til ideen om fragmentering.

Fragmentering forudsætter, at et hele er gået i stykker og altså, at helheder eksisterer, i hvert fald som idé, men at de altid vil undvige vores analytiske evner, og vi dermed kun vil have adgang til at forstå "dele", som vi mere eller mindre tilfældigt kombinerer (Mol 2002: 78ff). Selvom Stratherns eget arbejde indeholder brudstykker af andres arbejder og blander teoretiske og empiriske kilder, og der skabes korrelationer og kontraster på tværs af mange forskellige materialer, så forestilles disse "dele" imidlertid *ikke* at være dele i den forstand, at de er eller har været puslespilsbrikker i et helhedsbillede. Snarere indgår de i at skabe partielle og partikulære analyser. Strathern tilslutter sig hverken en postmoderne bekymring for eller tiljubling af, at det ikke er muligt at tegne helhedsbilleder. I stedet er pointen, at dette aldrig har været muligt. Da er det ikke mærkeligt, at holisme, multikulturalisme og perspektivisme på trods af udviklingen af adskillige perspektiver og forsøg på at kombinere dem, har haft besvær med at leve op til den holistiske vision. Erkendelsen heraf medfører, at ideen om, at der blot mangler en udvikling af de rette perspektiver og analyser, før puslespillet kan lægges færdigt, også fremstår tvivlsom.

Ifølge Strathern gør dette det imidlertid også muligt at forestille sig relationer på en anden måde, nemlig som *delvise forbindelser*: The relativising effect of multiple perspectives will make everything seem partial; the recurrence of similar bits and propositions will make everything seem connected (Strathern 2004: xx).

Den holistiske ide om, at helheder eksisterer "derude" i sig selv fremtræder hermed som en bestemt antagelse knyttet til multikulturalisme og perspektivisme, der historisk set har præget en moderne og efterfølgende en postmoderne antropologi. Holisme har således bl.a. i mine øjne givet anledning til en bestemt forhåbning om, hvad relationer kan, eller i en postmoderne forståelse ikke forestilles at kunne i samme grad, nemlig skabe *sammenhæng*. Flere antropologiske studier har søgt at vise, hvordan relationer er primære andre steder end vesten og f.eks. dermed kritiseret en vestlig atomistisk ontologi. Nogle gange fremstilles relationer dog i sådanne analyser i et noget romantisk skær, som om relationer er mere "oprindelige" eller "godartede" end objekter (f.eks. Bird-David 1999). Relationer og relationistiske kosmologier er i dette billede præget af sammenhæng, fællesskab og virker inkluderende i modsætning til vestens atomisme, objektivisme eller

individualisme. På denne måde bliver billedet af andre kulturer dog i mine øjne et spejlbillede af en negativ og lettere forsimplet udlægning af en vestlig virkelighedsforståelse.

Strathern peger i modsætning til denne opfattelse på, at relationer ikke kun er centrale uden for vesten. Dels er de i høj grad et vestligt analytisk produkt, og dels ved mennesker i vesten udmærket godt, at de altid er spundet ind i relationer, hvilket f.eks. kommer til udtryk, når de taler om slægtskab (Strathern 1995b). Hvis opmærksomheden rettes mod, at relationer ikke blot er skaber sammenhæng, men netop også er forbundet til differentieringsprocesser, bliver det derimod tydeligt, at de ikke bør omgæres med romantik (se f.eks. Viveiros de Castros kritiske kommentarer trykt med Bird-David 1999). Som det fremgår af den ovenstående udlægning af merografiske relationer er disse uomgængeligt spundet sammen med produktionen af adskillelser og forskelle. Det er i kraft af forskelle, at ting overhovedet kan være relateret. Endvidere er differentieringer ikke blot udtryk for en vestlig dualisme, men findes mange steder. F.eks. findes en primær differentiering blandt Hagen-folket i Papua Nu Guinea blot ikke mellem mennesker og ting som i vesten, men mellem personer (Strathern 1999c). Relationer er dermed ikke bare noget, der skaber sammenhæng og fællesskab, *de adskiller også*. Dette kendetegner både merografiske relationer og delvise forbindelser.

Det fremstår imidlertid af det ovenstående, at det er i kraft af en multikulturalistisk og perspektivistisk tankegang, at relationer ontologisk set henvises til en sekundær omend vigtig placering *mellem* entiteter. Det er netop denne antagelse, der adskiller idéen om merografiske forbindelser fra forestillingen delvise forbindelser. I begrebet om delvise forbindelser ligger det således i min forståelse, at relationer er det, der producerer objekter. Men der ligger altså ikke en omvending i begrebet, der fører til en romantisering af relationer. På linje med antagelsen om, at ting er, hvad de er, i kraft af de relationer, de indgår i, så er relationer i denne forståelse måske også, hvad de er i kraft af de forskellige ting, som de produceres i og med. I alle tilfælde er det vigtigt, at "relation" således ikke blot er et begreb, som vedrører kombination af præeksisterende ting, men også omhandler produktion af forskelle. Empirisk filosofi kan i mine øjne netop tage udgangspunkt i, at der i begrebet om relation ligger denne spænding. På én gang kombinerer og adskiller

relationer; De skaber ligheder og forskelle, inkluderer og ekskluderer. Denne spænding adskiller begrebet om delvise forbindelser fra merografiske relationer ved, at *spændingen* er eksplicit i førstnævnte begreb.

Merografiske relationer fremtræder således som en effekt af, at ting adskilles, således at deres respektive domæner kan agere perspektiv på hinanden, og disse perspektiver kan igen efterfølgende ses som ophav til produktion af adskillelige relationer *mellem* ting, der fører til nye differentieringer og produktion af flere perspektiver. Merografiske relationer og perspektivisme understøtter således en *pluralisme*.¹⁴ Det er imidlertid netop en sådan pluralisme som overskrides med ekspliciteringen af perspektivisme som en analytisk modus.

In the late twentieth century, anthropology has already moved from a plural to what could be called a postplural perception of the world [...] the realization of the multiplier effect produced by innumerable perspectives extends to the substitutive effect of apprehending that no one perspective offers the totalizing vista it presupposes. It ceases to be perspectival.
(Strathern 1991: xvi)

Hvis perspektivudvikling bygger på en holistisk vision om at kunne skabe helhedsbilleder, men produktionen af et utal af perspektiver, hverken set hver for sig eller samlet kan leve op dertil, smuldrer denne forhåbning efterhånden. Perspektiver holder da op med at virke som forløbere til en udvikling af helhedsbilleder.

Ideen om "delvise forbindelser" stiller da også spørgsmålstegn ved en perspektivistisk antagelse om, at der kun eksisterer én verden, som kan observeres fra mange synsvinkler, f.eks. økonomiske, religionsteoretiske etc. Disse kan i stedet betragtes som udgangspunkter for fremlæggelser af og dermed produktion af særegne virkeligheder. Der stilles altså med begrebet om delvise forbindelser også spørgsmålstegn ved verdens singularitet og ved adskillelsen mellem perspektiv og verden eller mellem vidne, viden og verden. I dette lys fremstår det som et afgørende analytisk valg at lade f.eks. økonomisk teori, religionsteori eller empirisk filosofi være udgangspunkt for undersøgelse. Mao. fremstår det som et vilkår, at analyse tager én ting for givet, for overhovedet at kunne analysere noget andet. Noget gøres dermed synligt og andet usynligt, og der findes ikke noget generelt perspektiv, som

¹⁴ I en empirisk filosofisk forståelse netop også forskel på ideen om pluralitet, som ifølge Mol er knyttet til perspektivisme, og ideen om multiplicitet (Mol 1999).

kan afhjælpe dette forhold. Analyser passer i denne forståelse ikke sammen som puslespilsbrikker, men kan dog netop relateres delvist til hinanden.

En empirisk filosofisk tankegang står således med begrebet om delvise forbindelser også i kontrast til bestræbelser på at opsummere alle mulige forskellige fænomener som tegn på en samlet udviklingstendens i verden så som "globalisering", "videnssamfundet" eller andet. Sådanne begreber fremstår i stedet som udtryk for forsøg på at skabe et altomfattende perspektiv til at beskrive en mangfoldig mængde af forskellige fænomener og praksisser, eller netop det, som Strathern i citatet ovenfor kalder "totalizing vista". Derimod opfordrer en empirisk filosofisk, relationistisk tankegang til analyse af *specifikke* virkelighedspraktiseringer og relationer i og imellem dem, uden at relationer dermed forherliges som en sammenhængsskabende kraft mellem præanalytisk eksisterende entiteter. Empirisk filosofi er derimod en relationisme, der ikke romantiserer relationer, men fastholder at begrebet indeholder en spænding i det forhold, at de indgår i produktion af *både* forbindelser og forskelle.

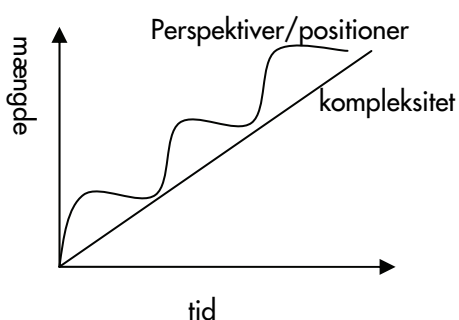
2.2.3 Skala og proportionalitet

Hvad betyder det at undersøge komplekse sammenhænge med en empirisk filosofisk og relationistisk position? Hvordan kan det antages, at virkeligheder/ontologier/naturer er helt specifikke og partikulære, og at der alligevel kan eksistere en række relationer på tværs af dem? Hvilke analytiske muligheder findes der, hvis analytiske skalaer, som normalt tages for givet: det simple vs. det komplekse, det traditionelle vs. det moderne mv. ikke kan forventes at matche de forskellige empiriske sagsforhold, der undersøges, eller at virke på tværs af dem? Dette er spørgsmål, som empirisk filosofi kan behandle ved at sætte fokus på *skala*. Pointen i empirisk filosofi er, at skalaer ikke opfattes som universelle størrelser, og at det i stedet bliver gjort til genstand for undersøgelse, hvordan skalaer virker og udvikles i praksis. I dette afsnit vil jeg undersøge skalabegrebet nærmere.

Den holistiske idé om del og helhed udtrykker en proportionalitet mellem fænomener, og mao. placerer den altså fænomener på en skala. "Størrelse", "mængde" og andre måder at beskrive forskelle på gør noget tilsvarende. Proportionalitet er således i mine øjne et

analytisk greb, hvormed fænomener både differentieres fra og relateres til hinanden.¹⁵ Med udgangspunkt i empirisk filosofi og den relationistiske tankegang beskrevet ovenfor, herunder kritikken af holismen, kan det siges, at det netop er, når skalaer bliver selvfølgelige, at fænomener synes at *besidde* en bestemt proportionalitet i forhold til andre. F.eks. at noget "basalt set" er småt eller stort. Proportionalitet fremstår derimod med empirisk filosofi som et resultat af en vestlig "matematik", hvor ting fremstår på bestemte måder i forhold til, hvordan de placeres på en skala.

Proportionsforhold kan således ses som et udtryk for, at skalaer bruges til at fremstille forskelle mellem fænomener. I forhold til perspektiv kunne "nærhed" og "fjernhed" f.eks. forestilles at være endepunkter på en målestok. Bestemte perspektiver kan på baggrund af denne målestok forestilles at være mere eller mindre tæt på eller fjernt fra verden, som når der tales om generelle vs. partikulære perspektiver. I forhold til kompleksitet kan man forestille sig en skala fra det simple til det komplekse. Hvis moderne perspektivisme og multikulturalisme er knyttet til en idé om, at verden udvikler sig mod det *mere* komplekse og dette i tværfaglighedens ånd synes at nødvendiggøre udvikling af *flere* (både generelle og partikulære) perspektiver, mens dette samtidig kan ses som et bidrag til produktion af yderligere kompleksitet, kunne jeg tegne følgende diagram over deres sammenhæng:

*Figur 1:
Mit forsøg på at tegne antagelsen om
stigende kompleksitet og udviklingen af
flere både generelle og partikulære
perspektiver, og at de kan ses som knyttet
til skalaer.*

¹⁵ En normal forestilling er, at dele er mindre end helheder. Dette billede kan dog relativt nemt kompliceres. Med et hurtigt tankeeksperiment kan det varieres, hvad der er større eller mindre end hvad. F.eks. kan en tekst forestilles, at indeholde en verden, eller måske flere, samtidig med, at en tekst også kan placeres i verden f.eks. i relation til andre tekster. Viden i en tekst kan forestilles være større eller mindre i forhold til verden og personer, som når der tales om generel eller specialiseret viden. Viden om verden er også viden i verden, og viden om personer kan forestilles at eksistere i personer (hjerner). En person kan også skaleres. Han/hun kan ses som en lille brik i verden, men kan også forestilles at leve i sin helt egen. Ting kan altså skifte størrelse alt efter om de spiller rolle som del eller helhed, større eller mindre mv.

En skala er således en *måleanordning*, der bruges til at sammenligne fænomener, hvilket kan lade sig gøre, idet måleanordningen adskilles fra de fænomener, der måles på. Et målebånd virker, fordi det kan betragtes som adskilt fra de fænomener, det benyttes til at måle på. Dvs. at en skala kan abstraheres fra konkrete sammenhænge. Denne abstraktion kan imidlertid kritiseres fra flere positioner i STS. En af de væsentligste indsigter i ANT, hos Pickering (1995), Barad (2007) og også i teknologifilosofi (Ihde 1990) er i mine øjne, at ingen teknologier og instrumenter er neutrale. Ligeledes er "data", "information", "viden" etc., som opnås ved hjælp af teknologi heller ikke neutral, men fremstår på bestemte måder i kraft af, at instrumenter gør dem synlige. Information kan desuden have sine egne indbyggede effekter og konsekvenser (Strathern 1999b). Skalaerne knyttet til perspektiv og kompleksitet i den ovenstående illustration er således heller ikke neutrale. I stedet bidrager de måske netop selv til at skabe en fornemmelse af, at verden bliver stadigt mere kompleks, og perspektivproduktion dermed er nødvendig og uundgåelig.

I 1996 observerede Marilyn Strathern, at der aktuelt synes at være "mere" af det hele - "there is "more" of everything" (Strathern 1996). Stratherns observation er, at der i den vestlige verden i dag både synes at cirkulere mere individualistisk tænkning, men samtidig også mere "relationistisk", både mere "modernitet" og mere "tradition" og både mere "nyt" og mere "gammelt". Denne observation karikerer bl.a. forestillingen om, at verden er blevet mere kompleks i kraft af f.eks. modernisering. Ideen om "mere af det hele" spiller bevidst på, at den forstyrrer en normal proportionsfornemmelse. Strathern observerer f.eks., at der aktuelt findes både mere tradition og mere modernitet, men hvordan kan det være tilfældet, når det ligger i ideen om modernitet, at den overskrider traditionen? Det kan der netop, hvis den skala, som fænomener måles med, f.eks. at mere modernitet er lig mindre tradition, fremstår inadækvat i forhold til aktuelle situationer og begivenheder. På den baggrund kan der f.eks. spørges til, om det er dikotomien mellem simplicitet og kompleksitet, der i sig selv er for simpel (Law og Mol 2002a: 5ff). Denne situation, hvor der fremtræder "mere af det hele", vil jeg berøre nærmere i afsnit 3.3.6.¹⁶

¹⁶ F.eks. kunne man pege på, at en tilsyneladende kompleksitetsforøgning ikke har medført, at relativt simple ideer om, hvad mennesker og verden er, stadig cirkulerer.

2.2.4 Teoretisk agnosticisme i forhold til skala vs. "overskridelse" af skala

Skalaer mister således i en empirisk filosofisk forståelse deres selvfølgelige karakter. Et bestemt forhold bliver gjort eksplicit, nemlig at *skala* fungerer som et komparativt analytisk instrument, og at proportionalitet ikke er et træk ved verden givet i kraft af en universel orden. En sådan analytisk "denaturalisering" af skala åbner så til gengæld for undersøgelse af, hvilke effekter de har i praksis (Law 2000). Det betyder, at spørgsmålet om, hvordan skalaer virker, ikke kan besvares uden empirisk specifikation.

Euro-amerikanere antager ifølge Law (2004: 25f) som det mest selvfølgelige en euklidisk geometri. Denne bestemte geometri ses som et kendetegn ved rummet selv. Denne selvfølgelighed kan betragtes som et eksempel på, hvorfor forhold mellem fænomener kan italesættes ved hjælp af proportionalitet uden, at det nødvendigvis behøver at blive berørt, at en sag fremstår således i kraft af en specifik skala. Følger man Law, er det bl.a. netop i kraft af, at et euklidiansk rum tages for givet, at bestemte skalaer fremstår som iboende egenskaber ved ting, mennesker og objekter.

Det er imidlertid ikke mærkeligt, at skalaer naturaliseres på denne måde, hvis det er forudsætning, at en ting tages (mere eller mindre midlertidigt) for givet, for at den kan benyttes til at sammenligne andre. Ideen om at en skala er "uafhængig" af det, den måler på stammer fra, at skalaer kan transporteres og benyttes i mange sammenhænge (Strathern 1999a: 204f). Jeg betragter altså skalaer som en form for abstraktion, der gør det muligt at tale forhold mellem ting som et spørgsmål om mere eller mindre, større eller mindre mv., uden nødvendigvis at henvise til, hvilken skala, der benyttes. Hvis skala kan abstraheres på denne vis, gør det det f.eks. også muligt at forestille sig en uendelig målestok. Men hvis skalabegrebet omvendt denaturaliseres må proportionalitetsforhold i stedet betragtes som indskrivelser af *specifikke* skalaer i bestemte situationer. En denaturalisering af skala producerer dermed en fornemmelse af, at der altid kunne være blevet målt på en anden måde eller med en anden målestok, hvilket lukker op for at operere med en "teoretisk agnosticisme" (Callon 1986) i forhold til skala. Det betyder, at forskeren bestræber sig på ikke at tage for givet, hvilke skalaer der er på spil eller, hvordan de virker i bestemte praksisser.

Det er ikke mit argument, at der dermed skal gås "beyond" skala f.eks. med det formål "to wage war against Euclidianism" (Mol og Law 1994). Denne bestræbelse ser jeg som et eksempel på en dramatisering af de effekter, som teoretisk arbejde kan forestilles at afstedkomme. Begreber som "beyond", "post" mv. benyttes i mine øjne ofte i akademisk sammenhæng til at tilskrive en særlig værdi til en tekst eller et argument. Det "nye" ved ens ideer indgydes da samtidig og nærmest per automatik med positive værdier (Suchman 2005). Dette kan også ses som udtryk for en generel dynamik i intellektuelle kontroverser (Smith 2002). I mine øjne er sådanne begreber, herunder Mol og Laws krigsmetafor dog misvisende, fordi de dermed tilskriver for meget håb til, hvad teoriudvikling kan gøre nu og her. Udover i mine øjne at være udtryk for en vis megalomani omkring ens teoriudviklings mulige effekter er sådanne begreber således også udtryk for positionering. De benyttes til at fremhæve det radikale ved ens egen tænkning og nogle gange på paradoksal vis. F.eks. er det ofte tilfældet i STS, at man fremstiller sin teori som moderat, ydmyg eller på anden måde som "ikke-radikal", hvilket samtidig og netop paradoksalt nok forestilles at være netop det kendetegn, der gør, at den "overgår" andre. Dette er i mine øjne problematisk, fordi de to ambitioner (ydmyghed og radikalitet) i den samme tekst, kan være særdeles svære at skille ad. Store forhåbninger til effekterne af ens egen teoriudvikling, kan endvidere tvinge forfatteren og dermed hans læser til at se andres tekster (de teorier man er gået "beyond") som udtryk for meget mere simple positioner, end dem konkrete personer har. Reduktionisme, positivisme, strukturalisme, behaviorisme, radikal relativisme, objektivisme er alle velkendte "smædeord" i denne forbindelse.

Jeg stiller mig således her tvivlende an overfor postulater om, at teori afstedkommer radikale effekter og overfor automatisk at tilskrive det "nye" en positiv værdi (eller for den sags skyld en negativ). På samme måde, som relationer ikke i mine øjne bør tilskrives en positiv sammenhængsskabende kraft, bør man heller ikke, som jeg ser det, tilskrive alt nyt, f.eks. det forhold, at virkeligheder er noget som bliver til løbende en positiv værdi. På den anden side, mener jeg heller ikke, at teoriudvikling er ligegyldig. Mit argument er snarere, at effekterne af ens teoretiske interventioner hænger uløseligt sammen med de specifikke engagementer, de indgår i, og at det kan betvivles, om teori kan siges at have nogen

generelt karakteriserbar effekt. At gå "beyond" f.eks. en euklidisk geometri eller andet, er dermed i mine øjne også kun et interessant projekt, hvis euklidisk geometri betragtes som en ideologi. Snarere end at gå i (rum)krig med en bestemt rumforståelse vil jeg således i stedet formulere det som mål for empirisk filosofi *ikke* at tage bestemte skalaer eller deres effekter for givet, på tværs af alle sammenhænge, og dermed at operere med en teoretisk agnosticisme og generaliseret non-asymmetri i forhold skala.

2.2.5 Fraktalitet

Fraktalitet er et begreb, der for empirisk filosofi gør det muligt at forestille sig, alternativer til den euklidiske rumforståelse og for, at praksisser kan være delvist forbundne, sammenfiltrede, eller for, at de kommer komplekse, "foldet" ind og ud i hinanden. Begrebet er inddraget i antropologi af Strathern (1995b; 1999a; 1992b; 2004) og er også videreformidlet af Law (2004: 59ff, 66f, 70, et passim) til STS i forbindelse med forsøg på at forstå, hvordan skalaer virker, og hvad det betyder for analyse af komplekse forhold at operere med alternative forestillinger om rumlighed. Fraktalitet ser jeg altså som endnu en tænkeressource for empirisk filosofi.

Figur 2:
Udsnit af fraktal i Mandelbrot-mængden for
iterationsfamilien $z \bullet z^2/2 + z^4/4 +$
kilde: (Buschmann 2008b)

Fraktalitet blev i løbet af firserne et ikonisk billede på kompleksitet. Fraktale billeder har umiddelbart den (æstetiske) effekt, at de komplicerer almindelige forestillinger om, hvad der kendetegner et rum. Billeder af fraktaler blev brugt til at illustrere teorier om kompleksitet, selvorganiserende og dynamiske systemer. Der blev udviklet computerprogrammer, som udfra fraktale formler fremstillede billeder, som der "live" kunne zoomes ind og ud i.

Computeranimation af fraktaler har altså således givet mulighed for bedre at kunne forestille sig kompleksitet.

Fraktalitet inddrager Strathern i forsøg på at forstå "det gådefulde" (puzzles) ved kompleksitet, relationer, skala, antropologiske komparativ praksis og andet etnografisk arbejde (Strathern 1995b). Fraktalitet kan i mine øjne også ses som et billede på kompleksitet i hendes eget arbejde, der netop kommer "med folder", empiriske observationer og teoretiske idéer er stærkt sammenfiltret i hendes arbejder.¹⁷

Ideen om fraktalitet har rødder i matematik. Mit formål med at inddrage begrebet her, er dog mest at udnytte nogle effekter, som begrebet kan have på forestillingsevnen. Et matematisk kendetegn ved fraktaler er, at de er rekursive, dvs., at de defineres ud fra sig selv (Mortensen 2008). De kan også være selvsimilære (Buschmann 2008a), dvs., at hvis der zoomes ind og ud på en figur dannet efter en fraktal formel, vil der optræde billedlige gentagelser på tværs af forskellige niveauer, selvom disse alligevel kan være for irregulære til at blive beskrevet i et normalt (euklidisk) geometrisk sprog. Matematisk skelnes mellem forskellige grader af selvsimilaritet, hvor præcis selvsimilaritet er den stærkeste (Cramon 1990). En præcis selvsimilær fraktal forbliver "identisk" på tværs af forskellige niveauer. Fraktaler, der bygger på iterative funktioner, som den illustreret i figur 2 ovenfor, udviser denne type selvsimilaritet. En mindre stærk type selvsimilaritet er "quasi-selvsimilaritet". Similariteten er her tilnærmelsesvis identisk over forskellige niveauer, men ikke helt. Den svagest selvsimilaritet er "statistisk", hvilket betyder, at fraktalen blot bevarer numeriske eller statistiske mål på tværs af forskellige niveauer.

Selvrekursivitet og selvsimilaritet er således nogle vigtige kendetegn ved fraktalitet. Endvidere er fraktaler kendetegnet ved at kunne have både heltallige dimensioner, men også ikke-heltallige, f.eks. en dimension mellem 1 og 2. Den euklidiske geometri bygger udelukkende på heltallige dimensioner, og det er bl.a. i denne forstand at fraktalitet

¹⁷ På trods af Stratherns opfordring til, at personer, der følger op på hendes fremstilling af fraktalitet, kan eftersøge nye relationer og emner, der peger på "hullerne" (hvilket i sig selv et fraktalt produkt) og dermed det "artificielle" eller "konstruerede" ved hendes tekst (Strathern 2004:25), er dette ikke min ambition. Derimod er det at specificere ideen om fraktalitet som endnu en ressource for en empirisk filosofisk tanke og tilgang.

betyder, at det euklidiske rum er et grænsetilfælde snarere end den eneste mulige måde at forestille sig rum på.

"Niveauer" er et upræcist begreb i forbindelse med fraktaler, for de kan i kraft af selvrekursivitet og selvsimilaritet også siges at gøre modstand mod lagdeling. De udviser således en "skalainvarians", når det samme billede dukker op i forskellige målestoksforhold (Mortensen 2008). Fraktalitet er således en gentagelse af mønstre med en større eller mindre grad af lighed, både i kraft af og "på trods af" skala. I denne forstand ekspliciterer eller forstyrrer fraktalitet skalaer, idet "kompleksitetsmængden" bevares ved zoom ind eller ud i en fraktal figur. Kompleksiteten er ikke nødvendigvis helt identisk på alle "niveauer", men alle synes lige komplekse.

Fraktalitet handler således om at "similære" billeder fremtræder i forskellige områder, og der er altså til det fraktale tilknyttet en oplevelse af disproportionalitet, men også en oplevelse af delvise forbindelser på tværs af niveauer. En fornemmelse af, at udgangspunktet er entydigt, mistes, samtidig med man kan opleve, at der løbende vendes tilbage til noget velkendt. Dette kunne f.eks. sættes i modsætning til oplevelsen af at kigge ind "i en helt anden verden" gennem et mikroskop eller en stjerneikkert, hvor det er hele skalaen, der skiftes ud. Hvis en fraktal figur betragtes, bliver skaleringseffekter derimod tydelige. Dette bevirker bl.a. at distinktionen mellem "mikro" og "makro" kan angribes med begrebet om fraktalitet (se Jensen 2007). Småt og stort, nært og fjernt fremstår relativt til det specifikke udgangspunkt for at zoome ind eller ud i en fraktal figur. Sammenlignelige mønstre fremstår på tværs af lille og stor skala eller netop "mikro" og "makro".

Fraktaler har altså komplekse detaljegrader både i et vilkårligt stort og lille perspektiv. Når der zoomes ind og ud i fraktale billeder, er det, der optræder som detalje på et niveau, lige så detaljerigt, set tættere på. Således kan man forestille sig, at der ikke nødvendigvis er nogen begyndelse eller slutning på skaleringsprocesser. Som f.eks. i visualiseringer, kendt fra naturprogrammer på tv, hvor der zoomes fra det yderste af universet til et subatomart niveau og kompleksitetsniveauet synes at forblive det samme. I en fraktal figur har en sådan bevægelse netop ikke andre endepunkter end, hvad der nu er teknisk eller forestillingsmæssigt muligt. Fraktalitet er således ikke i familie med ideen om

sommerfugleeffekten, hvor en lille ting er årsag til en stor (Jensen 2007).¹⁸ Snarere resonerer ideen i min forståelse med spekulationer i fysik om, at et atom potentielt kan udgøre et helt univers, mens universet måske blot udgør ét atom i en "større" sammenhæng.

"Naturlige fænomener" kan udvise fraktale træk (Mandelbrot 1967). Således synes blade på et træ at replicere mønstre i træets opbygning, og snefnug at replicere sådanne mønstre, dog med en kreativ variation over mønsteret. Blade og snefnug kan i denne forstand siges at have en emergerende og selvorganiserede, men ikke nødvendigvis tilfældig eller kaotisk, karakter. Fraktalitet som et "naturligt" fænomen kan også illustreres gennem Mandelbrots spørgsmål om, hvor lang Englands kystlinje er (ibid.). Det synes umiddelbart at være et spørgsmål om simpelt geometrisk måling, men hvis man forestiller sig at zoome mere og mere ind på kystlinjen, vil der fremtræde flere og flere små "knæk" på linjen – ned i det mikroskopiske. Længden på en kystlinje vil således nærme sig det uendelige, hvis målestokken går mod nul, og således må konklusionen være, at der ikke findes en absolut sikker matematisk måde at afgøre på, hvor lang en kystlinje er. Selvom dette ikke nødvendigvis er et udsagn om, at naturen som sådan er fraktal, så er det i alle tilfælde et udsagn om, at *målingen af kystlinjen* har denne karakter, eller mao. at fraktalitet er et karakteristikum ved empiriske observationer. Mao. er fraktalitet et billede på, hvordan skalaer, perspektiv og forskellige aktører tilsammen producerer bestemte fænomener. Empiriske observationer er mao. en slags hybrid af givne fænomener og apparater, der gør observation mulig.

Forholdet mellem, hvad der normalt forestilles at være "stort" f.eks. samfund eller natur, er i det fraktale billede i princippet hverken mere eller mindre komplekse, end det der normalt forestilles at udgøre komponenter deri, f.eks. individer eller atomer. Alle fænomener "ejer" eller "medproducerer" så at sige deres egen skala. Eller mao. er verden flad, men skalaer er med til at tilskrive virkeligheder proportionalitet i flere dimensioner. Eksempelvis siges det, at et billede fortæller mere en 1000 ord. I et fraktalt billede kan et ord dog også tænkes at være lige så komplekst som 1000 billeder. Et billedes budskab er således ikke nødvendigvis "større" end et ord. Forskelle i størrelse mellem ord og billede kan derimod

¹⁸ Et problem med ideen om sommerfugleeffekten er at den er monokausal. Med ANT eller empirisk filosofi ville sommerfuglens basken med vingerne dog ikke kunne isoleres som enkeltstående årsag til noget.

godt produceres lokalt. Billeder er således også normalt i den akademiske verden objekter for analyse, snarere end de bliver brugt til at fremvise resultater deraf. Fraktalitet er imidlertid blandt meget andet en mulighed for lige såvel at forestille sig det modsatte.

I forhold til empirisk filosofi er fraktalitet et begreb, der kan benyttes til at forestille sig, at ting, der normalt opfattes som mikro- eller makrofænomener, stort eller småt, mere eller mindre vigtigt etc. altid kunne være anderledes konfigureret i forhold til hinanden. Med begrebet om fraktalitet kan empirisk filosofi ikke på forhånd antage at vide, hvad der er mikro og makro, hvilket imidlertid ikke betyder, at specifikke konfigurationer af småt og stort ikke kan have vigtige politiske og materielle effekter (Law 2000); "Scale matters", som Jensen skriver. (Jensen 2007). Det er imidlertid præcist derfor, det er vigtigt for empirisk filosofi ikke at tage skalaer for givet. Dette udgør netop udgangspunktet for at undersøge, hvilke effekter de har i praksis. Begrebet om fraktalitet gør det muligt at forestille sig en sådan analytisk bevægelse.

2.2.6 Komplexitet, fraktalitet og empirisk filosofi

Fraktale forbindelser kan findes på tværs af det, der almindeligvis opfattes som stort og småt, og også på tværs af, hvad der normalt betragtes om naturlige og kulturelle fænomener. Fraktalitet er processer "gentaget på sig selv" med en grad af lighed mellem input og output og bevarelse af kompleksitet på tværs af eller på trods af skala. Komplexitet kan netop i denne forstand både udgøre et input til og output af fraktale processer. Fraktaler kan matematisk set have forskellige antal dimensioner, herunder en dimension mellem 1 og 2. Det er netop den dimensionalitet, som Strathern fokuserer på med den bestemte fraktal: Cantors Dust.

Figur 3:
Fraktalen Cantors Dust
Kilde: (Strathern 2004: 6)

Mol og Law sætter også fokus på denne dimensionalitet ved fraktaler og benytter det som et argument mod at opfatte objekter og virkeligheder som *enten* singulære *eller* plurale, men derimod som multiple. Objekter og virkeligheder tilskrives altså en dimensionalitet mellem 1 og 2. Objekter og virkeligheder kan i denne forstand beskrives noget kryptisk som "more than one and less than many" (Law og Mol 2002a: 11; Mol 2002: 82).¹⁹

Med begrebet om forskellige grader af similaritet kan det også ses, at fraktaler *selv* kan anbringes på en skala. Argumentet hos Mol og Law er da samtidig også udtryk for et analytisk valg mellem en række mulige fraktale dimensionaliteter, hvilket illustrerer, at begrebet om fraktalitet også indeholder sine egne analytiske "huller". Nok fremstår en euklidisk geometri som et grænsetilfælde, men det er netop også derfor, at fraktalitet i mine øjne ikke "overskrider" ideen om et euklidisk rum. Det der angribes er kun *euklidianisme*, dvs., en forestilling om, at dette rum er det eneste mulige. I alle tilfælde er det en yderligere addition af kompleksitet, at fraktaler både ekspliciterer skalaer, men også selv kan placeres på en.

Fraktalitet er et billede på en verden, hvor ting, inklusive fraktaliteten selv, eksisterer på ét "fladt" niveau, men kan tilskrives proportionalitet med skalaer. Jeg finder, at ANT indebærer en lignende pointe, men Latour kritiserer Law (1999) for hans brug af begrebet:

The topology of the social, John is right, is rather bizarre, but I don't think it is fractal. Each locus can be seen as framing and summing up. 'Actor' is not here to play the role of agency and 'network' to play the role of society. Actor and network -if we want to still use the terms- designates two faces of the same phenomenon, like wave and particles, the slow realisation that the social is a certain type of circulation that can travel endlessly *without* ever encountering the micro-level -- there is never an interaction that is not framed -- nor the macro-level -there are only local summing up. (Latour 1999: 19)

Latours kritik af fraktalitet opstår i mine øjne, fordi han mener, at Law benytter fraktalitet som topologi for det "sociale". Latour læser en moderne forståelse af, hvordan "det sociale" i en moderne sociologi, som nævnt, antages at eksistere adskilt fra naturen, ind i begrebet. Det sociale kan da ses som en slags formel proces med sin egen udviklingslogik. Det er dog

¹⁹ Argumentet fik efter sigende på et tidspunkt en ikke-navngiven person til komme med følgende kommentar: "that would be ... two" (Casper Bruun Jensen, privat samtale)

kun i denne fortolkning, at han efter min mening har ret i sin kritik. I mine øjne omhandler fraktalitet netop ikke om "det sociales" eksistens og forløb. Derimod er fraktalitet både et "naturligt" og "socialt" fænomen. Begrebet kan da snarere, nøjagtigt som ANT er blevet det, i mine øjne snarere kritiseres for at ville inkludere alting (Lee og Brown 1994).

Fraktale processer relaterer sig i alle tilfælde i min forståelse ikke til sine elementer som struktur til agent, men på samme måde som aktørbegrebet forholder sig til netværksbegrebet i ANT (Latour 1999). "Aktør" og "netværk" er her to sider af samme sag eller mao. er en aktør også et netværk, der blot ikke er "lukket op" og udforsket endnu. Fraktalitet angiver da tilsvarende for empirisk filosofi en mulighed for at tage udgangspunktet i en antagelse om en "flad verden" og i en antagelse om, at der f.eks. "i" objekter udstrækker sig et komplekst netværk, eller netop specifikke ontologier eller virkeligheder. Dette peger på, at ideer om multiplicitet og på den ene side er udtryk for at verden opfattes som multipel, dvs. flertydig og mangfoldig, men på den anden side også kan ses som udtryk for en mere generel verdensopfattelse, nemlig at "verden" er multipel og kompleks. Empirisk filosofi er netop i denne forstand en *monisme*, hvormed alt betragtes som multipelt, komplekst, relationelt og fraktalt, naturligt-kulturelt, semiotisk-materielt hybridt. Mao. er empirisk filosofi en antidualistisk tanke- og tilgang.

En sådan tankegang kan, som ideen hentet i ANT om at teknologier og ikke bare mennesker kan være aktører, i første omgang medføre oplevelsen af, at kompleksiteten stiger, hvilket det også nogen gange synes at være formålet for visse STS-analyser at gøre opmærksom på: "Indeed, in some research in cultural studies and STS the delight is in making complexity visible seems to overshadow the question of what productive differences such redescrptions could render pertinent" (Jensen 2004a: 242f). Ifølge Jensen er det således ikke nok at gøre opmærksom på, at verden er kompleks mv. Jensen argumenterer med den franske videnskabsfilosof Isabelle Stengers derimod for, at italesættelse af kompleksitet blot er en anledning til at stille nye, interessante og anderledes forskningsspørgsmål. Ligesom det for ANT er utilstrækkeligt at konkludere, at alt er aktører i netværk, er det også i samme forstand er ikke nok for empirisk filosofi at konstatere, at virkeligheden er multipel, kompleks, fraktal eller andet. Sådanne konstateringer er kun

udgangspunkt for at tilgå empiriske sagsforhold med nye og anderledes spørgsmål. De begreber, som jeg har specificeret i dette kapitel bør da netop betragtes som afsæt for empirisk filosofisk til undersøgelse af partikulære forhold. Efterfølgende vil jeg diskutere nogle konsekvenser af empirisk filosofisk således har for opfattelsen af, hvad et empirisk felt er, og hvordan det kan tilgås analytisk.

2.3 Analytiske konsekvenser af empirisk filosofi

Empirisk filosofi har visse konsekvenser for, hvad der kan forstås ved et empirisk felt eller et undersøgelsesområde. Nogle af disse konsekvenser vil jeg undersøge i dette kapitel, der samtidig fungerer som afrunding på afhandlings anden del og danner afsæt for analyserne i den tredje del.

2.3.1 Opfindelse og objektivisering af et empirisk felt

Hvis empirisk filosofi trækker på en af STS og ANT's styrker nemlig at kunne placere ethvert fænomen i et netværk og analysere enhver aktør som et netværk (Marques 2007), så er en konsekvens, at alle ting i verden i princippet er komplekse netværk. Hvis dette ikke skaber en fornemmelse af, at *alting* kan tages under behandling, så er det sværere at undgå følelsen af, at *enhver ting* principielt kan analyseres (Strathern 1999a: 8). Analytisk arbejde fremstår således som en tilsyneladende uendelig beskæftigelse, som ganske givet producerer konklusioner og resultater, men også altid mere ugjort arbejde. Det har den konsekvens, at der ikke på forhånd kan sættes en absolut grænse for, hvad der er relevant at undersøge og beskrive eller, hvor vigtige begivenheder kan finde sted i forhold til et givent undersøgelsesemne. Mao. er det "empiriske alle vegne" (Gad og Jensen 2009). Dermed siges det, at det principielt kunne være relevant at inddrage, hvad som helst i en analyse. Men dette er dog ikke ensbetydende med, at det nødvendigvis i praksis er muligt eller efterstræbelsesværdigt at inddrage hvad som helst. Selvom empirisk filosofi med udgangspunkt i ANT kan forestille sig en verden, hvor relationer spontant kan proliferere i det uendelige, er det således også vigtigt at forstå, at det modsatte sker, og netværk *beskæres* på bestemte måder, der suspendere spontanitet og proliferation (Strathern 1995a). Spillet mellem "åbning" og "beskæring" (Strathern 1999: kap 6.) af netværk, kan ses som et problem, men også som en produktiv spænding.²⁰

²⁰ Hvis perspektivisme og et fokus på kompleksitet kan ses som drivkræfter for en uendelig vidensudvikling, kan de samtidig også ses som elementer, der kan sætte grænser derfor. Forskning kan f.eks. have som mål at udvikle et nyt perspektiv, men kan også konkludere, at sagens betydning "afhænger af perspektivet derpå". Parallelt kan udsagn som "at sagen er kompleks" både være et udgangspunkt for og en konklusion på en diskussion. Både ideer om perspektiv og om kompleksitet synes da både at kunne åbne og "beskære" en dialog eller et forskningsprojekt. I Wagners forstand bliver mit undersøgelsesområde, når jeg fremstiller det ud

Dette udstreger, at det som nævnt og ifølge Mol ikke er neutralt at sætte fokus på multiplicitet, kompleksitet eller noget som helst andet i en analyse. At eksplicitere kompleksitet er i den forstand både en "opfindelse" og en "objektivering" (Wagner 1981) af komplekse forhold. Forskellen på begreberne om opfindelse og objektivering er ifølge Wagner reciprok: opfindelse "skjuler," hvordan den samtidig er en konvention, mens konventionen, skjuler, at den også er en objektivering (ibid.). I denne forståelse præeksisterer kompleksitet "i" en aktør ikke en analytisk åbning heraf, men det betyder heller ikke, at teoretiske ideer om kompleksitet blot imprægneres på virkeligheden. Pointen er snarere, at relativering og objektivering, opfindelse og reificering er processer, som er indspundet i hinanden.

2.3.2 Et empirisk felt som et delvist eksisterende sted

Med empirisk filosofi kunne et forskningsfelt således tænkes som noget, der løbende opstår og transformeres i løbet af en forskningsproces, dels i kraft af forskningsaktiviteter, så som observation, interview, analyse, refleksion og skrivning, dels i et samspil mellem forskellige aktører, man som forsker kommer i berøring med, så som informanter, dokumenter og rapporter, avis og fagbladsartikler mm. Disse bidrager til at tegne og udstrække feltet, men også til at beskære det. Ifølge de fiskerikontrollører, jeg observerede og talte med, beskrives mange forskellige, men bestemte aktører, som væsentlige i fiskerikontrol: EU, vejret, staten, direktoratet, fisk, miljø, fiskere er aktører, der netop sætter bestemte grænser for, hvordan det er muligt at beskrive og handle i feltet.

Samtidig med at forskellige aktører tegner feltet på forskellige måder, forholder de sig da til andre aktører som elementer deri. Dermed kunne det siges, at forskningsfeltet er et netværk, der eksisterer på forskellige, men overlappende, måder for og på tværs af forskellige aktører. Det indebærer for mig at se, at et felt kan betragtes som "mere" end ét imaginært, men "mindre" end ét reificeret sted. For så vidt objekter kan betragtes som *delvist eksisterende* (Jensen 2004b; Latour 1993a), kan et empirisk felt måske netop også forestilles som sådan. Mit empiriske felt "fiskerikontrol" er således en sammenhæng, som

fra ideerne om kompleksitet og multiplicitet på samme måde både "opfundet og "reificeret" eller "beskåret" på netop denne måde og ikke på andre.

ikke er bundet til et bestemt geografisk lokalt eller til et imaginært sted, men noget derimellem. I så fald får et felt tilskrevet forskellige grader af realitet, i kraft af, at det diskuteres, og f.eks. ved at dokumenter, som henviser dertil, cirkulerer. Et felt, ligesom objekter, er således mest i live, når mange viser interesse for dem, og de fremstår tvetydige og multiple. Et felt får derimod først noget, der minder om en entydig, objektiv, reificeret eksistens, når der ikke er nogen, der interesserer sig for at diskutere det mere, og det alligevel er endt på kirkegården. (Latour 1993). Hermed mener jeg ikke, at det er forskningen, der holder et felt i live. Jeg refererer derimod til, at netværk eksisterer *mere*, når mange forskellige aktører viser interesse derfor, og det er flertydigt og til debat, hvad feltet er. I Latours historie om det franske transportsystem *Aramis* er det netop først efter, at planerne om at konstruere *Aramis* blev skrinlagt, at alle pludselig vidste, præcist hvad *Aramis* er. Mens *Aramis* stadig er et *projekt*, flourer der mange versioner af *Aramis*. På samme måde er fiskerikontrol som felt mest i live, idet mange relaterer sig til feltet på forskellig vis og skaber aktivitet i et netværk. Derved fremstår fiskerikontrol multipelt og ubestemt. I denne forstand kunne det først afgøres, hvad fiskerikontrol "egentligt" er, hvis emnet engang holder op med at interessere diverse aktører, eller mao. hvis fiskerikontrol ikke længere blev praktiseret.

2.3.3 Et empirisk felts uendelige karakter

Hvis hver enkelt aktør selv udgør et komplekst netværk af relationer (Latour 1999; Law 1999) kan det som nævnt med empirisk filosofi forestilles, at netværk og dermed også analyse deraf, potentielt set kan proliferere i det uendelige. Dermed kan det forestilles, at analyse kan bevæge sig uendeligt "horisontalt" i en undersøgelse af, hvordan aktører relaterer sig til andre i en bredere komposition. Samtidig kan det også nogle gange vise sig at være en analytisk mulighed at bevæge sig "vertikalt" på tværs af det første netværk, ved at åbne en bestemt netværkskomponent og undersøge dennes beskaffenhed. Således sker der imidlertid et analytisk skifte, hvor komponenten kommer til at udgøre en ny "horisontal" flade, der i princippet kan forestilles at være lige så stor i sin udstrækning, som det første netværk, hvor det indgik som komponent. Dette fremmaner et billede af en række flader, der

kan skære andre og flader på flere punkter eller i flere dimensioner, men ikke alle. Eller mao. fremtræder netværk både multiple og fraktale.

Følger man Strathern, sætter dette analytiske udgangspunkt dog netop krav om også at have for øje, hvordan det konkrete netværk, der undersøges, skæres i praksis (Strathern 1995). Et af Stratherns eksempler er, at selvom det er kendt, at videnskabelig viden produceres i et større videnskabeligt kollektiv, så findes der ofte meget få forfattere på en endelig artikel om f.eks. "opdagelsen" af et nyt naturfænomen, og selvom mulighederne for at foretage analytiske træk i princippet kan synes uendelige, kan netværk altså blive beskåret lynhurtigt, når der f.eks. er intellektuelle rettigheder, ejerskab, karriere, prestige eller penge på spil. En forudsætning for at tage patent på et fænomen er netop at det er hybridt, altså en blanding af naturligt fænomen og menneskelig kreativitet (ibid.). Det er således ikke altid muligt at åbne alle givne netværkskomponenter for videre undersøgelse.

Det indebærer, at selvom ANT teoretisk set fordrer en liberal, demokratisk forskningsindstilling, hvor alle aktører potentielt kan undersøges, så fordrer de praktiske måder, som netværk løbende lukkes og åbnes på, at "generaliseret non-asymmetri" medtænkes igen og igen i analysepraksis (Strathern 1999b). Denne kan ikke blot appliceres en gang for alle. En anden pointe hos Strathern er nemlig, at asymmetrier kan følge i kølvandet på bestræbelser på at være symmetrisk. Hendes eksempel er, at et forsøg på at agere symmetrisk i forhold til den oprindelige befolkning på Papua Nu Guinea, (dvs. et bestemt bureaukratisk forsøg på at behandle alle mennesker lige materielt) resulterede i at den moderne og vestlige asymmetri mellem teknologi og menneske, blev indført, på trods af, at den ikke førhen havde været virksom i Papua Nu Guinea (ibid.)

Det implicerer, at det billede, som jeg tegner af fiskerikontrol nedenfor, skal ses som en version af et netværk, som givetvis overlapper med andre versioner deraf, men ikke på alle punkter eller i alle dimensioner. Det implicerer også, at jeg beskærer netværket her, uden at jeg nødvendigvis har fuld kontrol med hvordan.

2.3.4 Naturalistiske forestillinger om et felt

Ifølge Hammersley og Atkinson (2007: 5ff) har et naturalistisk²¹ syn på, hvad et empirisk felt er, historisk set præget af etnografiske studier, nemlig den opfattelse, at et felt er ækvivalent med en fysisk lokalitet, hvor en lokal kultur eller et samfund antages at eksistere og ligge og vente på, at etnografen kommer forbi og opdager den/det. Ifølge Hammersley og Atkinson er naturalisme dog kommet under skarp kritik i de sidste 25 år fra både poststrukturalistisk og feministisk hold (2007: 13f). Denne kritik er bl.a. rettet mod en forestilling om, at samfund og kulturer består af en myriade af lokale mikro-interaktioner, der skaber en intern sammenhængskraft, særegenhed og helhed. Når samfund eller kulturer opnår en vis robusthed, fremtræder de som afgrænsede helheder i kraft af deres partikulære forskelligheder til andre helheder, som jeg også beskrev det i afsnit 2.2.2. Naturalismen forstår kulturer og samfund som en slags "beholdere", der forklarer fænomener deri, og som stærkt bundet til en fysisk lokalitet. Med Anna Tsings ord: "The "old" anthropology imagined here describes cultures so grounded that they could not move out of place" (Tsing 2000: 339).

Selvom det kan formodes, at de færreste antropologer i dag tror på, at kulturer har denne afgrænsede, stedsbunde, helhedskarakter, så kan det stadig spøge som et ideal, at de potentielt set kan beskrives udtømmende, hvis blot der er tid nok til at undersøge og beskrive dem tilstrækkeligt præcist. En detaljerigdom eller kompleksitet, som kan findes alle steder, kan i denne forstand virke forførende, og naturalisme hjælper ikke med at håndtere dette problem. For hvis ideen om, at kulturer udgør helheder, spøger, fremtræder det netop som problemet, at der kun produceres delvise og ikke-komplette beskrivelser af dem. Ifølge Hammersley og Atkinson spiller forskeren dog en meget mere aktiv rolle i genereringen af empiri, end der dermed antages. Etnografen er selv undersøgelsesapparatet og empiri samles ikke, men "samples" derimod (ibid.: 35ff). Som det er tilfældet med sampling af musik, er instrumentet medproducent af værket. Dermed er det for Hammersley og Atkinson klart, at enhver etnografisk analyse altid vil udgøre en partiel komposition, hvad enten det drejer sig om en færdig monografi eller notater nedskrevet på en blok papir.

²¹ Hammersley og Atkinsons eksempel på denne tankegang er Chicagoskolen og i STS kunne man betragte klassisk etnometodologi som et eksempel på en (bevidst naiv) naturalistisk indstilling.

En konsekvens af disse betragtninger er, at "lokale kulturer" og andre helhedsbilleder som den "gamle etnografi" beskæftiger sig med kommer til at fremstå som afgrænsede, analytiske frembringelser. I forhold til Hammersley og Atkinson vil jeg dog med empirisk filosofi tilføje, at det nok er for simpelt blot at konstatere, at forskeren selv er undersøgelsesinstrumentet. I empirisk filosofisk forståelse spiller forskeren nok en væsentlig rolle, men på den anden side er han/hun er dog også blot én aktør i feltet. Hvor Hammersley og Atkinson udvikler en tilgang, som bygger på forskerens refleksivitet, så er empirisk filosofi endvidere og som nævnt et forsøg på at indgå i udveksling med en refleksion, der allerede forestilles at forekomme blandt aktører i praksis.

2.3.4 Fiskerikontrol som et "analytisk netværk"

Tages der udgangspunkt i mit felt fiskerikontrol og kontrolskibet *Vestkysten*, kan skibet placeres i en institutionel og samfundsmæssig sammenhæng - en beskrivelsesform, som "naturalisme" lægger op til, og det nedenstående organisationsdiagram i figur 4 i afsnit 3.1.1 er eksemplarisk for. Herudfra er det muligt at betragte skibet som en enhed underlagt fiskeridirektoratet, som er underlagt landbrugs- og fødevareministeriet, som er underlagt Folketinget, som igen er underlagt EU. Sådan fremstilles det f.eks. også i fiskeridirektoratets kontrolstrategi, hvor det beskrives, at EU sætter rammerne for fiskeridirektoratets arbejde, og direktoratet kun bestemmer i det "kontrollfrirum", der er tilbage (Fiskeridirektoratet 2006a). Dette er ikke nødvendigvis en forkert udlægning, men i en empirisk filosofisk forståelse forudsætter den, at skibet og dets aktiviteter er spundet ind i en bredere sammenhæng som mikro til makro, del til helhed eller funktion til institution. I en empirisk filosofisk forståelse må fiskerikontrol dog i stedet betragtes som et komplekst og distribueret fænomen. Praksisser kan læst gennem begrebet om fraktalitet være forbundne, men ikke oppefra og ned, som stort til småt eller makro til mikro. Fiskerikontrol kan dermed ikke begribes tilfredsstillende med en model, der antager at overordnet samfundsmæssigt og institutionelt program i direkte forstand medfører bestemte funktionelle aktiviteter på

Vestkysten.²² Institutionelle forordninger kan selvfølgelig ofte have effekt, men kun i kraft af, at de optages og dermed transformeres i praksis på skibet.

Jeg angriber dermed en skala-forestilling om, at fiskerikontrol bør studeres ved at opdele emnet i "mikropraksis", "makropraksis" og "gigapraksis" (Wackerhausen 2002: 57). I stedet betragter jeg fiskerikontrol som flere, overlappende og delvist relaterede praksisser. Jeg har primært haft adgang til at studere fiskerikontrol i hverdagen på *Vestkysten*, men hvad betyder det for min egen fremstillings karakter, at fiskerikontrol på denne måde betragtes som et distribueret fænomen?

En konsekvens er, at *Vestkysten* betragtes som et fænomen med flydende grænser i en uafgrænset sammenhæng, en sammenhæng der dog også afgrænses på bestemte måder i denne tekst. Denne dobbelthed får mig til at beskrive min afhandling som et *analytisk netværk*. Dette begreb er selvsagt ikke udtryk for, at netværket, som det fremstår her, kun er udtryk for mit perspektiv på sagen. Derimod er det pointen, at *Vestkysten* og dermed fiskerikontrol er, hvad det er, i kraft af de relationer, som det løbende spindes ind i praksis. I denne tekst spinder jeg også fiskerikontrol på *Vestkysten* ind i bestemte relationer. Eller mao. tilføjer jeg yderligere relationer dertil.

Dette har den konsekvens for opfattelsen af mit empiriske felt, at jeg ikke antager, at jo flere empiriske komponenter, jeg efterhånden får samlet, desto tættere vil jeg komme på at fortælle den samlede historie. Min analytiske stil er dermed ikke naturalistisk og heller ikke dekonstruktivistisk eller etnometodologisk. Som Latour argumenterer:

The deconstructionists try to write texts in such a way that they neither refer to anything nor give the impression of presenting or representing anything. Ethnomethodologists aim at just the opposite, they write texts that, although by necessity distant from the setting they describe, aim to give the impression of being still present out there in the lived world of their subjects, without deformation or transport. The stylistic goal is similar in both cases: render the text unreadable so that the usual two-way link between the account and the referent be interrupted and suspended. (Latour 1988: 166)

I den dekonstruktivistiske tekst mangler således ifølge Latour reference til noget andet end teksten selv eller til andre tekster, mens den etnometodologiske tekst som den naturalistiske

²² Da kan det f.eks. bedre ses, hvordan man fra forskellige specifikke positioner momentvist forsøger at ekspandere netværket til at inkludere nogle af de nævnte aktører, så som EU, mens man i andre tilfælde lægger afstand dertil.

omvendt præsenterer sig selv som en direkte beskrivelse af en lokal virkelighed. Jeg opfatter derimod fiskerikontrol som et delvist eksisterende felt, hvor virkeligheden, og dermed også spørgsmålet om, hvordan analyser og tekster derom referer dertil, er på spil. Begrebet om et analytisk netværk er således også et forsøg i forlængelse af Latour (ibid.) at anerkende det forhold, at spørgsmålet om, hvad der er nærværende og fraværende i en tekst i forhold til en given sag, må ses i forhold til, at en tekst altid er en oversættelse af og i det netværk, der beskrives. Hvad relationen mellem tekst og referent er, er således et åbent spørgsmål, som kan stilles til enhver tekst. Jeg søger dermed også at følge Wagner og fastholde, at mine genstande for analyse både bliver "opfundet" og "objektiveret" i og med analysen (Wagner 1981). Med termen analytisk netværk ønsker jeg endvidere også at udtrykke, at jeg forstår det netværk, jeg fremlægger, som mere "virkeligt" end "ren ide", men mindre virkeligt end et reificeret eller objektivt eksisterende sted, som beskrevet i afsnit 2.3.2. Dermed ser jeg altså min tekst som en oversættelse og sammenfatning af en række udvekslinger med aktører i feltet, teknologier, fiskerikontrollører, *Vestkysten*, dokumenter og mange andre.

DEL 3: Empirisk filosofiske analyser af fiskerikontrol

Kapitel 3.1 fungerer som introduktion til fiskerikontrol. Fra kapitel 3.2 vil jeg foretage fire selvstændige, men forbundne analyser af udsnit af mit empiriske materiale. Formålet med denne del af afhandlingen er at videreudvikle empirisk filosofi i samspil med analyse af udvalgte dimensioner af fiskerikontrol. I kapitel 3.2 sætter jeg fokus på dokumenter om fiskerikontrol i kapitel 3.3 på teknologiske skalaer. Kapitel 3.4 handler om overvågning og kapitel 3.5 sømandsidentitet- og kultur.

3.1 Introduktion til fiskerikontrol

I dette kapitel vil jeg introducere empiri centreret omkring mit feltarbejde på fiskerikontrolskibet *Vestkysten*. Jeg vil på baggrund af avis- og fagbladsartikler beskrive nogle vigtige temaer og udviklinger i feltet og argumentere for, på hvilken måde jeg betragter fiskerikontrol som et interessant undersøgelsesområde for empirisk filosofi.

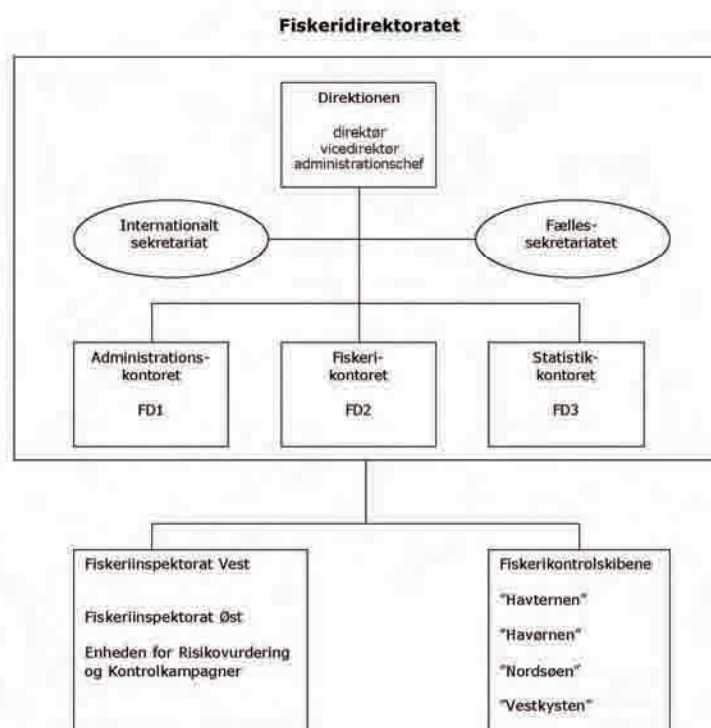
3.1.1 Fiskerikontrol i Danmark

Selvom Danmark kun er verdens 131. største land, er det den femte største eksportør af fiskeriprodukter og dermed den største i EU. Den danske erhvervsfiskeriflåde består af ca. 3.300 fartøjer, og ca. 12.000 personer er ansat inden for fiskeri, akvakultur, fiskeindustri, forarbejdning eller salg (Fiskeridirektoratet 2006a; Ministeriet for Fødevarer Landbrug og Fiskeri 2007a). I 2004 fangede den danske fiskeriflåde omkring en million tons fisk. Danmark er også en betydelig producent af teknologi til brug i dette og andre maritime områder. Fiskeri er således et meget vigtigt erhverv både i Danmark og langt ud over landets grænser mht. økonomi, miljø, arbejdspladser, kultur osv. (Europa-Kommissionen - Generaldirektoratet for Fiskeri og Maritime Anliggender 2008)

Udøvelsen af fiskerikontrol i DK er organiseret under landbrugs- og fødevareministeriet. Ministeriet beskæftiger sig officielt med "den politiske side af landbrugs-, fiskeri- og fødevarepolitisk styring, dvs. de forhandlinger og beslutninger, som kræver ministerinddragelse" (Fiskeridirektoratet 2008a). Fiskeridirektoratet, Fødevarestyrelsen, Plantedirektoratet og Direktoratet for Fødevarer og Erhverv er organiseret under ministeriet.

Fiskeridirektoratet varetager den daglige forvaltning af fiskeripolitik i Danmark. Direktoratet modtog i 2006 bevillinger på 186,4 mio. kr. og 271 årsværk, hvoraf 201 årsværk beskæftiger sig med kontrol og resten med administrative og øvrige funktioner (Fiskeridirektoratet 2006a: 5). Direktoratets hovedopgaver er ifølge deres hjemmeside at: 1) Betjene ministeren og det politiske liv, hjælpe med til at udarbejde lovforslag og at deltage i internationalt samarbejde på fiskeriområdet 2) Udstede regler og regulere og administrere fiskeriet 3) Kontrollere fiskeriaktiviteterne 4) Udarbejde primær statistik på fiskeriområdet.

I forhold til at påvirke aktiviteter i erhvervsfiskeriet har direktoratet tre "indgange" 1) Fastsætte regler for fiskeriet 2) Foretage kontrol af erhvervets aktiviteter og 3) Sanktionere konstaterede overtrædelser (Fiskeridirektoratet 2006a: 65).

Figur 4:
Strukturdiagram over fiskeridirektoratet
Kilde: Fiskeridirektoratet (2008a).

Fiskeridirektoratet består af en central del i Nyropsgade i København, to fiskeriinspektorater: *Vest* med kontorer i Jylland og *Øst* med kontorer på Sjælland og øerne, fire kontrolskibe og en enhed for risikovurdering og kontrolkampagner (Fiskeridirektoratet 2008a). Sidstnævnte enhed var under oprettelse, mens jeg indsamlede empiri.

Fiskeridirektoratets officielle formål er at begrænse ulovligt fiskeri og dermed arbejde for EU's, den danske stats og landbrugs- og fødevarerministeriets mål om at opretholde "et biologisk og økonomisk bæredygtigt fiskeri" (Fiskeridirektoratet 2006a: 3). Midlet til at opfylde denne mission er en vision om "regulering og kontrol med omtanke" (ibid.).

3.1.2 Empirisk materiale, herunder kontrolskibet Vestkysten

Min empiri er primært indsamlet gennem observation af hverdagen og samtaler med besætningen på kontrolskibet *Vestkysten* i løbet af efteråret 2006 og foråret 2007. I alt

nåede jeg i denne periode at sejle omkring 35 dage.²³ Den korteste tur varede to dage og den længste ti. Herudover har jeg lavet i alt syv kvalitative interviews med to kaptajner og fire styrmænd fra skibet. Jeg interviewede altså en styrmand to gange. Endvidere har jeg besøgt fiskeridirektoratet i Nyropsgade i København og talt med deres it-ansvarlig. Jeg har studeret fiskerikontrol i rapporter, dokumenter, på hjemmesider og i aviser og fagblade med hovedvægt på årene 1985 til 2007. Jeg har ikke fundet frem til etnografisk litteratur om fiskerikontrol i praksis, som det dermed i denne sammenhæng ville være nødvendigt at redegøre for. Der findes etnografiske studier i fiskerikultur, f.eks. om hvordan regulering har haft indflydelse på fiskeriet som livs- og arbejdsform (f.eks. Pálsson 1997; Højrup 2002). Der findes også bøger om regulering, hvor der argumenteres for og imod styring af fiskeriet (f.eks. Gray 1998). Fiskerikontrol er altså studeret på et policy-niveau og nært relaterede emner er studeret etnografisk. Jeg er dog ikke blevet bekendt med etnografiske studier af kontrolarbejde i praksis, hvilket altså er mit fokus. Relevanskriteriet for indsamling af yderligere empiri ud over feltarbejdet har været, at jeg har kunnet benytte det til at udvikle analysen af, hvordan fiskerikontrol praktiseres på og omkring *Vestkysten*. I de følgende afsnit i dette kapitel trækker jeg på avisartikler om fiskerikontrol, Thorkild Sandbecks redegørelse for den danske redningstjeneste og fiskerikontrols historie (Sandbeck 2003) og visse officielle dokumenter om fiskerikontrol for at karakterisere mit undersøgelsesfelt.

Vestkysten er ét af to store kontrolskibe, som fiskeridirektoratet råder over.²⁴ Skibet er 49,9 m langt, det er bygget i 1987, har hjemhavn i Thyborøn og tre besætninger på hver ni mand, som arbejder cirka ti dage ad gangen og derefter har fri i tyve. *Vestkysten* opererer primært i Nordsøen, Kattegat og Skagerrak. Herudover bidrager skibet ca. ½-1 måned om året til en fælles EU-kontrolindsats i Nordatlanten. Skibet er således i drift næsten hele året foruden en periode om sommeren, hvor det ligger på værft, og der afholdes ferie.

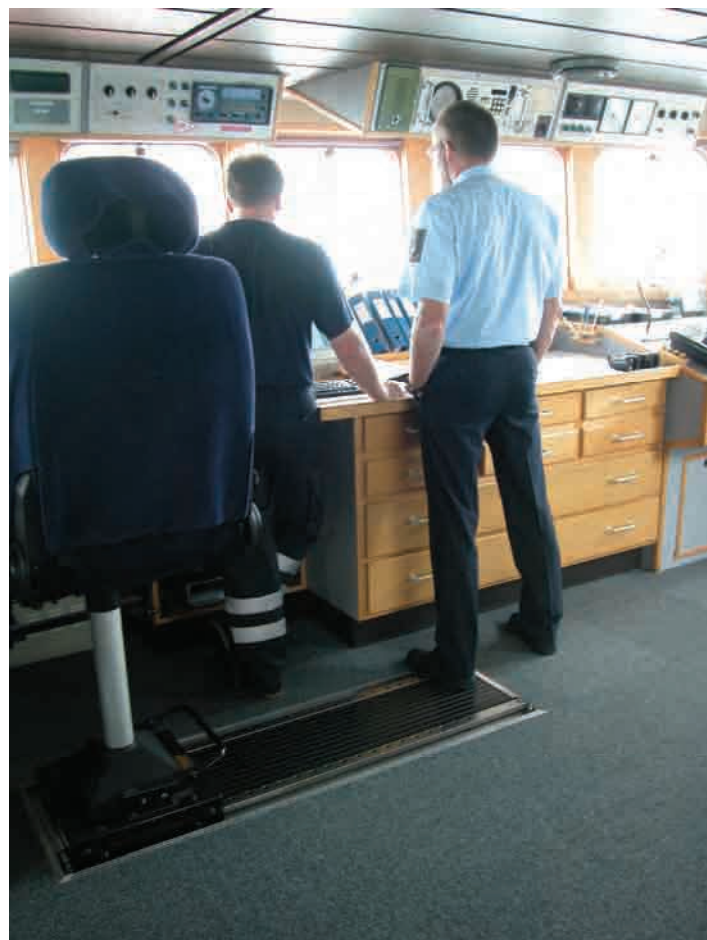
²³ Jeg har desuden været på kortere ture med henholdsvis et dansk miljøskib og en svensk passagerfærge.

²⁴ Det andet er *Nordsøen*. Fiskeridirektoratet har desuden de mindre skibe *Havternen*, som opererer i indre danske farvande, og *Havørnen*, som sejler i indre farvande og Østersøen.

Figur 5:
Fiskerikontrolskibet
Vestkysten
Kilde: Eget billede

Hver besætning består af en kaptajn, en til to styrmænd, to maskinmestre, en kok og flere skibsassistenter. Jeg har observeret livet på skibets bro og primært talt med kaptajner og styrmænd. Dvs., at jeg ikke har fokuseret på maskinen og det store og nødvendige arbejde, som foregår på dette område. Jeg har dog haft samtaler med alle besætningsmedlemmer, hvilket har givet mig et indtryk af de mange kompetencer, som er forbundet med sømandskab og dermed er en forudsætning for at praktisere fiskerikontrol til søs.

Figur 6:
Vestkystens bro
Kilde: Eget billede

Året rundt, når vejret tillader det, er *Vestkystens* primære opgaver for det første observationssejlads, dvs. at sejle rundt på havet og registrere fiskeriaktiviteter, og for det andet bording af fiskerifartøjer, hvor situationen ombord kontrolleres, herunder licenser, last, fangstrationer, fangstudstyr, logbøger og hygiejne. Havet er opdelt i zoner med forskellige licensregler, og retten til at fange forskellige arter og benytte forskellige typer udstyr er tildelt fiskefartøjer individuelt. Så før et fartøj bordes, ligger der et stykke arbejde i at beslutte, hvad der præcist skal undersøges ombord. En bording foregår ved, at en mindre båd, bordingbåden sættes i vandet fra *Vestkysten*. En styrmand og to skibsassistenter sejler hen til et fiskerifartøj i bordingbåden og entrerer det, situationen ombord undersøges, hvorefter kontrollørerne returnerer til *Vestkysten*. Undervejs er der løbende radiokontakt mellem styrmanden, som er med til bording og kaptajnen på *Vestkysten*.

Figur 7:
Vestkystens bordingbåd
Kilde: Eget billede

De vestlige danske farvande er lavvandede, og derfor skal det ikke blæse meget her, før bølgerne står højt. Eftersom ombordstigning i et fiskerifartøj fra bordingbåden er risikabelt i

høj bølgegang, behøver fiskerne i sådanne tilfælde normalt ikke at frygte for at blive bordet fra *Vestkysten*. Bording er den primære kontrolaktivitet for *Vestkysten*, og netop derfor vil skibet ofte ligge stille i havn eller til ankers et sted langs kysten i dårligt vejr. Dette havde konsekvenser for min indsamling af empiri, bl.a. at indsamlingen kom til at strække sig over et helt år, og jeg ikke fik flere dage til havs. For efter det første besøg i oktober 2006 lå *Vestkysten* næsten konstant i havn indtil februar 2007. I bogstavelig forstand lå empirien altså til kajs, men det skyldtes ikke, at *Vestkysten* ikke kan sejle i dårligt vejr. Skibet spiller tværtimod en afgørende rolle i den danske redningstjeneste, idet det er et af de få skibe, hvorfra søredningsoperationer kan ledes. Bordingbåden kan i disse tilfælde benyttes som redningsbåd. Redningstjenesten er meget vigtig for fiskerikontrollørernes identitet og også for deres udførelse af kontrolarbejde, hvilket jeg løbende vil vende tilbage til.

Da bording er den vigtigste kontrolaktivitet til søs, og bording altså anses for at være risikabel i dårligt vejr med det forhåndenværende udstyr, fravælges det altså ofte at sejle ud. I disse tilfælde foretages f.eks. kontrolbesøg på land, altså kontrol af fiskere, som lander deres fangster. Desuden udføres registrerings- og administrationsarbejde og vedligeholdelse af skibet.

3.1.3 Et konfliktfyldt felt i forandring – normalisering af kontrol

Under mit feltarbejde på *Vestkysten* oplevede jeg ikke nogen alvorlige konfrontationer mellem fiskere og kontrollører, hvilket som kendt var mere almindeligt i 80'erne og 90'erne. Dette var forbundet med, at Danmark indtrådte i EF i 1972 med en stadig mere restriktiv fiskeripolitik til følge. Fiskerne mente, at erhvervet skulle forblive "frit" og ville ikke acceptere styring udefra, hvilket gav anledning til nogle meget direkte konfrontationer.

*Figur 8:
Dette mærke findes på flere fiskerifartøjer i Danmark, hvilket vidner om en stærk EU-skepsis blandt fiskere.
Kilde: Eget billede.*

I dag er det dog sjældent, at kontrollører er vidne til åbenlyse lovovertrædelser eller bliver truet af en vred fisker. Ifølge fiskeridirektoratet er forklaringen herpå, at erhvervet aktuelt "professionaliseres", hvorved: "de seneste 25 års fiskeripolitik er blevet integreret som et almindeligt vilkår for erhvervsudøvelse. Dermed ser man ikke længere de samme konflikter mellem erhvervet og kontrollen" (Fiskeridirektoratet 2006a: 31). I dag kræves der endvidere en særlig uddannelse for at blive fisker, og de lærer bl.a. derved, at regulering, kontrol og styring er en del af deres arbejdsområde. Ifølge fiskerikontrollører på *Vestkysten* er det således også primært gamle fiskere, som opfatter sig selv i opposition til kontrollen, mens de unge optræder langt mere "velopdraget".

Det betyder imidlertid ikke, at kontrol er blevet overflødig. Der er stadig mulighed for at begå ulovligheder, og der kan f.eks. opnås store økonomisk gevinster ved at sælge fisk uden for kvoten. I sagens natur gælder det særligt fisk, som er sjældne eller truede, og kvoterne derfor er begrænsede. Det er også kendt, at fiskere nogle gange er tvunget til ulovligt at smide store mængder bifangst og undermålsfisk overbord, som de ikke må lande, men ikke kan undgå at fange med nuværende fangstmetoder. Dette kan betragtes som en grotesk "uintenderet konsekvens" af de gældende love og regler og af, at der praktiseres kontrol. Fra sommeren 2008 begrundes dette forhold et eksperiment med at indføre videoovervågning på dækket af fiskerifartøjer, hvor fire skibe deltager mod, at de til gengæld får lov til at lande alt det, de fanger (Ejsing 2008).

I aviser og fagblade fra 1980'erne og frem er et væsentligt fokus selvfølgelig lovovertrædelser, mistanker derom, og hvilken rolle myndighederne spiller i sådanne sager. Op til midten af 90'erne synes det at blive betragtet som næsten uundgåeligt - også fra kontrollens side - at fiskere brød loven. F.eks. beskriver en fiskerikontrollør i et interview i *Det Fri Aktuelt*, hvordan der i 1980'erne opererede med såkaldte "knaldelister" i kontrollen. Dvs., at fiskere blev "knaldet" efter tur og ikke efter om, det blev opdaget, at de handlede ulovligt. Det gjorde alle nemlig (Thomsen 1995). Det er netop en opfattelse af fiskeriet som et erhverv udsat for regler og regulativer, det er umuligt at leve op til, som er fokus for en bastant kritik af Kent Kirks (C) udførsel af hvervet som fiskeriminister 1989-1993 i aviserne. Kent Kirk plæderede bl.a. for, at man ikke skulle udføre regnskabskontrol af fiskeriet. I

stedet skulle det prioriteres at fange fiskere på fersk gerning, fordi det efter hans mening ville have den største "præventive effekt", samtidig med at det ville virke mindst indgribende på fiskernes hverdag (f.eks. Jensen 1995a; Tüchsen 1995). Begrebet *præventiv effekt*, som jeg vil beskrive senere i dette kapitel, er meget vigtig i feltet. *Vestkystens* arbejde kan i dag også ses som et bidrag til en sådan effekt, men ikke gennem at statuere skræmmeeksampler ved at fange fiskere på fersk gerning, som Kent Kirk forestillede sig. I stedet er ideen, at kontrol, registrering og overvågning på mange fronter kan skabe en *generel/præventiv effekt* (Fiskeridirektoratet 2006a: 22). Det er således heller ikke blot til søs, at der kontrolleres. Landinger, landingscentraler og distributører kontrolleres fra landbaserede enheder og administrativt i direktoratet. *Vestkysten* er således blot én ud af mange aktører, som i dag har til formål at producere en præventiv effekt, der ideelt set gør det overflødigt at statuere eksempler.

Fra Kent Kirks tid som fiskeriminister til i dag kan der altså identificeres en normalisering af styring og kontrol i feltet. Kent Kirk blev netop kritiseret for at modarbejde kontrol og være fiskernes mand, mens det i dag ikke er til debat, om der skal kontrolleres eller ej. Snarere er spørgsmålet, hvordan det kan gøres på en teknologisk effektiv, men stadig hensynsfuld måde, der gør, at fiskerne ganske enkelt ikke betragter det som en farbar vej at bryde loven.

Mens jeg en dag var til stede på *Vestkystens* bro, blev der ringet op til skibet af en kvinde, der under samtalen med kaptajnen forblev anonym. Hun beskyldte en navngiven fisker for at fiske ulovligt. Hun fortalte, hvor denne fisker befandt sig og kaldte det for noget svineri, før hun på en yderst ekspressiv måde afbrød samtalen. Denne begivenhed kan tolkes på flere måder, men bl.a. som et udtryk for, at ulovligt fiskeri heller ikke blandt fiskere accepteres utvetydigt i dag. Hvor der før synes at have hersket en antiautoritær etos blandt dem, synes denne i dag at være under forandring. I dag fremstår kontrol ikke som et overgreb mod hin enkelte, kollektivet eller erhvervet, men som en naturlig del af feltet. Det er netop fraværet af kontrol (af andre), der i dette eksempel var kilde til konflikt. I et dokumentarprogram om livet på *Vestkysten* ved navn *Havstrømer* problematiserer en fiskerikontrollør det at kontrollere andre i mere generel forstand: "Det strider mod min

natur", siger han således (TV2 1995). Han problematiserer altså grundlæggende, om kontrol af andre (sømand) er en naturlig beskæftigelse. Fiskerikontrollører problematiserer også fiskerikontrol på en grundlæggende facon i dag, men dog oftest i forhold til, hvordan der kan kontrolleres på en effektiv, men stadig ordentlig måde.²⁵

I fiskeridirektoratets kontrolstrategi benyttes det interessante begreb *kontrollfrirum* til at betegne et "rum", hvor EU ikke har sat betingelser for, hvordan eller hvor meget der skal kontrolleres, men lader det være op til medlemslandene (Fiskeridirektoratet 2006a: 15). Begrebet "kontrollfrirum" er paradoksalt og illustrerer glimrende, at frihed i feltet ikke handler om fravær af kontrol og styring, men om grader af frihed til at bestemme, *hvordan* der skal kontrolleres og styres. Ifølge kontrolstrategien kræver kontrolarbejde i dag netop også en løbende refleksion over, hvordan og hvorfor man gør, som man gør, og udvikling af kompetencer, nye teknologier og dynamiske styringsredskaber så som "risikobaseret kontrol" (Fiskeridirektoratet 2006a: 70ff). Der lægges altså bl.a. i kontrolstrategien op til, at situationen i fiskerikontrol er så dynamisk og kompleks, at der løbende bør eksperimenteres med udvikling af nye styrings- og kontrolformer, men der stilles altså ikke spørgsmålstejn ved kontrol og styring som sådan.

3.1.4 Normalisering af teknologisk udvikling

Normalisering af styring og kontrol hænger i mine øjne sammen med en anden normalisering, som jeg har identificeret i avis- og fagbladsartikler. Her knyttes bestemte forhåbninger til, at en "naturlig teknologisk udvikling" vil medføre en bedre styrings- og kontrolpraksis. "Moderne informationsteknologi" anses af direktoratet for at være deres "bedste våben mod fiskerisnyd" (Pedersen 2006). Selvom det ikke forestilles, at teknologi vil løse alle problemer, så knyttes der altså her en forhåbning til, at teknologi vil fortsætte med at udvide fiskerikontrollens overblik og kontrolmuligheder og dermed begrænse fiskernes muligheder for at omgå kontrollen ud i fremtiden. Fiskere og fiskeriforeningen (fiskernes

²⁵ Denne normalisering af kontrol kan ses i relation til Mitchell Deans ide om "refleksiv styring" (Dean 2006: 239, 272, et passim), som referer til, at styring i moderne neoliberale bureaukratier rettes mod styringens egne mekanismer. Som det vil fremgå nedenfor er et meget væsentligt træk ved fiskerikontrol i dag, at kontrollen også selv underlagt en omfattende styring og kontrol. En pointe er her, at "refleksiv styring", eller styring af styring forudsætter en normalisering af styringens "primære genstand" - i dette tilfælde fiskeriet, og at refleksiv styring omvendt er med til at producere denne normalisering.

interesseorganisation) er således ikke overraskende og i de fleste tilfælde skeptiske i forhold til teknologiske tiltag. F.eks. var fiskerne ifølge en it-udvikler i fiskeridirektoratet meget bekymrede over indførelse af satellitovervågning af fiskerifartøjer. Fiskerne var bange for, at systemet ville have en "Big Brother"-karakter. I 2008 var formand Flemming Ebey Kristensen, således ikke begejstret for visionen om, at der på hvert fartøj "sidder et øje og holder øje hele tiden" (Ejsing 2008).

Figur 9:
Fiskere frygter videoovervågning
Kilde: Ejsing (2008)

Blandt fiskere findes altså en modstand mod kontrolteknologi, når den opfattes som overvågningsteknologi. Overvågningen og teknologisk udvikling opfattes endvidere af fiskeriforeningens formand i 2006, Flemming Kristensen som så altomfavnende, at modstand er nærmest ligegyldig: "Vi er i forvejen overvåget fuldstændigt med alle de regler, der overhovedet kan laves, så det kan nok ikke blive værre", udtalte han i

forbindelse med en diskussion af, hvorvidt det ovennævnte eksperiment med at indføre videoovervågning på fiskerifartøjer skulle gennemføres (Politikken 2006).

Fælles for positioner både blandt fiskere og i kontrollen er da, at "den teknologiske udvikling" opfattes som uundgåelig. Denne opfattelse kommer også til udtryk i en kritisk artikel i *Ingeniøren* om fiskeridirektoratets og andre offentlige institutioners brug af midler på it. I denne artikel stilles der heller ikke spørgsmålstegn ved den teknologiske udviklings lineære udvikling. Kritikken omhandler, at der i forbindelse med fiskerikontrol ikke er investeret i it-projekter, hvis effekter kan måles (Mølsted 2002).²⁶ Hvorvidt teknologiens naturlige potentiale for at praktisere kontrol realiseres, er med denne teknologiforståelse et spørgsmål om, hvordan teknologiske udviklinger udnyttes, ledes og implementeres og ikke mindst om, hvordan effekterne af teknologiske tiltag gøres synlige.

3.1.5 En kontrast mellem nutid og fortid

Både i forbindelse med normalisering af styring og kontrol og af teknologisk udvikling fremtræder i aviser og fagblade en skarp kontrast mellem nutid og fortid. Fiskeriet fremstilles, som om det tidligere var et meget frit erhverv, der i løbet af 80'erne og 90'erne bliver underlagt en større og større grad af moderne overvågning. Nutiden ses som præget af bureaukrati, og fortiden fremstilles som om, fiskerne i langt højere grad selv styrede deres arbejde og almene livsudfoldelse. Denne idé om, at fiskeriet er blevet mindre frit, knyttes bl.a. til en forestilling om, at et fiskerifartøj udgør et "hjem". Således kommenterer en kontrollør i det nævnte dokumentarprogram *Havstrømer*, at fiskere tidligere kunne opholde sig på havet i helt op til 250 dage om året (TV2 1995). Det er netop, fordi et fiskerifartøj var/er et quasihjem, at det ligger en potentiel konflikt i at borde det.²⁷ Kontrollørens kommentar illustrerer imidlertid malende, at ideer om "frihed", og hvad der modsat er udtryk for styring og kontrol, hænger sammen med, hvad det specifikt er muligt at praktisere som henholdsvis styring og frihed. Jeg vil nemlig gøre mig den antagelse, at det ikke er alle, der vil betragte et ophold på et fiskerifartøj i 2/3 af året som fri livsudfoldelse. Det var

²⁶ Der stilles således ikke spørgsmålstegn ved om teknologi grundlæggende har den "enabling" karakter, som den ifølge Marilyn Strathern er tilskrevet i vestlig kultur, se afsnit 3.3.6 (Strathern 1996).

²⁷ Analogt var det mit indtryk, at *Vestkysten* både var en arbejdsplads og et hjem for kontrollørerne

imidlertid denne specifikke form for frihedspraktisering i en specifik sammenhæng, der var under pres, da dokumentarprogrammet blev produceret.

Kontrasten mellem fortid og nutid forbindes altså til en overskridelse af skel mellem offentlige og private sfærer, hvor det offentlige knyttes til en ide om styring og det private til frihed. Overskridelsen opfattes som et resultat af teknologisk udvikling og indførsel af stadig flere reguleringer og love efter Danmarks indtrædelse i EF. Det kan dog fra et analytisk synspunkt virke forsimplet udelukkende at knytte kontrol og styring til et moderne bureaukrati. Allerede i 1100-tallet eksisterede en række love omkring sildefiskeriet i Skåne, jyske lov fra 1241 indeholder bestemmelser om fiskeriet, og allerede i 1683 blev fiskeriet i Limfjorden reguleret af Danske Lov. Disse love og regler handlede i første omgang mestendels om kystnært fiskeri og ikke fiskeri til havs, men allerede i 1800-tallet blev dette fiskeri også begrænset, mens der indførtes territorialgrænser til søs. Det første større danske kontroll fartøj startede med at patruljere til havs i 1860'erne (Sandbeck 2003: 13-19).

Styring og kontrol af fiskeriet er således langt fra et nyt fænomen. Dog er det klart, at der er sket ændringer i forhold til, hvilke former for styring og kontrol, det har været muligt at praktisere, og hvilken rækkevidde styring og kontrol har haft historisk set. Det er tydeligt, at it, overvågningsteknologier og databasesystemer, har medført forandringer. F.eks. registreres fiskernes opgivelser af deres fangster i dag, så disse informationer kan findes online på *Vestkysten*, i direktoratet og i EU-institutioner. På *Vestkysten* betyder det, at der kan opnås kendskab til, om et fartøj har opbrugt sin kvote, umiddelbart inden det tjekkes til søs, hvad fartøjet har i lasten. Min pointe er således ikke, at der ikke er forskel på fortid og nutid. I stedet er det mit argument, at det kan være analytisk uproduktivt at opstille forholdet som et *radikalt* modsætningsforhold. I stedet kan der med en empirisk filosofisk tilgang spørges til, hvordan specifikke ideer om styring og frihed, privatliv og offentlighed mm. produceres i samspil med praktisering af fiskerikontrol. Fra et empirisk filosofisk synspunkt kan dualiteter som frihed vs. kontrol, tradition og modernitet, frihed og styring, fortid og nutid, privatliv og offentlighed mv. netop ses som udtryk for, at specifikke evalueringsskalaer benyttes og udvikles i denne sammenhæng til at italesætte, hvad der er godt og skidt ved aktuel praksis. Dermed konfigureres den virkelighed, som fiskerikontrol er, på bestemte

måder. I forlængelse af denne pointe kan der spørges til, hvilke værdier, mål og ideer om effekt, der synes at præger feltet.

3.1.6 En præventiv effekt

At udføre kontrolarbejde er ikke en simpel opgave, hvilket *Vestkystens* afhængighed af vejrforholdene som beskrevet illustrerer. Der er også flere andre grunde til, at kontrolarbejde er et komplekst foretagende. Én er, at fiskerifartøjer må sejle, hvor de vil, dvs. at det kun er deres fiskeri, der er underlagt restriktioner. *Vestkysten* skal observere eventuelle ulovligheder på stedet for at kunne intervenere, hvilket ofte er et krav i forbindelse med bevisførelse i overtrædelsessager. En direkte håndhævelse af loven ved at fange fiskere midt i en ulovlig gerning er imidlertid nærmest en umulig opgave. Problemet er, at *Vestkysten* ikke kan "snige sig ind" på fiskerifartøjer. Skibe bevæger sig relativt langsomt i forhold til hinanden, og *Vestkysten* er således også i hovedregelen synlig på betydelig afstand - både "virkeligt" til søs og "virtuelt" på andre skibes radarer og i kraft af andre "modovervågningsteknikker", som fiskerne kan benytte. F.eks. kan fiskere gøre hinanden opmærksomme på, at fiskerikontrollen er i nærheden over radio og dernæst f.eks. "opdatere" deres logbøger, så de svarer til den fangst, de har i lasten. De vil f.eks. også som regel kunne nå at smide ulovligt udstyr over bord, inden *Vestkysten* når frem til en position, hvorfra tingene kan observeres med det blotte øje.

Dette illustrerer, at en præmis for kontrolarbejdet er, at de ulovligheder, der eventuelt foregår, er aldeles vanskelige at slå direkte ned på. Fiskerikontrollører beskrev i den forbindelse den væsentligste effekt af deres arbejde som "præventiv". Præventivitet blev som nævnt også beskrevet som målet for kontorarbejde i fiskeridirektoratets kontrolstrategi. Præventivitet kan altså siges at være et begreb, der koordinerer effekt og mål i en situation, hvor konsekvenserne af kontrolarbejde ikke er ligetil at måle og snarere er en vurderingssag. Begrebet henviser altså ikke til, at kontrolarbejde ikke har nogen effekt, men at effekter af kontrolarbejde er diffuse og svære at synliggøre.

Det er i sagens natur vanskeligt at måle præcist, hvor stor en præventiv effekt er, fordi denne kun fremtræder i sammenligning med fortiden, hvor situationen formodentligt var anderledes, eller med spekulationer om fremtiden, f.eks. forestillinger om, hvad der ville ske,

hvis der ikke blev kontrolleret, eller det blev gjort på en helt anden måde.²⁸ Omvendt er det måske netop begrebets *mangel på præcision*, der gør det anvendeligt i netop denne sammenhæng. Begrebet benyttes i en situation, hvor formålet med kontrolarbejdet netop ikke primært er at fange fiskere midt i lovovertrædelser. Situationen er i stedet den, at en række tiltag søger at gøre dette til en overflødig begivenhed. Ved at patruljere på havet og true med at borde, er det *Vestkystens* mål, at fiskere i skibets periferi vil tænke sig om to gange, før de gør noget ulovligt.

Præventivitet er altså et begreb, der virker til italesættelser af diffuse effekter af arbejde i et dynamisk og komplekst felt. At kontrollørerne arbejder i forhold til mål om præventivitet ses i det praktiske og teknologiske eksempel, at de for det meste efterlader deres transpondersignal tændt.²⁹ *Vestkysten* har mulighed for at slukke for signalet, men gør det sjældent og viser i stedet løbende de fiskere, der også har transponder-systemet til rådighed, hvor de aktuelt befinder sig. Forhåbning er således, at kontrolskibets ved at være synligt på havet har en afsmittende effekt på fiskeriet. Kontrolskibenes effekt sammenlignes således også i fiskeridirektoratets kontrolstrategi med en patruljerende politibil (Fiskeridirektoratet 2006a: 40). Men hvorvidt det har nogen effekt eller ej at være tilstede er netop en vurderingssag.

Vestkystens arbejde kan, som nævnt, ses som ét bidrag blandt andre til at opnå en mere varig og generel effekt på fiskeres tankegang og aktiviteter eller mao. til den "professionalisering" og "generalpræventive effekt", der beskrives i kontrolstrategien (Fiskeridirektoratet 2006a: 22, 31). I denne forståelse deltager *Vestkysten* i at subjektivere fiskere på en bestemt måde. Fiskere "opdrages" gennem en række foranstaltninger til at

²⁸ Tanken om en præventiv effekt, finder man også andre steder end i fiskerikontrol, f.eks. i forbindelse med krigen mod terror. Begrebet kan ses som udtryk for legitimation af en strategisk handling i en usikker situation. Det virker både retrospektivt og fremadrettet for ingen vil jo f.eks. argumentere for, at man ikke skal forsøge at forhindre terror eller ulovligt fiskeri. Samtidig vil man også kunne altid kunne argumentere for, at tingene ville være meget *værre* aktuelt, hvis man ikke havde gjort noget. Men begrebet kan også ses som udtryk for en håndteringsstrategi. I det tilfælde at man befinder sig i et komplekst felt, hvor resultater af indsatser ikke er synlige eller målbare, betyder det jo ikke, at handlinger ingen effekter har, eller at man ikke har brug for at italesætte disse. Begge disse dimensioner: den politisk strategiske og den håndteringsmæssige fremtræder i forbindelse med fiskerikontrol, og det kan være vanskeligt at skille dem fra hinanden.

²⁹ Transponderen er et relativt nyt it-system, som tillader skibe at identificere, positionere og dermed kommunikere bedre med hinanden. Systemet udgør ifølge kontrollørerne en stor hjælp til at manøvrere, særligt når skibe ligger mange og tæt på hinanden.

agere "gode og loydlige samfundsborgere". Andre aktuelle tiltag, har netop også dette formål nemlig at give fiskerne en permanent ansvarsfølelse i forhold til erhvervets og miljøets bæredygtighed. Indførslen af "ny regulering" herunder fartøjskvoteandele (FKA)³⁰, hvor individuelle kvoter knyttes til det enkelte fartøj, forestilles at bestyrke et "ejerskab" og dermed en større selvjustits blandt fiskerne (Fiskeridirektoratet 2006a: 77). Det nye kvotesystem blev indført i foråret 2008, og selvom der allerede er set visse konsekvenser deraf, har jeg ikke nået at undersøge disse i dybden. Erfaringer fra Island viser dog, at sådanne tiltag kan have en lang række omkonfigurerende effekter. Bl.a., at retten til at fiske koncentrerer på færre hænder (Pálsson 1997). Jeg vil berøre dette emne nærmere i afsnit 3.2.6.

Eksemplet med transponderen illustrerer imidlertid i mine øjne, at en præventiv effekt er noget, der løbende arbejdes på at vedligeholde, og at ejerskab, selvjustits mm. ikke er imprægneret i fiskernes hoveder én gang for alle. Det kan desuden diskuteres i hvilken udstrækning, dette er muligt. Det er således et interessant spørgsmål, hvad rækkevidden af en præventiv effekt er, og i hvilken grad den har en fast eller mere flygtig karakter. Med afsæt i en empirisk filosofisk tilgang er det et interessant spørgsmål, hvordan denne effekt konstitueres. Den synes i denne forståelse at blive vedligeholdt af *Vestkysten* i praksis, ved at skibet patruljerer og border, den er diffus og begrænset, men effekten er dog stadig "effektiv". I *Vestkystens* arbejde med at bidrage til denne effekt er bestemte teknologier helt afgørende.

3.1.7 Præventive teknologier og deres rækkevidde

Fiskerikontrollen benytter flere it-systemer, herunder et satellitbaseret overvågningssystem ved navn "Vessel Monitoring System" (VMS), som giver kontrollørerne mulighed for at følge fiskerifartøjers aktuelle og historiske bevægelser i web-applikationen "V-track".

³⁰ FKA=fartøjskvoteandele, det nye kvotesystem, som trådte i kraft i 2008 år og som jeg vil berøre i næste kapitel.

Figur 11:
Min Illustration af (formodet)
"kvote-hopning".

VMS'et er således en meget vigtig, men også en begrænset teknologi i kontrolarbejdet. Mindst lige så vigtigt er "fiskerisystemet", der er knyttet til et databasesystem, hvori adskillige oplysninger om den danske fiskeriflåde løbende registreres. Fiskeridirektoratet råder over grundregistre, hvor der kan findes basale oplysninger om flåden, f.eks. hvem der ejer et fartøj, dets kapacitet, fangster og tilladelser etc. Der findes transaktionsregistre, hvori der registreres oplysninger om landinger og logbøger, og om hvornår fiskerifartøjer er blevet bordet eller observeret. Endelig føres også statistikregistre (Landbrugs og Fiskeriministeriet 1996: 71-81). Fiskerikontrollører kan gennem fiskerisystemet søge i disse registre - også når de befinder sig til søs, idet de på *Vestkysten* har en satellitbaseret internetforbindelse. V-track benyttes af kontrollørerne til at lokalisere fiskerifartøjer og dermed til at beslutte, hvor man vil sejle hen for at observere og borde, mens fiskerisystemet benyttes til at indsamle viden om specifikke fartøjer før en bording, som kan sammenholdes med, hvad man finder ombord.

Arbejdet med at opnå en præventiv effekt understøttes således af disse teknologier og et omfattende overvågnings- og registreringsarbejde. Sidstnævnte tager også en væsentlig del af fiskerikontrollørernes arbejdstid. Der kan argumenteres for, at det er hele det "system", som *Vestkysten* bidrager til at vedligeholde, der virker præventivt. Idet fiskerne kender til, at de bliver registeret og overvåget, får de installeret en bevidsthed om, at de potentielt set altid vil kunne blive opdaget.

På trods af at overvågningen og kontrollen er omfattende, fremstår kontrollørerne dog ikke i mine øjne som håndlangere for en altseende *Big Brother*. Som nævnt kan den enkelte

fisker som hovedregel vide lige så meget relevant om *Vestkystens* position og bevægelser som omvendt. Endvidere findes der ikke nogen sted, f.eks. EU eller direktoratet i Nyropsgade, hvorfra man kan se og styre alle andre aktører i fiskeriet. Fiskerikontrol på *Vestkysten* handler derfor ikke om at etablere en makroposition, hvorfra alle andre kan overvåges, men om et løbende arbejde med at gøre forskellige emner i feltet til genstand for *delvis* overvågning, kontrol og styring. Det gøres på baggrund af en forhåbning om, at det kan have nogle helt praktisk-konkrete effekter på fiskernes handlinger i hverdagen. Hvordan et situeret og begrænset overvågningspraksis løbende skabes og vedligeholdes på *Vestkysten* ved hjælp af overvågningsteknologi, og hvordan denne situation netop stiller spørgsmål ved metaforen Big Brother (og også panoptikon), vil jeg behandle i kapitel 3.4.

3.1.8 Virkelighed på spil

Som beskrevet ovenfor, er begrebet om en præventiv effekt et "løst" begreb, der kan bruges til at tale om effekter i en situation, hvor disse ikke er helt formaliserbare eller målbare. Fiskerikontrollørerne kan med begrebet italesætte, hvordan de forestiller sig at påvirke fiskernes aktiviteter. Aktuelt arbejder fiskerikontrollører dog ikke blot med at kontrollere og styre andre. De er også selv underlagt bureaukratiske styringstiltag. De bliver således kontrolleret ud fra oplysninger, de selv registrerer, f.eks. hvor mange bordinger, de har lavet. I erkendelse af at det er vanskeligt at måle effekter af fiskeri og kontrol deraf, fremtræder således aktuelt bestræbelser på at gøre den præventive effekt målbar ved at "rette blikket indad" mod fiskerikontrollen selv. Dette er selvfølgelig umiddelbart udtryk for et ønske om at gøre kontrollens effekt på fiskeriet mere synlig. Imidlertid har tiltaget ifølge fiskerikontrollørerne snarere haft andre effekter. Når der måles på, hvor mange bordinger, der foretages, betyder det måske, at der udføres flere, men ikke nødvendigvis at disse bliver udført mere grundigt. "Oprindelige" eller primære mål for kontrollen, nemlig at kontrollere fiskere, kan således blive forskudt eller udskiftet med andre, når der måles på denne praksis (Dahler-Larsen 2007).

Styring og kontrol af fiskerikontrollørerne selv betyder, at de aktuelt befinder sig i en situation, der minder om fiskernes. Den er dog yderligere ambivalent. De er selv delvist kontrolleret, styret og overvåget, samtidig med, at de bidrager til at kontrollere og styre

andre. Dette er i mine øjne en årsag til, at præventivitet ikke blot koordinerer effekt og mål, mellem forskellige praksisser i feltet, men samtidig er til debat blandt fiskerikontrollører. En væsentlig grund til det kan være, at det ikke er ligetil at bestemme, hvad der skal styres og kontrolleres, og ikke mindst om det overhovedet har nogen positiv effekt at gøre det. F.eks. er det således ikke ligetil at afgøre, hvor mange fisk, der præcist findes i havet. Fisk er mobile, havet er ikke transparent, og deres velbefindende afhænger af mange andre ting end fiskeriet.

Fisk respekterer f.eks. ikke grænser mellem fiskerizoner, som mennesker har tegnet. Viden om fiskebestande er baseret på tests, matematiske beregninger, biologiske modeller, langsigtede vurderinger og data, som primært er indsamlet gennem fiskernes indberetninger af deres fangster. På denne måde er det "potentielle lovbyggere", der leverer meget af den information, som ligger til grund for beslutninger omkring fremtidige reguleringer og kvoter. Denne usikkerhed betyder imidlertid ikke, at betydningen af kontrol kan afskrives. Satellitfotos, hvor det kan fremgå ret tydeligt, at en trawler har fjernet alt liv fra havbunden, og tv-billeder fra fiskerifartøjer, der smider tonsvis af undermålsfisk overbord, taler deres tydelige sprog. Med sådanne billeder på netinden er det ikke svært at forstå, at et helt ureguleret fiskeri langt fra er ønskværdigt. På den anden side kan det netop også ses som en konsekvens af regulering og af at praktisere kontrol, at fisk smides overbord.

Som almindeligt kendt, opstår der med jævne mellemrum disputer mellem EU, biologer og fiskere omkring fiskebestandes tilstand. Når kvoter træder i kraft, stemmer de nemlig ikke altid overens med fiskernes vurdering af fisks lokale trivsel. I mine øjne illustrerer dette forhold, at det er den virkelighed, som ligger til grund for kontrolarbejde til søs, der bogstaveligt talt er flydende og til debat. Der fremtræder således en situation præget af "ontologisk usikkerhed" (Dean 2003). I en sådan situation bliver det understreget, at det er spørgsmål om løbende forhandlinger og kampe mellem forskellige aktører, hvad det er for en virkelighed, der kontrolleres og styres i. Samtidig er kontrol og styring med til at producere denne virkelighed. I en moderne perspektivistisk position kunne der argumenteres for, at dette er udtryk for forskellige holdninger til den samme sag, f.eks. at fiskere mener, at

torsk har det aldeles godt et bestemt sted, mens biologer synes, at bestanden samme sted er nærmest uddød. Med en empirisk filosofisk tilgang synes det dog snarere at understrege, at fiskerikontrol handler om at navigere i et uigennemsigtigt, abstrakt, komplekst og dynamisk rum, som er et resultat af fortløbende forhandlinger om, hvad det er for en natur eller virkelighed, der leves og handles i.

3.1.9 Toldersyndromet

Feltet er altså ontologisk kontroversielt, og centralt i disse kontroverser står forsøg på at gøre forskellige emner: fiskere, fisk og kontrollen selv til genstande for styring. I den neoliberale ånd, som præger de officielle dokumenter om fiskerikontrol, jeg vil undersøge i kapitel 3.2, findes dog også en bekymring for at styre for meget. Fiskerikontrollører deler denne bekymring for "overstyring", selvom det ikke nødvendigvis er udtryk for en neoliberalistisk holdning. De er derimod sømænd, der sætter stor pris på frihed f.eks. i form af muligheden for at planlægge deres egen arbejdsdag, hvilket i mine øjne forstærker den ambivalens, de befinder sig i. De må da finde måder at håndtere, at de befinder sig i en situation, hvor de er underlagt forvaltning, mens de både deltager i en forvaltning af deres egne og andre sømænds frihedsgrader.

Vestkysten befinder sig altså i en situation, hvor frihed til søs langt fra kan tages for givet, men fremtræder på bestemte måder i forhold til bestemte praktiske og teknologiske muligheder for styring og kontrol. Min pointe er således ikke, at kontrol og styring står i et simpelt modsætningsforhold til frihedsformer på *Vestkysten* eller i fiskeriet som sådan. Snarere synes både styring og frihed at eksistere sammenfiltret i og med bestemte praktiske og teknologiske muligheder.

Evalueringer, indikatorprojekter, kontrakter oma. omkranser deres arbejde i effektiviseringens navn. Fiskerikontrollørernes situation er således udspændt på en særlig måde, der lægger op til at forholde sig til sin egen position, og hvad det er for en virkelighed, der opereres i. Det er netop det forhold, som jeg vil udnytte i mine analyser nedenfor, at mål og midler i kontrolarbejdet bliver diskuteret på en meget grundlæggende måde blandt kontrollører.

Der findes således heller ikke blandt fiskerikontrollører på *Vestkysten* én bestemt teori, filosofi eller moralsk position tilknyttet det at være kontrollør, men snarere flere, herunder en kritisk position. Denne synes at trække på den nævnte sømandsidentitet, som tilskriver en særlig værdi til selvstyring og frihed til søs. Denne identitet kan ses som et bånd mellem kontrollører og fiskere, der på nogle måder er lige så stærkt, som kontrollørernes forbindelse til fiskeridirektoratet.

Denne identitet forener dog langt fra fiskere og fiskerikontrollører i en lykkelig sømandsfamilie. Strathern beskriver, hvordan antropologi og feminisme er to identiteter, som på lignende vis ikke går op i en højere enhed i hendes arbejde, men begge er væsentlige og delvist forbundne deri (Strathern 1988: 35-40). Parallelt kan det siges, at fiskerikontrollører både er embedsmænd og sømænd. Disse er nødvendige og usammensmeltelige identiteter i deres arbejde, uden at det dermed leder til personlighedsspaltning. Deres situation minder i stedet på flere punkter om romerske toldere. Romerne udvalgte lokale rigmænd i erobrede områder til at inddrive skatter, hvilket satte den enkelte tolder i en paradoks situation. Vedkommende bliver på én gang en del af og ikke en del af den lokale sammenhæng. Fiskerikontrollører er på samme måde "lokale" i en sømandskultur, men samtidig forvalter de statens og bureaukratiets ærinde. Fiskerikontrollørerne kunne i denne forstand siges at være ramt af et *toldersyndrom*.³¹

Udvikling af styring og kontrol indgår altså på *Vestkysten* i et samspil med en løbende genopfindelse af en "sømandskultur" og identitet. I dette lys betragter jeg skibet som et brydningspunkt for spørgsmålet om, hvad både styring og frihed er. Jeg vil i kapitel 3.5 undersøge *Vestkysten* i forhold til en "sømandsidentitet" og "sømandskultur" nærmere. Fiskerikontrollørernes situation er udspændt mellem en sømandskultur og statsligt

³¹ Jeg vil sige tak for begrebet *toldersyndrom* til Povl Gad som beskriver det på følgende måde: "En effektiv måde en magthaver kan udøve sin magt på i et ellers aflukket kulturelt system eller fællesskab er at tvinge medlemmer af samme fællesskab til at håndhæve denne magt. Det vil jeg kalde "toldersyndromet" - bibelens toldere var lokale rigmænd, der af romerne blev afkrævet skat, som de derefter havde frie hænder til at opdrive blandt deres landsmænd - det vi i vores dage ville kalde udlicitering af skatteopkrævningen (Deleuran 1991: 31). Det gjorde tolderne mindst lige så hadede som romerne, og deres sociale status rangerede på linje med prostituerede. At Jesus havde et stort hjerte beviste han bl.a. ved, at han både talte med og spiste hos toldere og prostituerede. En af de mest kendte lignelser er netop den om tolderen og farisæeren (Lukas kap. 18 vers 9-14). Toldersyndromet er altså, når et tidligere anset medlem af fællesskabet ved magthaverens tvang bliver magthaverens agent med deraf følgende social deroute - uanset om vedkommende ønsker denne position og drager fordel af den eller helst ville være fri." (Povl Gad, personlig korrespondance).

bureaukrati. Dette understreger en empirisk filosofisk pointe nemlig, at fiskerikontrol ikke kan *forklares* "indefra", ved at læse fiskerikontrol som udtryk for en "lokal sømandskultur". På den anden side kan fiskerikontrol heller ikke *forklares* udefra, f.eks. med en sociologisk model over bureaukrati. Følgelig undersøger jeg fiskerikontrol med udgangspunkt i den ambivalente position, som fiskerikontrollører befinder sig i.

3.1.10 Infrarefleksivitet i fiskerikontrol

Empirisk filosofi undersøger, som beskrevet, hvordan personer i praksis behandler spørgsmål om f.eks. "det gode", "det sande", "det smukke" mv. (Mol 2002: 4-7). I denne forståelse er aktører i praksis involveret i at undersøge og forme, hvordan deres virkelighed er skruet sammen. En analytisk konsekvens heraf er som beskrevet, at begreber f.eks. om det gode og smukke ikke kan defineres i universel forstand. I stedet må det undersøges, hvordan sådanne begreber behandles i praksis. Det betyder, at forskeren må stille sine spørgsmål til sådanne forhold på en måde, som er åben for, at begreberne og deres bearbejdning indgår i skabelse og vedligeholdelse af virkeligheder.

Det empirisk filosofiske fokus på virkeligheder som tilblivelser betyder bl.a., at virkeligheder fremtræder bogstavelig talt "ud af det blå" (Jensen 2004a). Det betyder i nærværende sammenhæng bl.a., at det ikke blot kan forstås som ideer om virkeligheden, der er på spil, når fiskerikontrollører diskuterer den, i stedet er det virkeligheden, der er på spil. Dette knytter an til at betragte fiskerikontrollørernes overvejelser omkring kontrolarbejdet som "infrarefleksivitet" eller "lokale metasprog" (Latour 1988). Infrarefleksivitet er et begreb, der ligesom Latours idé om et vagt vokabular, beskrevet i afsnit 2.1.2 forsøger at fastholde, at det ikke er forbeholdt sociologer eller filosoffer at være reflektive, idet det i stedet antages, at en tilpas reflektivitet og abstraktionsform allerede findes i de praksisser, der studeres.

Kontrollører indtog divergerende og nogle gange umiddelbart paradoksale holdninger til kontrolarbejdet i mine samtaler og interviews med dem. En række forskellige ideer om, hvilke mål, aktører, politiske agendaer mm., der har indflydelse på deres arbejde, hvad der er godt og skidt ved kontrol og endog, om fiskerikontrol overhovedet er en god idé "som sådan" cirkulerer og debatteres. Nogle gange fremstillede kontrollører situationen som om

effekterne af fiskerikontrol er usynlige, eller arbejdet ikke gjorde nogle forskel, mens betragtningen andre gange var, at det bestemt bidrager til at sikre fremtiden for både miljø og erhverv.

Paradokser og flertydigheder i fiskerikontrollørernes udtalelser fremtræder i en empirisk filosofisk forståelse dog ikke som inkonsistens i deres perspektiver eller positioner. Selvom der selvfølgelig kan være forskel på, hvad folk siger og, hvad de tænker, antages det altså ikke, at der ligger en "egentlig" forståelse, baggrund, agenda eller andet bag ved paradoksale holdninger og udtalelser, der kan benyttes til at forklare dem. I stedet fremstår paradokser som ambivalens og udtryk for, at aktører deltager i et fortløbende ontologisk arbejde. I denne forståelse er fiskerikontrollører udmærket klar over, at verden er mangetydig, kompleks og at dens beskaffenhed kan diskuteres. At dette er tilfældet i fiskerikontrol er ikke kun et indtryk, der stammer fra mine egne observationer på *Vestkysten*, men fremstår også i det nævnte dokumentarprogram *Havstrømer*, om livet på skibet (TV2 1995). Programmet illustrerer, at fiskerikontrollørernes grundlæggende overvejelser ikke blot luftes internt på skibet. De sættes også i spil i et offentligt rum. Dette kan ses som udtryk for, at fiskerikontrollører er akademikere. Det kræver således en femårig uddannelse at blive styrmand og efterfølgende kræves det yderligere uddannelse i love og regler omkring fiskeri og kontrolpraksis at blive kontrollør. Fiskerikontrollører udgør altså en lille, unik og veluddannet gruppe mennesker, hvilket gør det muligt at diskutere forholdene omkring kontrol på lige fod med direktoratet og ministeriet, herunder offentligt. Deres optagethed af bestemte emner kan således både ses som udtryk for, at de har en akademisk interesse i debattere, men samtidigt som et tegn på, at virkeligheden er ambivalent, dynamisk og på spil her. Dette forhold underminerer dog ikke praksis. Således forhindrer diskussion af virkelighedens og fiskerikontrollens beskaffenhed ikke fiskerikontrollører i at udføre deres job med en stor grad af entusiasme og stolthed, tværtimod.

Med en empirisk filosofisk tilgang til fiskerikontrol er det centralt at lære af, hvordan fiskerikontrollører selv løbende stiller spørgsmål til, hvad fiskerikontrol er. Heldigvis er det også her, at feltet tilbyder sig som et aldeles oplagt fokusområde. Det er selvfølgelig ikke unikt, at der på en arbejdsplads tænkes over, hvad der gøres, og hvorfor man gør, som

man gør. Det er omfanget af denne spørgen, som jeg finder, gør feltet interessant for empirisk filosofi. I det næste kapitel 3.2 vil jeg undersøge, hvorledes dokumenter om emnet kan analyseres med en empirisk filosofisk tilgang med udgangspunkt i det forhold, at virkeligheden omkring fiskerikontrol er på spil og til debat.

3.2 Dokumenter om fiskerikontrol læst som udlægninger af netværk

I dette kapitel vil jeg undersøge tre udvalgte dokumenter om fiskerikontrol. Med en empirisk filosofisk tilgang giver det ikke mening at undersøge disse på baggrund af et spørgsmål om, hvad fiskerikontrol er. Spørger man på denne måde, lægges der op til at give et endegyldigt svar. Dvs., at spørgsmålet er forbundet med en essentialistisk position, hvormed dokumentanalyse vil gå ud på at komponere et objektivt eller sandt billede af fiskerikontrol. Det antages dermed, at der bag ved dokumenterne ligger én virkelighed, som er fiskerikontrol, eller som fiskerikontrol opererer i, og som dokumenterne alle refererer til, hvor kompleks denne virkelighed så end måtte være. En moderne perspektivistisk position bygger som beskrevet også på denne forestilling. Her kunne dokumenter anses for at være forskellige (subjektive, kulturelle) fortolkninger af en virkelighed, der dog forbliver én og samme virkelighed.

Med en empirisk filosofisk tilgang og med afsæt i antagelsen om, at virkeligheder er multiple tilblivelser, vil jeg i stedet spørge: *hvordan praktiseres fiskerikontrol?*³² Dette spørgsmål er åbent på en anden og grundlæggende facon. Hvad fiskerikontrol er, er her et spørgsmål om, hvad der bliver til, idet fiskerikontrol praktiseres. Fiskerikontrol må således antages at bestå af flere, potentielt overlappende og forbundne virkeligheder.

Hvad vil det sige at læse dokumenter om fiskerikontrol på denne baggrund? Som beskrevet i afsnit 2.3.4 betragter jeg denne afhandling som en fremstilling af et "analytisk netværk". En konsekvens heraf er ligeledes at betragte andre dokumenter som analytiske netværk. Det betyder, at dokumenter om fiskerikontrol er infrarefleksive elementer i forskellige praktiseringer af fiskerikontrol. Dermed bør deres udlægninger af feltet tages seriøst, uden at de dermed skal tages for givet. Men hvordan søger de, hver især og i

³² "Performance" og "praktisering" benytter jeg her som mere eller mindre synonyme begreber, dog ligger der i mine øjne en kreativitet i begrebet om performance, som både er dets styrke og dets svaghed. Det samme kunne man sige om kulturbegrebet i forhold til ANTs netværksbegreb, se afsnit 3.5.12. Performance begrebet udtrykker da, at der er et kreativt element ved enhver praktisering - også de mere rutinemæssige. F.eks. i den forstand, at kræver et arbejde at vedligeholde det normale (Sacks 1992). Performance er i denne forståelse ikke "teater" eller "rent spil" i modsætning til, hvad der foregår i "den virkelige verden". Det er i stedet den empirisk filosofiske pointe, at de verdener, som folk bebor, er til i kraft af interaktioner, handlinger og aktivitet, dvs. at de er "gjort" og at det ikke blot er mennesker, men alskens aktører, der aktivt bidrager til sådanne "enactments" af virkeligheder (Mol 1999).

samspil at sætte bestemte muligheder og begrænsninger i forhold til, hvad det er muligt at praktisere som fiskerikontrol?

3.2.1 Praktisering af fiskeri og fiskerikontrol som genstande for styring

Hvis fiskerikontrol er et fortløbende arbejde med at gøre fiskeriet til genstand for styring, betyder det, at disse genstande for styring ikke eksisterer, uden at de praktiseres. Dokumenter om styring og kontrol handler altså om at få virkeligheden til at blive til på bestemte måder i og med, at bestemte former for styring og kontrol praktiseres, hvilket også lægger op til at betragte dokumenterne som *problematiseringer* i Mitchell Deans forstand (Dean 2006: 67ff). Herved kan dokumenter ses som symptomer på situationer, hvor der stilles spørgsmål til et område, men som tillige derved konfigurerer det og sætter bestemte mål og værdier deri. Dokumenter er således udtryk for et forsøg på midlertidigt at stabilisere et område i en udstrækning, der gør det muligt at handle i det. Når styringen også rettes mod fiskerikontrollen selv, bliver denne også "genopfundet" som et fokus for styring.

Bestemte måder at problematisere på kommer ifølge Dean aktuelt til udtryk i den vestlige verden i tilknytning til neoliberale styringsregimer (Dean 2006: 107ff). I den forbindelse er det vigtigt at medtænke en pointe, som jeg også beskrev i afsnit 2.3.4, at neoliberalisme ikke bør betragtes som en ideologi eller et politisk program, der eksekveres oppefra og ned fra et makro- til et mikroniveau. Neoliberalisme opfatter socialistiske og socialdemokratiske måder at styre på som formynderiske og overstyrende, men neoliberalisme handler ikke om at afvikle staten og styring. I stedet er neoliberalisme en kritik af andre former for styring og et forsøg på at omforme de praktiske måder, der styres på. Neoliberalismen omkonfigurerer altså, hvad, hvem og hvordan der styres i lyset af en overbevisning om, at personer i alskens sammenhænge er bedst til at "styre sig selv". Men det betyder altså ikke, at styring afvikles, og folk sættes fri til at gøre, hvad de vil. Det neoliberale forandrer derimod, både hvad styring og frihed er i forhold til konkrete praktiske og teknologiske muligheder, som omvendt konfigurerer det neoliberale. Det er her, at indikatorprojekter, evalueringer, selvkontrol, udviklingskontrakter og lignende tiltag er vigtige. Fælles for disse tiltag er i mine øjne, at der med dem argumenteres for, at personer i alskens sammenhænge bør "styre sig

selv", mens staten blot måler, at de gør det på en tilfredsstillende måde (f.eks. Dahler-Larsen 2007). Det er dog klart, at der således netop er tale om en anden måde at styre på og ikke om en afvikling af styring.

På trods af deres neoliberale ophav nyter det det således ikke at læse officielle dokumenter om fiskerikontrol ideologisk kritisk. I stedet kan de betragtes som forsøg på at konfigurere en virkelighed på baggrund af bestemte aktuelle muligheder for at praktisere styring. Med afsæt i empirisk filosofi vil jeg altså spørge til, hvordan dokumenter indgår i et *ontologisk arbejde* omkring styring og frihed og til, hvilket arbejde dokumenter udfører.

3.2.2 Dokumenter i lyset af STS-studier og etnografi

Tekster, grafer, rapporter, skemaer mv. har haft stor bevågenhed i STS-studier. I *Laboratory Life* (Latour og Woolgar 1986) satte Latour og Woolgar således fokus på, hvordan disse indgår i et videnskabeligt arbejde: Kort sagt er pointen, at naturfænomener får tilskrevet eksistens ved at disse indskrives f.eks. i videnskabelige tekster, grafer, billeder mv., og ved at disse inskriptioner cirkulerer. Foruden inskription og cirkulation ville naturfænomener, naturlove mv. ikke eksistere som stabile fakta. Det er netop en meget væsentlig del af videnskabeligt arbejde at indskrive og at sætte inskriptioner i cirkulation, fordi det stabiliserer fænomener. Det er således ikke kun videnskabelige artikler, der er afgørende. Inskriptioner af alskens karakter bidrager til at holde virkeligheder på plads og *løbende* tilskrive eksistens til bestemte forhold både i forskningsprocesser, og når videnskabelige fakta "sælges" udenfor en videnskabelig sammenhæng. Inskriptioner er således helt basale komponenter i moderne videnskabelig praksis og vidensproduktion, og da de som sådan indgår i forskningsprocesser fra start, kan videnskabelig viden ikke adskilles fra, hvordan denne skabes, "rejser", oversættes og dermed deltager i at forme bestemte virkeligheder. Dokumenter kan på samme måde ses som elementer i konstitution af virkeligheder og netop ikke udelukkende som forskellige udsagn om natur, samfund eller kultur. Jeg vil formulere det således, at i samme forstand som "technology is society made durable" (Latour 1991), er dokumenter også med til at gøre samfund, natur og kultur holdbare.

STS-studier har påvirket etnografi til at rette en større opmærksomhed mod dokumenter i praksis (Riles 2006: 3). Denne opmærksomhed er ifølge Riles' analyse endvidere opstået i

kraft af, at etnografi i større og større grad vender blikket mod hjemlige sammenhænge - ikke blot mod videnskab, men også mod bureaukrati, hvor produktionen af dokumenter er en helt central del af hverdagens arbejde. Sådanne etnografiske studier står i modsætning til traditionelle studier af f.eks. "orale kulturer", hvor dokumenter forekommer mere sjældent. Ifølge Riles har det vist sig som en analytisk udfordring at undersøge dokumenter og deres rolle i praksis. For, spørger hun f.eks., hvordan opnås en tilpas analytisk distance til en analytisk og dokumentproducerende praksis, når et kendetegn ved etnografien nu selv er kendetegnet ved at være analytisk og dokumentproducerende? (Riles 2006: 7) Når etnografi er sig bevidst om, at etnografiske artikler er skrevet på baggrund af bestemte antagelser og med bestemte formål for øje, må det jo antages også at gælde andre dokumenter, og hvis alle dokumenter således er baseret på specifikke teorier, metoder og begreber kan ingen af dem ses som simple repræsentationer af et "kulturelt indhold". Der er således heller ingen tekster, der kan se sig hævet over disse forhold; på denne måde er de alle "ens".

Den analytiske udfordring optræder ifølge Riles således også i kraft af, at etnografiske metoder og en interesse for "lokale forhold" har spredt sig langt ud over forskningsverdenen. F.eks. er det således ikke længere forbeholdt etnografer at benytte kvalitative metoder så som interviews og observation mm., og f.eks. opererer mange andre end aktør-netværksteoretikere ud fra forestillinger om netværk og netværksbygning (Riles 2000: 65ff). Forestillinger om verden som et dynamisk, komplekst, relationelt og uforudsigeligt sted, brugen af fleksible metoder mm. gør sig også gældende i evalueringspraksisser. Etnografer undersøger således oftere og oftere sammenhænge, hvor der allerede foreligger analyser, der på mange punkter, om ikke alle, minder om dem, de selv producerer. Samtidig deltager etnografer også selv i produktion af andre typer dokumenter end de forskningsrelaterede, f.eks. i at skrive evalueringsrapporter.

Grundlæggende kan der ifølge Riles med ovenstående bevægelser observeres et kollaps i distancen mellem forskning og den vidensproduktion, der foregår i bureaukratiske og administrative praksisser, som forskere aktuelt oftere og oftere deltager i og/eller forsker i.

One way to rephrase many of these concerns is to say, that a once productive distance ethnographers maintained, implicitly or explicitly, purposefully or not, between ourselves and our objects of study, between the things studied (the data) and the frames we used to study them (the analysis), between theorizing and describing, has now definitively collapsed. (Riles 2006: 3)

Distancen mellem analyse og data skrumper i denne forståelse ind eller forsvinder helt. I forbindelse med fiskerikontrol, kommer et sådant kollaps også til udtryk. F.eks. sættes i en brochure fra føde- og landbrugsministeriet, som promoverer dansk fiskeripolitik, fokus på "lokal kultur". Det hedder, at "lokale kræfter skal drive udviklingen i landdistrikter og fiskeriområder" (Ministeriet for Fødevarer Landbrug og Fiskeri 2007b). "Aktionsgrupper" og "ildsjæle" promoveres som størrelser, der kan forvalte lokal selvbestemmelse, hvis de vel at mærke søger de midler, staten stiller til rådighed. Eksemplet illustrerer, hvordan et traditionelt etnografisk fokuspunkt nemlig "lokal kultur" og den værdi, som etnografi kan siges at have tilskrevet kulturbegrebet, indrulleres i en noget anden agenda. Selvom den neolibérale anvendelse af begreber som det "lokale" og "kultur" nemt ville kunne afvises ideologikritisk, som et strategisk tiltag, så tvinger denne situation, hvis man følger Riles, snarere til en gentænkning af, hvad etnografisk analyse kan bidrage med. "Lokal praksis" og "kultur" mv. kan gøres til genstand for analyse af andre tilgange end etnografi og f.eks. også for forvaltning. Hvad betyder det for analyse af dokumenter, at de netop selv udgør specifikke *analyser* af givne emner?

Riles foreslår, at etnografer bør læse alle dokumenter med en "etnografisk respons" for øje (Riles 2006: 22-28). Mit bud på, hvad hun dermed mener, er, at etnografer må blive bedre til at *lære af*, hvordan dokumenter virker i specifikke sammenhænge. Når dokumenter ikke er forskellige fra hinanden i nogen universel forstand, må der netop fremanalysere mere specifikke korrelationer og kontraster mellem dem og de situationer, de virker i. En "etnografisk respons" er altså den indstilling til dokumenter, at der findes noget fremmed og overraskende i selv de mest ordinære af slagsen. Det betyder endvidere, at etnografer i stedet for at antage, at de forstår, hvad dokumenter produceret i den vestlige verden handler om, hvilke ideologier de bygger på, og hvordan de virker, fordi de selv er en del af denne kultur. I stedet må de antage *ikke* at vide, hvad der helt præcist er på spil i og omkring ethvert dokument, før det er undersøgt. En anden konsekvens er, at dokumenter

i andre praksisser da eksisterer på samme "analytiske niveau" som f.eks. etnografiske artikler, der så igen kan fremtræde som empiri for nye analyser. Der eksisterer i denne situation ingen tekst, der kan forklare alle andre tekster.³³ Dette understreger blot for empirisk filosofi, at det altid er en analytisk udfordring at identificere det specifikke ved forskellige aktører og deres virkemåder - i dette tilfælde dokumenter.

3.2.3 At "læse med" dokumenter

Riles' overvejelser resonerer i mine øjne med Jensen og Lauritsens tilgang til dokumentanalyse (2005). De identificerer to læsestrategier. Den første kalder de "reading against the text" og knytter den til en kritisk humanistisk indstilling. En person med denne indstilling analyserer tekster med det formål at "debunke" eller "afsløre" deres ideologi, agenda eller andet. f.eks. ved at påvise deres logiske inkonsistens. En kritisk humanist, finder dette formål nok, for idet det påvises, at en tekst er ideologisk eller inkonsistent, bør alle jo kunne se, at den ikke bør tages seriøst. Den anden læsestrategi kalder Jensen og Lauritsen "reading with the text" og identificerer denne med en STS-tilgang, der som beskrevet betragter tekster som aktører, der gør et stykke ontologisk arbejde, dvs., at de er med til at skabe og vedligeholde bestemte virkeligheder. I denne forståelse er teksters effekter mere interessante, end en kritik af dem på indholdssiden. Jensen og Lauritsen opfordrer således også til at følge en teksts cirkulation og undersøge, hvilke virkninger den har, f.eks. hvordan den medfører produktionen af andre tekster og oversættes på måder, som ikke nødvendigvis svarer overens med dens indhold f.eks. en bestemt agenda. Problemet med den kritisk-humanistiske tilgang fremstår i kraft af deres undersøgelse af it-rapporten *Det Digitale Danmark*. Det viser det sig, at denne rapport har haft effekter på trods af, at den er generel, "vag" og "uklar" på indholdssiden, altså netop har nogle af de kendetegn, som en person med en kritisk humanistisk indstilling ville se som anledning til at afvise den. Jensen og Lauritsen pointerer imidlertid, at det netop er denne vaghed, der gør det muligt for folk i andre praksisser at oversætte mål og agendaer deri til deres egne. Dette

³³ Tekster er, hvad de er, i et netværk af tekster. Med Latour kunne man sige, at tekster lever i et demokrati (Latour 1988). For Latour er det i denne situation som regel det største problem for forfatteren og teksten, at de bliver ignoreret - også af dem, de allerhelst ville interessere. Undtagelsen er, at det rent faktisk lykkes en tekst at gøre en forskel og blive hørt og "valgt" i det tekstuelle demokrati.

kan sammenlignes med, hvordan ideen om en præventiv effekt virker i kraft af dens uklarhed, som jeg beskrev det i afsnit 3.1.6. Et dokumentets indholdsmæssige vaghed er altså ikke lig med, at et dokument ikke har effekt. Dvs., at en tekst uanset indholdsmæssige karakteristika, kan have stor betydning for, hvordan virkelighed forstås og produceres bestemte steder, men som ikke er analogt til dens indhold.

Det kan dog i mine øjne diskuteres, hvordan man som forsker kan praktisere "at læse med teksten", som de foreslår, og altså følge hvilke effekter en tekst har i praksis. Hvordan kan det f.eks. identificeres, hvilke specifikke effekter en tekst har? Effekter ses måske først over tid, måske har de ikke en stabil karakter, og i alle tilfælde, må det ud fra Jensens og Lauritsens eget synspunkt være således, at en tekst ikke kan skabe en sådan effekt alene, men kun i samspil med andre aktører. Forfatterne undersøger således også *Det Digitale Danmarks* indhold i forhold til en anden tekst, som den har medført produktionen af, en hjemmeside for det Digitale Norddanmark. Denne hjemmeside læses som udtryk for en anden organisatorisk sammenhæng. Der skabes altså en kontrast mellem disse tekster, hvilket tolkes som en translation af den første tekst til en anden tekst i en ny sammenhæng.

Som for Riles bliver konsekvensen af at "læse med" tekster som del af specifikke praksisser og sagsforhold umiddelbart et større fokus på teksters form og/eller (æstetiske) effekter, f.eks. hvordan det lykkes eller ikke lykkes for den at interessere andre og at blive oversat og tilknyttet et netværk. Men, hvis der "læses med" en tekst, så må dens indhold i mine øjne også betragtes som en udlægning af et netværk på en specifik måde. Dermed er det altså ikke nødvendigvis en modsætning mellem effekt og indhold, men en overskridelse af forskellen mellem effekt og indhold, der i mine øjne er på spil med denne læsestrategi.

At "læse med teksten" opfordrer således i mine øjne til, at tekster både betragtes som elementer, der cirkulerer og dermed måske har effekter i netværk og samtidig som netværksanalyser i deres egen ret. Det betyder, at de befinder sig på samme analytiske niveau som den akademiske analyse, de udsættes for. At "læse med" handler således rigtigt nok ikke om at pille argumentationen i et dokument fra hinanden ud fra akademiske standarder om, hvad en god tekst er, eller at afvise den pga. en "ideologi". Imidlertid vil der stadig kunne fokuseres på at identificere, hvordan "en tekst tænker", og undersøge

ideer, den er præget af, med henblik på at diskutere, hvilken virkelighed, den dermed søger at fremstille. Dette vil netop være mit fokus i den nedenstående analyse af dokumenter om fiskerikontrol.

Disse dokumenter betragter jeg da både som komponenter i det analytiske netværk, jeg frembringer, men også som tegninger af deres egne og ligeledes analytiske netværk. Det særlige ved disse dokumenter er, at de diagnosticerer fiskerikontrol med henblik på at gøre både fiskeri og fiskerikontrol til genstand for styring. Dokumenter figurerer feltet på bestemte måder, der fremstiller dette anliggende som både muligt og nødvendigt.

Jeg vil nu sætte fokus på tre dokumenter, alle fra 2006, som har forskellige formål og refererer til hinanden. Konsulentfirmaet Deloitte gennemførte i 2005 en undersøgelse af, om der kunne spares på udgifter til driften af fiskeridirektoratets skibe, som udmøntede sig i en rapport, herefter benævnt "Deloitte-rapporten" (Kristensen 2006). Fiskerikontrollens kontrolstrategi (Fiskeridirektoratet 2006a) blev udfærdiget derefter og trækker på flere konklusioner fra Deloitte-rapporten. Dens udfærdigelse var desuden formuleret som et mål i resultatkontrakten gældende for dette år. Endelig vil jeg inddrage den resultatkontrakt mellem direktoratet og ministeriet (Fiskeridirektoratet 2006b), som var gældende året efter dvs. 2007, og som trækker på eksistensen af de andre dokumenter. Jeg vil i analyserne inddrage visse elementer fra mine observationer af dagligdagen på *Vestkysten*, for at reflektere over disse forsøg på at analysere og konfigurere feltet med henblik på at gøre både fiskeriet og kontrollen deraf til genstande for styring.

3.2.4 Deloitte-rapporten

Deloitte-rapporten omhandler skibsdriften i fiskerikontrollen, og er udfærdiget af marinekonsulent Jens Kristensen (Kristensen 2006). Rapporten har kostet et sekscifret beløb at producere og bygger på en indsamling af både kvalitative og kvantitative data, herunder interviews med besætningsmedlemmer på kontrolskibene, medarbejdere i direktoratet o.a. Den trækker også på en overordnet budgetanalyse af fiskeridirektoratet fra 2005, ligeledes udført af Deloitte. Budgetanalysen peger ifølge Deloitte-rapporten på, at der eksisterer "forbedringspotentialer i skibsdriften" (Kristensen 2006: 4). Rapporten argumenterer således for sin egen eksistensberettigelse ved at henvise til, at en anden tekst fremstiller dens

udfærdigelse som påkrævet. Den mere tilbundsgående analyse af skibsdriften er også indskrevet som et mål i resultatkontrakten mellem direktoratet og ministeriet for 2006. Rapportens analytiske formål er at "kortlægge, om skibenes driftsomkostninger kan nedbringes" og består i tre dele: 1) Drifts- og vedligeholdelsesanalyse 2) Kapacitetsanalyse og 3) Scenarieanalyse (Kristensen 2006: 4-5). De to første punkter udgør de første 15 sider af rapporten, mens det tredje er langt det største og udgør resten af rapportens 78 sider, eksklusive bilag. Der lægges således konkret mere vægt på at undersøge fremtidige muligheder end tingenes aktuelle tilstand, selvom vurderingen af scenariernes konsekvenser løbende forholdes dertil.

Sådanne "objektive" rapporter produceret af "uafhængige" konsulentbureauer kan i mine øjne ses som et element i neolibérale forsøg på at spare på offentlige udgifter. Den økonomiske ramme, som opstilles i Deloitte-rapportens undersøgelse, er i alle tilfælde selvsagt ikke neutral. Rapporten sætter netop som sit primære mål at afgøre, om der kan skabes større "effektivitet", hvilket vil sige økonomisk effektivitet (Kristensen 2006: 4). Formålet er således ikke at undersøge, om omkostninger er rimelige eller deslige, men at italesætte, hvor der *kan* spares. Rapporten isolerer bestemte opgaver og sætter en pris på dem. Således gøres det op, hvor meget en bording koster på de enkelte skibe. For *Vestkystens* vedkommende er beløbet 64.723 kr. pr. bording, som Deloitte-rapporten kommer frem til, ved at dividere de samlede omkostninger for skibets drift med antallet af foretagne bordinger (Kristensen 2006: 7). Dette mål er ifølge rapporten valgt, fordi det er et af de resultatomål, som er sat for skibenes virke. Tallet virker umiddelbart voldsomt, men indfanger dermed heller ikke – og heller ikke ifølge rapporten – alle de ting, som skibene laver. Ikke mindst, hvad det ville koste staten at have redningsskibe, der kun eksisterede til dette formål. Selvom rapporten anerkender dette forhold, gør den økonomiske ramme for undersøgelsen dog, at bording *gøres* målbar i kroner og ører. Ved at behæfte bording med en pris, der tilmed virker voldsom, forsøger rapportens altså at leve op til sin egen økonomiske fordring om at identificere steder, hvor der kan spares, og isolerer dermed bording og andre kontrolopgaver fra skibets øvrige virke.

Analyse af fremtidsscenarier fylder som nævnt godt i rapporten. Der opstilles f.eks. et scenarie, hvor der fjernes en besætning på *Vestkysten*, og skibet lægges op i en længere periode hvert år. Det bliver vurderet, hvad konsekvenser af at benytte ny teknologi, så som chipmærkning af trawl og indførelse af videoovervågning på fiskefartøjer, vil være, og hvad det kræver af lovgivning mm., for at sådanne tiltag kan gennemføres. Forslag vurderes altså i forhold til gevinst og gennemførlighed. I forbindelse med sidstnævnte beskrives f.eks. lovgivning på området som en "forhindring" (Kristensen 2006: 17). Økonomisk effektivitet og teknologisk udvikling fremstilles derimod som naturlige mål, der skal understøttes. Det økonomiske og det teknologiske fremstår altså som domæner med en indre udviklingslogik, der dog kan møde modstand, bl.a. fra Folketinget.

På trods af det eksplicite mål om at spare og effektivisere, så er konklusion på fremtidsscenarierne dog, at disse vil medføre en meget lille besparelse og samtidig forringe skibenes ydelser i væsentlig omfang, dvs. deres "kontroltryk" målt på, hvor mange bordinger og timer til søs, de kan præstere. Flere gange afstår rapporten også helt fra vurdering af scenariernes konsekvenser, fordi skibene indgår i det danske redningsberedskab, og det ligger uden for undersøgelsens (økonomiske) ramme at vurdere prisen på dette arbejde.

Det er ikke lang tid siden, at kontrol blev det absolutte fokus for *Vestkysten* og fiskeridirektoratets andre kontrolskibe. Skibet var indtil for ti år siden hovedsageligt en rednings- og serviceydelse for fiskerne, mens den overvejende del af arbejdet i dag har at gøre med kontrol. *Vestkysten* udfører ikke længere rutinemæssige bugseringsopgaver, fordi det på et tidspunkt fremstod som konkurrenceforvridende, og blev underlagt statens regler om prisregulering på offentlige ydelser, hvorefter direktoratet ikke længere var konkurrencedygtigt. *Vestkysten* og fiskeridirektoratets andet store skib *Nordsøen* er dog stadig centrale for, at der kan udføres større redningsaktioner til havs, særligt i det vestlige Danmark.

Disse forhold nævnte en kaptajn på *Vestkysten* for mig og gav samtidig udtryk for, hvor glade, de var for Deloitte-rapporten på *Vestkysten*. Den lå også fremme på broen på skibet, og jeg fik uden videre en kopi deraf, da jeg viste interesse for dokumentet. I

resultatkontrakten, som jeg vil undersøge nedenfor, erklæres det, at det bør overvejes at isolere kerneydelsen "kontrol". Denne konklusion er hentet fra Deloitte-rapportens konklusion, hvoraf det fremgår, at det er nødvendigt, hvis det skal kunne identificeres klarere, om der kan spares på skibsdriften eller ej. Dette strider mod, at redningstjenesten for *Vestkysten* er en meget vigtig funktion, selvom den ikke længere er en dominant arbejdsopgave i det daglige. Jeg vil i kapitel 3.5 argumentere for, at den "gode" side af fiskerikontrollørernes "toldersyndrom" nemlig sømandsdelen fastholdes gennem deltagelsen i redningstjenesten. En isolering af skibets arbejde til "kerneydelsen" kontrol kan i dette lys frygtes at reducere deres dobbelte identitet som både bureaukrater og sømænd til førstnævnte. Det kan f.eks. umiddelbart forestilles at gøre bording af fiskefartøjer mere besværlig, hvis *Vestkysten* får tildelt en rolle, der minder mere om politiets eller parkeringsvagtens. Men Deloitte-rapporten er således kun på den ene side et argument for at isolere "kerneydelser". Samtidig er den et argument for at bevare skibenes nuværende økonomi, hvis fiskerikontrollører skal kunne fastholde deres nuværende dobbeltrolle. På trods af et klart formål om at spare i rapporten, har den altså også en anden mulig effekt, nemlig at udgøre et argument for, hvor vigtigt det er *ikke* at spare – både for at kunne udføre redningsarbejde, men også for at kunne udføre selve kontrolarbejdet ordentligt. Det var formodentligt derfor kaptajnen var tilfreds med Deloitte-rapporten. For på trods af sit klare formål om at spare, havde den spillet dem et stærkt argument på hånden for at bevare den nuværende arbejdsform og bemanning.

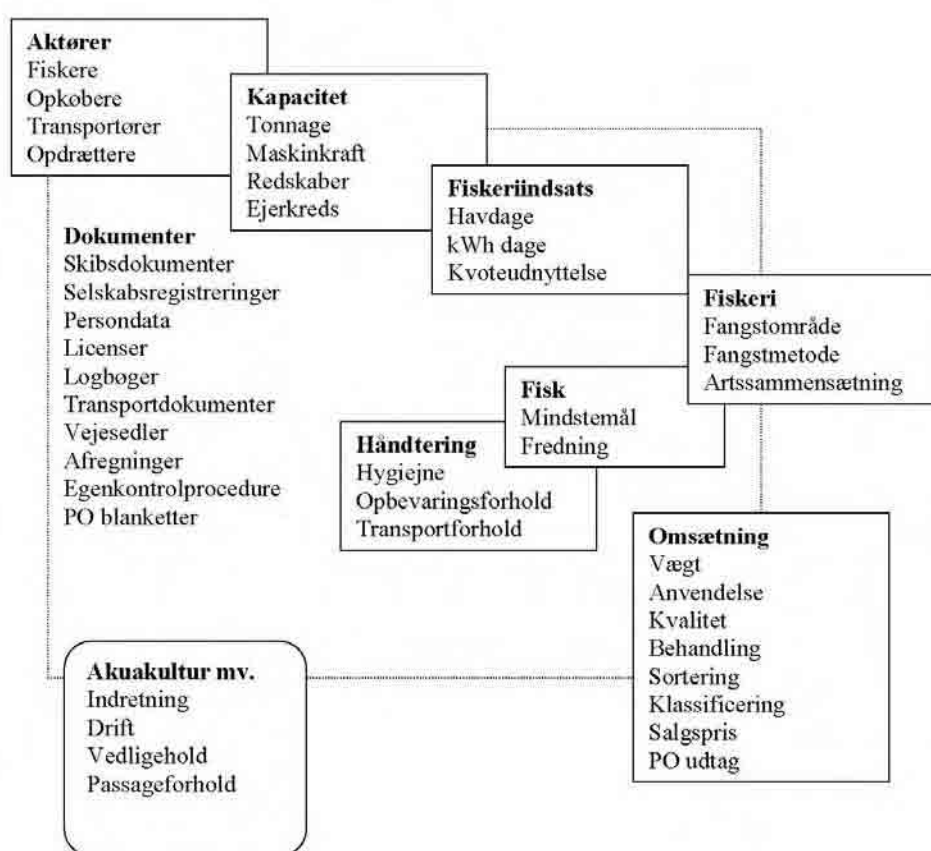
3.2.5 Fiskeridirektoratets kontrolstrategi

Fiskeridirektoratets kontrolstrategi fra 2006, som gælder erhvervsfiskeriet, er et 79 sider langt dokument. Det er en redegørelse for erhvervets situation, hvilke krav EU stiller til medlemslandenes kontrol, og hvordan Danmark gør sig gældende i forhold til disse krav. Endvidere fremlægges, hvordan fiskeriets situation er under omformning, og hvordan dette stiller forandrede krav til kontrolarbejde.

Kontrolstrategien kan karakteriseres på flere måder. For det første er den et organisationsudviklingsdokument og indgår i et arbejde med at formulere en vision for fiskeridirektoratet. Således definerer dokumentet også sig selv og kalder sin tilblivelse "en

delmængde i et større organisationsudviklingsprojekt" i "en udvikling af direktoratets opgaver, arbejdstilrettelæggelse og struktur" (Fiskeridirektoratet 2006a: 16).

For det andet er der en analyse af væsentlige forhold i fiskerierhvervet og fiskerikontrol. F.eks. redegøres der for, hvor stort et areal, der skal kontrolleres, hvor mange skibe der er i fiskeriflåden etc. Der redegøres herunder for "et naturligt flow, fra aktøren træder ind i erhvervet, til fangsten omsættes", hvilket er et forhold, der giver "kontrolmæssig fleksibilitet". Der tegnes altså et netværk, hvor der kan gribes ind med kontrol flere steder.

Figur 12:
Illustration af "flowet"
i fiskerierhvervet og
kontrol deraf.
Kilde:
Fiskeridirektoratet
(2006a: 32).

Et tredje træk ved dokumentet er, at dets struktur minder om en akademisk afhandling. Dette er ikke mærkeligt, eftersom det formodentligt er akademikere, ansat af staten, der har produceret det. Først opstilles en baggrund for og formål med analysen, der redegøres for analysedesign og begreber afklares. Dernæst analyseres fiskerikontrol i Danmark før "ny regulering", herunder i et større afsnit om kontrolskibenes virke. Herefter fremstilles en

analyse af fiskeriet og fiskerikontrollens betingelser og udviklingsmuligheder. Til sidst kigges fremad, og det overvejes, hvad indførslen af den nye regulering vil medføre, f.eks. at fiskeriet vil blive koncentreret på færre hænder, mens erhvervet til gengæld vil opleve en større fleksibilitet til at vælge, hvornår og hvor de vil fiske. Disse udviklinger sætter ifølge strategien nye betingelser for at praktisere kontrol. Dokumentet har formuleringen af en strategi, vision og mission for fiskerikontrollen som sit primære mål og dens "problemformulering" består af et "kommissorium", dvs. række spørgsmål stillet af et udvalg i Folketinget, som strategien forventes at skulle besvare.

Aktuelle udfordringer og forandringer i erhvervet tages altså op og på baggrund heraf formuleres den tidligere omtalte mission om, at fiskeriet skal være biologisk og økonomisk bæredygtigt (Fiskeridirektoratet 2006a: 19). Bæredygtighed er ifølge kontrolstrategien et juridisk begreb, som tager sin konkrete form i EU's kvotefastsættelser (ibid.: 18). At bæredygtighed betragtes som et juridisk begreb, ses bl.a. også i en diskussion af kvoteudnyttelse vs. kvoteoverskridelse, hvor målet sættes således, at det handler om bedst muligt at udnytte den eksisterende kvote (ibid.: 24-26). Kvoterne bliver således en målestok for bæredygtighed, og selvom sagen fremstilles således, at biologi ikke kan adskilles fra jura, så er det alligevel således, at det er love og regler, der sætter standarden for direktoratets bidrag til bæredygtighed. Selvom biologi og økonomi betragtes som selvstændige domæner med hver deres "logik", som påvirker hinanden og skal bringes i balance, dvs. både internt og med hinanden, så behandles de altså alligevel asymmetrisk. Det økonomiske, dvs. fuld udnyttelse af kvoten, privilegeres gennem det juridiske.

EU fremstilles som den mest betydningsfulde aktør på området. Især har EU kraftig indflydelse på særlige indsatsområder, f.eks. genopretningsplaner for torsk. Her er der fra unionens side indført "bench marking" af landenes kontrolapparater. F.eks. måles der på, at udførsel af kontrollen sker på en bestemt procentdel af alle landinger af torsk. Strategien forestiller sig en udvikling, hvor der vil komme flere og flere EU-bench marks (Fiskeridirektoratet 2006a: 3). "Bench marking" er altså EU's teknik til at sammenligne medlemslandes kontroller. Kontrolstrategien sammenligner også den danske kontrol med andre lande ved at undersøge eksisterende EU-dokumenter og forsøger at fastlægge,

hvordan Danmark klarer sig. Det vurderes, at Danmark ligger godt på nogle områder som f.eks. udnyttelsen af teknologi, mens landet ligger dårligere på andre, f.eks. mht. at sikre, at fiskernes fangstopgivelser stemmer overens med virkeligheden (Fiskeridirektoratet 2006a: 50ff). Det påpeges, at det er vanskeligt at sammenligne Danmarks kontrolindsats med andre lande, f.eks. Norge og Sverige, hvor kontrol varetages af forsvaret og på et meget større areal. Imidlertid er det altså alligevel en "klasseværelses-logik", der gør sig gældende her. Uanset hvilke krav "læreren" stiller, bør der stræbes efter at ligge først i feltet. Benchmarking er på denne måde ikke blot et måleredskab, men også et styringsredskab. Der installeres en situation, hvor det skal efterstræbes at blive nummer 1, lige vidt om sammenligningsgrundlaget er usikkert eller ej.

Danmark kan selv bestemme på nogle områder, hvilket det forsøges at indfange med det interessante begreb "kontrolfrirum" (Fiskeridirektoratet 2006a: 15). Som nævnt lægges der med dette begreb ikke op til at diskutere, hvorvidt der skal kontrolleres eller ej. I stedet ligger det i begrebet, at det felt, der opereres i, allerede er et "kontrolrum". Frihed og kontrol kobles således nærmest paradoksalt til hinanden i ét og samme begreb. Der findes "et rum", der er fri (fra kontrol fra EU), men alligevel består i kontrol: Det der kan (og bør) diskuteres er, *hvordan* der skal kontrolleres. Ideen om at udføre "kontrol med omtanke" formuleres på denne baggrund. "Populært sagt vil strategien medvirke til, at Fiskeridirektoratet *gør det rette på den rigtige måde*" (Fiskeridirektoratet 2006a: 18). Det handler altså her om at agere i et etableret kontrolrum, hvor styring og kontrol er normaliseret, men at der således netop også løbende må reflekteres over den måde, styring og kontrol praktiseres på, så styringen løbende kan rettes til efter omstændighederne.

Dokumentet er også på andre punkter præget af en vis ambivalens. Fiskerikontrol opfattes som et komplekst og foranderligt område. Således lyder det, at man i feltet "sjældent vil kunne identificere tydelige årsag-virkningsrelationer" (Fiskeridirektoratet 2006a: 14). Som beskrevet i afsnittet om den præventive effekt 3.1.6, er det netop tilfældet, at konsekvenserne af kontrol ikke kan gennemskues til fulde. Dette leder dog i strategien til den konklusion, at hele "systemets" effektivitet må vurderes (ibid.) Når effekten af enkelte handlinger i forbindelse med kontrol ikke kan måles, f.eks. hvad det betyder at borde et

fiskerfartøj mere eller mindre, må blikket i stedet rettes mod systemet selv. "Systemet" sættes imidlertid også i citationstegn i strategien, der altså dermed stiller spørgsmålstegn ved, om fiskerikontrol i det hele taget kan betragtes som et system. På trods heraf er strategien et forsøg på at gøre ting i kontrolarbejdet målbare og evaluerbare, men altså med det forbehold, at dette er lettere sagt end gjort i en kompleks situation.

At vende blikket indad mod systemet betyder, ifølge strategien, at der skal måles på selve kontrolarbejdet, snarere end på, hvilke effekter kontrolarbejdet har på fiskeriet. Således er ønsket at sammenligne "gennemført kontrol" i forhold til "planlagt kontrol" (Fiskeridirektoratet 2006a: 14). At blikket rettes indad kommer også til udtryk i afsnittet om "begrebsafklaring". Her beskrives effektivitetsbegrebet således, at

Der skal ske den bedst mulige udnyttelse af kontrolressourcerne (produktivitet), mens effekt forstås således, at kontrollen skal sikre opfyldelse af direktoratets mål om bæredygtighed, at kvoterne skal overholdes, og at de øvrige regler, f.eks. i forhold til indsats og tekniske foranstaltninger, overholdes (kvalitet). (Fiskeridirektoratet 2006a: 18)

Effektivitet forstås således ikke så meget ud fra, hvilken effekt kontrol har på fiskerne, men i forhold til mål, der opstilles for kontrolpraksis. Der er altså her tale om, at styring rettes mod styringens egne midler, idet det forestilles, at bedre styring og kontrol af fiskere opnås gennem bedre styring og kontrol af kontrollen. Her fremtræder det også igen, at bæredygtighed opfattes som et juridisk begreb. Bæredygtighed skal måles i forhold til de mål, som sættes for kontrolpraksis.

Forståelsen af fiskerikontrol som et komplekst og dynamisk felt udgør også et argument for at udvikle nye styringsteknologier og styringsmetoder. Et meget væsentligt træk er her etableringen af en særskilt enhed for risikovurdering under direktoratet. Strategien opstiller konkrete forslag til, hvordan det i en sådan enhed kan vurderes, hvor i fiskeriet, der primært skal sættes ind. Der præsenteres således en række skemaer, der kan benyttes til at vurdere risikoen for lovovertrædelse som enten høj eller lav og overtrædelsernes konsekvenser som høje eller lave i forhold til forskellige arter og forskellige fiskerizoner. Således kan de forskellige risici placeres i forhold til hinanden efter deres "styrke" og chance for at ville indløbe. Det kaldes en "risiko-ranking" (Fiskeridirektoratet 2006a: 44). I Ulrich Becks kendte bog *Risikosamfundet* fra 1986 (Beck 1997), var det tesen, at verden var på vej mod en

situation, hvor det i stedet for at rette sig efter at tjene flest muligt penge i højere grad kommer til at handle om at styre efter at undgå "globale" risici så som terror, miljøkatastrofer mv. I Becks billede er et meget væsentligt kendetegn ved risici, at de er abstrakte; de er potentielle fremtidige konsekvenser af handlinger i dag, men det er netop et kendetegn ved risici, at det aldrig kan vides med sikkerhed, om de vil forekomme eller ej, og hvor alvorlige de i så tilfælde vil være. Risici er desuden allestedsnærværende. De respekterer ikke aktuel viden og heller ikke skel mellem f.eks. køn, klasse eller nationalstater. Således er de tilknyttet handling på baggrund af refleksivitet forstået som "uopmærksomhed" og "ikke-viden" (Beck 1998). Alle, høj som lav, er i princippet lige udsat for dem, f.eks. for huller i ozonlaget, terror eller syrerregn. Selvom dette kan diskuteres, er der ingen tvivl om, at der har været en indflydelsesrig idé, at risici er allestedsnærværende, og at det er nødvendigt at forholde sig til dem i alskens sammenhænge. Således findes i dag et utal af institutioner for risikovurdering, og dette indgår i snart enhver markedsundersøgelse, projektledelse etc. Det er da ikke overraskende, at risikovurdering også finder indtog i et dynamisk og komplekst felt som fiskerikontrol.

På samme måde som ideen om en præventiv effekt er vagt nok til at tale om effekter i fiskerikontrol, er begrebet om risici i mine øjne netop også vagt nok, til at det kan benyttes som udgangspunkt for at tage beslutninger om, hvordan man vil handle i det dynamiske felt. Risikovurdering forestilles i strategien at bidrage til at opfylde et behov for mere "analytisk kontrol". Formålet med analytisk kontrol formuleres således, at "kontrolindsatsen prioriteres stramt og fokuseres på de kontrolområder, der er vigtigst" (Fiskeridirektoratet 2006a: 17). Der skal altså reflekteres over, hvordan der kontrolleres, men ikke over en bred kam eller tilfældigt. Det er altså forhåbningen i strategien, at en refleksiv del af kontrolarbejdet kan effektiviseres ved at professionalisere den. Risikovurdering anses netop for at kunne bidrage til at gøre fiskerikontrol "mere analytisk". Behovet for mere analytisk kontrol er ifølge strategien blevet forstærket af den aktuelle indførsel af den nye regulering, som giver fiskerne større fleksibilitet i forhold til at bestemme, hvor og hvornår de vil fiske. Udover risikovurdering skal der i den forbindelse også udvikles indikatorer. En indikatormodel skal dog også, "til enhver tid ledsages af almindelig sund fornuft", og

skemaer og vurdering som skemaet til risikovurdering kan give, "skal justeres ud fra de erfaringer, der bliver gjort". (Fiskeridirektoratet 2006a: 8). Der skal altså udvikles mere "stramme" metoder, som dog samtidig er fleksible og justerbare.

En kaptajn var kritisk overfor tiltaget med at indføre risikobaseret kontrol, idet han mente, at kontrollører på *Vestkysten* sådan set altid havde lavet reflektiv, fokuseret og risikobaseret kontrol. "Analytisk kontrol" ser jeg således netop som et begreb, der forsøger at bygge bro mellem på den ene side at anerkende, at kontrollører sådan set allerede forholder sig reflektivt og analytisk i deres arbejde, og på den anden side, ønsket om at indføre en systematisk risikovurdering.

Et andet argument i dokumentet for at foretage mere analytisk kontrol ligger ifølge strategien i, at fiskeridirektoratet råder over et stort datagrundlag i sine registre, men der pt. ikke findes systemværktøjer, der gør, at dette grundlag kan udnyttes effektivt nok. Potentialer er der altså, men der mangler blot teknologiske værktøjer til at udnytte det. En sådan udvikling skærper så igen kravet om at dokumentere fiskerikontrollens arbejde: "dygtigheden til at planlægge kontrollen og hurtigheden til at flytte rundt på kontrolressourcerne i forhold til udviklingen i fiskeriet og overtrædelsesmønstrene skal hele tiden dokumenteres" (Fiskeridirektoratet 2006a: 14). Det ses her, hvordan muligheder, der forestilles at residere i ny teknologi, og forhåbninger til, hvilke fremtider de kan skabe, får nutidig praksis til at fremstå mere tilfældig og rodet, end den måske nok er. Der sættes mao. standarder for aktuel praksis ud fra forhåbninger til, hvilke nye muligheder for at skabe "orden" og fokus, "den teknologiske udvikling" vil tilvejebringe. Datagrundlagets eksistens bliver således nærmest i sig selv et argument for at udvikle nye kontrolteknologier og kontrolmetoder

Strategien behandler som nævnt også konsekvenserne af indførslen af den nye regulering, herunder de såkaldte fartøjskvoteandele (FKA). Hvor fiskeriet tidligere fiskede af en fælles kvote og fik tildelt havdage i forskellige områder, har hvert enkelt fartøj i 2008, på baggrund af en referenceperiode på fem år, fået tildelt en individuel kvote på fiskeri af forskellige arter i forskellige zoner. Den nye regulering giver fiskerne mulighed for at sprede fiskeriet over hele året, fordi den enkelte fisker således ikke er afhængig af, om andre

skynder sig at opfiske en fælles kvote. Den giver også mulighed for at fiske i puljer, hvilket betyder, at fiskere kan bytte og dele kvoter med hinanden. Desuden kan andre fiskerifartøjer opkøbes og lægges i havn, mens deres kvote udnyttes. Dette forudses i kontrolstrategien at ville medføre en reduktion af fiskeriflåden. Som det fremgik af et radioprogram på Danmarks Radio P1, d. 19. juni 2008, har det allerede medført, at der i dag ligger mange ubenyttede "spøgelseskuttere" hen i de danske havne. Ifølge EU-regler skal et skib, hvis kvote, man udnytter, nemlig stadig i princippet være i drift. Dette var visse fiskere, som udtalte sig i radioprogrammet noget fortørnede over, og programmet fremviste dermed også denne noget groteske effekt af EU-reglerne. Før den nye regulering var gamle fartøjer ikke meget værd, men dette har ændret sig, fordi de nu er tilknyttet retten til at fiske. Dette giver endvidere og selvsagt ganske anderledes betingelser for at træde ind i fiskeriet, endsige at få fat i sin egen kvoteandel. Imidlertid fremgik det ikke af radioprogrammet, at dette også er en effekt af den nye regulering. Island har i mange år haft individuelt overdragelige kvoter, dvs. kvoter, der ikke er bundet til fartøjer og kan sælges frit, har dette medført en "feudalisering" af fiskeriet (Pálsson 1997). Der er således sket en koncentration af retten til at fiske på færre og færre hænder, og en person behøver ikke længere fiske for at eje retten til fiskeri på præcis samme måde som herremænd i feudalsamfundet ejede jorden, mens bønderne kunne få lov at dyrke den mod betaling. Den nye regulering, som officielt er et forsøg på at skabe ejerskab og større ansvarlighed blandt fiskere, kan således samtidig ses som et skridt på vejen mod en lignende "feudalisering" af fiskeriet i Danmark. Det kan herunder ses som udtryk for en politik, hvor det ikke anses for problematisk at ejerskab i forhold til naturressourcer kommer til at tilfalde få aktører. Markedets naturlige egendynamik forudsættes og anses for at være sund. I alle tilfælde ses det, hvordan en specifik "frisættelse" af erhvervet til at "styre sig selv", kan formodes at ville stille bedre betingelser for nogen end andre, og i alle tilfælde kan formodes at styre erhvervet i en bestemt retning. Dog er det selvsagt med en empirisk filosofisk forståelse stadig et åbent spørgsmål, hvordan denne regulering vil forme praksis i Danmark og omvendt ud i fremtiden.

3.2.6 En resultatkontrakt mellem direktoratet og ministeriet

Resultatkontrakten mellem fiskeridirektoratet og ministeriet for 2007 er et 13 sider langt dokument, som er udarbejdet på baggrund af kontrolstrategien. I strategien lyder det, at det forventes, at resultatkontrakter må udvikle sig i en retning af flere kvalitative, men fortsat målbare krav frem for rene "produktionsmål", og midlet for at nå dette mål er at udvikle en række kontrolindikatorer (Fiskeridirektoratet 2006a: 23). Kontrakten forsøger også at fastholde en sådan forbindelse mellem "kvalitet" og "målbarhed". Et andet kendetegn ved kontrakten er, at den beskrives som en såkaldt "rullende kontrakt" (Fiskeridirektoratet 2006b: 3), dvs., at der i kontrakten er indbygget en forudsætning om, at den løbende skal ændres efter omstændighederne. Kontrakten er tillige "en overordnet kontrakt", idet den ligger til grund for udarbejdelser af kontrakter for direktoratets enkelte enheder så som kontorer, inspektorater og skibe.

I kontrakten nævnes større organisatoriske strukturforandringer, som beskrevet i den ovenstående kontrolstrategi, som væsentlige årsager til, at den må være fleksibel og skal kunne forandres løbende. Ændringer i kvoteordninger, indførsel af E-logbog, torskegenopretningsplaner og "andre forhold, som ikke kan forudses", så som vejrforhold, skiftende fiskeri, omlægning i EU-lovgivning, nævnes også som grunde til kontraktens fleksibilitet. Et gennemgående kendetegn ved dette dokument er også en økonomisk fordring. Der henvises til at direktoratet skal spare, og at dette har markant indflydelse på de mål, der opstilles (Fiskeridirektoratet 2006b: 3).

Som det er typisk for kontrakter, er det ikke nævnt, hvem der er forfatter til den, men den er parat til at blive underskrevet af direktøren for fiskeridirektoratet og departementschefen i føde- og landbrugsministeriet. Den kan således ses som et forsøg på at explicitere og sætte form på en forpligtende relation mellem disse aktører. Teksten er dog ikke så meget en analyse af denne relation. I stedet er den en beskrivelse af en række projekter rettet mod at forme og handle på relationer mellem direktoratet, fiskerikontrollen og fiskerne.

Det nævnes, at der er bindinger på kontraktens indhold udefra i kraft af, at fiskeriinspektoratet har en særskilt kontrakt med forsvarsministeriet, som betyder, at fiskeridirektoratets skibe indgår i redningstjenesten (Fiskeridirektoratet 2006b: 3). Kontrakten fremstiller det således, at der er et behov at revidere dette forhold, så

direktoratet kan fokusere på sine "kerneydelse", hvilket jeg berørte i afsnittet om Deloitte-rapporten. En afkobling af skibene fra redningstjenesten kan som nævnt betragtes som et problem for *Vestkysten* - også for deres udførelse af kontrol. Men det fremstår altså i kontrakten således, at en større centralisering af kontrol over skibenes funktion er ønskværdig. Eventuelle goder ved at indgå i redningstjenesten fremgår heller ikke her.

I kontakten formuleres strategiske fokusområder. Udover kontrolstrategiens specifikke krav nævnes det, at der også er krav udefra om en synliggørelse af effektivitet – dvs. at det skal fremvises, hvilke resultater kontrolarbejde har. Et eksempel på en sådan synliggørelsesprojekt findes i dag på fiskeridirektoratets hjemmeside (Fiskeridirektoratet 2008b). Her er det muligt at se, hvilke kvoter der er tildelt enkelte fartøjer, og hvor store fangstmængder, de har indberettet. Eftersom det også kan ses, hvem der ejer de enkelte fartøjer, kan dette tiltag sammenlignes med en offentlig gabestok. Synliggørelse handler altså i forbindelse med fiskerikontrol ikke blot om, hvordan kontrollen kan fremvise en præventiv effekt, men kan netop samtidig ses som et forsøg på at styrke denne.

Et andet eksempel på synliggørelse er de resultatmål, der er opstillet for de enkelte kontrolskibes virke, henholdsvis hvor mange dage de har været til havs, og hvor mange bordinger, de foretager. Disse mål har jeg kort berørt i afsnit 3.1.8 og 3.2.1. De er interessante i forhold til, det Peter Dahler-Larsen kalder, "konstitutive effekter" (Dahler-Larsen 2007). "Konstitutive effekter" omhandler det forhold, at målinger af praksis medfører ændringer i praksis, idet praksis forsøger at leve op til det, der måles på. Det er som nævnt nemt at forestille sig, hvordan det kan ændre det daglige arbejde på *Vestkysten*, når der måles på, hvor mange bordinger, der foretages. En konstitutiv effekt kan også illustreres i forhold til et andet resultatmål, som er, hvor mange dage *Vestkysten* tilbringer på havet. Dette virker som et relativt uskyldigt mål, men medførte en konflikt på skibet, mens jeg var til stede. At opfylde målet kom nemlig kun kaptajner til gode lønmæssigt. Derfor var en styrmand ikke særligt tilfreds dermed. Det betød nemlig, at skibet oftere lå til ankers uden for havn i dårligt vejr med henblik på at opfylde målet. Målet fordrer at sejle, selvom det ikke er nødvendigt og f.eks. ikke kan lade sig gøre at borde. Når det tages med i

betragtning, at det koster mange penge i drivmidler at sejle et skib som *Vestkysten*, så fremstår denne utilsigtede effekt af at måle på praksis noget absurd.

Hovedafsnittet i rapporten er "Målepunkter og Resultatkrav". (Fiskeridirektoratet 2006b: 6-12). Her redegøres for 25 resultatkrav, som listes under syv forskellige områder (Kontrol, Regulering, Kapacitet, Dokumentation og statistik, Fisketegn, Politikformulering, Hjælpefunktion samt Generel ledelse og administration). Disse vægtes i forhold til hinanden i procentsatser med henblik på at kunne måle, hvor meget af det samlede mål, der er nået i løbet af året.

I forhold til "Kontrol" er målet, at der bevares et "kontroltryk", der opfylder EU's og dansk lovgivnings krav. Det nævnes, at ca. 75 % af direktoratets bevilling bruges inden for dette område, som dermed er klart det største fokusområde. "Risikobaseret kontroludøvelse" opstilles her som en "hjørneste" for kontrollen, og opstarten af den selvstændige enhed for risikovurdering optræder som et vigtigt delmål. Resultatkravene under kontrol består også i at udvikle metoder til at vurdere effekten af den nye kontrolstrategi på henholdsvis erhvervsfiskeriets og det rekreative fiskeris områder. Det opstilles også som mål at gennemføre et LEAN-projekt. Det forestilles, at denne best-practice model for organisationsudvikling vil frigøre ressourcer, som i stedet kan benyttes af enheden for risikovurdering. Endeligt findes under "Kontrol" et resultatkrav, som omhandler, at sagsbehandling skal være gennemført inden for en bestemt tidsramme. Hovedtemaet i denne del af kontrakten er således, at risikobaseret kontrol forestilles at være mest effektivt, og at en målretning af kontrollens arbejde vil gøre en hel del arbejde overflødigt. Der sættes således lighedstegn mellem "større effektivitet" og "professionalisering af risikovurdering" og henvises til kontrolstrategien som argument derfor.

"Regulering" bygger også på nogle lovkrav. Der må således ikke fiskes ud over den samlede danske kvote, og sagsbehandlingstider på henholdsvis ansøgninger om fiskeri og bytte af fangstmængder mellem fartøjer må ikke være for lange.

"Kapacitet" vedrører et mål, som er sat af Folketinget om, at fangstkapaciteten i den danske flåde ikke må forhøjes, hvilket også oversættes i kontrakten til et resultatkrav vedrørende sagsbehandlingstid.

I forbindelse med "Dokumentation og Statistik" fremføres det i kontrakten, at fiskerikontrollen i DK er førende i Europa inden for systemer til registrering af fiskeri, og at målet er at fastholde denne position. Ny teknologi, primærstatistik og kvalitetsorienteret databehandling ses som "en forudsætning for at kunne regulere og fastlægge politikken på fiskeriområdet" (Fiskeridirektoratet 2006b: 3). Dette vægtes 20 %, hvilket gør det til det næststørste område i kontrakten. I forbindelse med udvikling af teknologi forestilles det, at der kan udvikles it-systemer til analyse af fiskernes "adfærdsmønstre" og dermed, at data kan operationaliseres og præsenteres, så der altså nærmest af sig selv vil fremstå emner, der gør krav på en særlig grad af opmærksomhed.

"Politikformulering" handler bl.a. om at synliggøre kontrollens effekter. Det nævnes, at direktoratet går over til et koncernbaseret hjemmesidesystem. Det opstilles som et vigtigt mål at gøre flere oplysninger tilgængelige for offentligheden på direktoratets hjemmeside. Disse tiltag forestilles at forbedre borgernes forståelse af sammenhænge mellem overordnede politiske agendaer og direktoratets arbejde. Åbenhedsstrategi, tilfredshedsundersøgelser, præsentationer af kontrolstrategi og lignende kan dog i mine øjne ligesom offentliggørelse af fangstindberetninger samtidig ses som forsøg på at påvirke fiskernes holdninger og handlinger.

Under "Hjælpefunktioner og generel ledelse" indgår flere mål, der har at gøre med digitaliseringen af den offentlige forvaltning, der som bekendt handler om, at alle borgere i DK skal kunne kommunikere digitalt med det offentlige inden udgangen af 2010 (Regeringen, et al. 2007). Under dette punkt er også placeret et mål om besparelser. Som et tredje punkt nævnes, hvordan fiskeridirektoratets medarbejdere skal "individuelt kompetenceafklares" med henblik på at lave en udviklingsplan for alle kontrolmedarbejdere: "således foreligger der ved udgangen af 2007 et samlet billede af udviklingsbehov "hvorfra der vil kunne planlægges fremadrettede uddannelsesaktiviteter", siges det (Fiskeridirektoratet 2006b: 12). Dette tiltag var nogle fiskerikontrollører på *Vestkysten* skeptiske overfor. De beskrev det som problematisk automatisk at blive opfattet som nogen, der per definition har udviklingsbehov. I min forståelse grundede denne utilfredshed sig i, at det medfører en "omvej" over en analyse af deres personligheder at

gøre rede for, hvilke kurser de har brug for. I stedet for at henvende sig til kontrollørerne som et kollektiv individualiseres de med dette tiltag. Denne individualisering og efterfølgende definition af kollektive behov *udefra*, strider i mine øjne mod fiskerikontrollørernes idé om, at de sådan set allerede udgør et kollektiv. Det problematiske er således her, at styring medieres igennem deres "selver" eller "personer" og en udvikling deraf. Fiskerikontrollørernes kritik peger således på, at de er klar over, at "selv-udvikling" kan gøres til fokus for styring. Dermed er det ikke mærkeligt, at "kompetenceafklaring" med henblik på videreuddannelse ikke udelukkende blev opfattet som et positivt tilbud, men også som et krav.

Kontrakten kan overordnet betragtes som et forsøg på at forbedre styring af fiskeriet gennem en bedre styring af kontrollen (på *Vestkysten* mm.) og igen ved at gøre relationer mellem direktoratet og ministeriet, fiskeriet og fiskerikontrollører mere eksplicitte og mere forpligtigende uden at gøre dem ufleksible. Styring tager altså her en refleksiv, tværpraktisk og multirelationel form.

Kontraktens form illustrerer endvidere, at genstande, som styring rettes mod, ikke bare findes i verden, men at de produceres i forhold til bestemte målings - og styringspraksisser. At opstille målsætninger for *Vestkystens* virke kan omforme dette virke. Sådanne overvejelser findes imidlertid ikke i dette eller nogen af de andre dokumenter, jeg har analyseret i dette kapitel. Målbarhed, indikatorer, mm anses derimod for at være neutrale informationsleverandører. På lignende vis behandles kontraktens egne mulige effekter heller ikke. Dog tages der i kontrakten det forbehold, at den løbende må ændres efter omstændighederne. I kontrolstrategien tages der på lignende vis forbehold for, at beslutninger om, hvordan fiskerikontrol skal udføres, som bliver taget på baggrund af målinger og risikovurderinger, altid må ledsages af "sund fornuft til at improvisere" (Fiskeridirektoratet 2006a: 36).

Virkeligheden fremstilles altså i dokumenterne som et omskifteligt og delvist uforudsigeligt sted, og dermed beskriver de heller ikke sig selv som en absolut plan for, hvordan ting skal kontrolleres og styres, eller som en beskrivelse af, "hvordan tingene er". Der opstilles i stedet en række mål, midler og "projekter" som løbende kan forandres og modificeres. I

kontrakten forhandles således også selve kontraktens form. Den udgør ikke en præcis, fastlåst aftale, men en provisorisk "rullende" kontrakt. Dette kunne tolkes således, at kontrakten og de andre dokumenter er løse former for styringsredskaber. Jeg mener dog snarere, at det bør ses som udtryk for, at *styring og kontrol i sig selv* bliver opstillet som mål for løbende modificering. Der stilles således ikke spørgsmålstegn ved, om kontrol og styring "som sådan" er godt eller skidt i nogle af dokumenterne.

3.2.7 Afrunding - refleksiv kontrol og styring

I konklusionen på en brugertilfredshedsundersøgelse af fiskeridirektoratets virksomhed, som blev offentliggjort i januar 2008, skrives det, "at erhvervsfiskernes tilfredshed med fiskeridirektoratet er større, end de selv tror" (Radius 2008: 3). Denne "refleksive pointe" uddrages på baggrund af en større spørgeskemaundersøgelse af, hvordan erhvervet forholder sig dels til generelle spørgsmål om tilfredshed, dels til mere konkrete spørgsmål, f.eks.: "bliver du behandlet ordentligt på et kontrolbesøg". Fiskere svarer tilsyneladende mere tilfredst, når spørgsmålet er konkret, end når de forholder sig generelt til sagen. Hvis det forestilles, at denne undersøgelse også henvender sig til fiskerne, kan det imidlertid ses, hvordan der indbydes til, at fiskere reflekterer mere over deres forhold til kontrollen, herunder at de nok i virkeligheden bør synes, at de er mere tilfredse med kontrollen, end de føler det lige nu og her. Undersøgelsen er i denne forstand ikke kun en præsentation af indsamlet information, men endnu et forsøg på at bidrage til den præventive effekt, jeg tidligere har beskrevet. Det gælder også de tre dokumenter, jeg har undersøgt i det ovenstående, at de konfigurerer feltet på bestemte måder med henblik på at gøre det til genstand for en form for *refleksiv* styring og kontrol.

Det er som nævnt flere gange min iagttagelse, at det er et gennemgående træk ved hverdagen på *Vestkysten*, at fiskerikontrol er til debat, hvilket jeg som nævnt har benyttet som anledning til at bedrive empirisk filosofi i forhold til feltet. Jeg har altså taget udgangspunkt i en konstatering af, at mange aktører i feltet umiddelbart anerkender, at fiskerikontrol er et komplekst og dynamisk område. Samtidig cirkulerer styringsinitiativer i ovenstående dokumenter, som søger at håndtere denne kompleksitet. Disse præger selvfølgelig fiskerikontrollørernes diskussion af mål og praktiske muligheder for udførelse af

kontrolarbejdet. Styringsinitiativer siver dog ikke ned fra oven i nogen simpel forstand. Særligt kaptajner er f.eks. selv involveret i organisationsudviklingsarbejde og dermed engageret i at præge udformningen af de ovennævnte dokumenter, der indvirker på styringen af dem selv. Fiskerikontrollører behandler altså spørgsmålet om, hvordan de skal kontrollere andre i en organisatorisk sammenhæng og endvidere i dagligdagen ud fra en pragmatisk indstilling, der handler om at finde gode måder at praktisere fiskerikontrol på. Dvs. at de ikke blot arbejder ud fra, hvad der officielt er rigtigt eller forkert at gøre.

Den "orden", som er et mål mm. for udvikling af diverse styringsredskaber i dokumenterne, kunne altså stilles op mod en modstand, sådanne tiltag møder i en kompleks hverdag på *Vestkysten*. I en empirisk filosofisk forståelse må det dog også gælde, at dokumenter, som de ovennævnte, udfærdiget af EU, ministeriet og direktoratet er infrarefleksive elementer, blot i andre praksisser, og dermed ikke nødvendigvis er simple udtryk for en "moderne" neoliberal holdning, ideologi eller agenda, der tromler igennem verden og underlægger sig alskens praksisser. Dokumenterne er således også selv langt mere ambivalente med hensyn til, hvilken virkelighed de opererer i end som så. Fiskerikontrol fremstilles som et komplekst felt, og som det er tilfældet med Deloitte-rapporten, har sådanne dokumenter på trods af en økonomisk og juridisk grundforståelse og eksplicite mål om at spare ikke nødvendigvis denne effekt.

På den ene side anerkendes det altså f.eks. i kontrolstrategien, at fiskerikontrol er et alt for komplekst felt til, at der kan stilles generelle regler op for, hvad der må gøres i alle tilfælde, og det må være op til en løbende lokal refleksion, hvordan kontrolarbejde udføres på en god måde. På den anden side promoveres en idé om, at kontrolarbejdet skal bygge på "objektiv" viden (Fiskeridirektoratet 2006a: 8), og der argumenteres for, at dette både er muligt og nødvendigt. Forhåbningen er, at risikovurdering vil bidrage dertil. En anden måde det i dokumenterne forestilles, at der kan opnås objektiv viden, er gennem indførsel af "den elektroniske logbog", dvs. et it-system, hvor fiskerne skal registrere deres fangster online i stedet for på papir, som er den måde, det foregår på i dag. I dag gennemløber oplysningerne en længere sagsbehandlingsprocedure, hvor de skal indtastes i fiskeridirektoratets databasesystem, før de bliver tilgængelige online, herunder på

Vestkysten. Den elektroniske logbog vil ifølge kontrolstrategien bevirke, at information vil kunne tilgås hurtigere og mere præcist. Objektivitet handler da i denne specifikke sammenhæng ikke om at skabe et præcist billede af, hvad virkeligheden i virkeligheden er, men om en større fart og præcision i tilgængeligheden af information. Teknologisk udvikling fremstår samtidig som en garant for en udvikling mod det, man da kunne kalde en "informationsbaseret objektivitet", som dog også er kendetegnet ved at være en forgængelig form for objektivitet.

Det er svært at sige, hvilke konkrete effekter dokumenterne har haft i kontrolarbejdet. Et fællestræk ved dem er dog, at fiskerikontrollen selv på forskellig vis bliver gjort til genstand for styring og kontrol. Eksistensen af styring og kontrol i fiskeriet fremstår samtidig også mere eller mindre normaliseret. Måske er det, fordi kontrollører har set en normalisering af kontrol i forhold til fiskeriet, at de er kritiske over for, at deres egen hverdag også kan blive mere og mere gennemreguleret. Det kan nemlig som beskrevet have uforudsete konsekvenser. For nogle år siden blev det f.eks. besluttet, at det ud over ved særlige lejligheder ikke længere er tilladt at drikke spiritus på fiskerikontrollens skibe. Det kan umiddelbart virke fornuftigt nok, men en kontrollør beskrev, hvordan det havde afviklet en tradition på *Vestkysten*, hvor besætningen hver dag mødtes til fyraften og drak en øl eller sodavand i et bestemt rum på skibet. I dette rum var der tegnet en linje på gulvet, og når denne blev overtrådt, var det opfattelsen, at det normale hierarki ombord blev sat midlertidigt ud af kraft. Med afviklingen af muligheden for at indtage alkohol forsvandt ritualet imidlertid.

Mange historier om fiskerikontrollørernes situation i dag blev for mig netop opstillet omkring en figur, hvor nutiden står i kontrast til fortiden, og som regel som en udvikling mod mere styring og mindre frihed. Billedet var dog ikke entydigt. Således beskrev en kaptajn for mig, at det gode ved at være til søs i dag er at være "fri til at arbejde". Denne noget paradoksale udtalelse kvalificerede han ved at sige, at man i det aktuelle liv til søs ikke behøver at tænke så meget over, hvilken mad man vil lave, og hvilken film man vil se i biografen mm. Mao. etableredes frihed i arbejdet i forhold til et fravær af hverdag og familie og ikke mindst et fravær af (nogle bestemte) valg. Frihed til at arbejde består også i,

at *Vestkysten* ikke har nogen rederifunktion over sig, f.eks. har skibet ikke planlagte sejlruiter, men står selv for at afgøre, hvor man vil sejle hen og kontrollere. Hvad dagens arbejde består i afhænger således i høj grad af, hvor der blev arbejdet i går, idet skibet sejler langsomt og hviletidsbestemmelser mm. er afgørende for dets aktionsradius.

Frihed blev også koblet til at spejle ud over havet efter solopgange og smukke skibe og altså til en meditativ form for frihed. Her er skibets "langsomhed" også afgørende. Selvom reflektive former for kontrol og styring af kontrollørernes arbejde forekommer udbredt, og det opleves som en trussel, at disse skal komme til at fylde mere og mere, så finder fiskerikontrollører altså stadig nye måder at praktisere frihed på i deres hverdag. "Frihed til at arbejde" viser netop også på samme måde som begrebet om "kontrollfrirum", at styring og frihed er sammenfiltrede på komplekse måder og ikke er relateret til hinanden som et modsætningsforhold i fiskerikontrol. Nye muligheder for at praktisere frihed produceres derimod i et komplekst samspil med nye former for styring.

Denne sammenfiltring af styring og frihed er også tydelig i forhold til fiskernes situation. Det forventes som nævnt at være en konsekvens af den nye regulering og FKA-ordningen, at "ordningen giver fiskerne større råderum end hidtil i udøvelsen af fiskeri. Forventningen er, at fiskerne i kraft af følelsen af "ejerskab" over sine kvoter vil udvise større ansvarlighed i forvaltningen af kvoterne og udøvelsen af fiskeriet" (Fiskeridirektoratet 2006a: 77). Fiskerne får altså mere frihed i form af magt over, hvordan de vil gøre tingene i deres arbejde, men dette forestilles også at forudsætte en større ansvarlighed, dvs., at fiskere vil styre sig selv i udfoldelsen af deres magt til selvstyring. På denne måde minder fiskerne og kontrollørernes situationer om hinanden.

De tre dokumenter, jeg her har inddraget, refererer til hinanden og trækker på eksistensen af forudgående dokumenter og undersøgelser. Det kan altså fornemmes, hvordan produktion af dokumenter omkring fiskerikontrol fordrer produktionen af nye dokumenter. Det indskrives i kontrakter, at der skal laves rapporter, som peger på behovet for at sætte klarere mål for kontrollen og formulere dem i nye kontrakter osv. Analyser af feltet producerer samtidig et behov for nye analyser med henblik på både at forstå og styre bedre. Produktionen af dokumenter fremstår i denne sammenhæng således i en vis forstand

som selvreferentiel, eller selvopretholdende. Som det i hovedreglen også er tilfældet med akademiske analyser produceres der også i denne sammenhæng flere nye spørgsmål end svar.

Interessant for empirisk filosofi fremstår der i samspil mellem dokumenterne en fornemmelse af et dynamisk og komplekst felt, hvor virkeligheden er på spil, hvilket imidlertid netop her er begrundelsen for, at en form for reflektiv styring promoveres. Dokumenterne kan således siges at indgå i et tværpraktisk, reflektivt, afprøvende arbejde med at problematisere, hvad fiskerikontrol er, og dermed lægge op til at eksperimentere med praktiseringen deraf. Dermed er det netop til debat, hvad der konstituerer fiskerikontrol, forstået som den virkelighed fiskerikontrollører opererer i.

At virkeligheden er på spil og løbende behandles giver i det næste kapitel anledning til at undersøge fiskerikontrol som et ontologisk arbejde med teknologi og teknologiforståelser. Som udgangspunkt vil jeg bruge noget plads på at sætte empirisk filosofi i forhold til teknologifilosofisk tilgang for at udvikle et specifikt empirisk filosofisk argument omkring, hvordan teknologi kan studeres og forstås i praksis. Dette argument vil jeg efterfølgende udbygge i analyse af *Vestkystens* bro som et teknologisk konglomerat.

3.3 Teknologifilosofi som empirisk filosofi - en undersøgelse af teknologiske skalaer i praksis

I de senere år er interessen for at undersøge teknologi i praksis vokset i både STS og filosofi (f.eks. Pickering 1992; Schatzki, et al. 2001). Denne interesse skaber basis for udvikling af empirisk filosofi. Empirisk filosofi er som beskrevet en tanke- og tilgang, som analyserer, hvordan aktører praktiserer, konstituerer og vedligeholder partikulære virkeligheder. I den forbindelse håndterer de som nævnt det, der normalt anses for at være rene filosofiens anliggender, så som spørgsmål om "det gode", "det smukke", "det sande" mm. I praksis involverer denne spørgen en anvendelse og opfindelse af skalaer med henblik på at kontrastere og sammenligne "goder" og "onder" i hverdagslivet. Således har John Law og Annemarie Mol argumenteret for, at de fleste:

everyday practices make use of, or try to create, scales to measure or contrast 'goods' and 'bads'. This opens a space for an empirical philosophy. An ethnographic interest in practice can be combined with a philosophical concern with 'the good' to explore which 'good/bad' scale is being enacted, and how this is being done. (Law og Mol 2002b: 85)

Med empirisk filosofi bliver empiri altså betragtet som andet end en kilde til illustration af filosofiske argumenter. Empirisk materiale anses i stedet for at have et indhold, som filosofisk set er uomgængeligt, fordi det fremviser aktørers arbejde med at vedligeholde og konstituere virkeligheder, hvorved spørgsmål som de ovennævnte behandles, og evalueringsskalaer benyttes og udvikles på specifikke måder. Empiriske studier betragter jeg som en motor for at italesætte og diskutere et sådant situeret ontologisk arbejde, idet det antages at foregå alle steder, men på forskellige måder. Teknologier anses endvidere i dette lys for at være aktive komponenter i konstitutionen af partikulære virkeligheder.

I dette kapitel sætter jeg først en dagsorden for et empirisk filosofisk studie af teknologiske skalaer ved at gennemgå agendaen i Don Ihdes teknologifænomenologiske tænkning. Dette har jeg valgt at gøre, fordi denne tankegang er en del af en aktuell trend i teknologifilosofi, der forsøger at undersøge teknologi i praksis, og altså dermed deler en basal interesse med empirisk filosofi. Imidlertid findes også nogle markante forskelle mellem disse tanke- og tilgange, som er af afgørende betydning for, hvad der betragtes som formålet med, resultatet af og konsekvenser af empirisk-analytisk arbejde, herunder et

sådan arbejdes rækkevidde og generaliserbarhed. Gennemgangen af Ihdes agenda benytter jeg således til at tydeliggøre et specifikt empirisk filosofisk argument omkring studiet af ontologisk arbejde i praksis og til at foreslå punkter, hvor teknologifilosofi kan lære deraf.

En grundlæggende interesse for teknologi i praksis findes også i aktuel antropologi, f.eks. i det der refereres til som "the anthropology of material culture" (f.eks. Appadurai 1986). Empirisk filosofi resonerer kraftigt med en sådan antropologi. Efter min gennemgang af Don Ihdes agenda sætter jeg derfor også denne agenda i relation til nogle ideer i aktuel antropologi.

Antropologi og empirisk filosofi finder fælles fodslag i, at en stærk grad af opmærksomhed rettes mod de flydende og varierende roller, som teknologier spiller i praksis. Empirisk filosofi kan i henhold til begrebet om generaliseret non-asymmetri ikke tage udgangspunkt i en generel definition af, hvad teknologi er, eller hvad teknologi gør. Dette er ikke blot et teoretisk krav, men også et metodologisk, for at sikre at analyse af, hvordan teknologier virker i specifikke sammenhænge, ikke bliver overdetermineret af en generel forståelsesramme, f.eks. af en forståelse af teknologi som noget, der agerer autonomt og generelt underlægger praksis en bestemt "teknologik" (Jensen 2006). Nøjagtigt som empirisk filosofi i mine øjne vil afvise, at praksis er underlagt en bestemt "etnologik".

Det er i stedet forventningen i empirisk filosofi, at specifikke empiriske sammenhænge, hvis de undersøges grundigt, tilbyder materiale, der er mindst lige så vigtigt som teknologifilosofiske argumenter og begrebsdefinitioner i forsøget på at forstå teknologi. Dette indebærer, at lokalt ontologisk arbejde, inklusive begrebsliggørelse af teknologi, må tilgås på en åben måde, hvilket bl.a. betyder, at teoretiske begreber må forholdes "forandringsparate". En stor grad af analytisk åbenhed er nødvendig for at blive i stand til at lære af de forskelle, som optræder imellem filosofiske antagelser, forskerne har med sig i bagagen, og dem, som han/hun møder i empirisk undersøgelse.

Det er i den forbindelse på sin plads at understrege, at empirisk filosofi ikke indebærer en omvending fra (ren) teoretisering til (ren) beskrivelse eller for den sags skyld omvendt. I

stedet foreslår denne tilgang, at udviklingen af filosofiske begreber skal være praksis-drevet, mens filosofi også betragtes som en samling af praksisser. Praksis anses dog ikke for at være præ-teoretisk, og det at teoretisere ses som konstitueret af konkrete aktiviteter, som har betydning for teoridannelse som sådan. Dermed må empirisk filosofi i enhver undersøgelse og analyse forvente at skulle håndtere hybride former af tænkning og handling. Når dette er tilfældet, bliver fordringen f.eks. ikke at ekstrapolere den teoretiske essens i et empirisk funderet argument. Til gengæld optræder der heller ikke en forpligtigelse på at "rense" analysen ved at fjerne de såkaldte "metafysiske levn", der har været så ganske uglesete i analytisk filosofi. I stedet må ethvert arguments styrker og svagheder i en empirisk filosofisk forståelse vurderes i forhold til de specifikke forbindelser og associationer, det fremstiller mellem materialer, hvad enten disse traditionelt set er blevet betragtet som filosofiske og teoretiske eller empiriske og praktiske.

Denne idé om, at teoretisering og filosoferen er praksis, er analog til den empirisk filosofiske idé om, at teknologier er, hvad de er, i praksis. Ligesom empirisk filosofi ikke tager udgangspunkt i en fiks og færdig idé om, hvad relationen mellem teori og praksis består i, og hvordan disse størrelser i ethvert tilfælde informerer hinanden, vides det således heller ikke apriori, hvad teknologier må være eller, hvad de kan gøre. Denne på en gang teoretiske og metodiske indstilling vil jeg udvikle i dette kapitel gennem nogle eksempler. Indstillingens vigtighed bliver tydelig i det første eksempel, som følger Marianne de Laets og Annemarie Mols undersøgelse af en zimbabwiansk bushpumpe, der ontologiske set har en flydende eller "fluid" karakter. Det andet eksempel er hentet fra en del af Marilyn Stratherns arbejde, som omhandler kulturelle implikationer af nye reproduktions- og genteknologier og teknologisk "enablement"³⁴. Disse eksempler tjener således til, at forstå nogle vigtige begreber i empirisk filosofi og inddrages med henblik på at videreudvikle dem i en analyse af mit eget empiriske materiale. Jeg sætter således i det tredje eksempel fokus på at forstå det konglomerat af teknologier, som findes på *Vestkystens* bro, og analyserer dermed en dimension af, hvad det vil sige at praktisere fiskerikontrol til søs. Jeg vil her fremhæve, hvordan specifikke skalaer omkring det nye og det gamle, det troværdige og det

³⁴ Enablement = gøre nogen eller noget i stand til

mistænkelige konfigureres i en sammenhæng, som er gennemsyret af teknologi og hvordan både teknologisk "enablement" og fluiditet her fremstår på specifikke måder.

3.3.1 Don Ihdes teknologifilosofiske agenda

Hvad er teknologifilosofiske anliggender? Dette spørgsmål kan besvares på utallige måder. Jeg har her valgt at henvise til tre spørgsmål, som den prominente teknologifilosof og fænomenolog Don Ihde har defineret som centrale i feltet. Det første lyder "How like or unlike is life within our techno system from previous or other forms of life that humans have taken up?" (Ihde 2002: 3). I forbindelse med svar på denne type spørgsmål optræder ofte en idé om, at den moderne verden adskiller sig radikalt fra fortiden. Et eksempel herpå findes i Albert Borgmanns *Technology and the Character of Contemporary Life* (Borgmann 1984), som refererer til forandrede omstændigheder i hjul- og vognkonstruktørers livssituation. I en kommentar på konstruktørens Sturts historie noterer, Borgmann sig, at den er

remarkable not only for its portrayal of the strength and character of a pretechnological world of things. It is also painfully aware of the rise of technology and the destruction of the pretechnological setting. This process too becomes visible at the reference points of nature, materials, and social relations. Accelerated by the demands of the First World War, a 'sort of greedy prostitution desecrated the ancient woods [...] I resented it,' Sturt says, "resented seeing the fair timber callously felled at the wrong time of the year, cut too soon, not 'seasoned' at all. The conquest of nature is not confined to the treatment of the forests but moves into the wheelwright's shop too, replacing skill with mechanical power which can 'drive', with relentless unintelligence, through every resistance" (Borgmann 1984: 46).

Borgmanns patosfyldte fremstilling eksemplificerer en dystopisk teknologiforståelse. Nutiden anses for at være radikalt forskellig fra fortiden i kraft af teknologisk indflydelse og dette i en klar negativ forstand. Borgmann udtrykker således den holdning, at "teknologi" kan identificeres som en samlet udvikling og kraft med en bestemt og generel effekt på menneskets situation. Ihdes synspunkt er imidlertid både mere nuanceret og mere ambivalent. Hvorledes vil fremgå af svarene på hans andet og tredje spørgsmål. Det andet "revolves around whether technologies are neutral" (Ihde 2002: 4). Er de f.eks. "døde" objekter, eller påvirker de menneskelig perception, forståelse og handling? For at behandle dette problem gør både Ihde og Bruno Latour (Latour 1994) brug af en kendt kontrovers,

som i en amerikansk sammenhæng er relateret til spørgsmålet om våbentilladelse. Kontroversen er, hvorvidt skydevåben dræber mennesker (teknologisk determinisme) eller mennesker dræber mennesker (social determinisme og teknologisk instrumentalisme). Denne kontrovers fremhæves ofte som eksemplarisk i filosofiske og sociologiske debatter om menneskelig og/eller teknologisk autonomi og/eller determinisme.

I modsætning til Borgmanns analyse, der peger på en mekanisk kraft, "der hovedløst nedtromler enhver modstand", konkluderer både Ihde og Latour, at teknologier hverken er autonome eller neutrale. Men det betyder ikke, at mennesket kontrollerer teknologien. Latour foreslår derimod, at associationer af mennesker og teknologier vil udgøre nye aktører, og at nye egenskaber opstår i sådanne konstellationer, som hverken menneske eller teknologi besidder isoleret eller er en simpel addition af aktørernes kapaciteter. På lignende vis foreslår Ihde, at teknologier er *multistabile* (f.eks. Ihde 2002: 106f). I denne forståelse kan en pistol blive til en hammer, en vægdekoration såvel som et dødsensfarligt objekt.

Ihdes tredje vejledende spørgsmål til teknologifilosofien er: "What does high technological development portend for our species future?" (Ihde 1990: 7). Når der svares på dette spørgsmål peger responsen ofte i enten en utopisk eller dystopisk retning. Disse topier bliver imidlertid begge afvist af Ihde og af andre, som er involveret i den "empiriske drejning" i teknologifilosofi. Her kritiseres en karakteristik af Teknologi, med stort T, som en altoverskyggende ramme, årsag, struktur eller primus motor. I modsætning til kritikere af teknologisk udvikling som Borgmann, der beklager sig over udviklingen af et "device-paradigme", og til entusiaster, som tiljubler teknologisk fremskridt, anskues teknologier (med småt og i flertal) i stedet som uforudsigelige og komplekse (Achterhuis 1999: 2-8).

Eksemplarisk for en sådan tilgang benytter Ihde et "navigationsperspektiv". Når der navigeres, er man "quite self-consciously aware of being in the midst of what is occurring, but the navigational problem is to locate reference positions through some means of variation" (Ihde 1990: 10). "Variation" refererer her til en analysestrategi, oprindeligt skitseret af fænomenologen Edmund Husserl, ifølge hvilken et givent fænomens basale strukturer kunne indfanges ved først at analysere en række mentale eller erfaringsbaserede illustrationer af fænomenet og efterfølgende reducere disse til en fælles kerne. Selvom det

ikke kan lade sig gøre at foretage en tilsvarende reduktion, når teknologier opfattes som multistabile, er den største del af Ihdes hovedværk *Technology and the Lifeworld* i forlængelse af Husserl et forsøg på at udvikle en typologi over menneske-teknologirelationer med "kropslig perception" som den vigtigste referenceposition. Hans overordnede mål er at formulere en "radically demythologized story of the structures and the limits of human-technology and of the non-technological possibilities of relation to an environment, or "world"" (Ihde 1990: 17).

3.3.2 Empiriske anliggender for filosofi og antropologi

Ihdes teknologianalyser vrimler med eksempler. Filosofisk set illustrerer dette den fænomenologiske variations-strategi. Hans eksempler spænder fra illustrationer hentet fra hverdagen i den vestlige verden til mere eksotiske forhold. Det betyder, at han ofte forholder sig til empirisk materiale, som andre human- og socialvidenskaber også ville finde interessant. Den empiriske spændvidde ville uden tvivl virke tiltrækkende på antropologer, som netop også ville finde god mening i Ihdes overordnede konklusioner, inklusive ideen om at "cultures embed technologies" (Ihde 1990: 124) og, at problemer med "teknologioverførsel" [technology transfer] skyldes, at succesfuld "overførsel" kræver "reception of a set of cultural relations" (Ihde 1990: 26), som ikke automatisk klistrer sig fast til teknologier og følger med dem, når teknologi implementeres i nye sammenhænge (se også Selinger 2007).

Fra et antropologisk synspunkt er Ihdes analyser således værdifulde. Ikke desto mindre er de både form- og indholdsmæssigt meget forskellige fra de fleste antropologiske tekster, ikke mindst hvad angår empirisk analyseniveau. Ihde viser uden tvivl mere interesse for empiriske anliggender end visse af hans filosofiske forfædre (f.eks. Heidegger 1977), men han behandler sine eksempler præcist som sådanne, dvs. som illustrationer af filosofiske pointer og med begrænset interesse for den sammenhæng, de optræder i. Sammenhængen teknologi indgår i, vil modsat i en antropologisk forståelse som hovedregel blive betragtet som analytisk uomgængelig for at forstå et givent fænomen. Fra det fænomenologiske og teknologifilosofiske synspunkt er der imidlertid en god forklaring på, at den kontekstuelle beskrivelse udelades, idet ambitionen netop ikke primært er at forstå det specifikke

empiriske sagsforhold, men at udvikle en typologi over menneske-teknologirelationer. I den forstand begynder og slutter analysen med teori, hvor det empiriske udgør en mellemliggende fase, der støtter kategoriseringsbestræbelsen. Den primære hensigt hos Ihde er da at udvikle en typologi over menneske-teknologirelationer. Den første af disse relationstyper kalder Ihde "embodiment-relations" (Ihde 1990: 72-75). Dette er en relationstype, hvor teknologi udgør en kapacitetsudvidende forlængelse af kroppen. Hans eksempel er briller, der gør en dårligt seende i stand til se mere, samtidig med at teknologien "forsvinder". Andre relationstyper knyttes til andre eksempler, hvilket illustrerer, hvordan det er kategoriseringsbestræbelsen, som er afgørende for, hvordan forskellige teknologier fremtræder i Ihdes analyser. Dermed tilskriver begrebet om "embodiment-relations" i mine øjne en vis "uskyldighed" til relationer, hvor teknologier gør mennesker i stand til "at gøre mere". Jeg vil i mit andet eksempel kritisere denne opfattelse på en måde, som stiller spørgsmålstegn ved den teknologifilosofiske kategoriseringsbestræbelse. En sådan bestræbelse er da heller ikke det udgangspunkt, som etnografiske studier af teknologi normalt tager. Her udvikles teori og kategorier som regel med henblik på at forstå en specifik teknologi i dens (kulturelle, praktiske mv.) sammenhæng.

Det er afgørende, at jeg ikke hermed opstiller en modsætning mellem antropologi og filosofi, hvor antropologen får tilskrevet en rolle som "mikrofonholder", dvs. leverandør af empiriske beskrivelser, som filosoffer herefter kunne tænkes at levere en passende begrebslig redegørelse for. For etnografisk observation er for det første i grundlæggende forstand også informeret af teori (Hastrup 2004), og for det andet, selvom etnografer selvfølgelig rapporterer om, hvad de observerer, så er formålet med deres arbejde på linje med filosoffer også altid at konstruere "en anden slags viden" end den blot foreliggende (ibid.), f.eks. omkring håndtering af teknologi eller af slægtskabsrelationer. Det samme argument kunne netop også føres i forhold til filosoffer, der ikke har for vane at inddrage tilfældige eksempler, men snarere vælger dem ud fra, hvilke analytiske problemer, der af den ene eller anden grund er på dagsordenen. Min pointe er således heller ikke, at filosofi er en overflødig disciplin, der kan underordnes empirisk orienterede fag så som

antropologi. Derimod er det pointen, at det bør anerkendes og give anledning til interesse, at filosofisk relevante anliggender også behandles uden for filosofiinstitutter.

En sådan tilgang til spørgsmålet om teknologi kan sammenlignes med den tilgang, som Michel Foucault ifølge Paul Rabinow har rettet mod spørgsmålet om "repræsentation". Repræsentationsproblemet har været et fremtrædende problem i filosofihistorien, som vedrører, hvordan det er muligt for mennesket at erkende og have viden om noget, f.eks. hvordan menneskets indre tanker og idéer er relateret til en ydre verden. Repræsentationsproblemet er altså knyttet til det fokus på epistemologi, jeg beskrev empirisk filosofi som en kritik af i afsnit 2.1.3. Foucault afviste ifølge Rabinow, at repræsentationsproblemet kun optræder i filosofihistorien, epistemologiens eller ideernes verden. I stedet foreslog han at se det som et spørgsmål, der historisk set har udfoldet sig i "a multitude of social domains and practices, ranging from disputes in botany to proposals for prison reform" (Rabinow 1984: 240). Mange forskellige praksisser har altså delt problemet, men har samtidig tegnet dets konturer forskelligt op og behandlet det på mangfoldige og ofte paradoksale måder. Ifølge Rabinow kan spørgsmålet om repræsentation ud fra Foucaults analyse da ikke forstås som et internt filosofisk anliggende. I stedet bør problemet sættes i relation til en række historiske begivenheder og sociale praksisser.

Rabinow argumenter dog imod, at dette giver anledning til udlægning af en række nye epistemologier (én for hver social praksis). Pointen er snarere, at Foucaults analyse gør os i stand til at anerkende "our historical practice of projecting our cultural practices onto the other" (Rabinow 1984: 241). Dette synspunkt er både antropologisk og filosofisk relevant, fordi det indikerer, hvordan begreber, produceret i en bestemt tid og på bestemte steder, nemt bliver omformet til selvfølgelige antagelser, som efterfølgende undersøgelser baseres på. F.eks. argumenterede Edward Said således for, at så godt som al litteratur om "orienten" sagde mere om den orientalisme, der herskede blandt antropologer, end om liv og praksis de steder, begrebet referer til (Said 1978). Et lignende argument kan føres i forhold til begrebsliggørelse af teknologi. Marilyn Strathern har argumenteret for, at euro-amerikanske antagelser om "enablement" er indpodet i såvel hverdagsmæssige som

teoretiske forståelser af teknologisk kapacitet (Strathern 1996). Stratherns argument vil jeg vende tilbage til i mit andet eksempel.

I forhold til empirisk filosofisk undersøgelse af teknologi, opstår der altså ikke et krav om at udvikle regionale teorier om teknologi f.eks. baseret på geografi, udviklingsstadier eller kulturelle vaner. Snarere fordres det ifølge Rabinow, dels at vesten må "antropologiseres" (Rabinow 1984), dels at filosoffer bør rette mere opmærksomhed mod, hvordan specifikke vestlige teknologiforståelser influerer på deres analyser. Analogt til opdagelsen af orientalisme i antropologien bliver det vigtigt at forholde sig til, hvordan teknologibegreber, som produceres i filosofi, efterfølgende benyttes andre steder. Evan Selinger (Selinger 2007) har argumenteret for, at problemet om teknologioverførsel [technology transfer] er centralt i teknologifilosofi. Mit argument er her, at dette fokus kan suppleres med en tilsvarende opmærksomhed på problemer og effekter vedrørende "overførsel af teknologibegreber".

På trods af deres indbyrdes forskelle deler teknologifilosofi og antropologiske studier i materiel kultur nogle interesser. For det første fokuseres som regel på det, jeg vil kalde "det menneskelige vilkår". F.eks. er Ihde basalt set interesseret i, hvorledes mennesket kan dele livsverden med multistabile teknologier. Selvom antropologer ikke altid deler en filosofisk begejstring for at sætte mennesket på generelt begreb, figurerer "det menneskelige vilkår" også centralt i denne fagligheds vidensproduktion.

Nye tilgange både i antropologi og filosofi hæfter sig imidlertid ved, at teknologier hverken er autonome eller fuldstændig bestemte af brug eller deres brugere. Den teknologiske essens fordamper, og i stedet møder forskeren teknologier i relation til mennesker og andre teknologier. I forlængelse heraf lægger empirisk filosofi både vægt på analyse af empiri og filosofisk udredning. På baggrund af den foucauldianske analyse kan empirisk filosofi selvfølgelig ikke sigte efter at definere en generel teknologisk ramme eller struktur, der gør sig gældende alle steder. Imidlertid kan empirisk filosofi beskæftige sig med at opsummere og sammenfatte nogle af de mange måder, som teknologiske emner bliver håndteret på i forskellige sammenhænge, med det formål at få bedre analytisk, eller netop filosofisk, greb om de mangfoldige overlap og adskillelser, resonanser og forbindelser, som forekommer omkring teknologier i praksis. Dette betyder for empirisk

filosofi, at teknologier kun kan analyseres i deres sammenhæng. Såvel teknologier som teknologibegreber, må altså studeres som en del af praksis.

3.3.3 Praksis, epistemologi og teknologi

I STS er et fokus på praksis blevet anset for at være løsningen på et bestemt problem, som omhandler, hvordan kan det undgås at konstruere alt for abstrakte og generelle beskrivelser af sagsforhold. Imidlertid er praksisanalyse ikke i sig selv løsningen på dette problem. Dette er Stephen Turners argument i bogen *The Social Theory of Practices* (Turner 1994). Her kritiserer han en lang række praksisorienterede begreber, hvoraf mange har rødder i fænomenologi. Ifølge Turner sætter begreber som "tavs viden" [tacit knowledge] "selvfølgelig viden", "communities of practice", "epistemic practices", "lokal viden", "livsformer" etc. imidlertid alle forskeren i et bestemt dilemma, nemlig, at selvom begreberne giver den forhåbning, at de kan hjælpe forskeren til at komme tættere på "den virkelige praksisverden", er de simpelthen ofte "plugged into the explanatory place previously occupied by the now-discredited teleological agencies of Reason, Nature, Moral Sense and Will" (Lynch 1997: 338). I hans anmeldelse af Turners bog, konkluderer Michael Lynch, at det er forholdsvis nemt (i hvert fald på et retorisk plan) "to overthrow 'traditional' metaphysics by replacing one prime mover with another, but it is not so easy to set aside what Wittgenstein called the 'craving for generality' which tempts philosophers (and also social theorists) to turn vernacular concepts into transcendental agents (Wittgenstein 1958 p. 18)" (ibid.). Når Lynch refererer til en fristelse ved at omdanne lokale begreber til "transcendentale agenter", kritiserer han den samme "trang", som nutidens teknologifilosoffer problematiserer hos deres intellektuelle, teknologideterministiske aner så som Borgmann. Imidlertid argumenterer Turner og Lynch således også for, at trangen til abstraktion ikke nødvendigvis forsvinder, fordi man beror sig på et praksisvokabular.

Problemet, Turner identificerer, resonerer også med spændingen mellem en analyse drevet af en filosofisk interesse, der benytter præetablerede begreber til at forklare, hvad der foregår i praksis, og en bottom-up tilgang, som tilsigter at uddrage specifikke begreber fra et empiriske materiale, som foreslået i det etnometodologiske program defineret af Harold Garfinkel (Garfinkel 1967) og i grounded theory (Glaser og Strauss 1967).

Imidlertid har bottom-up tilganges fokus på lokal orden også sine begrænsninger. I mine øjne kan det hæmme en analyse af, hvordan lokale ordner er forbundne med hinanden og indebærer en risiko for at blive "forført" af detaljen. Dette er særligt problematisk for studier i teknologi, idet teknologier netop ofte udgør de konkrete forbindelser mellem ellers spredte og forskellige praksisser, hvilket f.eks. er tilfældet i eksemplet med "teknologioverførsel" beskrevet af Don Ihde og Evan Selinger og i tilfælde, hvor teknologier fungerer som "grænseobjekter", dvs. som forbindelsesled mellem ellers forskellige praksisser eller verdener (Star og Griesemer 1989).

Når aktører udspørges om lokale forhold, benytter de endvidere ofte ikke-lokale forklaringer til at beskrive deres teknologiske ønsker, mål og ambitioner, f.eks. ved at relatere deres agendaer til narrativer, som cirkulerer globalt (Tsing 2005), eller ved at referere til æstetiske, etiske, økonomiske, videnskabelige eller teknologiske værdier og kriterier (se Boltanski og Thévenot 2006). Denne forekomst af tvær-lokale forbindelser og lokale måder at redegøre for den lokale situation på i globale termer gør, at en tilgang som udelukkende fokuserer på lokal orden ikke er tilstrækkelig. "Situationen i sin helhed" afsløres nemlig aldrig ved at analysere nogen bestemt gruppe eller noget bestemt sted (Clarke 2005). Dette peger på, at såkaldte bottom-up-tilgange må gentænkes på måder, der gør dem i stand til at analysere tilknytninger og forbindelser distribueret mellem praksisser. Det må dog gøres uden at geninstallere "sociale strukturer" eller forklaringsanordninger som "transcendentale agenter" (se Jensen 2007 for en alternativ og fraktal tilgang til studiet af relationen mellem mikro og makro).

Lynch bemærker også, at

ethnographers (not unlike investigative journalists and spies) can make a living out of the fact that by trafficking across barriers between 'insiders' and 'outsiders' they are likely to find newsworthy items to convey to relevant audiences (Lynch 1997: 341).

En fordel ved empirisk filosofi vil i denne forståelse netop være dens evne til at bevæge sig mellem praksisser og i denne proces samtidig "lære teknologi" og "lære teknologi fra sig". Pointen med empirisk filosofi er således hverken at producere generelle analytiske begreber eller at glorificere det lokale. Snarere er den at udvikle et vokabular, i hvilket analytiske

skalaer så som lokal vs. global eller hightech vs. lowtech, hverken foregriber eller får forrang for det analytiske arbejde, der skal til, for at forstå specifikke teknologisk medierede situationer. Dvs. at operere med en teoretisk agnosticisme i forhold til skala for at kunne studere skala.

Et sådant projekt tilbyder teknologifilosoffer muligheden for at skabe en ny type interessant filosofisk viden om teknologi. Dette vil kræve at rette interesse - ikke blot mod ontologisk arbejde - men også mod de skalaer, som formes i relation til teknologi.

3.3.4 Empirisk filosofi eksemplificeret

Som det fremgår af ovenstående, indebærer empirisk filosofi en radikal af-essentialisering af spørgsmål om, hvad teknologi er, og hvad den gør, hvilket har den konsekvens, at intet bestemt sted kan fungere som privilegeret eller generisk eksempel for tankegangen. Snarere giver en samstilling af flere eksempler mulighed for at identificere nogle vigtige temaer som går på tværs af dem, men kommer forskelligt til udtryk deri. De følgende eksempler baserer sig på forskelligt empirisk materiale. Deres indbyrdes forskelle kan dog ikke forstås i kraft af en underliggende struktur, som forklarer dem (f.eks. at de er hightech vs. lowtech cases eller at de er hentet fra industri- vs. udviklingslande). Formålet er heller ikke her at udvikle en typologi over menneske-teknologirelationer. Ved hjælp af de to første cases vil jeg derimod fremhæve nogle begreber, som er vigtige for at udvikle et specifikt empirisk filosofisk argument i forhold til teknologi, som jeg herefter vil videreudvikle i analysen af empirisk materiale fra *Vestkysten*. Jeg søger således at tænke min egen empiri gennem den måde, som partikulære teknologier er blevet belyst på i andre analyser. Det første eksempel er hentet fra Marianne de Laets og Annemarie Mols undersøgelse af en zimbabwiansk bushpumpe. Denne case eksemplificerer empiriske filosofis analytiske modus og retter vores opmærksomhed mod den ontologiske fluiditet, der kendetegner den undersøgte teknologi.

Det andet eksempel er taget fra Marilyn Stratherns analyse af bestemte kulturelle konsekvenser af gen- og reproduktionsteknologier. Eksemplet understøtter ideen om, at teknologi kan have en flydende karakter. Det belyser imidlertid også en vestlig forståelse af teknologi som "enabling", dvs. at teknologi er kendetegnet ved at udvide menneskelig kapacitet og sætter mennesker i stand til at gøre mere og flere ting. Strathern foreslår, at

teknologiske effekter er langt mere flertydige, end der umiddelbart antages med denne almindelige teknologiforståelse. Dermed problematiseres lhdes begreb om embodiment-relationer og den teknologifilosofiske kategoriseringsbestræbelse også. Argumentet indebærer tillige, at teknologier ikke kan forstås udfra deres moderniseringspotentiale, idet de simultant skaber både mere og mindre modernitet og mere og mindre tradition.

Det tredje eksempel er en analyse af empiri fra *Vestkysten*. Skibet bliver her beskrevet som et teknologisk konglomerat, som der jævnligt mingeleres med, idet der tilføjes nye teknologier til det eksisterende netværk af teknologier og opgaver ombord. I dette tilfælde bliver teknologisk fluiditet også tydelig, idet teknologisk kapacitet her kun kan forstås i relation til den konfiguration af teknologier, som den enkelte teknologi indgår i. Det er også min pointe at undersøge, på hvilken måde spørgsmålet om, hvorledes forskellige teknologier er til at stole på, løbende er et filosofisk anliggende på skibet.

I kraft af ligheder og kontraster mellem disse tre eksempler fremtræder nogle distinkte analytiske fokuspunkter for empirisk filosofi: teknologiers ontologiske fluiditet, temaet omkring teknologisk "enablement" og brugen af lokale skalaer i redegørelser for partikulære teknologiers karakteristika.

3.3.5 Den zimbabwianske bushpumpe og teknologiens flydende karakter

De Laets og Mols analyse af den Zimbabwianske bushpumpe er et forsøg på at udvikle en empirisk filosofisk tilgang til teknologianalyse. Forfatterne er specielt interesserede i temaet "teknologioverførsel", som de bemærker, "goes to question the "nature" of technology" (de Laet og Mol 2000: 256n4). Med begrebet "teknologioverførsel" antages det almindeligvis, at et teknisk objekt eksisterer fikst og færdigt og dermed kan finde anvendelse i nye sammenhænge uden at forandre sig. Pga. denne antagelse har teknologioverførsel ikke haft den store teknologifilosofiske bevågenhed foruden i tilfælde, hvor emnet kan underordnes mere generelle temaer så som "the impact of technology on society and the ethical questions surrounding such impact" (ibid.). Hvad sker der, når teknologioverførsel i stedet studeres som et empirisk spørgsmål af stor teknologifilosofisk betydning?

De Laet og Mol benytter ikke dette spørgsmål som anledning til at studere teknologiens virkning på samfundet i generel forstand, og de tilgår heller ikke teknologi udfra en generel

analytisk kategori. Meget mere specifikt skriver de, at deres artikel "is about water pumps. Even more precisely it is about a particular hand water pump: The Zimbabwe Bush Pump 'B' type" (de Laet og Mol 2000: 225). Det er præcis denne forøgede specificitet mht. det tekniske objekt, der tillader forfatterne at føre et argument om teknologiens flydende karakter. Som det vil fremgå, er denne fluiditet ikke en epistemologisk fluiditet, relateret til de mange perspektiver, som pumpen kan betragtes med. Det er snarere en indlejret, ontologisk fluiditet, som er "built into the technology itself" (ibid.). Hvis det er tilfældet, er det også deres argument, at flydende teknologier, måske kan benyttes i andre sammenhænge, hvor "artefacts and procedures are being developed for intractable settings which urgently need working tools" (de Laet og Mol 2000: 226). Grunden dertil er, at i disse "fjerne" egne af verden kan, "an object that isn't too rigorously bounded, that doesn't impose itself but tries to serve, that is adaptable, flexible and responsive [...] well prove stronger than one which is firm" (ibid.). Argumentet udbygges således ved at vise, hvordan bushpumpen i en grundlæggende forstand er et variabelt objekt, og at dets ontologiske fleksibilitet afhænger af de specifikke måder, som det bliver sammenfiltret med andre objekter, subjekter, praksisser og agendaer på, i en proces, det ville være særdeles upræcist at beskrive som teknologioverførsel.

I forsøget på at forstå bushpumpens spændvidde benytter Mol og De Laet både et tidsligt og et rumligt argument. Pumpen varierer over tid, fordi den løbende er blevet forandret igennem det halve århundrede, den har eksisteret: "the current model results from restyling and improving an older manually-operated water pump that was first designed in 1933" (de Laet og Mol 2000: 228)

Bushpumpens flydende karakter handler dog ikke kun om dens forandring over tid. Fluiditeten er også en effekt af de multiple måder, som den enkelte pumpe virker på. Dens virkemåde er således ikke blot et spørgsmål om hydrauliske eller mekaniske egenskaber. Det er snarere et bredere begreb, der tillader de Laet og Mol at vise, at pumpen må gøre meget mere end blot at pumpe for at fungere godt i tilsigtede sammenhænge. F.eks. er det intentionen med pumpen, at den skal overbringe et budskab og altså dermed få indflydelse på, hvordan den modtages af sine brugere. Således er pumpen koboltblå, fordi dette

udsender et signal om klart og rent vand, hvilket det netop er hensigten, at den skal tilvejebringe. Producenten har erfaret, at pumpen "virker bedre på denne måde". I praksis lader det til, at farver ikke er ubetydelige "sekundære kvaliteter", som ingen indflydelse har på, hvordan en teknologi virker. I stedet kan "sekundære kvaliteter" være ret vitale. Dog virker teknologien selvfølgelig ikke kun, fordi den er blå. Et markant aspekt ved bushpumpen er også det, der normalt vil blive beskrevet som dens tekniske komponenter. Således består den af et "pump head or water discharge unit, a base or pump stand, and a lever" (de Laet og Mol 2000: 228), som i samspil med en række andre komponenter forener de kræfter, som sætter den i stand til at pumpe vand op fra undergrunden. Hydrauliske principper specificerer imidlertid ikke, hvad der gør denne pumpe til noget særligt i forhold til andre slags pumper. Blandt pumper tilhører den en familie med "lever activated lift pump mechanisms" (Mol & de Laet, 2000, p. 231). I denne gruppe er dens kendetegn, at den har et mere kraftfuldt og effektivt "slag" end de fleste andre pumper, som gør den i stand til at hente vand op fra brønde af op til 100 meters dybde. Sammenlignet med andre pumper er den relevante egenskab altså løftekapacitet.

Disse træk er nødvendige, men ikke tilstrækkelige for at forstå den zimbabwianske bushpumpe som multipel. De er utilstrækkelige, fordi teknologien netop kun kan forstås i relation til de andre aktører i det netværk, som den opererer i. En nøgleaktør er her *e.coli*. En fremtrædende grund til, at bushpumpen er en vigtig aktør i zimbabwianske landsbyer er, at den, om alt går godt, sikrer en bedre vandtilførsel, end den der ellers ville have været tilgængelig, dvs. at vandet ikke er inficeret (eller er mindre inficeret) af kolibakterier, end det ellers ville være. Kort sagt er pumpen således ikke blot en vand-, men også en helbredsforbedrende teknologi. Endvidere er pumpens evne til at producere godt helbred grundlæggende spundet sammen med implementeringen af pumpen i specifikke landsbyer. For at fungere som en aktør, der skaber godt helbred, er det fundamentalt, at centrale dele af pumpens topstykke er installeret korrekt, eftersom "poorly made concrete headworks can crack, and will allow leakage of waste water from the surface back into the well or the borehole" (Morgan citeret i de Laet og Mol 2000: 233). Udover en korrekt installation af topstykket, kræves der altså også et samarbejde mellem pumpen og mange andre tekniske

og ikke-tekniske aktører, for at den virker, deriblandt et instrument til at bore tubebrønde med, hvor den zimbabwiansk producerede *Vonder rig* er et populært valg i afrikanske lande. Grunden til, at dette instrument er populært, er også dets specificitet: det er "hand-driven, durable and bright yellow. It is designed so that the boring of the water hole [...] can be almost entirely 'community-based' " (ibid.).

Brøndboring er baseret i et fællesskab og altså en aktivitet, som omfatter mere end snævert definerede tekniske træk ved boret og pumpen. Således er det ikke blot nævnt i instruktionsbogen, hvordan udstyret skal betjenes. Lokale spåmænd, *nganga* skal også adspørges, før det kan besluttes, hvor der skal bores. Deres råd skal følges, også selvom det strider mod vestlige ingeniørers viden, fordi det er en forudsætning for, at en landsby overhovedet vil tage pumpen til sig. Det er således en integration af ingeniør- og spådomskunst, tekniske, æstetiske og hygiejniske anliggender i teknologien selv, der faciliterer, at en situation konstitueres, hvor landsbybeboere kan og vil påtage sig delvist ejerskab og kollektivt ansvar for pumpen. For Mol og de Laet antyder dette,

yet another way of describing and setting boundaries around our object. In critical ways, the Zimbabwe bush pump includes the villagers that put it together [...] Thus the boundaries around a community pump may be widely drawn. Indeed, they embrace the community (de Laet og Mol 2000: 234-5).

Efterhånden kan det nu fastslås, at denne partikulære teknologi har en flydende karakter. For som forfatterne udtaler: "it is not clear where this pump ends". Og det står heller ikke klart, hvad den er:

a water-producing device, defined by the mechanics that make it work as a pump? Or a type of hydraulics that produces water in specific quantities and from particular sources? But then again, maybe it is a sanitation device – in which case the concrete slab, mould, casing and gravel are also essential parts. And while it *may* provide water and health, the Pump can only do so with the Vonder rig – or some other boring device – and accompanied by manuals, measurements and tests [...] And what about the village community? Is it to be included in the Pump – because a pump has to be set up by a community and cannot be maintained without one? (de Laet og Mol 2000: 237)

Det kunne endog være tilfældet, at grænserne "coincide with those of the Zimbabwean nation", idet "in its modest way this national Bush Pump helps to make Zimbabwe as much as Zimbabwe makes it" (ibid.).

Ifølge Mol og de Laet er den vigtigste grund til, at den zimbabwianske bushpumpe har haft succes, at dens ontologiske fluiditet gør den i stand til at forbinde sig til mange rurale og foranderlige steder i Zimbabwe. Pumpen kan kort sagt "indeholde" multiplicitet uden, at multipliciteten kompromitterer den. Det må således også være et krav til vores analyse af teknologien.

3.3.6 "Enabling" teknologi

Stratherns teknologianalyser kan ses som en respons på Paul Rabinows forslag om at "antropologisere vesten". Hun argumenterer for, at teknologi almindeligvis antages at være "enabling" i euro-amerikansk sammenhæng. Mao. er det et afgørende kendetegn ved vesterlændinges forståelse af teknologi, at teknologi udvider deres handlemuligheder, gør dem i stand til mere, eller:

Quite simply, that *given the technology* they can do anything. If technology is society made durable, it is at the same time ability made effective. The enabling effect of 'technology' is a guarantee of that. Choice comes afterwards. Sever ourselves from our disabilities, and then we shall see how we want to live, and how we want to create the certain identity we feel, like children severing themselves from unsatisfactory parents (Strathern 1996: 49).

Begrebet "enablement" står i kontrast til en utopisk vision om, at teknologi er lig med menneskelig "empowerment" såvel til den modsatte ide om, at teknologi er en dehumaniserende kraft. Snarere end at evaluere teknologiske effekter på denne endimensionale skala, tilsigter Strathern at vise, hvordan euro-amerikanere tilskriver deres teknologier bestemte værdier, herunder hvor gennemtrængende og udbredt værdien "enablement" er.

Stratherns reference til "utilfredsstillende forældre" stammer fra en retssag i 1992, hvor en dreng blev tilkendt "skilsmisse" fra sine forældre. Denne sag og andre kontroversielle sager, f.eks. i forbindelse med rugemoderskab, indikerer, at spørgsmålet om, hvad familierelationer betyder, er blevet åbnet i kraft af gen- og reproduktionsteknologiers fremkomst. Disse teknologier har bevirket, at det i stigende grad er blevet muligt at betragte sin familie som et spørgsmål om "valg" snarere end "blod" (Strathern 1996: 47). Imidlertid er biologi ikke blevet mindre afgørende for aktuelle forestillinger om, hvad slægtskab er.

Men en konsekvens af disse teknologiers fremkomst er, at der nu kan tænkes anderledes om muligheder og grænser, sikkerheder og usikkerheder omkring slægtskab. Eksempelvis kan læger i dag i visse tilfælde behandle deres patienter på baggrund af gentests, hvilket kan gøre det nødvendigt at indsamle genetiske prøver i en familie. Dermed kan en læge imidlertid risikere at få kendskab til, at en formodet far ikke er den biologiske forælder til barnet/patienten. En gentest kan således bekræfte en eksisterende slægtskabsrelation, men den kan også afkræfte den. F.eks. kan resultaterne af sådanne tests benyttes til at argumentere imod *pater est quem nuptiae demonstrant*³⁵ – som historisk set har udgjort en helt central regel i familielovgivningen i mange vestlige lande. Gentests kan derfor samtidig producere både mere og mindre sikkerhed omkring slægtskabsbånd. Det samme er tilfældet med reproduktionsteknologier, som både gør slægtskabsbånd mere sikre (børn, som er undfanget i en petriskål, kan være mere sikre på, hvem deres biologiske forældre er, og at de virkelig er ønskebørn), men på én og samme tid, bliver der produceret mere usikkerhed (æg, sæd eller embryoner kunne potentielt set altid være blevet forbyttet), mens sager om rugemødre yderligere stiller spørgsmålstejn ved, hvad der konstituerer moderskabet.

Et af Stratherns generelle argumenter er således ikke, at disse teknologier skaber en mere negativ eller en positiv kulturel tilstand. Derimod er de med til at producere en situation, hvor der er "mere af det hele" (Strathern 1996: 39), hvilket jeg også berørte i afsnit 2.2.3. I modsætning til den normale forestilling om, at traditionen bliver hurtigt afløst af moderniteten, fremtræder i forbindelse med gen- og reproduktionsteknologier en langt mere ambivalent situation, hvor der samtidig produceres både mere tradition og mere modernitet.

Begrebet om det moderne bliver ifølge Strathern almindeligvis brugt af vesterlændinge til at udpege det, som de på et givent tidspunkt betragter som "nyt", mens "tradition" som regel bliver brugt til at betegne det, som folk mener, at de selv tager for givet. Hvis bestemte teknologier imidlertid indpoder slægtskabsforbindelser med både mere og mindre sikkerhed, kan forskellen mellem tradition og modernitet imidlertid ikke forstås som en lineær udvikling, f.eks. som et fremskridt eller et forfald. Teknologier kan anses for at være moderne i den forstand, at de er "nye". Imidlertid er forhåbningen om innovation, som

³⁵ Brylluppet demonstrerer, hvem faderen er.

teknologier dermed tilknyttes, samtidig tudsegammel og kan just betragtes som helt og aldeles traditionel. På lignende vis kan teknologier også bringe mere tradition med sig, idet folk i kraft af nye reproduktionsteknologiers fremkomst tager mere omkring slægtskab for givet (som det ses i pleonasmen "biologiske slægtskabsrelationer) og mere modernitet, idet folk anerkender, at mange specifikke ting vedrørende slægtskab er nye, foranderlige og til diskussion.

Strathern noterer sig også, at observationen af, at "der er mere af det hele" kan forstås som en slags "kulturel overdrivelse" (af både menneskets egen og teknologisk kapacitet). Hun foreslår ikke, at teknologi er den endelige årsag dertil, men at situationen forstærkes af den store værdi, som teknologisk kapacitet tilskrives: "Euro-Americans imagine that they can do 'more' things than they once did, crystallized in the hypostatization of technology as 'enabling'" (Strathern 1996: 46).

I lyset af Stratherns analyse fremstår det således, at Don Ihdes begreb om embodiment-relationer tilskriver deres "enabling"-værdi en "uskyldig" karakter. Brillerne, som han benytter til at illustrere embodiment-relationer, er netop en teknologi med en "enabling" effekt, men denne effekt fremstår i Ihdes analyse relativt uproblematisk. I den fænomenologiske analyse inddrages f.eks. ikke historie, produktionsprocesser, normalisering af det at bære briller, omkostninger for nogle frem for andre dermed, eller æstetiske og kulturelle normer, som er forbundet til briller som en kropsliggjort teknologi. Det kunne imidlertid umiddelbart foreslås, at brillernes betydning som en kropsliggjort teknologi varierer med sådanne forhold. Den videnskabelige munk William of Oxford i Umberto Ecos *Rosens Navn* (Eco 1984) bærer briller. Her er de associeret til klarsyn og et intellektuelt, videnskabeligt blik. I andre sammenhænge og i forbindelse med fremkomsten af nye teknologier, så som kontaktlinser og laseroperationer, ændrer de betydning. Sådanne forhold er dog ikke i fokus, når den primære referenceposition for teknologianalyse er menneskelige perception. Med en empirisk filosofisk tilgang, der ikke tager enablement for givet, ville analysen af den konkrete teknologi dog ikke kunne stoppe med beskrivelsen af, at den gør den individuelle krop i stand til mere. F.eks. fremstår det da som oplagt at undersøge, hvordan det at bære briller normaliseres i forbindelse med

udvikling af et industrielt produktionsapparat, og hvilke gevinster og omkostninger dette har og for hvem. Den relativt store tilgængelighed af briller ændrer formodentligt, hvad dvs. at have normalt syn, og har dermed netop betydning for, hvordan den "krop", som er Ihdes referencepunkt i undersøgelsen af briller, overhovedet kan forstås, herunder som et bestemt udgangspunkt for analyse af teknologi. Stratherns analyse synes således at pege på nogle begrænsninger i den fænomenologiske analysestrategi. Den ihdes menneske-teknologi typologi synes at implicere, at teknologier kan placeres på en skala fra de uskyldige embodiment-relationer til mere problematiske "andetheds-relationer" (Ihde 1990: 97ff). Som det ovenstående illustrerer, kan eksemplet med briller dog netop også benyttes til at stille spørgsmålstejn ved denne skala.

I stedet kunne det foreslås, at teknologier som i Stratherns analyse af gen- og reproduktionsteknologier kan indebære væsentlige kulturelle forskydninger på tværs af normale skalaer. Men i hvor høj grad har det betydning for filosofi? Et eksempel viser med alt tydelighed, hvor tæt filosofisk analyse er knyttet til sine omgivelser. I 1982 illustrerede filosofen Jan Riis Flor "analytiske domme" (domme som er indiskutable, fordi de er selvindlysende) på følgende vis: "en rektangel er en firkant, og jeg er barn af min far og min mor" (Flor 1982). Blot 25 år efter kan denne "selvindlysende" sætning imidlertid ikke længere tages for givet, idet det nu er muligt at anfægte forældreskab, demonstreret af kontroverser omkring gentests og surrogatforældre³⁶. Eksemplet illustrerer, at det der betragtes som "uanfægteligt" eller "selvindlysende" ikke er givet som sådan i kraft tingenes uforanderlige orden, men snarere er formet af bestemte kulturelle antagelser og tekniske muligheder. Ideen om, at noget filosofisk set er indiskutabelt, fremstår i stedet som direkte forbundet med det forhold, at vi normalt tager visse ting for givet (i dette tilfælde omkring slægtskabsforbindelser og teknologi).

Stratherns konklusion er netop heller ikke, at proliferationen af teknologi har skabt en situation, hvor usikkerheden konstant stiger. I stedet foreslår hun, at vi lever i en situation, hvor der simultant fremtræder både mindre og mere sikkerhed. Idet skalaer omkring risici og usikkerhed dermed bliver udfordret, eller ikke falder i hak, udfordres det også, hvordan

³⁶ Et endnu stærkere eksempel er kloning. Når det f.eks. er muligt at befrugte et æg med en celle fra moderen selv, behøver der ikke længere være nogen far involveret i en forplantningsproces.

der kan beskrives og teoretiseres omkring det forhold, at teknologier alskens steder knyttes til variable evalueringsskalaer. Dette forhold vil jeg nu belyse gennem en analyse af teknologier på *Vestkystens* bro.

3.3.7 Fiskerikontrol og teknologiske skalaer

Godtages Stratherns argument, kan vi forestille os, at teknologier ikke blot producerer mere eller mindre sikkerhed. I den følgende analyse af et udsnit af mit empiriske materiale fra *Vestkysten*, synes det også at være tilfældet, at der er "mere af det hele". Teknologiens flydende karakter beskrevet af de Laet og Mol og "enablement" er også synlige her, men på en bestemt måde, som har at gøre med skibets teknologisk-konglomoratiske natur.

Når man træder op på *Vestkystens* bro, er det første indtryk, at det er et miljø, som er stærkt præget af teknologi.

*Figur 13:
Navigations og styringsudstyr på Broen*

*Figur 14:
En af de to radarer på skibets bro*

Figur 15:
Computere, mapper,
paneler og søkort

Figur 16:
Globale Maritime
Distress Safety
System
Kilde: eget billede

Der ses fem paneler, som kan benyttes til at manøvrere skibet, og som kan indstille skibet til at blive styret med forskellige grader af automatisering. Der er GPS'er, radarer, gyro, et sikkerhedssystem ved navn Global Maritime Distress Safety System, et elektronisk søkort (en

pc-applikation), papirkort, signalflag, ekkolod, magnetisk kompas, forskellige telefoner (satellit, radio, intern). Der findes også en række paneler til styring af lys, anker, alarmer, og meget andet. Der findes også mange bøger og mapper med papir. Flere pc'er findes også på broen, herunder en server, en PC som bliver brugt til det elektroniske søkort og én som bliver brugt til at vise, hvor fiskerifartøjer aktuelt befinder sig ved hjælp af fartøjsovervågningssystemet VMS (Vessel Monitoring System), der som nævnt tilgås gennem en web-applikation ved navn V-track. En fjerde pc bliver brugt til varierende formål bl.a. administration.

I denne situation ville det være muligt at følge de Laet og Mol og udforske en enkelt teknologi i detaljen for at fremvise dens flydende karakter. F.eks. er positionering med GPS tilknyttet et netværk af satellitter, GPS er konkret på skibet forbundet til det elektroniske søkort og i en bredere sammenhæng til en række vigtige kulturelle temaer (Parks 2005). Dermed synes GPS'en præcis som bushpumpen ikke at ende noget bestemt sted. Imidlertid fremtræder teknologiens flydende karakter også her i kraft af hele situationens teknologisk-konglomoratiske natur. Efterfølgende vil jeg undersøge, hvordan fluiditet fremtræder relationelt, ved både at referere til arbejdspraksis og til flere forskellige teknologier, både nye og gamle.

Umiddelbart overlapper flere forskellige teknologier hinanden funktionelt. Skibet kan f.eks. positioneres både ved hjælp af radar, kompas eller landmærker og papirkort (Hutchins 1995), hvilket dog ikke er den normale måde at positionere på i dag.³⁷ Aktuelt opdateres skibets aktuelle position automatisk på det elektroniske søkort ved hjælp af GPS. Det elektroniske søkort kan dermed identificeres som den væsentligste teknologi i forhold til positionering af skibet i aktuel arbejdspraksis. Det der samtidig slår en i øjnene er dog, at de gamle teknologier med samme formål, ikke er blevet bortskaffet. Således synes det nye

³⁷ Edwin Hutchins udvikler i sin bog *Cognition in the Wild* (Hutchins 1995) en forståelse af skibsnavigation som *distribueret kognition*, dvs. en forståelse af kognition som en kollektiv (og ikke individuel) bedrift, der udføres i et samspil mellem forskellige aktører, og Hutchins' analyse er ifølge Latour i den forstand nært beslægtet med ANT (Latour 2005: 60n). Hutchins' undersøgelse er baseret på empiri indsamlet på et militærskib og før det elektroniske søkort blev almindeligt udbredt. Dvs., at Hutchins tager afsæt i en situation, hvor det er muligt og nødvendigt at distribuere meget afgrænsede delopgaver i navigation til enkeltindivider, f.eks. pejling af et landmærke. Navigation på *Vestkysten* kunne også analyseres som distribueret kognition, men her er opgaven distribueret anderledes. Der er meget færre menneskelige ressourcer til rådighed og en hel del flere delopgaver er overdraget til teknologiske aktører.

ikke blot at erstatte det gamle ombord. Dette forhold kom f.eks. til udtryk, da en kaptajn greb røret fra et gammelt kommunikationssystem og sagde, "hallo er der nogen?" I dette tilfælde fungerede teknologien ikke længere, men dens interface var stadig intakt. På lignende vis fylder et positioneringssystem, som modtog FM-radiobølger fra sendemaster på land, et helt panel på skibets bro, på trods af, at systemet ikke længere er i brug. Selvom tilstedeværelsen af disse teknologier kan forklares ud fra økonomiske grunde eller manglen på behov for at skabe plads til nye gennem ombygning, har man endvidere stadig papirkort, en sekstant og et magnetisk kompas ombord, hvilket faktisk er lovpligtigt. Hvor absurd dette end kan lyde, i lyset af at det "meget smartere" elektroniske søkort er installeret, så indikerer det netop, at nye teknologier ikke i nogen simpel forstand "erstatte" de gamle her. Broen kan i stedet iagttages som et resultat af en historie, hvor teknologier løbende er blevet adderet til det eksisterende netværk af andre teknologier og nye og gamle arbejdsopgaver ombord.

En indlysende grund til denne teknologiske redundans, som altså både er synkron (der findes flere "ens" teknologier, f.eks. to radarer) og diakron (der er løbende adderet nye teknologier med "samme" funktion), er sikkerhed. Hvis to radarer viser forskellige positioner, er det klart, at noget ikke er, som det bør være. Gamle, troværdige teknologier står på samme måde til rådighed som backup i tilfælde af, at nye ikke virker. Imidlertid er forholdet mellem gamle og nye teknologier ikke parallelt til, om de er mere eller mindre sikre. Det nye elektroniske søkort bliver således ikke altid anset for at lige så troværdigt som den noget ældre radar. Når jeg adspurgte fiskerikontrollører om forskellen mellem disse to teknologier, svarede flere, at radaren viser, hvordan virkeligheden "i virkeligheden" er. De understregede, at det elektroniske søkort indeholder flere lag af usynlig informationsbehandling end radaren og disse mange medieringer flytter søkortets repræsentation længere væk fra virkeligheden. Endvidere pegede de på, at det elektroniske søkort kører som en softwareapplikation på en PC, hvilket gør søkortet sårbart overfor diverse problemer, som er kendt fra almindelig omgang med computere. Radaren har på den anden side bevist gennem årene, at den repræsenterer virkeligheden "derude" på en stabil og troværdig måde.

En styrmand fortalte således en historie, som i mine øjne handler om, hvordan søkortet konfigurerer sikkerhed og usikkerhed på en bestemt måde. Det elektroniske søkort viser skibets position direkte på computerskærmen, og normalt virker det udmærket, men netop derfor kan det også få en til at stole for meget på teknologien og simpelthen bevirke, at sømænd glemmer at se ud af vinduet og orientere sig. Da han engang sejlede med et andet skib resulterede denne forførende teknologiske effekt i en grundstødning. Det elektroniske søkort automatiserer altså processer, som søfolkene selv stod for tidligere, (eg. at positionere skibet blev førhen gjort på papirkort, og det blev betragtet som en aktivitet, hvor der kunne regnes galt og tages fejl). I dag kan det elektroniske søkortet, netop fordi det normalt fungerer upåklageligt, hvis det pludselig ikke virker eller virker upræcis, imidlertid skabe en særdeles farlig situation. Dette tema omkring en større fare i kraft af en mindsket opmærksomhed blandt personer på broen pga. nye teknologier, som automatiserer processer og dermed gør mennesker mindre aktive, er særdeles vigtigt, når der diskuteres sikkerhed til søs, og blev også debatteret på *Vestkysten*. Automatisering blev mest betragtet som et gode, men også som en potentiel sovepude, og på skibet synes der at blive udviklet strategier for at sikre, at opmærksomheden fastholdes. Det gælder særligt i en situation, hvor positionerings, manøvrerings- og styringsopgaver alle varetages af skibet.

Nye teknologier bliver altså ikke automatisk betragtet som mere sikre eller mere troværdige end gamle. Det omvendte er dog heller ikke tilfældet, altså at gamle teknologier altid bliver betragtet som de mest troværdige. Det er primært, fordi evnen til at bruge bestemte teknologier hurtigt bliver svagere, når de ikke anvendes i dagligdagen. Således fandt langt fra alle besætningsmedlemmer, at de var i stand til at benytte alle de teknologier, som står til rådighed for positionering på tilfredsstillende vis, f.eks. hurtigt at angive en position på papirkort eller benytte en sekstant.

Endvidere forandrer den specifikke konfiguration af troværdighed, der kunne beskrives som en opfattelse af teknologisk enablement på skibet, sig også i forhold til det ustabile miljø, havet, som skibet bevæger sig rundt på. Når vejret er godt, bliver et kig ud af vinduet med en kikkert anset for at give det bedste og "mest nære" billede af virkeligheden. I denne situation bliver kikkerten betragtet som en udvidelse af den menneskelige perception,

analogt til lhdes analyse af briller. Dette er tilsyneladende en banal pointe, men kikkerten bliver netop ikke altid betragtet på denne måde. I meget dårligt vejr, hvor regn forhindrer, at man kan se ud af vinduerne på broen, bliver radarbilledet betragtet som en meget bedre repræsentation af virkeligheden. Det er der flere grunde til, men én er, at radaren kan sættes op til mere eller mindre at ignorere refleksioner, som skyldes vejrforholdene. Således beskrev en kaptajn, hvordan han engang havde lagt skibet til kaj udelukkende ved hjælp af radaren.

Et andet og mere kompliceret eksempel handler om fiskerikontrol. Under registrering af observationer af fiskerifartøjer til havs bliver disse observationer dobbelttjekket med overvågningssystemet VMS og af mindst et ekstra besætningsmedlem. Her bliver perception med kikkert anset for at være usikker, fordi det kan være vanskeligt at se registreringsnumre på fiskerifartøjer på lang afstand, og fordi det er vigtigt ikke at lave forkerte registreringer. Succesfuld perception er således en kollektiv bedrift distribueret mellem kikkerter, mennesker og VMS'et. Hvis dette spørgsmål relateres til et andet spørgsmål om, hvad der tæller som høj- vs. lavteknologi på *Vestkysten*, er det også værd at bemærke, at når et fiskerifartøjs bevægelser monitoreres, er det selve den visuelle kontakt, der konstituerer, at en repræsentation er sikker, snarere end overvågningssystemets repræsentation af fartøjet. I dette tilfælde er kikkerten en mere central aktør end it-systemet.

Teknologier på *Vestkysten* er således flydende både i relation til partikulære omstændigheder, så som vejret, men også historisk betragtet, i forhold til, hvordan teknologier over tid føjes til den eksisterende teknologiske konfiguration. Denne situation kan ses som en årsag til, hvorfor fiskerikontrollører gør sig filosofiske overvejelser omkring, hvordan forskellige teknologier er relateret til omgivelserne. Idet sømænd sætter deres lid til og nogle gange lægger deres liv i hænderne på teknologi, er det ikke overraskende, at de er opmærksomme på, hvorvidt man kan stole på teknologiernes repræsentationer.

I den forbindelse udviser de også en stor omsorg for skibet som sådan. Et indtryk fra første gang jeg kom ombord på *Vestkysten*, er således, at der er overordentligt velholdt og rent. Dette har bl.a. at gøre med, at skibet er underlagt certificeringsstandarder af det norske firma *Veritas*, og at det er en del af den danske redningstjeneste. Det nytter ikke

noget, udtrykte en kaptajn, at der ligger en oliepyt på dækket, hvis der skal rykkes ud til en søredningsoperation i løbet af en halv time. Det nytter heller ikke i sådanne situationer, at teknologiske repræsentationer er upræcise.

Her kan det altså ses, hvordan repræsentationsproblemet, som Rabinow via Foucault pegede på, figurerer i mange forskellige sammenhænge, også figurerer på *Vestkysten* og på en specifik måde. Det er her knyttet til en bekymring og omsorg for teknologi, de repræsentationer, der løbende produceres i forbindelse med navigation, og til registrering i forbindelse med kontrol. En omsorg for teknologi kombineret med en konceptuel interesse for, hvordan der kan skabes præcise billeder af virkeligheden, står altså centralt i fiskerikontrollørernes arbejdsattitude.

Endvidere indgår skibet i et længere netværk, hvori det forhandles, hvad fiskerikontrol på *Vestkysten* og andre steder er og skal være. Overvågningssystemet VMS har grundlæggende forandret planlægningen og organiseringen af hverdagens arbejde. Tidligere blev det valgt, hvor skibet skulle sejle hen på baggrund af erfaringer med, hvor der regelmæssigt fiskes, men i dag er VMS'et afgørende for dette valg. Endvidere blev papirjournaler og regler vedrørende fiskeriet ajourført, når opdateringer blev modtaget med post i hjemhavnen Thyborøn, men i princippet kunne EU-regler mm. altså have ændret sig, når et fiskerifartøj blev bordet, hvilke besværliggjorde at tjekke ting præcist. I dag kan fiskerilicenser og fangstlogbøger tjekkes online i direktoratets databasesystem *Fiskerisystemet*, før et fartøj bordes. Kontrolfartøjet har dermed fået en konkret måde at måle afvigelser fra fiskerikvoter, regler, mm. til deres rådighed. Imidlertid kræver det stadig en del arbejde at afgøre, om ulovligheder forekommer, og det betyder også, at kontrolarbejdet er blevet meget afhængigt af satellitforbindelsen.

I samme forstand er det også disse nye administrative it-systemer, som gør det muligt for fiskeridirektoratet at flytte dele af planlægningen af kontrolarbejdet til en enhed for risikovurdering på land, som jeg berørte i forrige kapitel. Så selvom VMS'et er tilknyttet en værdi som enabling, gør systemet det også muligt for andre aktører at få indflydelse på planlægningen af det daglige arbejde ombord. Vi har altså at gøre med en teknologisk situation, som simultant "enabler" og "disabler" en række aktører og aktiviteter.

Når fiskerikontrollørerne blev spurgt om deres tanker omkring introduktionen af et yderligere it-system, den elektroniske logbog, sagde en styrmand, at "denne teknologi vil være god, hvis den virker" (se også Lützhöft 2004). Det er klart, at enablement, ikke er på spil som værdi i denne udtalelse. En kaptajn indtog imidlertid den modsatte holdning. Som han så det, har det forhold, at skibets opgaver i dag potentielt kan planlægges fra land, givet politikerne et argument for at skære ned på sejltid og besætning i effektivitetens navn. Således er VMS'et ikke underlagt lokal kontrol, men udgør en forbindelse mellem *Vestkysten* og andre dele af fiskerikontrolnetværket, således at skibets aktiviteter i princippet kan kontrolleres og styres mere detaljeret udefra. Ifølge flere besætningsmedlemmer sættes den traditionelt værdsatte uafhængighed og ad-hoc-stil i planlægning af praktiseringen af fiskerikontrol dermed under pres. Hvis nye teknologier på den ene side "enabler" effektivitet, kan de altså samtidig og på den anden side virke "disabling" på frihed i jobbet og jobsikkerhed.

I kontrast til den kaptajn som greb røret på den gamle kommunikationssystem, jokede og lo, fandt en anden kaptajn den aktuelle situation mindre morsom og gjorde opmærksom på, at *Vestkystens* besætning udmærket godt ved, at "de gode gamle dage" aldrig kommer igen. Samtidig så han dog også fremtiden som en række interessante udfordringer, og noterede sig, at selve det at sejle er blevet mere sikkert, end det var engang.

Den kontinuerede tilføjelse af nye teknologier har altså ikke medført, at situationen generelt betragtet er præget af mere eller mindre sikkerhed. I stedet synes der netop at optræde både mere og mindre sikkerhed i forhold til arbejdsopgaver, tryghed i jobbet, navigation og en række andre forhold. Denne forvirrende situation forklarer i en vis udstrækning proliferationen af de komparative skalaer, troværdig vs. mistænkelig teknologi, som fiskerikontrollørerne benytter, og det indikerer, at det er en vigtig opgave for empirisk filosofi at undersøge, hvordan sådanne skalaer bliver til og virker i praksis.

3.3.8 Afrunding - ontologisk fluiditet, enablement og teknologiske skalaer

Teknologisk fluiditet har været et væsentligt tema i det ovenstående. Fluiditeten var tydeligst i forbindelse med den zimbabwianske bushpumpe, som netop blev brugt til at definere idéen her. Det centrale spørgsmål i forhold til pumpen var, hvor teknologiens fluiditet kan placeres

analytisk. En væsentlig konklusion er, at fluiditet er et karakteristikum ved pumpen selv og dens relationer til andre humane og nonhumane aktører, og dermed ikke er en funktion af, hvordan mennesker opfatter pumpen. Folk har rigtigt nok forskellige perspektiver på pumpen, men det er teknologien selv, der skrumper og udvider sig, stabiliseres og destabiliseres gennem de forbindelser, som formes i samspil med en heterogen forsamling af aktører, inklusive brønd-boringsteknologier, *ngangas*, maling og kolibakterier.

Gennem en både temporal og rumlig forandringsproces bidrager pumpen på sin egen måde til at producere godt helbred, til opbygning af rurale fællesskaber og måske endog til at producere Zimbabwe som nation. Det er netop, fordi teknologier kan have så vidtrækkende konsekvenser og uforudselige effekter i formning af både natur og samfund, at Viveiros De Castros begreb om multinaturalisme virker meget mere sigende og interessant end multikulturelle ideer om forskellige kulturelle perspektiver på og tilegnelser af teknologi. Ideen om multinaturalisme fører os direkte ud i et ontologisk terræn og understreger, at teknologier, mennesker, ideer og "naturlige objekter" føjes sammen i konglomerater, som producerer forskellige versioner af fællesskaber, vand-tilgængelighed, helbred på landet eller afrikanske nationer: dvs., multiple virkeligheder, som dog formodentligt ikke altid falder helt så fint i hak med hinanden, som det synes at være tilfældet med den zimbabwianske bushpumpe.

De Laet og Mol anerkender, at forskellige skalaer bidrager til at konstruere både teknologiske potentialer og farer. Det er derfor, at de hylder bushpumpens designere for ikke tage de skalaer for givet, som normalt florerer i arbejdet med udviklingslande og som regel prioriterer det højteknologiske, moderne og standardiserede på bekostning af det lavteknologiske, tilbagestående og ukontrollable. Følger man De laet og Mol, er det netop, fordi udviklerne af pumpen har tilegnet sig alternative skalaer i forhold til teknologisk værdi, at denne teknologi er blevet i stand til at deltage aktivt i ontologisk og multinaturalistisk arbejde. Selvom pumpen er en relativt lavteknologisk og simpel anordning, hvis der fokuseres på dens tekniske karakteristika, så er den designet til at understøtte ontologisk fluiditet. Dette forhold falder særligt i øjnene i sammenligning med de mange avancerede og formodet flydende teknologier, særligt informationsteknologier, som ofte bliver

promoveret pga. deres tilsyneladende fleksibilitet, men ikke desto mindre bliver implementeret med en forholdsvis rigid ambition. I forlængelse af Mol og De Laets analyse kunne der dog spørges til, om fluiditet måske også kan kendetegne andre og moderne teknologier *i praksis*. Det synes netop at være tilfældet for teknologi på *Vestkysten*, og f.eks. også i Quattrone og Hoppers analyse af it (Quattrone og Hopper 2006). Ved at undersøge en bestemt form for it, nemlig SAP, i sin specificitet og på tværs af organisatoriske sammenhænge, fremstår it i deres analyse også som et flydende og multipelt objekt. Selvom fluiditet således også kan siges at kendetegne andre og mere moderne teknologier, ændrer det dog ikke ved, at det er bushpumpens indbyggede "flydende mekanismer", der gør den til et eksempel på en teknologisk udviklingspraksis, som tilsyneladende lykkes bedre end mange moderniseringsprojekter, der sættes i værk i tredjeverdenslande.

I forhold til de nye reproduktionsteknologier, beskrevet af Strathern, er det klart, at disse også er flydende. Strathern viser os endvidere, hvordan de er forbundne til en specifik kulturel opfattelse af teknologi som "enabling". Dette argument udvider og styrker ideen om, at teknologistudier både kan fokusere på de hybride komplekser, som skabes ved implementering af ny teknologi, og på antagelser vedrørende teknologisk kapacitet. Strathern analyserer ikke teknologi udfra dominante skalaer, som vil evaluere teknologier som anledning til mere eller mindre usikkerhed (Beck 1997) eller mere eller mindre tradition (som Albert Borgmann). I stedet argumenter hun for, at de specifikke relationelle træk ved teknologibrug, f.eks. i forhold til at forstå slægtskab eller sygdom, giver anledning til både mere og mindre sikkerhed og usikkerhed. I denne proces fremtræder et potentiale for en dramatisk ændring af forudsætninger for at afgøre, hvad der er "rationelt" eller "godt" at gøre.

I forhold til *Vestkysten* manifesterer fluiditet sig også, ikke mindst i betragtning af, hvordan tilføjelsen af it og andre avancerede teknologier både ændrer arbejdspraksis ombord og relationen mellem skibet og administrative praksisser på land. Analysen illustrerer, hvordan nye teknologier implementeres og transformerer et eksisterende netværk af mennesker og teknologi snarere end, at de på simpel vis erstatter noget gammelt. I sådanne situationer er det ikke muligt at betragte teknologier som fritstående objekter. I

stedet befordrer situationen, at overveje teknologier som dele af *teknologiske landskaber*, hvor ældre teknologier koeksisterer med nyere teknologier og arbejdsopgaver.

Det er bl.a. pga. (hverdags)kompleksiteter omkring teknologibrug, at besætningsmedlemmer på *Vestkysten* er involveret i at udvikle og benytte specifikke teknologiske evalueringsskalaer. Det er her både et praktisk og konceptuelt relevant spørgsmål, hvordan teknologier kan sammenlignes, f.eks. i forhold til hvilke der er bedst til at klare hvilke opgaver under forskellige omstændigheder. Empirisk filosofi sætter fokus på dette ikke-abstrakte, men ikke desto mindre begrebslige, situerede arbejde med at måle og kontrastere "det gode" og "det dårlige" ved teknologi. Empirisk filosofi søger at forstå lokalt producerede skalaer, som aktører anvender i og på deres egen situation, når de agerer i tekniske miljøer i stedet for at ville definere sine egne generelle skalaer.

Et sådant fokus har flere konsekvenser. Selvom skalaen omkring "gode" og "dårlige" teknologiske repræsentationer sandsynligvis ville kunne problematiseres fra enhver filosofisk position, så er den ikke desto mindre virksom på *Vestkysten*. Derfor er det ikke en empirisk filosofisk ambition at evaluere sådanne skalaer ved hjælp af eksternt producerede filosofiske kriterier. Derimod er det ambitionen at lære af, hvordan de benyttes og udvikles. Men, som nævnt, kan dette ikke indebære en simpel omvending fra et fokus på filosofisk begrebsliggørelse til etnografisk beskrivelse af lokal praksis. For en række analytiske distinktioner, som har deres oprindelse andetsteds, er også i spil på *Vestkysten*, samtidig med at de finder bestemte former der. F.eks. bliver den alment benyttede skala omkring hightech vs. lowtech benyttet på en bestemt måde her. Almindeligvis benyttes begrebet om hightech på samme måde som Strathern beskriver, at begrebet om det moderne normalt benyttes på i vestlig kultur. "Hightech" og "moderne" bliver således også nogle gange brugt på skibet med henvisning til nye ting, som optræder i de nære omgivelser. Mest af alt refererer begrebet dog til nyheder, som optræder *andetsteds*, såsom bureaukratiske tiltag i EU eller til den nylige konstruktion af et fuldautomatisk og besætningsløst skib i Japan. Imidlertid betragter besætningen ikke deres egen praksis og deres teknologier (gamle og nye) som lowtech. Lowtech bliver i stedet brugt til at beskrive praksisser, der ikke betragtes som "teknologiske" så som positionering ved hjælp af papirkort. Et argument for at

rekruttere nye folk til kontrolskibene var omvendt igen, at det på skibet er muligt at arbejde med den nyeste teknologi. Skalaen mellem high- og lowtech bliver altså benyttet "relativistisk" og komparativt lokalt og ikke blot til at henvise til bestemte tekniske træk.

Således er det mit argument, at i samme forstand som aktiviteter på skibet er forbundet til et utal af andre sammenhænge ved hjælp af teknologi, der hver for sig kunne undersøges nøjere, så er de også begrebsligt forbundet til andre steder og praksisser, som bidrager til at forme teknologiforståelser, som igen guider, hvordan teknologi anvendes ombord. Dermed bliver et vigtigt analytisk spørgsmål for empirisk filosofi, hvad der sker i cirkulation af teknologibegreber, og dermed kunne en generel anbefaling være, at dette spørgsmål vil kunne komplementere analyser af teknologioverførsel.

I sagens natur bør det dog ikke forventes, at fx begrebet om teknologisk fluiditet let kan overføres til andre praksisser. I forhold til søfart kan det f.eks. tænkes, at avancerede og fleksible teknologiers væsentligste styrke er den måde, hvorved de idiotsikrer, at sikkerhedsforordninger bliver efterfulgt nøje. På den anden side kan den samstilling af eksempler, jeg har foretaget i dette kapitel, hvorved det simple synes fleksibelt og det avancerede rigtigt, også tydeliggøre, at empirisk filosofi er i stand til at forstyrre vores begreber om det høj- og lavteknologiske. Selvom ingen overførsel af teknologiske kapaciteter kan garanteres, åbnes der en mulighed for, at ontologisk fluiditet kunne være efterstræbelsesværdig i visse vestlige teknologiudviklingssammenhænge. En anden konsekvens følger også i betragtning af problemet vedrørende skalering ud fra situationen på *Vestkysten*. Selv i denne relativt afgrænsede sammenhæng er det nye og det gamle, det lavteknologiske og det avancerede vanskeligt at skille ad og evaluere i forhold til hinanden. I stedet fremstår teknologier og mennesker, det nye og det gamle, hightech og lowtech, sikkerhed og usikkerhed fraktalt og komplekst sammenfilteret i hinanden.

Skibet er altså et teknologisk konglomerat, hvilket gør, at det ikke kan afgøres præcist, hvor *Vestkystens* grænser befinder sig. I stedet henledes opmærksomheden på, at skibet bl.a. gennem teknologi er forbundet til en bredere sammenhæng. I det næste kapitel vil jeg fokusere på overvågning og på teknologier, som indgår i praktiseringen heraf. Empirisk filosofi stiller spørgsmålstegn ved specifikke metaforer om overvågning, som dominerer

overvågningsstudier og dermed sætter begrænsninger for forståelse af overvågningens kompleksitet og multiplicitet. Det er således formålet i det næste kapitel at benytte bestemte ressourcer i STS til at åbne analysen af, hvordan overvågning praktiseres specifikt på *Vestkysten*, samtidig med at det holdes for øje, at denne praksis også forbinder skibet til en bredere sammenhæng, herunder til en diskussion af, hvad overvågning er, bør og kan være.

3.4 Situeret overvågning

I de senere år er et fagfelt vokset op omkring studiet i overvågning, så fagfeltets empiriske undersøgelsesområde i dag dækker mange forskellige og interessante praksisser: overvågningskameraer i byer, ansigtsgenkendelse i lufthavne, screening af immigranter, politiovervågning mm. På trods af en voksende empirisk rigdom i feltet, har en teoretisk forståelse af overvågning dog ikke udviklet sig med samme hastighed. Hovednavne inden for overvågningsforskning har gjort opmærksom på, at de fleste analyser af fænomenet er præget af to bestemte metaforer (Haggerty 2006; Lyon 2001). Den ene er forfatteren George Orwells idé om *Big Brother*, og den anden er Bentham's *panoptikon*, konceptet om en fængselsarkitektur, der blev analyseret og gjort berømt af idéhistorikeren Michel Foucault (1991a)

I dette kapitel bliver visse implikationer af disse metaforer udsat for en kritisk diskussion. Empirisk filosofi angiver, at det vil være produktivt at analysere overvågningssituationer i praksis. Jeg foreslår i forlængelse heraf, at overvågning bør betragtes som en situeret aktivitet. En konsekvens heraf er, at det ikke er muligt at definere "overvågningens natur" med et generelt begreb. Overvågningssituationer kan f.eks. indeholde aspekter som kontrol, omsorg og morskab, men det er udelukkende gennem empiriske studier, at det bliver muligt at afgøre, hvad overvågning handler om i det specifikke tilfælde. Donna Haraways idé om *situated knowledges* og Bruno Latours kompatible begreb *oligopticon* er værdifulde teoretiske ressourcer for udvikling af en empirisk filosofisk forståelse af overvågning (Haraway 1988; Latour 2005; Latour og Hermant 2006). Ifølge Haraway er ethvert perspektiv indlejret i en socio-teknisk infrastruktur, og et blik er dermed aldrig totalt, men altid partielt. En lignende pointe findes hos Latour. I modsætning til et panopticon, hvor alt er synligt, kan tingene rigtigt nok ses særdeles detaljeret i et oligopticon, men de optræder kun inden for et begrænset synsfelt. Et blik har altid et specifikt fokus og bliver til i et bureaukratisk rum. Blikket afspejler personer og ting gennem registrering, protokoller og målinger, men synliggør dem altså derved på helt bestemte måder og dermed ikke på andre.

Ved at benytte Haraway og Latour som vejvisere for empirisk filosofi i en analyse empiri omkring fiskerikontrol og arbejdet med overvågning på *Vestkysten*, udvikles en forståelse af overvågning som en situeret aktivitet. Jeg vil i analysen fokusere på it-systemet Vessel Monitoring System (VMS), som fiskerikontrollører som nævnt benytter til at overvåge fiskeriet i Danmark. Systemet gør kontrollørerne i stand til at følge fiskerifartøjers bevægelser til søs, hvilket etablerer effektive, men også begrænsede overvågningssituationer.

Kapitlet anskueliggør samlet set en empirisk filosofisk forståelse af "situeret overvågning", som i modsætning til metaforerne "Big Brother" og "panopticon" bygger på den indsigt, at overvågning aldrig er total, men altid begrænset og partiel. Endvidere fremstår overvågning i denne forståelse som et resultat af et betydeligt arbejde, som kan møde friktion og modstand undervejs. Distinktionen mellem den observerende og den observerede udviskes, og overvågning bliver i denne forståelse heller ikke kun et spørgsmål om kontrol, men også om andre ting, f.eks. omsorg. Alt i alt er det en vigtig konklusion, at overvågning altid kan overraske ved at vise sig at handle om andet, end det man måtte forvente præanalytisk.

3.4.1 Overvågningsstudier – en karakteristik

Begrebet overvågning synes at være i stand til at dække mange vidt forskellige fænomener, f.eks. brugen af biometriske teknologier så som irisscanning og fingeraftryk (Cole 2001; Van der Ploeg 1999; 2003), brugen af CCTV (closed circuit television) i byer (Norris, et al. 2004), registrering af internet- og e-mailbrug på arbejdspladsen (Kiss og Mosco 2005) og indsamling af data i supermarkeder for at samle viden om forbrugsmønstre med det formål at effektivisere marketing (Dubbeld 2003; Lyon 2001b). I sammenhæng med en tilsyneladende stigning i antallet af overvågningsaktiviteter og det teknologiske raffinement, med hvilket de udføres, styrkes en faglig interesse for at studere sådanne fænomener. Ved første øjekast synes overvågningsstudier at være et rigt og spraglene fagfelt, idet det beskæftiger sig med et bredt spektrum af fænomener. Ved nærmere eftersyn afsløres det dog, at den empiriske bredde ikke afspejles i en tilsvarende teoretisk rigdom: "Two metaphors have dominated discussion of surveillance in the past couple of decades; Big Brother and Panopticon" (Lyon 2001: 174; se også Haggerty 2006; Haggerty og Ericson 2000).

Den første af disse metaforer, Big Brother, refererer som bekendt til George Orwells berømte roman *1984* (Orwell 1956). Denne roman er først og fremmest en advarsel mod udviklingen af et totalitært samfund, hvor forskellige teknologier så som teleskærme, mikrofoner og høreapparater, bliver brugt af de personer, som sidder på magten, til overvågning af andre. I Big Brothers perspektiv er overvågning nødvendig, så længe personer er i stand til at udvikle deres egne holdninger. I Orwells roman bliver denne evne dog langsomt, men sikkert undermineret.

Selvom de analytiske begrænsninger ved Big Brother-metaforen er anerkendt i overvågningsstudier, bliver Orwells roman også priset for sin sociologiske værdi. F.eks. forudsiger Clarke at "1984 will arrive; just a little late" (Clarke 1994). Lyon fremhæver også Orwells analyse af "human dignity in a world dominated by rational bureaucratic control" (Lyon 2001: 174). Lyon finder imidlertid også, at "today's situation is different in two crucial respects — the use of electronic technologies and the adoption of surveillance methods by other agencies than the state" (ibid.), f.eks. private firmaer, der indsamler information om deres kunder. I denne forståelse er der ikke ét center, én storebror, men flere centre, hvorfra der overvåges.

Det andet analytiske værktøj, der ofte benyttes i overvågningsstudier, er begrebet *panoptikon*, som oprindeligt blev udviklet af Bentham-brødrene i det attende århundrede. Et panoptikon er et arkitektonisk koncept over en bygning, som har til formål at disciplinere sine subjekter. Selvom det er Foucaults analyse (1991a), der har gjort overvågningsstudier, bekendt med ideen om panoptikon, bliver andre dele af Foucaults arbejde sjældent inddraget i fortolkningen deraf. Som regel bliver Foucault benyttet som en genvej til Benthams oprindelige idé. Så selvom Foucault er den primære årsag til, at ideen om panoptikon aktuelt inddrages i de fleste studier i overvågning, synes den her at have løsrevet sig fra resten af hans *oeuvre*.

Det var oprindeligt ideen med panoptikon, at konceptet kunne appliceres på en række forskellige institutioner. Den er dog nok bedst kendt som et koncept om en fængselsarkitektur, og som sådan virker det på en forholdsvis simpel måde. Et tårn er placeret i midten af et panoptikon. Herfra er det muligt at se alle indsatte, mens

overvågeren i tårnet er usynlig, hvilket indebærer, at de indsatte bliver nødt til at antage, at de overvåges konstant og må handle ud fra denne betragtning. Det er i denne antagelse om en potentielt set konstant overvågning, at et panoptikon henter kraften til at disciplinere subjekter.

I overvågningsstudier er ideen om panoptikon en arketypisk teoretisk ressource, og det er ingen overdrivelse at påstå, at stort set alle analyser af overvågning indeholder referencer til Foucault og Bentham (se Wood 2003). Ideen bliver dog også diskuteret og udviklet i forskellige retninger. Begreber som "the electronic panopticon" (Lyon 1994), "the superpanopticon" (Poster 1995) og "postpanopticism" (Boyne 2000) vidner både om et behov for og en villighed til at udvikle ideen, for at den igen kan blive et værdifuldt analytisk begreb. Dog kan disse begrebsudviklinger også ses som symptom på, at feltet er uvilligt til at afsøge nyt teoretisk terræn. Ifølge Haggerty (2006) tyder ovenstående udviklinger på, at det er selve ideen om panoptikon, der disciplinerer overvågningsstudier, og han ser derfor ingen anden løsning end at "rive murene ned". Lyon drager en lignende konklusion, omend han fremfører den i en noget mildere tone, nemlig at "... surveillance theory for the twenty-first century is obliged to look beyond the panopticon" (Lyon 2006: 18).

Der er indlysende forskelle mellem Big Brother og panoptikon, og de bliver selvsagt appliceret på empirisk materiale med vekslende grad af finesse. Der kan dog på et vist abstraktionsniveau argumenteres for, at de lægger op til nogenlunde den samme indstilling i forhold til overvågning og analyse deraf.

For det første bliver overvågning både med Big Brother og panoptikon relateret til en situation, hvor alt er synligt. I Orwells roman er partiets slogan "Big Brother is watching you" og den fundamentale idé med et panoptikon er også, at alt kan ses. Tolkes ideen om "overvågningssamfundet" gennem disse metaforer, synes det muligt at gøre samfundet totalt transparent, men som det vil blive diskuteret nedenfor er denne idé om total synlighed og gennemsigtighed problematisk.

For det andet bliver overvågning opfattet som noget, der styres fra et center. Den magtfulde aktør (Big Brother eller fængselsbetjenten) er placeret i centrum og overvåger de magtesløse aktører i samfundets periferi.

For det tredje fremstår overvågning i Big Brother-samfundet og med ideen om panoptikon som en proces, der forløber glat og nærmest automatisk. Overvågningsteknologierne er allerede på plads, de virker og vi hører sjældent om sammenbrud eller om, hvordan overvågningsteknologi bliver vedligeholdt.

For det fjerde er overvågning i Big Brother-samfundet og i et panoptikon så effektiv, at det er håbløst at gøre modstand. Den indsatte i et panoptikon har intet valg og er tvunget til at adlyde. I 1984 forsøger protagonisten Winston Smith at gøre modstand, men Big Brother besejrer ham let.

For det femte leder Big Brother og ideen om panoptikon til en aversion mod overvågning. I Orwells roman er overvågning knyttet til et totalitært regime, der benytter den til at undergrave menneskelig værdighed, kærlighed og identitet. På lignende vis bliver et panoptikon som regel fortolket som et fængsel, der nedbryder de indsattes individualitet.³⁸ Det er således ikke overraskende, at mange overvågningsstudier bærer præg af et vist ubehag ved fænomenet og har en kritisk indstilling dertil. Det fremstår hermed som et vigtigt analytisk problem, at andre aspekter af overvågning, så som omsorg og morskab, risikerer at forsvinde, hvis fænomenet udelukkende tilgås fra en sådan kritisk position.

Selvom metaforerne Big Brother og panoptikon dukker op i mange analyser af overvågning, er metaforerne dog samtidig til debat. I overvågningsstudier anerkendes det, at de virker teoretisk begrænsende, og en interesse for at undersøge nye analytiske ressourcer vokser (Lyon 2006). Haggerty og Ericson (2000) finder således inspiration hos Deleuze og Guattari i udviklingen af begrebet "surveillant assemblages". På baggrund af en mere fænomenologisk tilgang argumenterer Albrechtslund for, at begrebet "participatory surveillance" indfanger situationer, hvor mennesker frivilligt deltager i "selvovervågning"

³⁸ Dette ignorerer i mine øjne Foucaults egen pointe om, at disciplinering og magt ikke blot er negativ, men også produktiv. Det er herigennem, at subjekter og subjektivitet produceres. Der er altså i Foucaults billede ikke tale om, at subjektivitet bliver nedbrudt af disciplinering, snarere konfigureres subjektivitet på bestemte måder gennem overvågningens disciplinerende effekt (f.eks. Foucault 1998: 92ff).

(Albrechtslund 2008). Endelig forslår Haggerty, at Foucaults arbejde med "governmentality" kunne være en frugtbar inspirationskilde (Haggerty 2006; se også Barry, et al. 1996; Foucault 1991b). På trods af disse tiltag synes Big Brother og panoptikon dog stadig at være de grundlæggende begreber i overvågningsstudier. Hermed belyses bestemte aspekter af overvågning, som i kraft af begrebernes generalitet kommer til at fremtræde som væsentlige for alle overvågningssituationer. Som Haggerty kan man imidlertid stille sig tvivlende an i forhold til et "prospect of developing a model of surveillance that can be usefully generalized to all or even a considerable number of surveillance contexts" (Haggerty 2006: 39). Tilgås sådanne sammenhænge i stedet med udgangspunkt i empirisk filosofi og begrebet om "situeret overvågning", synes udviklingen af en generel model over overvågning heller ikke at være et analytisk tilfredsstillende mål.

3.4.2 Situering af overvågning

Jeg vil nu inddrage visse aspekter af Donna Haraways og Bruno Latours arbejder, som kan bidrage til at udvikle en empirisk filosofisk forståelse af overvågning. I denne sammenhæng vil to argumenter blive ekstrapoleret. Det første er, at synet ifølge Haraway altid er begrænset, situeret og konstitueres på specifikke måder. I lyset heraf synes et altoverskuende blik at være uopnåeligt i modsætning til, hvad der antages med Big Brother og panoptikon. Det andet argument er, at nonhumane aktører så som kort, dokumenter, computere mv. ifølge Latour aktivt deltager i konstituering af virkeligheder og dermed af overvågningssituationer, hvilket gør det nødvendigt at udvide det analytiske spektrum, så det også inkluderer andre relevante aktører end den observerende og den observerede. Det arbejde, som forskellige aktører udfører, må også tages med i betragtning. Det er endvidere just fordi, at jeg med afsæt i en empirisk filosofisk tilgang ikke kan antage at kunne vide på forhånd, hvad dette arbejde medfører, og om det er succesfuldt eller ej, at det forekommer helt centralt at undersøge, hvordan overvågningssituationer konstitueres i praksis.

I "Situated knowledges – The Science Question in Feminism and the Privilege of the Partial Perspective" argumenterer Haraway for, at et udsyn altid er integreret i et specifikt kropsligt apparatur, en specifik kulturel og materiel sammenhæng mv. (Haraway 1988). Denne betragtning står i modsætning til en idé om, at det er muligt at etablere en situation,

hvor den observerende kan se alt. Ideen om at nogen som helst er i stand til at se alt ignorerer, at det netop er den observerendes krop, position, teknologier, relationer mv. som gør den observerende i stand til at se noget som helst, men dermed også begrænser dette udsyn. Haraway betegner ideen om at kunne etablere en situation, hvor alt er synligt, for et "God trick" (Haraway 1988: 134; Haraway 1997:136). Ideen betegner hos Haraway (natur)videnskabelige forsøg på at opnå objektivitet ved at distancere sig radikalt fra virkeligheden. Følger man Haraway, må en sådan objektivitet dog ses som et strategisk, retorisk og autoritativt træk, fordi det ikke er muligt i praksis for forskeren (eller nogen som helst andre) at opnå en position, som er radikalt distanceret og adskilt fra verden.

Denne pointe er relevant for overvågningsstudier, fordi både Big Brother og ideen om panoptikon tildeler overvågeren en evne til at udføre noget, der umiskendeligt ligner et "God trick". Den observerendes specifikke krop og hans eller hendes partikulære sensoriske anordning fremstår som ubetydelige aspekter ved situationen. Det samme argument kunne føres i forhold til det infrastrukturelle arrangement i panoptikon, som antages altid at producere den samme selv-disciplinerende effekt, også selvom denne virkning kan forestilles at være mere eller mindre effektiv.

"The God trick" kan ses som resultatet af en kartesiansk antagelse om, at der eksisterer en klar distinktion mellem et autonomt, åndeligt subjekt og en passiv, observerbar verden. Med en vis ironi gør Haraway opmærksom på, at det kun er Max Headroom, en computergenereret stjerne i et tv-show fra sidst i firserne, som det er lykkedes at udføre "the God trick". Ligesom Big Brother og fængselsbetjenten er Max en instantiering af det kartesianske subjekt. Han har ingen krop, han er partikulært set ingen som helst, og derfor kan han alene se alt (Haraway 1988). Ifølge Haraway bør denne uopnåelige kartesianske subjektposition dog hverken efterstræbes eller skabe bekymring. I stedet bør der insisteres på "the embodied nature of all vision and so reclaim the sensory system that has been used to signify a leap out of the marked body into a conquering gaze from nowhere" (Haraway 1988). Der findes simpelthen ikke noget ikke-situeret blik.

Et sådant fokus på "situerethed" medfører en interesse for, hvordan synet og viden bliver produceret i kraft af specifikke socio-tekniske arrangementer. I denne forståelse eksisterer

virkeligheden ikke på forhånd og ligger fint, veltilrettelagt og venter på at blive observeret fra en neutral position. I stedet er det i kraft af et kooperativt samarbejde mellem både humane og nonhumane aktører, at virkeligheden emergerer (se også Pickering 1995; Jensen 2004a). Det er sådanne interaktioner, der gør, at verden fremtræder på bestemte måder og ikke på andre. Teknologier spiller en vigtig rolle i produktionen af sådanne situerede virkeligheder og udsyn. Følger man Haraway, er teknologier dog ikke udtryk for, at en større kraft er på spil, som fratager mennesker deres værdighed. De er heller ikke proteser, som "enabler" mennesket til at gøre "hvad som helst" (Se kapitel 3.3, Strathern 1996). Teknologier er snarere rekonfigurerende anordninger, som deltager i en løbende konstruktion af specifikke situationer. De er "ways of life, social orders, practices of visualisation" (Haraway 1988), hvilket betyder, at det er i kraft af specifikke arrangementer og apparater, at overvågningssituationer etableres. Den observerende kan ikke se "det store forkromede billede", men kun specifikke, partielle og "indrammede" versioner af virkeligheden.

Latours begreb om *oligopticon* er kompatibelt med ideen om situerethed. Begrebet er desuden (i hvert fald delvist) udviklet i en kritisk dialog med begrebet om panoptikon:

Oligoptica [...] do exactly the opposite of panoptica: they see much too little to feed the megalomania of the inspector or the paranoia of the inspected, but what they see they see it well. (Latour 2005: 181)

I kontrast til et panoptikon er overvågerens udsyn i et oligoptikon begrænset: "From oligoptica, sturdy but extremely narrow views of the (connected) holes are made possible" but "the tiniest bug can blind oligoptica" (ibid.). Et oligoptikon er dermed en meget mere skrøbelig konstruktion end et panoptikon. Et oligoptikon er et specifikt bureaukratisk og teknologisk rum, som gør detaljeret observation mulig, men dog kun inden for en begrænset ramme. Detaljeret observation inkluderer brugen af f.eks. kort, dokumenter og computerprogrammer, som er med til at skabe praksis, men praksis er da samtidig helt og aldeles afhængigt af disse teknologier. Mistes f.eks. et kort, bliver synet forandret

I "Paris: Invisible City" undersøger Latour og Emile Hermant forskellige oligoptiske steder (Latour og Hermant 2006). Frøken Baysals kontor er ét sådant sted. Herfra planlægger og

koordinerer hun undervisningen på et universitet. Hun kan ikke se undervisningslokalerne fra vinduet på sit kontor. I stedet kan hun indhente viden om dem ved at kigge på oversigter og tabeller, som er tegnet på store stykker papir. Dermed kan hun manipulere med undervisningsaktiviteterne. Frøken Baysal har i denne forstand overblik over alle undervisningslokalerne, selvom hun aldrig selv deltager i undervisning. Dette "overblik" er ifølge Latour og Hermant dog afhængigt af "inskriftioner": Universitetet er indskrevet i oversigterne, som er korreleret med skilte ved undervisningslokalerne. "[T]o see the entire school it is necessary first to inscribe it, then to circulate it and finally to make it correspond to some signpost" (Latour og Hermant 2006).

Med begrebet om oligoptikon sættes der altså også fokus på, at overvågning er en "begivenhed", som hænder i det omfang, det lykkes for mange forskellige aktører at arbejde sammen. Begrebet angiver endvidere, at forskeren ikke bør søge efter aktører som fængselsbetjenten, der skuer ud af vinduet, men mere efter aktører, der minder om Frøken Baysal eller bureaukraten, som befinder sig i sit kontor bag papirbunker, arkivskabe og computere. I denne forstand fordrer begrebet, at det studeres, hvordan partikulære overvågningssituationer produceres. Forskeren bør stille specifikke spørgsmål om de involverede aktører så som "In which building? In which bureau? Through which corridor is it accessible? Which colleagues has it been read to? How was it compiled?" (Latour and Hermant 2006). Denne måde at spørge på resonerer med Haraways opfordring til ikke at definere synet generelt, og i stedet undersøge, hvordan det konstitueres. F.eks. kunne der spørges:

How to see? Where to see from? What limits to vision? What to see for? Whom to see with?
Who gets to have more than one point of view? Who gets blinded? Who wears blinders?
Who interprets the visual field? (Haraway 1988)

"Situeret overvågning" er et begreb, der er mere åbent og mindre generelt end Big Brother og panoptikon. Det opfordrer forskeren til at undersøge overvågningssituationer empirisk som tilblivelse og bedrift. Situerethed implicerer dog ikke en form for lokalisme, hvormed forskellige overvågningssituationer ville blive betragtet som radikalt adskilt fra hinanden. Snarere fremtræder overvågningssituationer i denne forståelse både som begivenheder og

distribuerede aktiviteter, hvilket involverer koordination, timing og samarbejde mellem en række aktører på tværs af forskellige praksisser. Det er således heller ikke en analytisk implikation af situeret overvågning, at der bør fokuseres eksklusivt på handling. Siden det med denne tilgang er umuligt at vide apriori, hvad der er på spil, og hvordan overvågning bliver praktiseret i de specifikke tilfælde, er det imidlertid nødvendigt at studere dem empirisk.

3.4.3 Overvågning i praksis på Vestkysten

I forhold til en intention om at studere overvågning er fiskerikontrol et generøst felt. Efter medlemskabet af EF i 1972 har fiskeriet i Danmark som nævnt været stærkt reguleret gennem kvoter, regler om udstyr, love om hvordan fisk skal landes og registreres, hvilke licenser man skal have og meget andet. Disse regulativer bliver jævnligt forhandlet og ændret i EU, og det er selvsagt et vigtigt mål for kontrolskibet *Vestkysten* at sikre, at fiskerne følger dem. Således handler overvågning her tydeligvis om kontrol. Som der efterfølgende vil blive redegjort for, er Big Brother og Panopticon imidlertid ikke passende begreber til at forstå den komplekse overvågningssituation, som *Vestkysten* indgår i. Situationen fremstår bl.a. som kompleks, fordi det er uklart, hvilke effekter overvågning og kontrol i feltet har (se kap 3.1.5). En yderligere grund hertil er, at kontrol kun er ét aspekt af denne overvågning, omsorg er et andet. Endelig hjælper hverken Big Brother eller panoptikon til at indkredse det store arbejde, der skal til for at etablere og opretholde overvågning og heller ikke den friktion og modstand, som dette arbejde møder undervejs.

I de seneste årtier har *Vestkystens* overvågningskapacitet ændret sig markant. *Vestkysten* har i dag som nævnt en satellitforbindelse, hvilket gør besætningen i stand til at sende og modtage meddelelser om inspektionsplaner, ny lovgivning, etc. over internettet. I forhold til at udføre overvågning er to it-systemer særligt vigtige. Jeg har tidligere beskrevet disse i afsnit 3.1.6. Her vil jeg gå mere i detaljen særligt med overvågningssystemet "Vessel Monitoring System" (VMS). "Fiskerisystemet" er som nævnt et databasesystem, som indeholder information om, fangster, oplysninger om fiskere, licenser, hvilke fartøjer, der er blevet observeret, hvem der har forbrudt sig mod loven, som registreres af *Vestkysten*, den landbaserede kontrol og andre kontrolskibe. Fiskerikontrollørerne bruger dette system til at

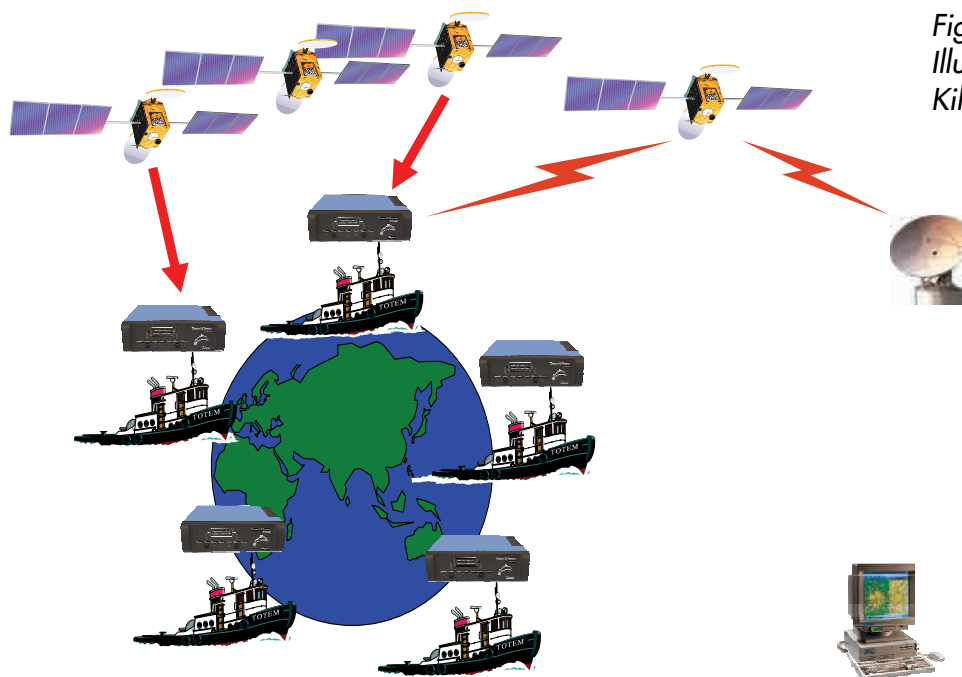
afgøre, hvilke fiskerifartøjer, der skal inspiceres, og hvad der specifikt undersøges ombord på dem.

Fartøjsovervågningssystemet (VMS) blev introduceret i 1999 på baggrund af et EU-krav om, at medlemslandene skulle bruge it til at kontrollere deres fiskeriflåde. I 2005 var alle fartøjer med en længde på 15 meter eller mere registreret i dette system. Teknisk set består VMS'et af en antenne og et sende-/modtageapparat, som er installeret på hvert enkelt fiskerifartøj.

Figur 17:
VMS sender og antenne
Kilde: Pedersen (2003)

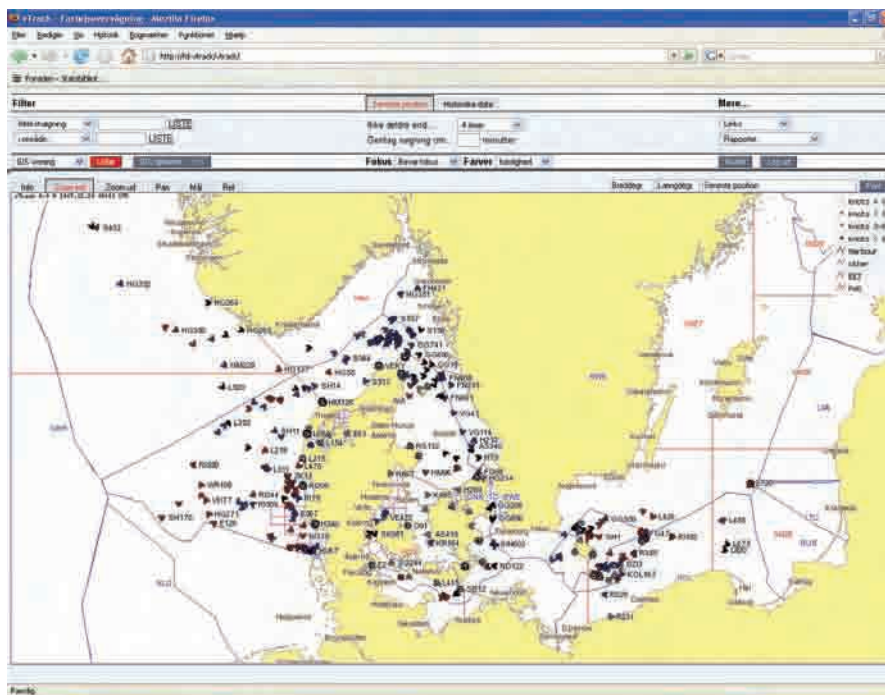
Apparaturet er forbundet til GPS'en på fartøjet og sender med et vist interval information om position, fart og kurs til en satellit, som er kontrolleret af den internationale maritime satellitorganisation (INMARSAT).

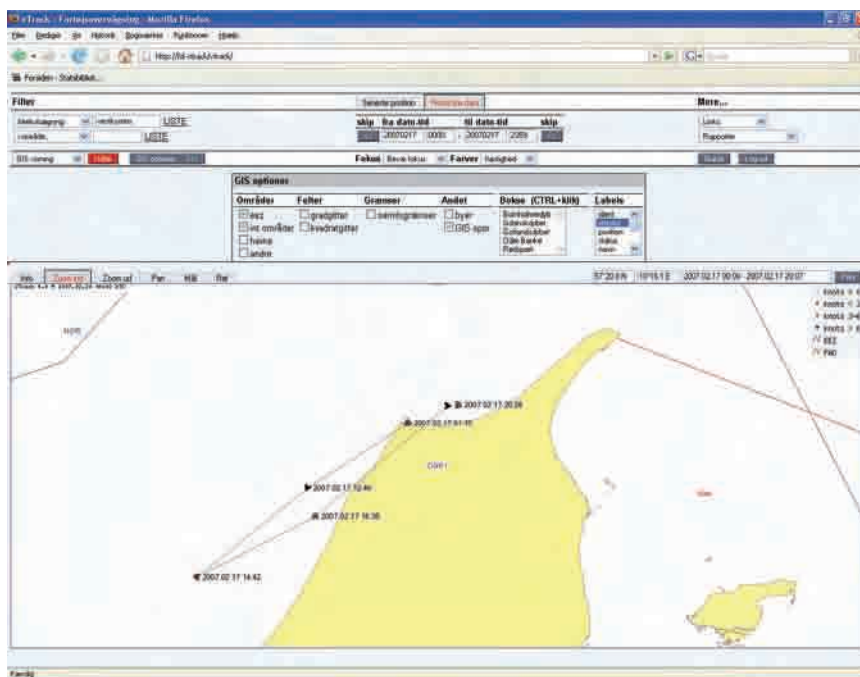
Figur 18:
Illustration af VMS-systemet.
Kilde: Pedersen (2003)

Satellitten sender derefter informationerne videre til et kommunikationscenter på land, som igen distribuerer information videre til de respektive landes fiskeridirektorater. Fra det danske direktorat sendes informationerne herefter til *Vestkysten*. På nuværende tidspunkt modtager medlemslandene (og dermed *Vestkysten*) information om to slags fartøjer, dels fartøjer, som sejler under eget flag og befinder sig i hvilket som helst farvand, dels om de udenlandske fartøjer, som befinder sig i dansk nationalfarvand. Signalfrekvensen kan indstilles individuelt for hvert fiskerifartøj, og INMARSAT tager betaling for hvert signal. I Danmark er standarden et signal hver time, men hvis et bestemt fartøj er under mistanke, og dette derfor kræver mere præcis information, kan frekvensen øges. Dette kan f.eks. ske, hvis et fartøj mistænkes for "kvote-hopning", dvs. at fisk, som er fanget i en fangstzone, registreres, som om de var fanget i en anden, som illustreret i afsnit 3.1.7.

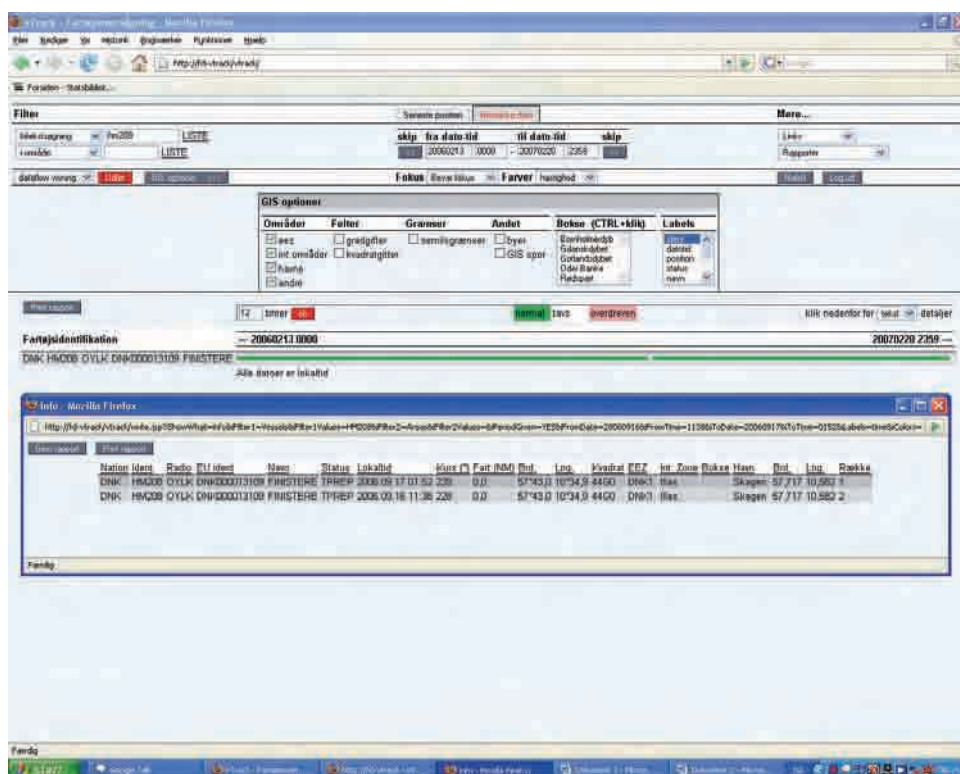
På *Vestkysten* er informationer om fiskerifartøjerne tilgængelige i en computerapplikation ved navn V-track. Deres position, fart og kurs kan visualiseres deri.

Fiskerikontrollørerne åbner V-track flere gange dagligt og som regel, før de beslutter, hvor de vil sejle hen og kontrollere. De sigter ofte efter klynger af skibe, således at det er muligt at foretage flest mulige bordinger. Udover den aktuelle position, fart og kurs, kan det enkelte fartøjs historiske bevægelser også følges i V-track.

Endvidere kan der findes information om VMS-udstyrets tilstand på det enkelte fartøj. Hvis nogen f.eks. har slukket for udstyret bliver denne information gemt og kan visualiseres i V-track. Hvis der er mange og lange huller i signal-flowet fra det enkelte skib, kan det altså være en indikation på, at der foregår noget ulovligt.

Figur 21:
Screendump fra V-track.

I princippet har kontrollørerne således adgang til at se, hvor hvert enkelt fiskerifartøj befinder sig og kan indhente en stor mængde information om hvert enkelt fartøj.

3.4.4 Arbejdet med at etablere overvågning

Det ovenstående kan ses som en beskrivelse, der refererer til en ideel situation, hvor tingene virker efter hensigten og informationerne flyder gennem infrastrukturen uden modstand. Dette er dog ikke altid tilfældet på *Vestkysten*. På et tidspunkt under mit feltarbejde brød satellitforbindelsen f.eks. ned, hvilket gjorde it-systemerne ubrugelige, og kontrollørerne måtte således improvisere for at udføre deres arbejde. De begyndte herunder at trække på andre ressourcer: Den viden, de havde om gængse fiskepladser, blev vigtig, de ringede gentagne gange til fiskeridirektoratet, hvor it-systemerne stadig var tilgængelige, og

papirjournaler ombord blev undersøgt. Kontrollørerne kunne sagtes håndtere situationen, men den krævede altså en del improvisation, og kaptajnen beklagede sig: "Vi sejler med bind for øjnene, vi er heldige, hvis vi overhovedet støder ind i nogle fiskere i dag". De "stødte ind" i adskillige fiskerifartøjer, hvilket dog stadig ikke var nok for kaptajnen. Det var nemlig stadig meget besværligt at etablere et *relevant* syn på tingene, så længe fiskerisystemet stadigt var utilgængeligt. Kaptajnen beklagede sig igen: "Vi kan ikke indsamle den information, vi har brug for, inden fiskekutteren er langt ude agter". På denne dag var det hverken nemt at beslutte sig for, hvor der skulle sejles hen eller, hvad der skulle undersøges under bording, hvilket forblev situationen, indtil satellitforbindelsen blev genetableret et par dage senere.

Dette eksempel illustrerer bl.a., at overvågning på *Vestkysten* er resultatet af et situeret og kooperativt arbejde, som involverer både humane og nonhumane aktører. Effektiv overvågning etableres ikke af en individuel aktør, men er en bedrift, som afstedkommes af et netværk. Forskellige medlemmer af et netværk skal koordineres, for at kontrollørerne kan se noget meningsfuldt, eller mao. er kognition her en kollektiv fortjeneste (se Hutchins 1995). Etablering af overvågning er således en bedrift, og ingen, hverken *Vestkysten* eller den danske stat, har kontrol over alle de aktører, som er involveret deri.

At overvågning er en bedrift bliver tydeligt i "break down"-situationer, som den ovenfor beskrevne, hvor visse aktører, der normalt bidrager til at opretholde situationen, nægter at samarbejde. Et arbejde er imidlertid også nødvendigt i situationer, hvor systemerne virker, som de skal (selvom kontrollørerne beklagede sig over, at dette aldrig helt var tilfældet, fordi fiskerisystemet var tungt og satellitforbindelsen langsom). På *Vestkysten* skal der altid tages beslutninger om, hvor man vil sejle hen, og hvad der skal inspiceres. Disse beslutninger bliver truffet på baggrund af den ekspertise, som fiskerikontrollører har opbygget og i et samarbejde med V-track. Eftersom fiskerifartøjer også bevæger sig, og det kan tage timer for *Vestkysten* at nå frem til en planlagt destination, er der imidlertid ingen garanti for, at der er noget at finde ved ankomst. Derfor er det også som regel først, når kontrollørerne observerer et fiskerifartøj til søs i kikkerten, at de begynder at hente informationer i fiskerisystemet for at beslutte mere præcist, hvad de vil kigge efter under en bording. I

denne proces konsulterer de som regel også ret kompliceret lovstof, der som nævnt jævnligt bliver ændret og opdateret. Det er også fordi, besætningens størrelse er begrænset, og det kræver arbejde blot at navigere skibet, at den endelige beslutning om, hvad man vil kigge efter under en bording, ofte først bliver truffet lige før, et fartøj bordes. Nogen gange er kontrollører endog stadig optaget af at finde ud af, hvad der præcist skal undersøges, mens en bording er i gang. Under bording kræves altså yderligere improvisering og koordination. Etablering af overvågningssituationen er således afhængig af, at forskellige ressourcer koordineres inden for en begrænset tidsperiode.

3.4.5 Friktion

Arbejdet med at etablere overvågningssituationer finder sjældent sted uden forstyrrelser og problemer eller, det jeg her vil betegne *friktion*. Som det fremgår af det ovenstående, er it-systemer kun et element blandt andre i etableringen af en overvågningssituation, og disse systemer kan tilsidesættes. På et tidspunkt fik *Vestkysten* som beskrevet i afsnit 3.1.3 et opkald fra en kvinde, som anklagede et bestemt fartøj for at fiske ulovligt. Fiskerikontrollørerne diskuterede, om dette var et forsøg på at lede dem på afveje. Til sidst besluttede de sig dog for at følge sporet. Overvågningsblikkets fokus kan altså forandre sig på baggrund af helt konkrete begivenheder, og rygter kan i denne forbindelse være stærkere end it og databaser.

Et andet eksempel på friktion i overvågningsprocessen er forbundet til lovgivning. Det er begrænset, hvilke informationer om fiskerifartøjer, der kan visualiseres i V-track. Det er kun deres position fart og kurs, som man hurtigt kan få skabt sig et indtryk af. En mistanke til en fisker kan opstå, hvis et fiskerifartøj ligger og krydser frem og tilbage over grænsen mellem to fiskerizoner, fordi dette som nævnt kan indikere "kvote-hopning". Men for at kunne benyttes i en retssag skal *Vestkysten* som nævnt befinde sig det samme sted som fiskerifartøjet og bevidne handlingen. Det bevægelsesmønster, som kan ses i V-track, er ikke bevis nok. Hvis *Vestkysten* befinder sig på stedet, er det imidlertid højst usandsynligt, at sådanne ulovligheder overhovedet ville finde sted. Imidlertid betyder det, at overvågning i fiskerikontrol til søs altså skal situeres ret bogstaveligt og på en bestemt måde for at have effekt.

Forsøg på at afgøre, om et fiskerifartøj har en ulovlig fangst i lasten, tilbyder også et eksempel på friktion. Det kræver en meget stor indsats at afgøre, hvor mange fisk og af hvilke slags, der findes i et trangt lastrum. Her bliver kasser med fisk stablet i rækker og oven på hinanden. Hvilke arter og hvor mange fisk et skib har i lasten er således langt fra gennemsigtigt, men kræver derimod at kontrollørerne foretager kvalificerede vurderinger. De kan selvfølgelig tage alle kasser op på dækket, veje og tælle fiskene, men det betyder, at de begrænser deres kontrolfunktion til et bestemt skib i meget lang tid og endvidere, at de for en rum tid forhindrer fiskeren i at udføre sit arbejde, hvilket man netop forsøger at undgå, med mindre der optræder en stærk mistanke.

3.4.6 Modstand

Før VMS'et blev introduceret var mange fiskere skeptiske. Efter deres mening burde deres erhverv forblive liberalt og frit. Ifølge en it-ansvarlig i fiskeridirektoratet var fiskernes argument, at deres privatliv og endog psykologiske velbefindende ville blive sat på spil, hvis VMS'et blev implementeret. Fiskerne sammenlignede systemet med at have et kamera installeret i lastrummet. De forestillede sig altså VMS'et som et altseende øje. Det ubehag, som var rettet mod systemet, forsvandt dog ifølge den it-ansvarlige ret hurtigt, efter det blev indført. Det kan tolkes som udtryk for en succesfuld implementering af en overvågningsteknologi, som kun bliver mere og mere effektiv efterhånden, som den bliver en integreret del af hverdagslivet. En anden grund til, at bekymringen forsvandt, kan imidlertid være, at fiskerne efterhånden opdagede, at de ikke var konfronteret med et effektivt panoptikon, men med et skrøbeligt oligoptikon, som kan undviges og gøres til genstand for modstand.

F.eks. dækker fiskerne nogle gange VMS-antennen med metalspande. Dermed blokerer de for signalet og bliver for en tid usynlige for kontrollørerne. Denne innovative strategi bliver kun synlig for kontrollørerne, hvis det fremstår som et tydeligt mønster i de VMS-data, som de har adgang til. Så VMS'et endte altså ikke med at skabe det skrækscenarie, som fiskerne frygtede. Den overvågning, som etableres med VMS'et, er langt mere skrøbelig og begrænset i sit omfang.

3.4.7 Hvem overvåger hvem?

I beskrivelsen ovenfor er fiskere og kontrollører blevet tildelt reificerede roller. De førstnævnte bliver overvåget, mens sidstnævnte overvåger, hvilket dog er et alt for simpelt billede af situationen. Fiskerne kan således også overvåge kontrollørerne. De kan snakke med hinanden over radioen med forvrænger på, og de kan advare hinanden, hvis et kontrolskib er på vej. *Vestkysten* kan ikke snige sig ind på fiskere til søs, hvor alle det meste af tiden kan se hinanden nogenlunde lige godt. Det betyder bl.a., at fiskerne som regel har tid nok til at opdatere deres logbøger og skaffe sig af med ulovlig fangst eller udstyr, hvis dette skulle være nødvendigt. Kontrollørerne anerkender, at de ikke er usynlige, når de, som beskrevet i afsnit 3.1.5, refererer til deres effekt som præventiv og prøver at styrke denne ved at lade deres transpondersignal være tændt, hvilket gør det muligt for andre skibe, løbende at følge *Vestkystens* position. Hvis dette forhold tolkes udfra et panoptisk begreb, kunne det ses som et forsøg på styrke en disciplinerings effekt. I modsætning til fængselsbetjenten, som til hver en tid kan forlade positionen i tårnet uden derved at forandre den disciplinerende effekt, synes *Vestkysten* omvendt hele tiden at måtte gøre sin tilstedeværelse synlig for at opnå en geografisk situeret og langt mere midlertidig effekt.

Det er en del af kontrollørernes arbejde, at de løbende registrerer information om bordinger, observationer o.a. i flere forskellige it-systemer. Det er ikke altid gennemskueligt for kontrollørerne, hvorfor de nogen gange udfører et dobbeltarbejde, hvilket atter vidner om, at det kræver en løbende indsats og vedligeholdelse at etablere et specifikt syn på tingene, og at det er en distribueret bureaukratisk opgave, som involverer staten, EU, inspektoratet mfl. Det viser også med al tydelighed, at overvågningssituationen i sin helhed ikke er gennemsigtig for de observerende.

Endvidere er kontrollørerne udmærket klar over, at registrering har mindst ét yderligere formål end at overvåge fiskeriet, nemlig at overvåge dem selv. Inspektoratet benytter som nævnt de ovennævnte registreringer til at anskueliggøre *Vestkystens* performance. F.eks. er "antallet af bordinger" blevet en indikator, som benyttes til at evaluere kontrolarbejdets "kvalitet". Selvom det er svært at argumentere imod, at mange bordinger er godt, er det indlysende at dette nemt skaber en situation, hvor der ikke nødvendigvis foretages mere grundige bordinger. Sådanne "konstitutive effekter" er velkendte i evalueringsstudier

(Dahler-Larsen 2007). Perrin peger således på, at polske møbelfabrikkers effektivitet på et tidspunkt blev målt i tons, og at resultatet var, at Polen kom til at producere verdens tungeste møbler (Perrin 1998). Et lignende argument kan føres i forhold til *Vestkysten*. Kontrollørerne overvåger ikke bare fiskere, men også deres egen performance med indikatorerne. Så selvom it-systemerne altså udvider overvågningens rækkevidde lægger indikatorer, som er valgt, fordi de henviser til ting, som kan måles og registreres, også op til, at kontrolarbejdet udføres mindre grundigt. I denne forstand udvider it-systemerne ikke bare overvågningen. De indskrænker den samtidig på bestemte måder.

3.4.8 Omsorg eller kontrol?

Som jeg vil behandle nærmere i næste kapitel er "sømandsidentitet" vigtig for fiskerikontrollørerne. En frihed tilknyttet livet til søs er et væsentligt aspekt ved denne identitet. Kontrollørerne er udmærket klar over, at de deltager i at begrænse og håndtere andres frihed. Det er som nævnt ikke mange år siden, at redningstjenesten var deres vigtigste arbejdsopgave, og fiskerne regnede med *Vestkystens* tilstedeværelse på havet af sikkerhedsmæssige årsager. I dag handler stort set alt kontrollørernes arbejde dog om kontrol. Således finder nogle kontrollører, at de er blevet "bad cops" snarere end de hjælpere eller potentielle helte, som de var engang. De opfatter dog alligevel omsorg som et væsentligt element i deres arbejde. Redningstjenesten er stadig også en meget vigtig opgave for dem, selvom den ikke fylder meget i konkret arbejdstid. Nogle kontrollører fremfører endvidere det argument, at det er fiskenes velbefindende, som er på spil med kontrolarbejdet, og at de er ansat af den danske stat til at tage vare på naturen.

Det kom i en konkret situation til udtryk, at kontrolarbejde ikke kun er et spørgsmål om kontrol. Kontrollørerne hørte tilfældigvis en diskussion mellem en hollandsk og en dansk trawler på radioen, hvor det var tydeligt, at fiskerne havde temmelig vanskeligt ved at forstå hinanden. Problemet var, at den ene båd havde beskadiget den andens trawl. *Vestkysten* lå i nærheden, sejlede dertil og optrådte som mægler i situationen. Det samme teknologiske udstyr, som bliver brugt til at etablere en kontrolsituation, nemlig radioen kan altså også bruges til at iværksætte bistand.

Det er også relateret til omsorg, at kontrollørerne i kraft af en sømandsidentitet, deler den holdning med fiskere, at et skib både er en arbejdsplads og et hjem, som jeg berørte i afsnit 3.1.5. Grænsen mellem det private og det offentlige er altså udvisket til søs. Derfor bliver bording som regel også udført hensyns- og respektfuldt. Disse aspekter henleder opmærksomheden på, at overvågningssituationer kan tage former, som er meget anderledes end, hvad det der kunne forventes på baggrund af de hårrejsende billeder, som Big Brother og panoptikon fremmaner.

3.4.9 Afrunding - *situeret overvågning*

På et tidspunkt oplevede jeg, at en fiskerikontrollør printede et skærbillede fra V-track og tog printet med på en bording for at vise det til en fisker. Kontrolløren forsøgte dermed at demonstrere overfor fiskeren, at *Vestkysten* altid potentielt vil kunne lokalisere hans skib. Fortolkes denne handling med afsæt i metaforerne Big Brother og Panoptikon fremstår den som en demonstration af fiskerikontrollørernes overblik. Betragtes den i stedet ud fra begrebet om *situeret overvågning* fremstår den imidlertid som en lille del af et større arbejde med at vedligeholde en begrænset overvågningssituation. Fiskerne glemmer tilsyneladende, at de bliver overvåget på trods af, at de selv har overvågningsudstyret installeret ombord. De skal løbende mindes om, at de overvåges, og at de overvåges på ganske bestemte måder, for at overvågningen er effektiv. Samtidig med at handlingen kan ses som et bidrag til en præventiv effekt, viste kontrolløren netop også i dette tilfælde fiskeren, hvordan *Vestkystens* blik er begrænset. Alt, hvad der foregår på et fiskerifartøj, kan netop ikke ses på udskriften fra V-track. Big Brother ville næppe blotte sig på denne måde over for sine subjekter ved at fremvise, præcist hvad han kan se. Det ville netop underminere den abstrakte forestilling om, at han eller nogen andre kan se alt.

Hvis empirisk filosofi og begrebet *situeret overvågning* benyttes som udgangspunkt for at fortolke aktiviteter på *Vestkysten* fremkaldes således et noget andet billede af overvågning, end det kan forventes med udgangspunkt i ideerne om Big Brother og panoptikon. Kort sagt bliver fiskerikontrol praktiseret på *Vestkysten* som et oligoptikon snarere end som et panoptikon. Det betyder ikke, at overvågning er ineffektiv. Selvom overvågning på *Vestkysten* langt fra er en proces som forløber glat og automatisk, så har introduktionen af

nye informationsteknologier så som VMS'et, gjort det muligt for kontrollørerne at se bestemte ting i fiskeriet meget detaljeret. Når de f.eks. inspicerer et fiskerifartøj, vælger de som regel en eller to ting at kigge efter, det kunne være licens eller maskestørrelse. Denne opgave understøttes af en samling EU-standarder, der benyttes til at identificere mulige irregulariteter. Der etableres altså et præcist afgrænset syn på bestemte ting, men som kræver et stadigt arbejde af sømænd, skibet, it og andre teknologier, og nogle gange nægter nogle af disse aktører at samarbejde. Satellitforbindelsen er nede, eller fiskerne nægter kontrollører at komme ombord. Selvom det lykkes at etablere overvågningssituationen, er det også usikkert hvilke effekter det har. Fiskerne kan disciplineres, men kun midlertidigt.

Hvorfor er begreberne om Big Brother og panoptikon da stadig dominerende i overvågningsstudier? Med empirisk filosofi kan de betragtes som indflydelsesrige ideer, der cirkulerer globalt og bliver benyttet til at italesætte, hvad overvågning er lokalt, som det var tilfældet med fiskerne, der diskuterede den fremtidige indførsel af VMS'et. De er knyttet til en skala omkring frihed vs. styring og bestemte forestillinger om teknologiudvikling og teknologisk kapacitet. Deres brugbarhed som analytiske begreber er imidlertid begrænset. De generaliserer overvågning for meget og sætter dermed en forventning om, at overvågning vil være mere eller mindre det samme fænomen lige meget, hvor og hvordan det optræder, og at overvågning er noget, som bestemte aktører har kontrol over og udfører med nogenlunde den samme disciplinerende effekt for øje. Empirisk filosofi stiller spørgsmålstejn ved denne forståelse og betragter i stedet overvågning som en afgrænset, situeret, distribueret praksis. Kontrollørerne bliver også overvåget af fiskerne og af direktoratet, mens direktoratet overvåges af den danske stat, som igen overvåges af EU osv. Grænsen mellem overvåger og overvåget udviskes altså, og der er intet center, hvorfra overvågningen udføres. Ingen aktører ved alt om alle andre, og ingen har total kontrol over situationen, f.eks. kan den groteske situation som nævnt opstå, at tonsvis af fisk smides overbord, fordi de er for små eller tilhører den forkerte art i forhold til juridiske standarder. Det må formodes at ingen er interesseret i denne situation, men den er i mine øjne tegn på, at ingen helt kan gennemskue effekterne af at bedrive overvågning og fiskerikontrol.

Hvis metaforerne Big Brother og panoptikon benyttes til at undersøge overvågning, som denne praktiseres på *Vestkysten* og andre steder, bliver analysen altså i mine øjne nemt forceret og forsimplet. Hvis overvågning i stedet undersøges som situeret, ved vi ikke på forhånd, hvad vi vil opdage, og situationen holdes mere åben. Hvad overvågning er, hvordan den bliver udført, og hvilke effekter den har, bliver et empirisk spørgsmål.

Empirisk filosofisk undersøgelse af praktisering af overvågning knytter samtidig *Vestkysten* til en bredere sammenhæng. Skibet indgår i en praktisering af et moderne, teknologisk og neoliberalt, men afgrænset og situeret bureaukrati, med henblik på at fiskere skal overholde loven. Fiskerikontrol på *Vestkysten* er også knyttet til fiskere og til en bredere sammenhæng på en anden måde i kraft af en sømandsidentitet og -kultur, hvilket jeg vil undersøge i næste kapitel.

3.5 Hvad vi taler om, når vi taler om sømandskultur

As the anthropologist uses the notion of culture to control his field experiences, those experiences will, in turn, come to control his notion of culture. He invents "a culture" for people, and they invent "culture" for him (Wagner 1981:11)

Jeg har i de foregående kapitler refereret til, at en sømandsidentitet og sømandskultur er vigtig i forhold til fiskerikontrollørernes virke. I afhandlingens sidste analytiske kapitel vil jeg undersøge dette forhold nærmere. Med afsæt i empirisk filosofisk forståelse og i multinaturalisme, som jeg beskrev i kapitel 2.4, kan kulturer ikke betragtes som helheder, der eksisterer på forhånd "derude". Det kunne endvidere i henhold til begrebet om multinaturalisme anses for problematisk at analysere fiskerikontrol udfra et begreb om "kultur". Ikke desto mindre er kultur et virksomt begreb på *Vestkysten*, og dermed kan det undersøges, hvilken rolle et kulturbegreb spiller i netop denne sammenhæng.

Følger man Wagner, er det reglen, at kulturbegreber forvandles i møder mellem antropolog og empiri både i feltarbejde og analyse deraf. Oplevelsen af, at noget er fremmedartet, opstår f.eks. når en erfaring kommer i konflikt med velkendte begreber og forestillinger. Idet familiære begreber benyttes til at forstå eller "kontrollere" en fremmedartet erfaring, vil begge dele blive forandret. I en sådan proces bliver det fremmede mere familiært og det velkendte mindre selvfølgeligt (ibid.). Hverken antropologer eller "indfødte" ved i Wagners forståelse således præcist, hvad "kultur" er, besidder den, eller bebor den på forhånd. Kultur "opfindes" derimod kontinuerligt både i analytisk og ostensiv forstand. Dvs., at kulturbegrebet forvandles, transformeres, udvides, indsnævres o.a. i en didaktisk proces på tværs af teori og praksis og i et samspil mellem antropologer og informanter og andre empiriske kilder.

I dette kapitel fokuserer jeg på en oplevelse, som forskød begrebet for mig under feltarbejde på *Vestkysten*. Denne begivenhed kunne betegnes et *etnografisk moment* (Strathern 1999a: 3-6). Et etnografisk moment er i min forståelse netop en begivenhed, hvor etnografens forestillinger konfronteres med noget fremmedartet, bliver gjort eksplicitte og dermed ikke kan forblive selvfølgelige. Denne begivenhed fandt sted, da jeg stillede spørgsmål til, hvad fiskerikontrollørerne forstod ved sømandskultur. Her foreslog tre

besætningsmedlemmer til min umiddelbare overraskelse, at jeg burde se det danske lystspil *Martha* fra 1967 og mere specifikt vedrørende *Vestkysten* et tv-dokumentarprogram ved navn *Havstrømer*, som blev sendt på TV2 i 1995 (Balling 2003 [1963]; TV2 1995). Herved mente de, at jeg ville opnå en bedre forståelse for sømandskultur, end de ville kunne berige mig med. Jeg oplevede dette svar forskød og udvidede, hvad jeg dengang forstod ved sømandskultur, og hvad jeg forestillede mig at skulle undersøge for bedre at forstå livet på *Vestkysten*. I dette kapitel vil jeg med en analyse af *Martha* og *Havstrømer* tegne forbindelser mellem disse værker, skibet og dets omgivelser.

Arbejdsdagen på *Vestkysten* er delt op i vagter og frivagter, og sidstnævnte blev brugt på at hvile eller til forskelligt tidsfordriv. Mulighederne derfor er dog begrænsede. Selvom skibet også fungerer som fiskerikontrollørernes quasi-hjem, er det primært indrettet som en arbejdsplads. Fordi skibet er en del af den danske redningstjeneste, skal det døgnet rundt være klar til at stå til søs indenfor 30 minutter. Besætningen er derfor som regel bundet til at bevæge sig rundt på eller i den umiddelbare nærhed af skibet. Tv og film er da ikke overraskende et primært kollektivt samlingspunkt i fritiden, og således blev en nyanskaffelse af satellit-tv kun delvist ironisk omtalt af en maskinmester som "den bedste teknologiske udvikling, vi har oplevet ombord i længere tid". Samtidig blev denne situation dog også beskrevet som negativ i kontrast til fortiden, hvor folk tilsyneladende var mere engagerede i "sociale" aktiviteter så som at spille kort. I alle tilfælde deltager *Vestkystens* besætning således i det storforbrug af massemedier, der kan siges generelt at kendetegne den vestlige verden. *Martha* og i mindre grad *Havstrømer* cirkulerer også i denne situation, men de har begge en stærkere betydning på *Vestkysten* end så mange andre film og tv-programmer. Fiskerikontrollører kunne således citere passager fra *Martha* og benytte filmen som udgangspunkt for at reflektere over nutiden, fortiden og fremtiden til søs.

Disse værker kunne således ses som generelle billeder på sømandskultur, der konsumeres på *Vestkysten*. Hvad betyder det imidlertid, hvis de undersøges udfra den betragtning, at de belyser, hvorledes "kultur" mere specifikt praktiseres her? Med afsæt i empirisk filosofi og i Wagners forståelse kan kultur netop ikke antages at eksistere på forhånd, men som noget der løbende bliver forvaltet, forhandlet og forvandlet både i praksis og i analyse deraf.

3.5.1 *Hvad vi taler om, når vi taler om X*

Den analytiske stilistik, som jeg dermed vil sigte efter i dette kapitel, vil jeg beskrive ved at tage udgangspunkt i kapitlets overskrift, som er en parafrasering af titlen på Raymond Carvers novellesamling *What We Talk About When We Talk About Love* (Carver 1982).³⁹ Den analytiske forskydning, som var resultatet af ovennævnte erfaring og situation, på *Vestkysten* kan nemlig sammenlignes med en potentiel effekt af at læse dette værk. Novellerne i Carvers værk er ikke umiddelbart genkendelige som kærlighedshistorier. Det er således ikke oplevelsen i læsning af værket, at "kærlighed som sådan" bliver udfoldet. Kærlighed behandles, men ved at læseren tages på litterær vandring omkring emnet. Novellerne omkredser emnet, som altså på den ene måde er present og spiller en rolle, alt i mens det på samme tid forbliver i baggrunden. Stilen er deskriptiv, minimalistisk, psykologisk og uromantisk, og novellerne er heller ikke tydeligt metaforiske, aforistiske eller synes at udgøre en komposition over præcist det samme sagsforhold. Carvers værk synes således ikke at bygge på en forestilling om, at kærlighed har visse objektive karakteristika, som det er ærindet at identificere. Han skriver heller ikke om emnet i generel forstand, f.eks. ved at gå begrebsanalytisk til sagen. Han skriver snarere om emnet ved at skrive om *noget andet*, mens novellerne relateres til hinanden gennem overskriften og i kraft af, at de bindes sammen som ét værk. Idet novellerne således hverken samlet set eller hver for sig udgør en metafor, svarer Carver altså ikke (og heller ikke indirekte) på, hvad kærlighed er. Novellerne er i stedet hver for sig bud på, hvad vi *kan* tale om, når vi hverken taler *direkte om* eller *udenom* kærlighed. Carvers noveller kan således i mine øjne have den effekt på læseren, at kærlighed må betragtes som noget, der ikke eksisterer i sig selv, men i stedet som noget, der praktiseres forskelligt, herunder i beskrivelser, der forbindes delvist til emnet. Carver lægger dermed op til en situation, hvor et emne kan undersøges på mange, men altid ikke-essentialistiske, måder, og hvor både forfatter og læser bidrager til at tegne forbindelserne. På samme måde som Wagners kulturbegreb fremstår emnet som dynamisk og undvigende i forhold til at blive defineret og naglet fast, og endvidere som en kilde, der ikke kan udtømmes analytisk.

³⁹ Bogen danner baggrundsmateriale for Robert Altamns film *Short Cuts* fra 1993.

I kraft af fiskerikontrollørernes respons på mit i nogen grad essentialistiske spørgsmål om, hvad sømandskultur er, blev det på lignende vis forvandlet til et spørgsmål om, hvad det er, vi taler om, når vi taler om sømandskultur. I dette kapitel søger jeg således ikke svar på, hvad lokal kultur er på *Vestkysten*, ved at gå til sagen "indefra", men heller ikke "udefra" med en på forhånd veldefineret og altomfavnende idé om sømandskultur. Snarere vil jeg analysere *Martha* og *Havstrømer* udfra nogle forbindelser, som optræder mellem dem indbyrdes og i forhold til eksempler hentet i empirisk materiale. I denne forstand er dette kapitel en empirisk filosofisk og ikke-essentialistisk undersøgelse af "identitet" og "kultur" som fænomener/emner/begreber, der cirkulerer og er virksomme i fiskerikontrol.

3.5.2 Fraktale eller delvise tematiske forbindelser

Fiskerikontrollørernes svar på mit spørgsmål kunne tolkes som en uforpligtigende henvisning til noget, som vesterlændinge normalt taler om, når de taler om kultur – nemlig film og tv, dvs. massekulturelle produkter. Jeg ser det dog i stedet som udtryk for, at besætningsmedlemmerne på *Vestkysten* udmærket er klar over, at skibet indgår i en bredere sammenhæng, og at det at tale om *kultur* er én måde at berøre dette forhold på. *Martha* er af flere grunde, som jeg vil komme ind på nedenfor, dermed en oplagt henvisning. I dette værk og også i *Havstrømer* tematiseres køn, et møde mellem menneske og natur, modernitet vs. tradition, teknologi, nostalgi, en kamp for frihed og o.a. på måder, der har analytisk værdi i forhold til at forstå *Vestkysten* og skibet i dets sammenhæng. Jeg opfatter således fiskerikontrollørernes svar som en henvisning til at undersøge tematikker i cirkulation mellem skibet et og bredere maritimt netværk, og jeg betragter *Martha* og *Havstrømer* som aktører, der bærer tematikker rundt i et sådant kredsløb. I denne forstand er de at betragte som ressourcer for det fortløbende situerede ontologiske arbejde, der finder sted på *Vestkysten*, som jeg også har undersøgt i de foregående kapitler.

Som jeg har været omkring flere gange i afhandlingen, er der flere årsager til, at fiskerikontrollører forholder sig analytisk og reflektivt til deres eget arbejde og omverden. En kilde dertil er således, at livet på *Vestkysten* i dag er stærkt præget af en række forpligtigende forbindelser til direktoratet og andre instanser på land. Selve muligheden for en stadig større detailstyring af hverdagen på skibet udefra udgør en trussel mod en

væsentlig værdi associeret til en sømandsidentitet nemlig lokal selvbestemmelse og frihed. Personer, som befinder sig i en sådan "truet" situation, kunne tænkes at være ekstra tilbøjelige til reflektere over, hvem de er, hvad de vil, og om "livet til søs" er det hele værd, og dermed til at lede efter ressourcer for italesættelse af, hvorfor de sætter den pris på sømandslivet, som de gør. *Havstrømer* og *Martha* tematiserer netop på hver deres måde forholdet mellem frihed og ufrihed i livet til søs og tilskriver samtidig dette liv værdi.

Særligt *Martha* kan betragtes som en forbindelse mellem og motor for produktion af yderligere relationer mellem forskellige maritime praksisser, idet den er en kultfilm i sømandskredse og i periferien deraf. Gennem events omkring filmen får den mulighed for at skabe noget, der frister til at benytte begrebet om et "forestillet fællesskab" (Anderson 1993). På den anden side er dette fællesskab netop ikke blot en projektion, hvis filmen er distribueret i og dermed udgør en konkret translokal forbindelse mellem forskellige og spredte maritime praksisser. Men hvordan kan den det?

Martha har mulighed for at spille denne rolle med spredning af VHS- og senere DVD-maskiner, herunder til skibe, som gør det muligt at forholde sig til netop denne kondenseret fortælling om sømandskultur mange steder. Det er muligt, at jeg ved at betragte *Martha* (og *Havstrømer*) som sådan risikerer at tilskrive dem en større kulturel vægt, end de har på *Vestkysten*. Dog opfatter jeg dem netop ikke som en generel forklaring af, hvad sømandskultur er alle steder, men som lokalt producerede forestillinger om det generelle i "global" (og særlig nordisk) cirkulation.

Et bud på, hvordan *Martha* og *Havstrømer* virker på *Vestkysten* er, at de affirmerer et lokalt fællesskab i kraft af deres fremstilling af en anderledeshed ved sømandslivet, hvad denne anderledeshed så end specifikt består i. Med deres kondenserede og karikerede fremstilling af anderledesheden ved livet til søs skaber de dog samtidig en kontrast til de måder, hvorpå livet til søs i dag aktuelt former sig. Idet aktuelle forhold således på engang konfronteres med noget velkendt, men overtydeligt og dermed fremmedartet, tilbyder de i Wagners forstand en didaktisk mulighed. Deres styrke ligger således ikke blot i, at de er idealtypiske og affirmative eller i, at de er udtryk for Sømandskultur med stort S. De er samtidig er en slags kontrastvæsker eller ekspliciteringsmekanismer og dermed ressourcer

for praktiseringen af infrarefleksivitet i specifikke praktiseringer af sømandskultur. Mao. gør de det muligt på bestemte måder at tale om sømandskultur fra specifikke versioner af sømandskultur. Umiddelbart giver *Havstrømer* et nærbillede af livet på *Vestkysten*, mens *Martha* som fiktion kan synes at være mere diffust forbundet dertil. Det var dog netop ikke mit indtryk, at sidstnævnte værks forbindelse til *Vestkysten* var den svageste.

3.5.3 Fakta og fiktion - en skala udspændt mellem nærhed og fjernhed

Både fiktion (der omhandler det mulige og hvordan ting kunne være anderledes) og fakta (hvordan tingene virkelig er) referer etymologisk til menneskelig handling, men angiver samtidig to forskellige (henholdsvis en rationalistisk og en romantisk) veje til konstruktion af viden; to veje der er forskellige, men begge er privilegerede i den vestlige verden (Haraway 1989: 3-5). Både *Martha* og *Havstrømer* kan således som udgangspunkt for analyse betragtes som ligeværdige ressourcer for forståelse af sømandskultur på *Vestkysten*, selvom de tilhører forskellige genrer.

Følger man Haraway kan det således ikke i kraft af en genretypologi afgøres, hvor stærke forbindelser værkerne har til livet på *Vestkysten*. Selvom det ligger i begrebet om en dokumentar, at den er faktuel og dermed befinder sig tættere på virkeligheden end fiktionen og det uvirkelige, kan der netop med empirisk filosofi stilles spørgsmål ved denne skala omkring nærhed og fjernhed eller absence og presence mellem tekst/værk og referent (Latour 1988). Med empirisk filosofi kan nærhed og fjernhed mellem netværkselementer ikke kortlægges, som om der kun findes én virkelig version af et netværk, og som om denne var analogt til en fysisk flade i et euklidisk rum. Faktuelle dokumentarprogrammer og fiktionsfilm kan i stedet betragtes som performanser af genrer og forskellige virkelighedsforståelser, herunder af en skala udstrakt mellem nærhed og fjernhed.

Dermed mener jeg at forstå, hvorfor *Martha* i kraft af specifikke tematiseringer af livet til søs synes at kredse lige så tæt om virkeligheden på *Vestkysten* som *Havstrømer*. F.eks. opfordrer *Martha* til at kaste et humoristisk blik på sømandslivet. Dette er måske en banal pointe, men jeg oplevede den som vigtig. Humor hjalp ofte på *Vestkysten* til at få tingene til at glide i hverdagen, mens jeg omvendt også oplevede situationer, hvor oplevelsen af mangel på samme førte til, at det normale flow i arbejdet stoppede, og endog en enkelt

gang, hvor en sådan situation endte i en decideret konflikt. Humor og ironi og andre måder at forholde sig reflektivt på kan altså betragtes som vigtige på skibet helt på linje med f.eks. evnen til at give tørre, faktuelle fremstillinger af arbejdet. Fakta er dog ikke af den grund mindre væsentlige. F.eks. fremstår dokumentation af det arbejde, der udføres på *Vestkysten*, som en helt central del af dette arbejde. Men igen, selvom *Havstrømer* bygger på en faktuel etos, etablerer tv-programmet også en refleksiv distance til sit emne bl.a. ved at fremstille refleksion som vigtig og ved at benytte flere dramaturgiske virkemidler.

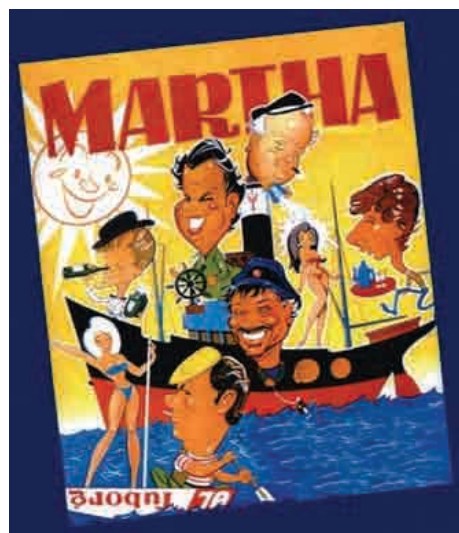
Skellet mellem fiktion og fakta fremstår således som porøst. Det er imidlertid ikke mit ærinde at argumentere for at opløse dette skel. Når værkernes forbindelser til *Vestkysten* sammenlignes, bliver det imidlertid mindre afgørende og ved med hjælp fra empirisk filosofi til ikke at tage styrken af bestemte genres forbindelse til virkeligheden for givet, åbnes der analytisk for, at begge typer værker kan undersøges udfra, hvad de tematiserer som vigtige anliggender for praktiseringen af sømandskultur og -identitet og dermed, hvilke virkeligheder de medproducerer.

I det efterfølgende vil jeg først beskrive og analysere *Martha*. Herefter vil jeg overordnet analysere *Havstrømer*. Dernæst vil jeg beskrive fire tematiske forbindelser mellem værkerne og *Vestkysten* og give et bud på, hvad disse forbindelser har til fælles. Til sidst vil jeg afrunde kapitlet med en refleksion over, hvad denne analyse, bidrager med til en empirisk filosofisk forståelse af *Vestkysten* og fiskerikontrol, herunder hvad forskellen er på at tale om kultur og at tale om netværk. Begge begreber belyser jo, men på forskellig vis, at ting ikke eksisterer isoleret, men er, hvad de er, i kraft af at indgå i bredere sammenhænge.

3.5.4 Filmen *Martha*

Skibet S/S *Martha* hed oprindeligt S/S Aslaug, tilhørte rederiet Torm og blev bygget på B&W i 1927, før det blev brugt som kulisse i *Martha*. Skibet er altså den primære scene og omdrejningspunktet i filmen, som blev instrueret af Erik Balling efter manuskript af ham selv, Henning Bahs og Preben Kaas og produceret i 1967.

Figur 22:
Plakaten fra filmen

Martha er i filmen en faldefærdig rustbunke, hvor besætningen spiser overdådige måltider, drikker meget og i det hele taget nyder en stor grad af frihed, hvilket bl.a. vil sige, at rederiet ikke blander sig nævneværdigt i deres situation. Deres forhold til rederiet opretholder besætningen bl.a. ved hjælp af kreativ bogføring. Besætningen består af en kaptajn (Karl Stegger), en styrmand (Henrik Wiehe), maskinmesteren (Poul Reichardt) og 2. mester (Poul Bundgaard). Kokken spilles af Preben Kaas. Hovmesteren (Ove Sprogø) står for bogføringen, mens den ordblinde telegrafist (Paul Hagen) forplumrer kommunikationen mellem skibet og rederiet. Morten Grundvald bliver mere eller mindre frivilligt 3. maskinmester, da han på et tidspunkt bliver bortført af de to andre mestre. Desuden findes der ombord to rorgængere og en fyrbøder, der er af sydlandsk herkomst og forholder sig tavse gennem filmen.

Da rederiet er i konkurrence med et norsk rederi om at komme først til det mellemøstlige land Abbeden for at indhente en stor ordre fra en sheik, finder skibsrederen (Helge Kjørulff-Schmidt) ud af, at hans eneste mulighed for at vinde ordren er at benytte *Martha* til transport. Han beordrer sin forkælede datter (Hanne Borchsenius) til at følge ham.

Marthas syttenårige skibsdreng Halfdan (Birger Jensen) er jomfru, hvilket medfører en pinlig sædafgang (i bukser han har lånt af styrmanden), da han overhearer en samtale om damer. Efter diskussion af Halfdans "problem" beslutter besætningen sig for at arrangere en fest for ham, hvor en del spiritus og en prostitueret (Eleni Anoussakis) indgår. Skibsdrengen besvimer imidlertid før festen er slut, og selskabet bærer ham hjem til skibet under sang og latter. På det tidspunkt ankommer skibsrederen, hans datter og hans sekretær (Lily Weiding).

Herefter er filmen bygget op omkring, at skibsrederen gradvist opdager, hvordan ingenting fungerer ordentligt på *Martha* og hans forsøg på at bringe orden i sagerne. Kaptajnen drikker hele tiden, skibet er rodet og beskidt, den prostituerede har sneget sig med ombord, og der er indrettet liggestole på dækket, et "øltelt" mm. Skibsrederen forsøger at stoppe den kreative bogføring, sætter besætningen til at rydde op og gennemfører rederiets regulativer om ædruelighed og havregrød. Imens samles besætningen for at planlægge, hvordan de kan gøre modstand. Situationen tilspidises, da rederen fyrer

kaptajnen og efterfølgende styrmanden, da denne sætter skibets position i den forkerte ende af verden. Skibsrederen indkalder samtidig et tilbud på ophugning af *Martha*.

Imidlertid bliver muligheden for at komme først til Abbeden truet, da det norske skib *Harald* med en konkurrerende reder ombord overhaler *Martha*. Da indgår skibsrederen en pagt med besætningen om, at *Martha* vil få lov til at overleve, og besætningen kan bevare deres livsform, hvis de tager sig sammen og kommer først. Herefter arbejder alle på skibet sammen. De holder bl.a. *Harald* hen for at stjæle en toiletpumpe, fordi denne kan erstatte en pumpe i maskinen på *Martha*. Filmen kulminerer dramatisk, da kaptajnen heroisk beslutter sig for at slå genvej gennem et meget lavvandet stræde, og man hører, hvordan *Martha* kysser bunden. Det går dog godt, og skibet når frem før *Harald*. Historien slutter således lykkeligt med, at *Martha* og besætningen får lov at forsætte deres frie liv til søs.

3.5.5 Analyse af *Martha*

Martha er ved første øjekast et nostalgisk, romantisk og simpelt værk. Handlingen er forudsigelig, og dets "kunstneriske værdi" kan bestemt diskuteres. Filmen er produceret mellem to kendte serier af danske lystspil/folkekomedier *Slå først Frede* (1965) og *Slap af Frede!* (1966) og Olsenbandenfilmene (1968-1998). Skuespillerne er da også omtrent de samme som i disse og andre af samtidens populære danske film. Inden for danske filmstudier er der ikke mange, om nogen, der har taget denne eller andre af tidens folkekomedier seriøst. I mine øjne måske fordi disse værkers forudsigelighed kan formodes at være nok til at kvæle en gryende analytisk interesse.

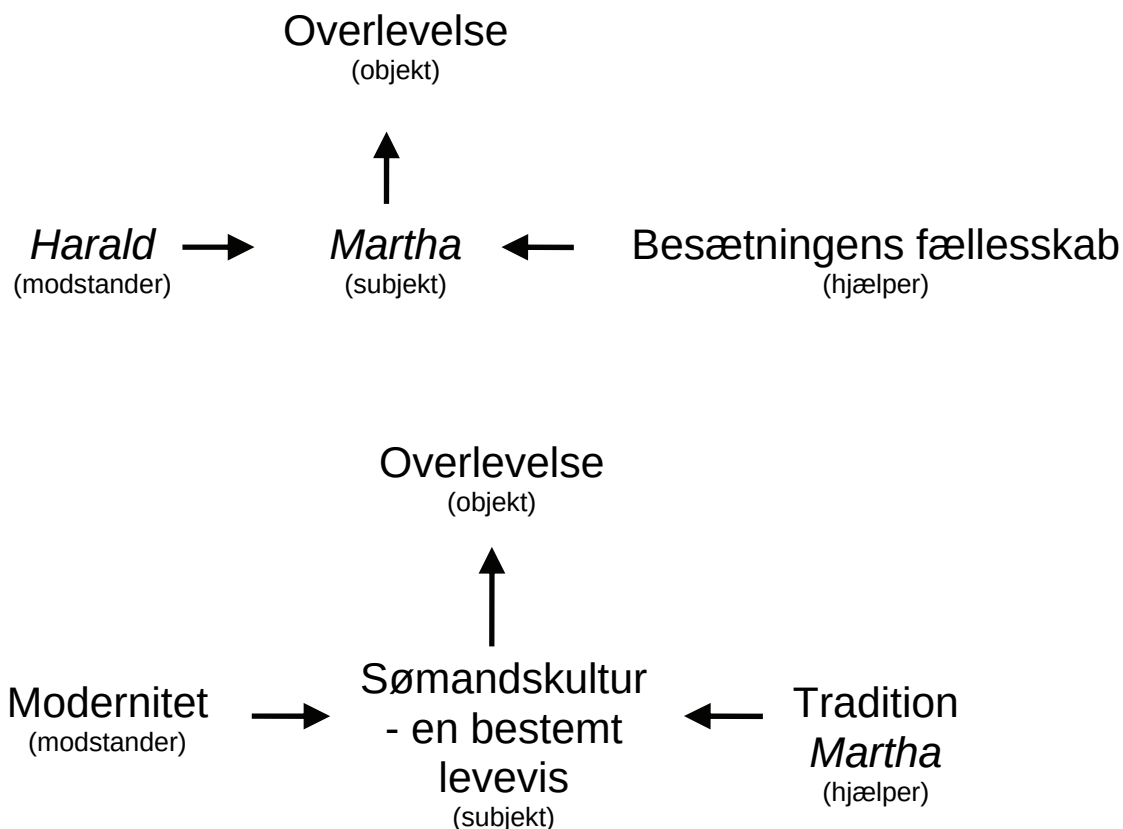
Et interessant træk ved værket er dog netop dets mangel på dramaturgisk fremdrift. Den egentlige handling starter først mere end halvt inde i filmen. Den første del er således en episk snarere end dramatisk fortælling. Dvs., at værket i første omgang er portrætterende, fortællende og lyrisk. Den første del af historien bindes også næsten udelukkende sammen af intermezzoer, hvor der synges forskellige sange om *Martha*. I et interview på DVD-udgaven af filmen siger manuskriptforfatter Henning Bahs, at *Martha* først og fremmest er en beskrivelse af, hvordan søfolk gerne vil se sig selv, dvs. som fordrukne vellystninge, der helst ikke vil være moderne. Umiddelbart tilbyder *Martha* også i min forståelse en nostalgisk beskrivelse af sømandslivet, som tilskriver det traditionelle værdi. Betragtes dramaturgien i

filmen tematiserer værket dog også, at *Marthas* besætning må arbejde og træde i karakter for at fastholde denne position.

For at kunne analysere den dramaturgiske handling, har jeg valgt at benytte aktantmodellen. Denne model er oprindeligt udarbejdet af lingvisten Algirdas Julius Greimas på baggrund af undersøgelse af folkeeventyr. Den beskriver overordnet forskellige mål, roller, midler, modstand og relationer i en fortælling og kan bruges til at analysere, hvad der skaber fremdrift den (Brügger og Vigsø 2004: 68-71). Bruno Latour trækker også på denne model i definitionen af en aktant/aktør, som en størrelse, der får tilskrevet handling af mange andre aktører i et netværk (f.eks. Latour 2005: 46ff). Det interessante ved aktantmodellen for ANT er, at aktanter, kan være alt muligt andet end mennesker, f.eks. ånder, ideer, objekter etc., idet aktanters roller og handlinger tilskrives relationelt og i forhold til mål og interesser i en situation, historie eller proces. Rettens analysen mod andet end eventyrernes verden, kan den da benyttes til at få blik for, at andre aktører end mennesker kan være aktive deltagere i en situation.

En udbredt kritik af aktantmodellen er, at den umiddelbart tilskriver en (eller få) snævert definerede roller aktører. Den er statisk og skaber derfor kun øjebliksbilleder (Lehmann 1989). Dermed skal den i mine øjne betragtes som udgangspunkt for diskussion og som en heuristik, snarere end som en model over, hvad der "egentligt" er på spil i en given historie eller situation (for en kritik i STS-sammenhæng af modellen for dens "lurende realisme se Lenoir 1994). F.eks. er der selvsagt mange tilfælde, hvor roller, mål, midler, hjælp og modstand ikke altid er klart defineret og/eller kan forandre sig over tid. En aktør kan f.eks. udvikle sig fra modstander til hjælper og tilbage igen i en historie. Mens detaljer og udvikling kan gå tabt, hvis aktantmodellen tages for pålydende, kan den dog med forbehold for dens begrænsninger benyttes til at skitsere ét bud på, hvad der er på spil i given sammenhæng. I aktantmodellen optræder normalt seks roller 1. Giver - (ex. kongen) 2. Objekt - (hovedpersonens mål, ex. prinsessen) 3. Modtager - (ex. Klodshans) 4. Hjælper - (ex. en god ven, en vis mand, etc.) 5. Subjekt - (hovedpersonen, ex. Klodshans) 6. Modstander - (ex. prinsessens øvrige bejlere). I det efterfølgende har jeg valgt at tegne en model, hvor giver og modtager ikke optræder, fordi mit ærinde her er at sætte fokus på

nogle primære konflikter i *Martha*, *Havstrømer* og på *Vestkysten*. I forhold til *Martha* kan følgende modeller tegnes:

Figur 23:
Mine to aktantmodeller over *Martha*

I kampen for at sikre en bestemt livsform må *Martha* finde hjælp hos besætningen, der på trods af deres indbyrdes stridigheder finder sammen i en alliance mod skibsrederen og senere i en alliance med ham og mod det norske skib *Harald*. *Harald* er et højteknologisk, ordentligt rent og pænt skib, hvor besætningen bærer fine hvide uniformer, og som i min forståelse repræsenterer det moderne. På trods af deres lavteknologiske skib og magelige livsform overvinder besætningen på *Martha* imidlertid truslen fra det moderne ved at vise sig tro mod traditionelle sømandsdyder som heltemod og teknisk (lavteknologisk) kompetence - både i maskinen og på broen. Da *Martha* krydser det lavvandede stræde til sidst i filmen, genopfinder besætningen netop sig selv som, det skibsrederen betegner, "brave danske søfolk". De forlader for en tid rollen som dovne livsnydere og samles i et

fællesskab af kompetente søfolk og bevarer derved både *Martha*, deres kultur eller bestemte levevis.

Både det episke og dramaturgiske element i filmen understøtter et interessant kendetegn ved filmen, nemlig, at den har status af kultfilm, som det bl.a. er kendt med Jim Sharmanns *The Rocky Horror Picture Show* fra 1975 og Tony Scotts *Top Gun* fra 1986 hvad sidstnævnte angår både i flyvevåbnet og homoseksuelle kredse.⁴⁰ Således findes der i Svendborg, Helsingør og endog i Sverige klubber, der rituelt dyrker *Martha*, hvor medlemmerne klæder sig ud som personer fra filmen og lærer dens replikker og sange udenad (Logen S/S *Martha* 2008). I Svendborg findes også et værtshus, der har indrettet en stue som en skibsmesse fra *Martha*. 260 personer var samlet for at se filmen i Svendborg bio i maj 2007 og 240 i 2008 (Matadorstuen 2008)

Figur 24:
Billede fra en event omkring filmen
I 2007
Kilde: Logen S/S *Martha* (2008)

Filmen findes ombord på mange skibe i dag og bliver også beskrevet som "det Blå Danmarks kultfilm" i en maritim ordbog (Marcussen 2008). Ved dels at portrættere sømænd som godmodige livsnydere, dels at beskrive hvordan sømænd er i stand til at genopfinde sig selv som modige og kompetente væsener, når det gælder, fremstår en sømandsidentitet som genstand for kultisk dyrkelse. I det nævnte interview på DVD-udgaven af filmen siger Bahs i denne forstand, at grunden til *Marthas* store popularitet er, at "den rammer en streng

⁴⁰ Tak til Povl Gad for denne observation.

i sømandssjælen [...] på *Martha* har de en tilværelse, som de ikke vil bytte med det moderne" og at "den bruges til at opretholde ideen om Danmark som en søfartsnation".

Martha kan i forlængelse af Bahs betragtning ses som et fikspunkt for en sømandskult, som derved kontinuerligt genopfinder en sømandskultur. På hjemmesiden for foreningen S/S *Martha Helsingør* kommer dette forhold også til udtryk: det er nemlig ikke bare filmen, der bidrager til at holde forestillinger om sømandskultur i live, men dyrkelsen af filmen tilskriver samtidig *Martha* og hendes besætning en blivende eksistens:

I vinteren 1967 / 1968 gik virkelighedens S/S *Martha* over i historien og eksisterer nu kun på film. Besætningen fra S/S *Martha* er for de flestes vedkommende heller ikke mere blandt os, men i mindet sejler de stadig rundt i middehavets blå bølger (Logen S/S *Martha* 2008).

Det kultiske element er interessant at uddybe i denne sammenhæng. En film bliver ifølge medieforsker Anne Jerslev nemlig ikke kult pga. bestemte essentielle træk, men i et samspil mellem værket og et publikum, som gives en oplevelse af at være fælles om en anderledeshed, hvilket står i modsætning til, hvordan mainstreamfilm normalt opleves (Jerslev 1993:26). Effekten af at deltage i en filmkult er således en social differentiering og den kultiske oplevelse er deltagende, bevidst og genskabende, snarere end indlevende og repetitiv:

I kultfilmoplevelsen bliver, paradoksalt nok, hver enkelt sig gentagende oplevelse en engangsoplevelse. Gentagelsen producerer hver gang det unikke, fordi gentagelsen ikke er den betydningsnivellerende repetition af det samme, men derimod gentagelse transformeret til ritual eller kult, der hver gang tilfører tegnene på lærredet og i biografsalen fornyet betydning. Kultfilmoplevelsen opstår altså i interaktion mellem film og publikum. Den adskiller sig fra den almindelige mainstream biografoplevelse ved ikke først og fremmest at appellere til identifikation eller indlevelse. Tværtimod bliver man som publikum inviteret til at aktivere en slags levende blik der er anderledes en det indlevende blik [...] "kultfilm" forjætter [det er] en film, der er sig sit publikum bevidst, og som ved, at den taler til nogen, som er interesserede i at tale igen. (Jerslev 1993:27, min fremhævelse)

Martha er i denne forstand ikke blot interessant pga. bestemte indholdsmæssige træk, men fordi den indgår i en gentagen og forskelsproducerende dyrkelse, hvorved sømandskultur løbende genopfindes. Således er det ikke nødvendigvis blot i kraft af muligheden for identifikation med en idé om, hvad en "rigtig" sømand er, at *Martha* virker. Tages Jerslev i stedet på ordet, tilskrives *Martha* ny mening i hver enkelt oplevelse deraf. Samtidig med, at

den fremstiller et nostalgisk billede af sømandslivet, som opfordrer til identifikation, opfordrer den også til *at tale igen* eller mao. til et refleksivt kultur- og selvforhold. Kultens genskabelse af sømandskultur er i denne forståelse ikke blot en repetition af det samme, men fungerer i kraft af, at sømandskulten er en modkultur eller en kritisk kultur. Dvs., at *Marthas* funktion i lige så høj grad som affirmation kan være at give anledning til refleksion over hverdagen til søs, herunder hvordan det kan forestilles, at tingene kunne være anderledes, end de aktuelt er. Det er i min forståelse netop derfor, at besætningen på *Vestkysten* henviste mig til at se filmen, da jeg spurgte dem om, hvad sømandskultur er.

3.5.6 *Havstrømer: maskulin heroisering og omsorg for fiskerierhvervet*

Et fællestræk mellem *Martha* og *Havstrømer* er, at de fortæller historier om mødet mellem menneske og natur. I *Martha* udgør et sådant møde filmens dramatiske højdepunkt. I *Havstrømer* udgør det selve den dramaturgiske ramme omkring et nærbillede af det aktuelle arbejdsliv på *Vestkysten*. *Havstrømer* skriver sig ind i en

Figur 25:
Startscenen fra *Havstrømer*

journalistisk, dokumentarisk (folke-)oplysningstradition. I dokumentaren skiftes mellem scener med forskellige arbejdssituationer og scener, hvor tre besætningsmedlemmer reflekterer over livet som fiskerikontrollør og fortæller forskellige historier fra deres arbejde.

Figur 26: Scener fra *Havstrømer*

Figur 27: Scener fra Havstrømer

Havstrømer viser billeder fra arbejdet som fiskerikontrollør såsom kontrol af fiskekuttere og navigation med papirkort. Det er dog dramatiske forhold omkring skibets virke, der er fremhævet i dokumentaren, herunder bugsering af fiskefartøjer. Sådanne opgaver udgjorde som nævnt engang en stor del af *Vestkystens* arbejde, men i dag arbejder skibet stort set udelukkende med kontrol. I *Havstrømer* sættes der fokus på en redningsaktion, hvor *Vestkysten* yder assistance til en fiskekutter i ekstremt dårligt vejr.

En central begivenhed i *Vestkystens* historie var da et besætningsmedlem i 2000 omkom under en redningsaktion. Thorkild Sandbeck benytter denne dramatiske begivenhed til at indlede sin omfattende historisk-dokumentariske redegørelse for den danske kontrol- og redningstjeneste (Sandbeck 2003). Under mit feltarbejde hørte jeg også sporadiske referencer til denne begivenhed. Sandbecks benyttelse deraf peger på, at det maskuline

heroiske og dermed potentielt tragiske er tilknyttet en sømandsidentitet; Sømænd er ikke blot godmodige livsnydere, men også stærke og modige, idet de besidder evnen til at træde i karakter som "brave danske søfolk", når det gælder, som skibsrederen i *Martha* siger. Dette er netop også et af *Havstrømers* budskaber.

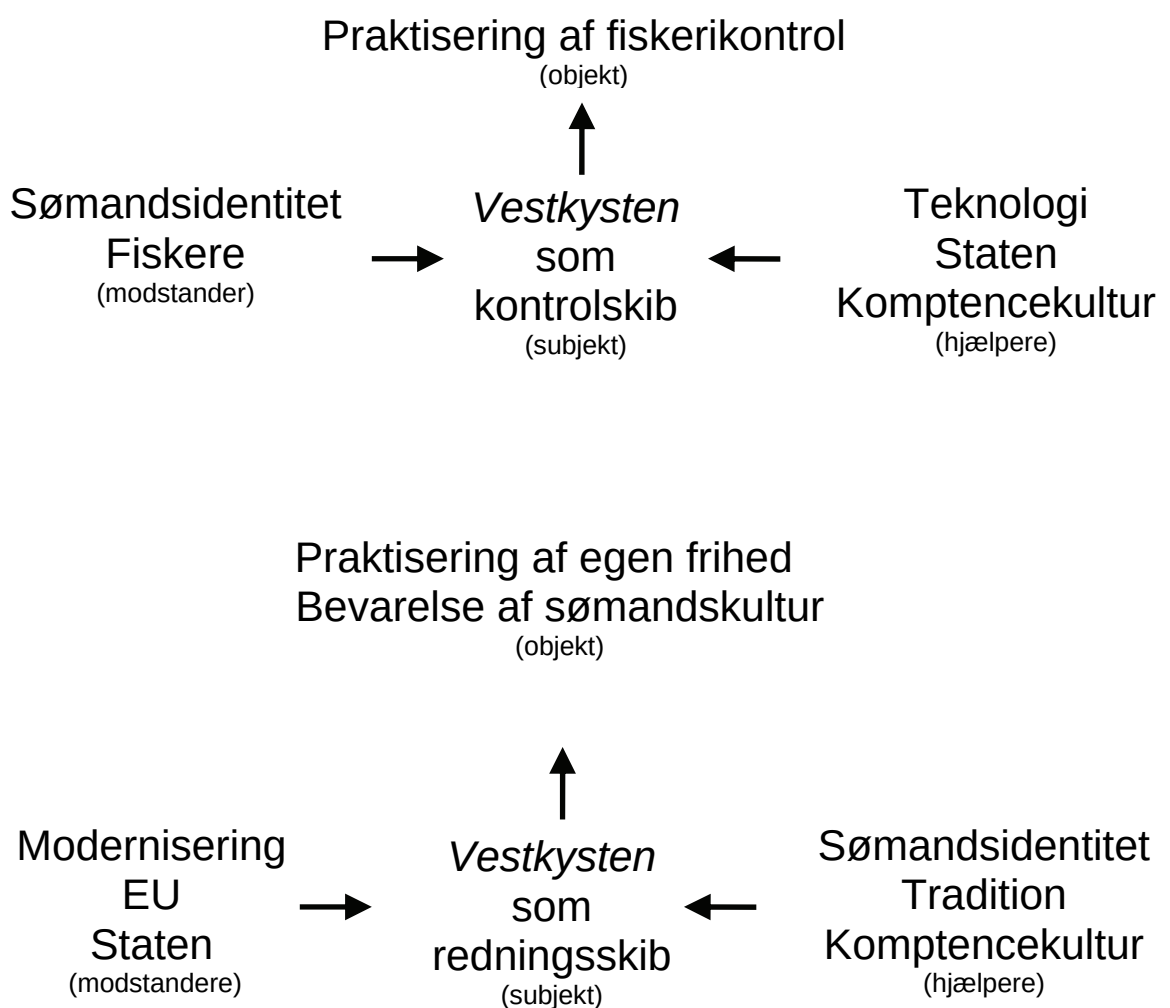
Denne heroiske evne til at træde i karakter op mod naturen, når det gælder, benyttes altså i *Havstrømer* som en overordnet dramaturgisk ramme. Hverdagens rutineprægede kontrolarbejde bliver også dramatiseret som en *jagt* efter og en *kamp* mod fiskere. Således fortæller et besætningsmedlem, hvorledes en fisker på et tidspunkt truede med at skyde ham under et kontrolbesøg. Kontrol af fiskere fremstilles således som anledning til social konflikt, og forklaringen herpå finder fiskerikontrollørerne i dokumentarprogrammet i, at fiskeriet tidligere var et meget frit erhverv, som har haft svært ved at acceptere en større grad af kontrol. Herunder fremstilles forholdet mellem frihed og kontrol også som årsag til indre, personlige konflikter hos en kontrollør: Således spørger journalisten på et tidspunkt om, hvordan en kontrollør har det med at kontrollere, hvortil han svarer, at det har han det ikke så godt med, idet det strider mod hans natur at kontrollere andre. En konflikt mellem på den ene side at abonnere på en sømandsidentitet, for hvilken frihed og selvstyring er vigtige værdier, og derfor også må respekteres hos andre sømænd, herunder fiskerne, støder altså sammen med rollen som kontrollør i dokumentarens fremstilling.

I *Havstrømer* er en heroisering af fiskerikontrollørens arbejde ikke hermed entydig. Arbejdet fremstilles også som et arbejde med at drage omsorg for både naturen og for fiskerne. Idet kontrol fremstilles som anledning til både sociale og personlige, indre konflikter, fremstilles det også som et arbejde med at drage omsorg for sig selv. Som beskrevet i afsnit 3.4.8 fremstår omsorg altså også her som en vigtig del af forholdet mellem fiskerikontrollørerne og deres omgivelser.

En overgang fra primært at være et redningsfartøj og dermed "venner" og potentielle helte i forhold til fiskerne til en mere ren overvågningsfunktion og dermed en større grad af modsætning er et meget væsentligt træk, når fiskerikontrollørerne beskriver deres arbejdes historiske udvikling. Som jeg har berørt flere gange gennem afhandlingen har forholdet mellem frihed og kontrol dog ændret karakter fra at handle om det problematiske i at

kontrollere andre til ligeledes at handle om, hvorledes fiskerikontrollørerne i dag også selv er underlagt kontrol og styring – Det strider således nok stadig mod en sømandsnatur at blive kontrolleret og kontrollere andre, men samtidig er kontrol og styring også blevet en mere naturlig del af hverdagen i og omkring fiskeriet i dag, som beskrevet i afsnit 3.1.3.

I *Havstrømer* er det dog stadig mest forholdet mellem kontrol og styring af andre med respekt for deres frihed, der er tematiseret. Deraf ses det imidlertid også, at kontrol vs. frihed er en skala, der gennem historien benyttes på forskellig vis til at beskrive og vurdere aktuelle forhold. I *Havstrømer* knyttes frihed i lighed med *Martha* til fortiden og traditionen, mens det moderne og mere kontrollerede ses som en trussel mod det eksisterende. Det moderne knyttes i *Havstrømer* særligt til EU. Appliceres aktantmodellen på *Havstrømer* fremkommer der for mig to figurer:

Figur 28:
To aktantmodeller over *Havstrømer*

En analyse af *Havstrømer* kan altså pege i to retninger, hvor én har fokus på, at *Vestkysten* praktiserer kontrol og står i et modsætningsforhold til fiskerne. Der kan imidlertid også fokuseres på, hvordan *Vestkysten* som redningsskib understøtter erhvervet og arbejder for fortsat at kunne praktisere former for frihed i livet til søs. Det er interessant, at en sømandsidentitet i dette lys både understøtter og står i kontrast til fiskerikontrollørernes virke. De to aktantmodeller peger altså i samspil på det paradoksale i at praktisere fiskerikontrol som sømand. Den sidste model minder ikke overraskende om mine modeller på *Martha*. For at bevare en bestemt livsform må der også ifølge *Havstrømer* arbejdes med at forholde sig til modernisering og indflydelse udefra ved løbende at genopfinde sig som en kompetent kultur.

Der kan altså identificeres forbindelser mellem, hvordan livet til søs fremstilles i *Martha* og *Havstrømer*. Frihed vs. kontrol og kampen for at bevare en bestemt levevis, der tilskrives værdi, optræder i begge værker. I det følgende vil jeg sammenligne værkerne med udsnit af empirisk materiale fra *Vestkysten* og dermed tegne fire tematiske forbindelser.

3.5.7 Første tematiske forbindelse: frihed og styring

Den første tematiske forbindelse er netop forholdet mellem frihed og styring. Livet til søs blev på *Vestkysten* ofte omtalt i relation til en idé om frihed, der bl.a. omhandler, hvem der besidder beslutningskompetencen i forhold til planlægning og udførsel af hverdagens arbejdsopgaver. Som jeg har berørt flere gange i løbet af handlingen, blev denne beslutningskompetence beskrevet, som om den aktuelt er under pres bl.a. pga. en større integration af skibet i en institutionel bureaukratisk og teknologisk infrastruktur og dermed en større mulighed for at styre skibets hverdag udefra. Topstyringsinitiativer fra den danske stat og udbredelsen af it-, registrerings- og administrationssystemer muliggør en løbende kontrol med og intervention i skibets dagligdag. Dog nyder besætningen som nævnt ifølge en kaptajn stadig en stor grad af frihed i hverdagen, men denne kan altså potentielt set sættes til forhandling, når det skal være.

I både *Martha* og *Havstrømer* bliver frihed til søs netop også fremstillet som udfordret udefra. I *Havstrømer* handler den første interviewscene om, hvordan det har taget en del tid at lære fiskere, at de i dag er underlagt en række regler og forordninger, og at deres

frihedsgrader er forandret. EU fremstilles her som den store skurk. På lignende vis sætter *Martha* også friheden til søs i modsætning til indflydelse udefra. Her er skurken først skibsrederen og senere moderniteten og den teknologiske udvikling repræsenteret af *Harald*.

En årsag til at jeg blev henvist til at se *Martha* og *Havstrømer* i forbindelse med, at jeg stillede spørgsmål til deres kultur, kan dermed være, at værkerne giver anledning til at reflektere over frihed og frihedsgrader. Værkerne skaber anledning for at debattere den ambivalente position, som fiskerikontrollører befinder sig i, hvor de både må håndtere, at de administrerer andres frihed, og selv ønsker at praktisere en frihed i livet til søs. Dermed understøtter værkerne netop muligheden for en blanding af kritik og kontemplation af, at frihed til søs altid potentielt kan blive udfordret og forandret.

Friheden bliver i *Martha* romantisk idealiseret og fremstår dermed også ganske utopisk at leve op til, men værket kan således også ses som udtryk for en skala omkring grader af frihed til søs, dvs. total vs. ingen frihed. Der er ingen tvivl om, at endepunkterne på denne skala ikke beskriver, hvordan situationen på *Vestkysten* er i dag. Her praktiseres der selvsagt hverken total eller ingen frihed. Snarere optræder der bestemte måder at praktisere frihed på i forhold til de givne omstændigheder. Et meditativt forhold til omverdenen i kraft af den ro, der kan findes i at være hjemmefra og ikke blive forstyrret i samme grad af krav, valg og muligheder, som findes på land, og dermed en større mulighed for at kunne koncentrere sig om sit arbejde, blev beskrevet for mig som værdifuld. Denne kontemplative form for *frihed til at arbejde*, jeg har beskrevet i afsnit 3.2.8, ser jeg som en måde at genopfinde rollen som sømand og kontrollør på i en situation, hvor selvstyring er under pres.

Martha tilbyder således en skala, der gør frihed til et væsentligt træk ved en sømandsidentitet. På en anden måde end Deloitte-rapporten behandlet i afsnit 3.2.4 tilbydes et argument for ikke at blande sig for meget i hverdagen på *Vestkysten* udefra.

3.5.8 Anden tematiske forbindelse: kønsforståelser og køn som kommentar på hierarki

I *Martha* er køn tematiseret tydeligt, f.eks. hedder skibet netop *Martha* og repræsenterer det lavteknologiske og traditionelle i konflikt med det højteknologiske og moderne skib *Harald*,

mens temaet i *Havstrømer* forbliver mere implicit. Jeg oplevede heller ikke, at køn blev debatteret voldsomt på *Vestkysten*. Da jeg f.eks. spurgte en navigatør om, hvordan det fungerede at være ene kvinde ombord, svarede hun kort, at hun som regel var "ok med det". Hun tilføjede dog også, at mændene nok skruede ned for "mandehørmen", når hun var i nærheden.

Køn er et paradoksalt begreb - på engang betegner det noget meget basalt (det registreres ved fødslen), men også noget sekundært (man er menneske først og køn bagefter) (Gad og Markussen 2007). I en dansk sammenhæng, hvor ligestilling kan siges at blive praktiseret bredt, er det da ikke tilfældet, at køn er blevet ubetydeligt, men mere præcis, hvad det betyder i specifikke sammenhænge, kan være vanskeligt at analysere, hvilket også gælder til søs (Se Lützhöft 2004 for en erfaring af vanskelighed ved at analysere dette emne på et skib). En tavshed omkring køn kan dog også være sigende (se f.eks. Santaolalla 1998). Tavsheden omkring køn på *Vestkysten* kan i mine øjne betyde, at der på *Vestkysten* foregår et arbejde med at praktisere *ligestilling*. Ligestilling kan måske netop gøre køn vanskeligt at artikulere, fordi kønsforhold ofte italesættes som et spørgsmål om bestemte forskelle mellem kønnene, der som regel ud fra en ligestillingsbetragtning vil være problematiske. På *Vestkysten* er maskulinitet og femininitet da ikke ligegyldige forhold, men meget tyder på, at der praktiseres bestemte former for maskulinitet og femininitet i forhold til ligestillingsidealet.

I afsnit 3.5.6 berørte jeg, hvordan det heroiske og potentielt tragiske er et tema, som i *Havstrømer* forbinder *Vestkysten* til en sømandskultur, hvilket også er tilfældet med *Martha*. I begge værker fremstilles karikerede billeder af sømænd, som dog ikke af den grund tages for givet. Snarere er et af værkernes mere interessante træk, at de begge på forskellig vis lægger op til at debattere deres fremstillinger af køn. Karikerede billeder er da også i en feministisk forståelse snarere ressourcer for en kontinuerlig skabelse og forhandling af identitet, end stereotyper, spejle eller idealer:

The problem of speaking of images or symbols of masculinity is the pitfall of stereotypes. However, even if men are different, there are fairly consistent ideas concerning masculinities. Even if these ideas do not correspond to "real" men, these ideas are as real and existing as living men [...] 'Masculinities' thus provide sources of and resources for the development

and retention of gender identity. Holding that gendered identities are negotiated rather than simply represented implies that they are continuously in the making (Lie 1996:204f, referencer udeladt)

I dette lys bør der ikke udelukkende fokuseres på, hvordan maskulinitet og femininitet fremstilles, men det bør også overvejes, hvordan sådanne fremstillinger lokalt forvaltes på mange måder.

The construction of gender goes on today through the various technologies of gender (e.g., cinema) and institutional discourse [...which...] thus produce, promote and "implant" representations of gender. But the terms of a different construction of gender also exist, in the margins of hegemonic discourse. [...] their effects are rather at the "local" level of resistance, in subjectivity and self-representation. (De Lauretis 1987:18)

I denne forstand kan fiskerikontrollørernes henvisning til at se *Martha* og *Havstrømer* netop tolkes som et udtryk for, at de præsenterede sig selv som del af en kultur, hvor bestemte former for maskulinitet og femininitet optræder, men som samtidig er til debat, og endvidere i mine øjne, at køn kan benyttes til at sætte andre magtforhold til diskussion. De giver også mulighed for at diskutere kønsroller i en praktisering af ligestillingskultur ved netop at indeholde en passende distance til disse roller.

Forholdet mellem broen og maskinen bliver i *Martha* kommenteret gennem køn. Historisk set har bro og maskine været stærkt adskilt. Besætninger spiste f.eks. som regel i forskellige kabysser. På *Vestkysten* deler man dog i dag én kabys. Dette er også tilfældet i *Martha*, hvor næsten alle tager del i overdådige måltider, hvilket dog netop repræsenterer en midlertidig nedbrydning af hierarkier ombord. Historisk set tales der dog om, hvilket også er situationen i *Martha*, at der på ethvert større skib fandtes to skippere: kaptajnen og maskinmesteren. Disse kan associeres til to stereotypiske manderoller. Broen er normalt skipperens (arbejdet med højteknologi, navigation, styring, kontrol) dvs. åndens arbejde, mens maskinen traditionel er associeret med håndens (råstyrke, konstruktionsmæssigt og kompliceret lavteknologisk) arbejde.

Figur 29: Scener fra maskinen og broen på Martha

Figur 30: Scener i Havstrømer fra maskinen og broen på Vestkysten

Hierarkiet var desuden typisk vertikalt opdelt mellem kaptajn navigatører/officerer og maskinmestre og deres assistenter. Disse opdelinger er imidlertid aktuelt under forandring til søs - bl.a. er kontrollen med maskinen flyttet til broen på flere skibe i dag, og samtidig bliver maskinen ofte styret ved hjælp af komplicerede paneler og computerapplikationer, hvilket sætter spørgsmålstegn ved skellet mellem ånden og håndens arbejde og dermed også ved de tilknyttede manderoller. På *Vestkysten* synes hierarkier ikke at være fremtrædende problematiske i dagligdagen, selvom der klart fandtes en ansvars- og arbejdsdeling, herunder at kaptajnen havde det sidste ord.

Imidlertid blev jeg, som beskrevet i afsnit 3.2.7, delagtiggjort af en styrmand i en interessant historie, som antyder, at hierarkier stadig har betydning. Et næstent totalt alkoholforbud blev i 2006 indført på alle fiskerikontrollens skibe. På *Vestkysten* var det

ellers en vane at mødes til en fyraftensøl. Besætningen mødtes i et rum, hvor der var tegnet en streg på gulvet. Når denne streg blev overskredet, blev det formelle hierarki ifølge fiskerikontrollørerne midlertidigt sat ud af kraft. Ritualer handlede således ikke om at drikke sig fuld, men om midlertidigt at kunne overskride magtforhold. Siden øl blev forbudt, forsvandt ritualer imidlertid. Historien peger på mindst tre ting: Hvordan direktiver kan have utilregnede konsekvenser, den er et eksempel på, hvorfor lokal frihed i dag opleves som under pres og, endeligt at hierarkier ikke er forsvundet, selvom de kan være svære at italesætte og forstå konsekvenserne af.⁴¹

I *Martha* er *køn* ud over fremstilling af måltiderne et vigtigt greb til at kommentere på hierarkier og vise, hvordan disse kan overskrides mere eller mindre midlertidigt. Hierarkiet mellem maskine og bro er således ganske overtydeligt i filmen. Der gennemspilles en heftig konflikt mellem kaptajnen og maskinmesteren om, hvem der bestemmer over skibets damptryk. Denne magtkamp opløses imidlertid under festen for skibsdrengen, hvor maskinmesteren pludselig sidder på skødet af kaptajnen og fortæller ham, hvor dejlig han er.

Figur 31:
Scener fra *Martha*

⁴¹ Endvidere peger eksemplet på, den konflikt mellem skibet som et hjem og som en arbejdsplads, jeg tidligere har været inde på. Det er interessant at konflikten mellem skibsrederen og resten af besætningen på *Martha* netop ligger i, at han vil ændre skibet ved at indføre regulativer og orden og altså gøre skibet til en arbejdsplads. En parallel konflikt er altså på spil på *Vestkysten* i dag, hvor tiltag som det ovenstående kan ses som forsøg på at føre skibet mere i retning af en arbejdsplads end et hjem.

Hierarkiet fremstilles som en kamp om arbejdsdomæner og beslutningskompetence og som knyttet til en maskulinitet, men en maskulinitet der kan overskrides. Det fremtræder også i den scene, hvor skibets besætning indgår en alliance for at genvinde kontrol med situationen ombord og ser midlet i skibsrederens datter. Den kvindebedårende styrmand er imidlertid i gang med at charmere sig ind på hende for egen vindings skyld, og kollektivet beslutter derfor, at 3.maskinmesteren skal forsøge at fravriste styrmanden hendes gunst. Maskinmesteren kæmper derefter med hende i en semierotisk forførelses- og opdragerscene.

*Figur 32:
Scener fra Martha*

Scenen ender med, at hun hopper overbord, og han hopper efter, hvorefter de kysser hinanden. Herefter indgår skibsrederens datter i en alliance med besætningen, der også optager kaptajnen og den forræderiske styrmand, efter at de er blevet fyret. Selvom 3.maskinmesterens rolle kan tolkes som en alfa-han, der erobrer datteren, så fremstår både hans og hendes rolle i mine øjne mere tvetydigt. Han siger først, at han ikke vil

nedlægge et overklasselæg, men overtales, fordi det er til alles bedste. Han fremtræder dermed snarere som en forlængelse af et maskulint fællesskab, end som et individ eller alphahan, der underlægger sig dette fællesskab. Hun fremstilles omvendt heller ikke som en passiv figur. Hun overhører derimod skjult samtalen, hvor aftalen om at erobre hende bliver indgået, og pointen er dermed, at hun både udnytter sin kvinderolle bevidst og deltager aktivt i at afmontere den. Desuden er hun senere den, der modigt kravler ombord på *Harald* og stjæler toilettpumpen. Filmen fremstiller det altså således, at både mand og kvinde tilskrives og performer bestemte roller i kollektivets interesse. Det maskuline fællesskab brydes også op, da hun også melder sig ind i besætningens alliance mod skibsrederen og Harald.

Figur 33: Scener fra *Martha*

Køn er således ikke blot et udgangspunkt for at kommentere på hierarki, men kommenteres også som sådan, herunder også i den scene, hvor *Martha* forsøger at holde det norske skib *Harald* hen for at stjæle nordmændenes toiletpumpe. Den prostituerede danser striptease på dækket af *Martha* for at holde nordmændene hen, og de står således i deres hvide uniformer og kigger tryllebundne på hende gennem deres kikkerter. Imidlertid kræver hun penge af hovmesteren for at blive ved, og hovmesteren må selv begynde at danse for at fastholde nordmændenes interesse. Det lykkes også, indtil deres kaptajn siger stop. Der er således en dobbelt tvetydighed i denne scene i og med, at hovmesteren overtager den samme position som den prostituerede for et erotisk blik, et blik der da kan fortolkes som "tværseksuelt". Her fremtræder altså i *Martha* en ironi i forhold kønsroller. Der er en blød

overgang mellem et heteroseksuelt, et erotisk indifferent og et biseksuelt blik. Scenen kan endvidere tolkes som en homoseksuel vittighed på "nationalstatsligt plan".

Figur 34:
Scener fra Martha

Luderen er ikke fremstillet som en passiv rolle, men derimod som en særdeles hård forhandler. Hun er en troværdig forretningspartner, der sniger sig ombord for at opfylde sin kontrakt med hovmesteren. Ligesom skibsrederens datter er denne kvinderolle altså tvetydig, og det gælder også den tredje markante kvinderolle. Sekretæren viser sig at have utrolig mange kompetencer, hvilket i filmen afsløres efterhånden, som hun får brug for dem. Hun kan tale om roser med telegrafisten, da hun har kendt en gartner, og hun kan telegrafere, da hun har kendt en telegrafist. Til sidst i filmen skovler hun kul i maskinen sammen med skibsrederen, og han spørger, om hun da også har kendt en fyrbøder. I parentes bemærket er skibsrederen her endt (midlertidigt) nederst i hierarkiet. Sekretæren er således kompetent i kraft af de mænd hun har kendt, men hun er tillige multikompetent eller hyperkompetent. Hun har lært, hvad hun kan af mænd, men overgår samtidig dem alle individuelt.

Figur 35:
Scene fra Martha

Martha kommenterer altså på køn ved at fremstille karikerede versioner af mænd, kvinder, hierarkiet og fællesskabet på skibe, og viser at disse forhold kan overskrides. I *Havstrømer* ser vi kun manderoller, og der lægges som nævnt vægt på det dramatiske i kontrollørernes arbejde. Således findes disse billeder, hvor mænd beskuer og møder den vilde natur i kraft af sin teknologiske formåen.

Figur 36:
Scener fra
Havstrømer

Livet til søs fremstilles som et domæne, der kræver sin mand. Det billede, der fremkommer, hvis der også lyttes til interviewene, er dog mere komplekst, idet der her som nævnt fremtræder en stor grad af omsorg for fiskernes situation og et tvetydigt forhold til at kontrollere andre. Det mandeideal, der her fremstilles, blev heller ikke på *Vestkysten* opfattet som noget, kun mænd kan leve op til. Søkvinder blev også omtalt for mig som kompetente styrmænd mm.

Når køn ikke diskuteres på *Vestkysten* eller i *Havstrømer* i særlig stor udstrækning kan det måske være, fordi den type femininitet og maskulinitet, der her praktiseres, er en så selvfølgelig del af hverdagen, at den bliver usynlig. Et bud på, hvorfor dette er tilfældet, er igen, at der på *Vestkysten* praktiseres en ligestillingskultur, der netop kan siges at gøre køn "usynligt". Her handler det netop om at opretholde en neutral retorik. *Martha* er som nævnt fra 1963, hvor kvindefrigørelse var på agendaen. Værket tegner altså et portræt af sømandskultur på et tidspunkt, hvor et asymmetrisk forhold mellem kønnene var til debat. Når *Martha* vækker interesse, kan det dermed være, fordi dens karikatur af og opløsning af arketypiske kønsroller giver mulighed for at bekræfte det arbejde, der foregår på *Vestkysten* med løbende at normalisere et ligeværdigt forhold mellem kønnene. Idealtypiske kvinderoller og manderoller opløses eller gøres tvetydige i værkerne. Mao. er det måske rigtigt som Lie skriver i det ovenstående citat, at man skal være på vagt over for stereotyper, men en refleksiv fremstilling køn, eller karikaturer frem for stereotyper, derimod udgør en ressource for diskussion af, hvad køn var, er og ikke er.

Martha kan ses som udtryk for en skala, der fremstiller, hvad "rigtige" mænd og kvinder er, der dog samtidig gør grin med denne skala. Homoseksualitet præsenteres f.eks. også i *Martha* som et blik på sømandslivet, på trods af at det historisk set har været en tabubelagt realitet til søs (Coninck-Smith 2008). *Marthas* fremstilling af sømænd som dovne livsnydere, der har en kvinde i hver havn, drikker hele tiden osv. synes ikke at passe på den aktuelle situation på *Vestkysten*, men værket tilbyder at etablere et refleksivt forhold til køn, et argument for ligestilling og endvidere et bud på at benytte køn til at kommentere på andre (magt)forhold til søs.

3.5.9 Tredje tematiske forbindelse: orden, uorden og teknologiforståelse

En af de største kontraster mellem *Martha* og *Vestkysten* er uden tvivl forholdet mellem orden og uorden. Hvor uorden i *Martha* bliver romantisk forbundet til frihed, lavteknologi og det traditionelle sømandsliv, så er noget af det første, der slog mig, da jeg kom ombord på *Vestkysten*, som nævnt, hvor ordentlig der er. Jeg fik forklaret, at orden og renlighed her hang sammen med sikkerhed og skibets deltagelse i den danske redningstjeneste og altså med godt sømandskab. I *Martha* er orden derimod fremstillet i kontrast til frihed. Orden er knyttet til moderniteten og *Harald*, mens uorden er fremstillet som den måde, rigtige danske sømænd ønsker at arbejde og leve på.

På *Vestkysten* kommer forholdet mellem uorden og orden til udtryk på en noget mere kompleks måde i italesættelser af forskellige teknologiers rolle ombord. Overordnet kan det siges, at nye teknologier blev beskrevet som producenter af både orden og uorden. F.eks. blev radaren, som beskrevet i kapitel 3.3., nogle gange betragtet som en meget troværdig teknologi, idet den ifølge fiskerikontrollørerne "viser virkeligheden, som den er". Radaren var dermed med til at skabe orden. På den anden side var den også med til at producere uorden. Når folk kommer til at stole for meget på radaren, kan de nemlig komme til at glemme at kigge ud af vinduet, hvilket er farligt. I denne forstand er den orden en sikkerhedsrisiko, hvis der ikke samtidig rettes opmærksomhed mod den uorden, teknologien også producerer.

Teknologiudvikling blev altså beskrevet for mig som langt mere kompleks, end det bliver fremstillet i *Martha*. En kaptajn beskrev således for mig, hvordan nogle ting, i kraft af teknologi, da bestemt var blevet nemmere, men også, hvordan muligheder, som nye teknologier giver, samtidig stiller krav, om at disse muligheder udnyttes fuldt ud, hvilket igen har effekter på f.eks. kompetenceudvikling. Et eksempel herpå er internettet og e-mail. Før i tiden fik *Vestkysten* kun brevpost cirka en gang om ugen. Her fik man opdateringer af love om fiskeri og beskeder fra direktoratet om, hvad man skulle holde øje med. I dag modtager *Vestkysten* i kraft af deres satellitforbindelse løbende beskeder om indsatsområder og opdatering af lovstof, hvilket synes dels at have medført en opsplitning af disse opdateringer i mindre dele dels en acceleration af frekvensen af disse opdateringer. Selvom det i dag således i princippet er muligt at være mere up-to-date, når et fiskerifartøj inspiceres, er det

altså samtidig blevet mere vanskeligt. Accelererede ændringer af det i forvejen komplicerede lovstof havde nemlig ifølge en kaptajn ført til, at enkeltpersoner ikke længere kunne holde styr på alle rammer for og regler i deres arbejde. Konsekvensen heraf var bl.a. en specialisering blandt fiskerikontrollørerne, således at nogle får sat sig ind i en del af loven og andre i andre dele. En idé om, at informationsudveksling og opdatering via teknologi er omkostningsløst, blev dermed stærkt kritiseret af kontrollørerne, men samtidig er en løbende opdatering dog også en forudsætning for løbende at konstruere et præcist, begrænset og situeret overvågningsblik på fiskeriet, som jeg undersøgte i det foregående kapitel.

En kaptajn sagde på et tidspunkt til mig: "vi er glade for ny teknologi, det er alligevel ikke noget, man kan lave om på, den teknologiske udvikling kører af sig selv, så derfor kan man ligeså godt få det bedste ud af det". Det er netop en sådan udvikling, *Martha* ikke accepterer. Tværtimod knyttes en værdi til et lavteknologisk liv. Selvom kaptajnens udtalelse umiddelbart lyder som det modsatte, dvs. som en form for teknologisk fremskridtstanke eller determinisme, dvs. en opfattelse af teknologi som noget der udvikler sig med indre dynamik og påvirker samfundet. Jeg opfatter dog snarere hans udtalelse som udtryk for en håndteringsstrategi. Dvs. en udtalelse, der umiddelbart fremstår som teknologisk determinisme også kan ses som udtryk for, et behov for at forstå forhold, som kontrollørerne ikke har nogen umiddelbar indflydelse på. I *Martha* er det gamle er godt og det nye skidt, men situationen på *Vestkysten* opfattes altså hverken af kontrollørerne på denne eller den omvendte måde. Som det fremgår af ovenfor, indebærer teknologi en konfiguration af orden og uorden, altså f.eks. at nogle ting bliver "lettere", mens der samtidig stilles nye krav. Som jeg behandlede i kapitel 3.2 tilføjes teknologier til det eksisterende netværk af teknologier og arbejdsopgaver på *Vestkysten*, hvilket netop medfører en række forskydninger snarere end en bestemt udvikling mod det mere moderne eller højteknologiske. Den teknologiske determinisme, der kommer til udtryk i ovenstående udtalelse, kunne således netop betragtes som et "globalt cirkulerende narrativ", der imidlertid blev benyttet på en specifik måde på *Vestkysten*, som en håndteringsstrategi.

Igen kan *Martha* ses som en præsentation af skala, her omkring uorden og orden, lavteknologi og højteknologi, tradition og modernitet, der således kan benyttes til at diskutere de mere komplekse forhold på *Vestkysten*. I *Martha* behæftes lavteknologi med en uorden, men en uorden, som det er muligt at have nogenlunde styr på – tingene går konkret hele tiden i stykker, men kan altid repareres. Billedet af *menneskelig kontrol* over teknologiske tiltag omgærdes i *Martha* med nostalgi. Teknologi er noget, som det er muligt at have styr på i et kompetent fællesskab, mens det moderne og højteknologiske truer denne socialitet. Den lavteknologiske fortid beskrives som mere præget af fællesskab. Det er således heller ikke noget højteknologi, som Marthas besætning stjæler fra Harald for at overleve, men en lavteknologisk "latrinær" teknologi.

Gamle teknologier blev også i nogle tilfælde beskrevet på lignende vis på *Vestkysten*, som da fiskerikontrollørerne (som nævnt i indledningen til dette kapitel) beskrev kortspil vs. satellit-tv for mig. I *Havstrømer* fremstilles teknologi mere simpelt som en naturlig udvidelse af fiskerikontrollørernes handlingskapacitet. Samtidig karikerer både *Havstrømer* og *Martha* dog henholdsvis en teknologibegejstring og en teknologiromantik. Der optræder altså i værkerne en forbeholden indstilling til teknologi som på *Vestkysten*. Det fremstilles i værkerne således, at det godt kan lade sig gøre at indføre og stole på nye teknologier, men ikke på bekostning af den troværdighed, som gamle teknologier og godt gammeldags sømandskab er omgærdet med. Det stærkt teknologisk prægede miljø på *Vestkysten* spejles altså ikke direkte i den teknologiske skala, der fremstilles i *Martha*. Dog kan *Martha* netop ses som en ironisering over denne skala. Dermed giver værket anledning til at diskutere, hvordan og hvorfor, der sættes pris på både nye og gamle teknologier og på nye og gamle former for sømandskab på *Vestkysten*.

3.5.10 Fjerde tematiske forbindelse: refleksiv nostalgi

"Det er overhovedet ikke sådan at sejle, men *Martha* giver et sjovt indblik i livet til søs", sagde et besætningsmedlem på et tidspunkt til mig. Det er mit indtryk, at dette var den generelle holdning til filmen på *Vestkysten*. Værket karikerer og forsimples spørgsmålet om, hvad sømandskultur var og er, men giver dermed også anledning til at diskutere fortiden, nutiden og fremtiden til søs.

Havstrømer udtrykker også en nostalgisk forståelse af livet til søs, her i forhold til fiskernes situation, hvor tidligere frihedsgrader er under transformation. *Martha* fremstiller friheden som et spørgsmål om enten eller, og det lavteknologiske, traditionelle sømandsliv romantiseres. På *Vestkysten* omtalte flere besætningsmedlemmer på lignende vis de "gode gamle dage" for mig, og sammenlignede deres arbejdsplads med andre skibe, hvor livet forestilles at være mindre styret. Ikke overraskende handlede deres historier ofte om, hvordan det var at være rigtig sømænd i gamle dage eller på andre skibe ofte om "rigtige mænd" f.eks., om drikkegilder under landgang, eller om kaptajner der sejlede i beruset tilstand, men også om modige kollegaer, herunder om personer der har sat deres liv på spil under redningsaktioner.

En yderligere tematisk forbindelse mellem *Vestkysten* og *Martha* og *Havstrømer* er således *nostalgi*. Nostalgi benyttes på *Vestkysten* både til en synkron og en diakron afgrænsning af livet på skibet, dvs. både til at forstå den nuværende situation i forhold til historiske forhold og til at forestille sig, hvordan livet udfolder sig på andre skibe. I *Martha* artikuleres som nævnt karikerede billeder af sømænd, teknologi, hierarkiet på skibet, arbejdsdeling og kollektivitet og "de gode gamle dage", som et nostalgisk blik kan rettes imod.

Ifølge Svetlana Boym var nostalgi engang en sygdom, som det var muligt at blive kureret for med igler eller en tur til alperne. I dag identificerer hun fænomenet som en permanent følelse i vestlig og østeuropæisk kultur. Da er det ikke mærkeligt, at nostalgi også findes på *Vestkysten*. Nostalgi kan ifølge Boym tage form som en "restorativ nostalgi", dvs. en forhåbning om en genindførsel af fortiden, hvad enten denne har eksisteret som husket eller ej. Nostalgi kan imidlertid også være "refleksiv", dvs. at forestillinger om fortiden benyttes som ressource til at debattere, hvordan fremtiden kan forme sig (Boym 2001).

Selvom der findes en nostalgi på *Vestkysten*, f.eks. omkring gamle teknologier, så står det også klart her, at "de gode gamle dage, aldrig kommer igen", som en kaptajn udtrykte det over for mig. Teknologisk udvikling ses f.eks. ikke som et onde (hvilket Boym synes at gøre) eller som modsætning til et godt sømandsliv. Situationen omkring teknologisk udvikling blev

som nævnt fremstillet som langt mere kompleks. F.eks. blev transponderen⁴² omtalt som en direkte årsag til, at livet til søs er blevet langt mere sikkert i dag, fordi den hjælper med at identificere skibe i nærheden og dermed gør det nemmere at vide, f.eks. hvilket af de to skibe, man gerne vil manøvrere udenom, man er i kontakt med. Den kritik, der blev rettet mod teknologi, var meget mere specifik og kompleks, som det fremgår i det ovennævnte eksempel på teknologiers samtidige produktion af orden og uorden. Det forhold kom også til udtryk i eksemplet med, at positionering af skibet i dag i stor udstrækning klares af det elektroniske søkort, men besætningen dermed også bliver mere afhængig deraf og mister evnen til at benytte papirkort. Der optræder altså et dobbelt forhold mellem en større grad af frihed (her til at lave noget andet) og nye bindinger til teknologi i en proces, hvor kompetencer og agens redistribueres mellem humane og nonhumane aktører. Den nostalgi gamle teknologier omgæres med kan altså ikke ses, som et udtryk for at fiskerikontrollører ønsker vende tilbage til de gode gamle dage, men som deres forsøg på at forstå og håndtere de omdistribueringer af agens, som eksempelvis transponderen og det elektroniske søkort medfører.

Nostalgi er ifølge Boym en længsel efter et hjem, men refleksiv nostalgi er netop kendetegnet ved erkendelsen af, at det ikke er muligt at vende tilbage. Nostalgi er altså dermed ikke nødvendigvis et spørgsmål om at ville returnere til en mere oprindelig tilstand, men om, at historien gøres til en ressource for at forstå nutiden og forestille sig mulige fremtider. På *Vestkysten* kan nostalgi ses som en hjælp til at navigere i en kompleks og dynamisk situation, hvor nye teknologiske tiltag betyder, at man løbende må forandre sig, idet kompetencer løbende redistribueres mellem menneske og teknologi ombord.

Som nævnt er *Vestkysten* både en arbejdsplads og et hjem for skibets besætning. I *Martha* er dette forhold hypotaseret, besætningen bor permanent ombord og har hjemliggjort deres skib. De viser ikke omsorg for skibet ved at vedligeholde det som på *Vestkysten*, men en kærlighed til deres skib og teknologier, kommer både i *Martha* og på *Vestkysten* til udtryk i, at sømændene løbende genopfinder sig selv som en teknologisk kompetent, handlekraftig og beslutningsdygtig kultur. I *Martha* karikeres sømandslivet i en

⁴² Som beskrevet i note 24 et system, der sender og modtager identifikation og position mellem skibe i nærheden af hinanden.

sådan grad, at det er tydeligt, at fortiden aldrig har været præcis således, som den fremstilles, men der tilskrives en værdi og dermed bevaringsværdighed til forhold som lokal beslutnings- og handlekraft. Det var også gældende på *Vestkysten*, hvor særligt deres plads i redningstjenesten repræsenterer netop denne evne.

Filosoffen Frederik Nietzsche angriber i *Historiens Nytte* de intellektuelle, som udelukkende har en arkivarisk eller filatelistisk interesse i fortiden, og han fremfører den holdning, at relevansen af en historisk undersøgelse bør måles på, hvorvidt den gavner nutiden (Nietzsche 1994). Selvom der ingen garanti er for, at *Martha* ikke kan benyttes på en konserverende, restorativ og bagudstræbende måde, så er det i mine øjne ikke, hvad filmen selv lægger op til. Idet værket karikerer livet til søs i fortiden meget stærkt, kan den siges at give anledning til en refleksiv nostalgi – tilskueren opdrages til at indtage en ironisk distance til sømandskultur. Dermed bliver nostalgien en fremadrettet slags. Alle ved godt, at tingene aldrig har været eller bliver som på *Martha*, hvilket dog ikke ændrer ved, at det stadig kan anses for værdifuldt at slås for selvstyring og for at bevare en teknologisk kompetent kultur. Et lignende argument kan føres i forhold til *Havstrømer*, der netop ikke handler om en længsel mod at vende tilbage til et frit fiskerierhverv, men om, hvordan det kan håndteres, at nye former for kontrol og frihed eksisterer i og omkring erhvervet. Følger man Nietzsche og empirisk filosofi vil det dog være op til de specifikke praksisser, som *Martha* og *Havstrømer* florerer i at følge en restorativ eller en mere fremadrettet tråd.

3.5.11 Et fællestræk ved de tematiske forbindelser: refleksivitet som kulturel værdi

I forhold til min pointe om, at fiskerikontrollører er engagerede i ontologisk arbejde og herunder behandler konceptuelle spørgsmål, er det interessant, at både *Martha* og *Havstrømer* på hver deres måde hævder, at *refleksivitet* i sig selv er kulturelt værdifuld, hvilket kommer til udtryk med hver af de fire tematiske forbindelser, jeg har tegnet i dette kapitel. *Martha* og *Havstrømer* fremstiller køn, teknologi, frihed og nostalgi, som genstande for refleksion. Jeg mener dog ikke, at det interessante ved *Martha* og også *Havstrømer*

findes i deres metarefleksivitet, men netop i at værkerne giver anledning til infrarefleksivitet⁴³:

If meta-reflexivity is marked by an inflation of methods, infra-reflexivity is characterized by their *deflation*. Instead of piling on layer upon layer of self consciousness, why not have just one layer, the story, and obtain the necessary amount of reflexivity from somewhere else? (Latour 1988)

Refleksivitet kom ikke blandt fiskerikontrollører til udtryk som en interesse for at ophobe subjektive fortolkningslag for diskussionens egen skyld, men netop i forhold til, hvad der blev omtalt som allerede komplekse problemstillinger, som skibet aktuelt står overfor pga. udefrakommende tiltag og begivenheder. Henter fiskerikontrollørerne da også, nøjagtigt som Latour opfordrer sociologer til at gøre (ibid.), "den nødvendige mængde refleksivitet andetsteds", herunder i *Martha* og *Havstrømer*?

I hvert fald tildeles refleksivitet i *Martha* en positiv værdi f.eks. ved at værket åbner muligheden for at diskutere kønsroller, hierarkier og teknologiers rolle. *Martha* kan som beskrevet betragtes som udlægning af en række skalaer: frihed/ufrihed, orden/uorden, gammel/ny teknologi tradition/modernitet, der dermed kan benyttes til at diskutere de specifikke former, som sådanne skalaer har på *Vestkysten*. *Havstrømer* synes også at tilskrive refleksivitet værdi, idet det fremstilles som en væsentlig del af arbejdet som fiskerikontrollør at kunne forholde sig kritisk til sit arbejde, bl.a. fordi det er en måde at sikre, at man forholder sig ordentligt til at kontrollere andre.

Et interessant eksempel på refleksivitet finder jeg i den måde, som kontrollørerne skelner mellem gamle og nye fiskere på. De gamle var, blev jeg fortalt, vant til en større grad af frihed og voldte derfor nogle gange kontrollen problemer. De nye fiskere havde derimod gået i skole og havde dermed "valgt" et liv som fisker velvidende, at mange restriktioner og forordninger eksisterer i dag. Kontrollørerne forholdt sig altså refleksivt til, at fiskerne aktuelt opdrages til at blive gode, velopdragne samfundsborgere, hvilket fiskerikontrollørerne hævdede, var et gode, også selvom det omkonfigurerer, hvad det vil sige at være en rigtig sømand. *Martha* og *Havstrømer* promoverer på hver deres måde en idé om, at det er godt

⁴³ Når jeg her benytter termen "refleksiv" mener jeg ikke afbildning, afspejling, subjektivisme (Barad 2007:71-74, 86-91) eller forskydning af det samme til andetsteds (Haraway 1988)

at forholde sig til ting på refleksiv vis for herigennem at kunne omforme sig selv og finde nye måder at praktisere frihed på. I denne transformations- eller genopfindelsesproces tilskrives livet til søs løbende værdi. Dermed er det måske ikke så mærkeligt, at værkerne kan fungere som ressourcer for diskussion af sømandskultur og -identitet i fiskerikontrollen.

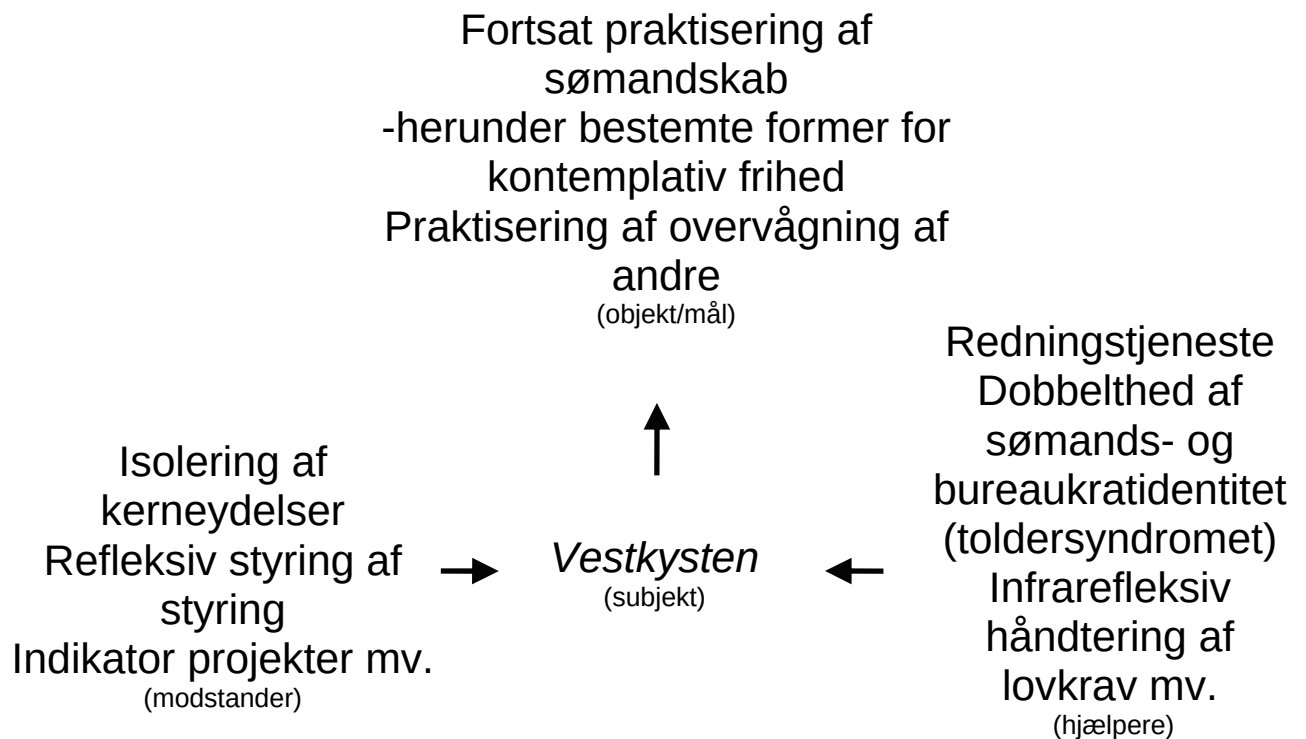
3.5.12 Afrunding - fiskerikontrol i sammenhæng

Empirisk filosofi kan med fordel betragte sine "informanter" som refleksive og konstruktive deltagere i deres virkeligheder, som involverer teknologier, og dermed stole på, hvad de fortæller om dem

because they are intimately connected with, critical of, informed about, and committed to the technologies – [they] are themselves reflective and reflexive participants in the generation of accounts of what is "really going on" in [practice]. (Thompson 2005:16)

I det ovenstående har jeg med afsæt i empirisk filosofi betragtet *Havstrømer* og *Martha* som aktører og undersøgt, hvorfor de kan fungere som ressourcer for fiskerikontrollørerne til at artikulere og debattere nogle væsentlige forhold i den sammenhæng, de indgår i.

Martha er simpelthen fortællingen om, hvordan et skib overlever bl.a. i kraft af fællesskabet ombord, selvom det ikke burde kunne lade sig gøre. Sømændene overvinder sine modstandere ved at genopfinde sig selv som et fællesskab og en kompetencekultur og hævder derved retten til selvstyring. Konflikten i *Martha* er sammenlignelig med den, som optræder i *Havstrømer* og på *Vestkysten* i dag. I sidstnævnte optræder en konflikt med et neoliberalt styringsregime, som der arbejdes for, men også imod.

*Figur 37:
aktantmodel over empirisk materiale fra Vestkysten*

På *Vestkysten* deltages der i praktisering af, men gøres også modstand mod kontrol og styring; man er både med og mod "systemet", idet både egne og andres frihedsgrader forvaltes. Vi finder altså fiskerikontrollørerne i en udspændthed mellem en identitet som kontrollør og identitet som sømænd eller mao. som ramt af "toldersyndromet", hvilket jeg beskrev i afsnit 3.1.9.

Betragtes ovenstående aktantmodel over *Vestkysten* og sammenlignes med dem, jeg tidligere har lavet over *Martha* og *Havstrømer*, fremstår kontrollørernes deltagelse i redningstjenesten som væsentlig for, at de kan forblive delvist forbundet til en sømandskultur, der sætter pris på at praktisere frihed. Herved er de nemlig potentielle hjælpere og helte i forhold til andre sømænd og kan træde i karakter som "brave danske søfolk". I Deloitte-rapporten, foreslås det som beskrevet i afsnit 3.2.4, at der i fiskerikontrolskibenes virke bør fokuseres på kerneydelsen kontrol. Udfra et empirisk filosofisk synspunkt fremstår dette tiltag imidlertid som et potentielt selvmål, for hermed afskæres kontrollørerne fra at praktisere en sømandsidentitet ved at træde i karakter, hvilket netop kan anses for at være vigtigt for ikke at reducere deres rolle fra at være "toldere", med de problemer, det nu indebærer, til at blive noget, der mere minder om

parkeringsvagter. Sammenlignes *Marthas* kultiske karakter med *Vestkysten*, kan man få øje for, at en sømandskultur også er en modkultur og en kritisk kultur (her i forhold til andetstyring fra land), og herved bliver dette forhold kun tydeligere.

Dermed er det ikke sagt, at den idealtilstand, som findes på *Martha*, er efterstræbelsesværdig. Snarere fremstår det vigtigt at udvikle en forståelse af, hvordan helt andre og bestemte muligheder for at praktisere frihed er mulige i dag. *Martha* og *Havstrømer* peger dog begge på, at frihed er et væsentligt element i en sømandskultur, og gør det muligt at diskutere grænser for og udstrækning af aktuel styring og frihed.

I starten af dette kapitel inddrogede jeg Raymond Carvers *What we talk about when we talk about love* og Wagners ikke-essentialistiske forståelse af kultur, hvormed kultur blev fremstillet som noget en analyse kan kredse om, men aldrig kan indfange helt, netop fordi kultur løbende opfindes og transformeres – også i analyse deraf. Sømandskultur er i denne forståelse ikke et afgrænset hele, men derimod en række ideer og temaer som cirkulerer i et dynamisk netværk. Hvordan kan ”se *Martha* og *Havstrømer*” i dette lys da være et svar på et spørgsmål om, hvad kultur er? Dette svar kunne læses kritisk som en uforpligtigende respons. Med en empirisk filosofisk tilgang fremstår det imidlertid som et infrarefleksivt svar. Værkerne fremstår nemlig som kilder til italesættelse og performans af kultur og som ressourcer for at reflektere over og italesætte det forhold, at *Vestkysten* indgår i en bredere sammenhæng. Værkerne fungerer som ressourcer, fordi de cirkulerer mellem diverse praktiseringer af sømandsliv, og samtidig stiller spørgsmål dertil. De binder altså i mine øjne sømandskultur sammen, netop fordi de gør det muligt at diskutere, hvad den er. Der ligger altså både et affirmativt og et kritisk kim i disse værker. De gør det muligt at tale *fra* netværket *om* netværket på specifikke måder.

Hvorfor har jeg med empirisk filosofi undersøgt et begreb om kultur og ikke blot skrevet om ideer, der florerer i netværk? Efter at have leveret et foredrag på Lancaster Universitet i efteråret 2007 blev antropologen Tim Ingold netop stillet et lignende spørgsmål i forhold til antropologi, altså hvorfor man ikke bare smed det slidte kulturbegreb væk i denne faglighed. Hans svar var, at det kunne man da også næsten, men begrebet indeholder en form for kreativitet, som indfanger, at aktører løbende genopfinder sig selv og deres

virkeligheder. En sådan "genfødsel" af kultur er interessant nok også tematiseret i *Martha*. Sømændene træder netop i karakter her, da det virkelig gælder. Denne parathed er direkte parallel til *Vestkysten*, som netop altid midt i hverdagens trummerum ligger klar til at deltage i redningsaktioner med kort varsel. Måske er det da netop en idé i netværket omkring *Vestkysten*, at en kreativitet, som handler om at genopfinde sig som en kompetent kultur, når det virkelig gælder, løbende tilskrives værdi.

Hvis en sådan kreativitet kendetegner netværket omkring sømandskultur, kan kulturbegrebets virke i netop denne sammenhæng indikere at netværk, herunder et omkring fiskerikontrol, ikke blot forbliver det samme netværk og ændrer sig ved at nye elementer tilføjes, men at det indeholder former for kreativitet, modstand og infrarefleksivitet, der på linje med udefrakommende tiltag løbende former og transformerer det. Når jeg blev henvist til at se *Martha* og *Havstrømer*, kan det dermed både ses som et udtryk for at fiskerikontrollører udmærket er klar over, at deres skib indgår i en større sammenhæng, og at det at være sømand i dag bl.a. indebærer, at forholde sig afsøgende og undersøgende til spørgsmålet om, hvad vi taler om, når vi taler om sømandsidentitet, sømandskultur, fiskerikontrol, teknologi og meget andet.

Min sidste bemærkning er, at hvis praktiseringen af frihed og sømandsidentitet er så vigtigt til søs og på *Vestkysten*, som den ovenstående analyse illustrerer, så kunne det være en anledning til at reflektere over, hvordan sådanne analyser kan inspirere udvikling af nye teknologier og kontrolmetoder til søs og i fiskerikontrol. Analysen illustrerer netop, at teknologiudvikling ikke kun kan tænkes at burde handle om mere effektiv kontrol, styring og sikkerhed, men samtidig kunne handle om at udvikle fiskerikontrollørers mulighed for at performe sig selv som kompetente sømænd og for at praktisere bestemte former for frihed. Fra et empirisk filosofisk synspunkt kunne det i den forbindelse endvidere tænkes, at det er en god idé ikke at afvikle skibets deltagelse i redningstjenesten, fordi det er en vigtig del af kontrollørernes praktisering af både frihed og kontrol.

DEL 4: Afrunding

I den sidste del af afhandlingen vil jeg runde af med at diskutere nogle vigtige spændinger og analytiske anliggender for empirisk filosofi, der fremstår som konsekvens af analyserne. Afrundingen tjener således til at karakterisere empirisk filosofis særkender som til- og tankegang yderligere, herunder som afsæt for undersøgelse af fiskerikontrol i praksis.

4.1 Empirisk filosofiske spændinger

I indledningen anførte jeg, at der gør sig en bestemt spænding gældende i empirisk filosofi, som har præget mit arbejde med afhandlingen fra start til slut. Spændingen består i, at der med empirisk filosofi insisteres på, at "verden" består af en række partikulære, men alligevel delvist forbundne, virkeligheder. For hvordan kan der på én gang argumenteres for, at alt, der er, er partikulært, men at partikulariteter er forbundne til hinanden, og at der dermed ikke er tale om, at verden er postmoderne fragmenteret? Hvis verden ikke er fragmenteret, åbnes der så ikke omvendt for geninstallation af en idé om, at noget "generelt", "alment" eller "trascendentalt" må være på spil, for at virkeligheder kan blive spundet sammen?

Spændingen har gjort sig gældende både i den teoretiske og analytiske del af afhandlingen. I førstnævnte del kom den bl.a. til udtryk i min diskussion af relationsbegrebet. Her var det én væsentlig pointe, at relationer i en empirisk filosofisk forståelse ikke optræder mellem præeksisterende entiteter, men snarere produceres i processer, hvor ting differentieres fra hinanden. Det er netop i kraft af sådanne processer, at der fremtræder både entiteter og delvise forbindelser mellem dem. En tanke, som udløber herfra, er, at relationer er lige så virkelige som objekter. Relationer producerer objekter ved at differentiere dem. Relationer er altså aktive størrelser, som kan transformere og forvandle og udgør ikke bare neutrale forbindelser mellem ting, således som de ofte fremstår i diagrammer og tegninger (som stregerne mellem entiteter). De er altså heller ikke nødvendigvis udtryk for aktørers bevidste handlinger i forhold til hinanden. Derimod er det en konsekvens for empirisk filosofi, at relationer også kan betragtes som aktører. Herved åbnes der for udforskning af, hvad konkrete relationer *gør* f.eks. i forbindelse med, at teknologier, agendaer, initiativer mv. bevæger sig mellem praksisser. Således har jeg i mine analyser ovenfor f.eks. betragtet fartøjsovervågningssystemet VMS som en forbindelse mellem *Vestkysten* og fiskere, EU, fiskeridirektoratet, den danske stat og mange andre aktører. VMS'et har jeg således undersøgt ud fra den betragtning, at teknologien *som relation* influerer praksis på *Vestkysten*, lige som denne praksis også former teknologiske medierede forbindelser mellem skibet og en bredere sammenhæng.

Det er netop en betragtning af *Vestkysten* i og med en bredere sammenhæng, der udgør det karakteristiske fællestræk på tværs af mine analyser. I hvert tilfælde har jeg dels fremdraget nogle dimensioner af fiskerikontrol forstået i en bred og "uafgrænset" forstand og dels kontraster til og sammenligninger med analyse af feltarbejde på *Vestkysten*. Det har dermed været pointen, at det er nødvendigt at betragte *Vestkysten* i sammenhæng for at få indsigt i praktisering af overvågning, teknologi, frihed, styring mv. på og omkring skibet. Men spørgsmålet om, hvad denne sammenhæng er, afhænger samtidig af, hvordan den fremstilles på *Vestkysten* og af andre aktører i fiskerikontrol. Mao. er feltet fiskerikontrol også multipelt. Sammenhænge omkring skibet kan således tegnes op i mange retninger, og det er netop, fordi disse sammenhænge eller netværk omkring fiskerikontrol i en empirisk filosofisk forståelse i princippet har en uendelig karakter og fremtoner i mange versioner, at det fremstår som klare analytiske valg at fokusere på netop de fire emner for analyse, som jeg har. Både situationen på *Vestkysten* og sammenhængen fremtræder med analyserne i forskellige versioner, som dog også er forbundne til hinanden på flere punkter.

I kapitel 3.2 analyserede jeg, hvordan officielle dokumenter tegner feltet op i forbindelse med, at fiskeri og fiskerikontrol gøres til genstand for reflektiv styring, dvs. en form for styring, hvor styring rettes mod styringens egne midler. Dokumenterne anerkender i mine øjne, at verden er kompleks, men ser netop denne erkendelse som det første skridt på vejen mod at rette forskellige refleksive, tentative, og fleksible styringsinitiativer mod feltet, hvormed et fremstående ønske er, at både kontrollører og fiskere opdrages til at styre sig selv. En væsentlig pointe i denne forbindelse er imidlertid, at styring således ikke afvikler frihed i feltet, men i stedet optræder i en anden klædning og sammenfiltret med nye former for frihed (eller måske revitalisering af gamle former for frihed). En empirisk filosofisk undersøgelse af neoliberale styringsformer i praksis peger da på, at styring ikke er noget, som nogen bestemt aktør har den fulde kontrol over, men styringsvirksomhed afhænger af konkrete teknologiske og praktiske muligheder, som igen kan tænkes at virke transformativt på de agendaer, som ligger til grund for at sætte styring i værk. Neoliberalisme kan i dette lys ikke betragtes som en frisættelse af aktører til at gøre, hvad de vil, men fremstår i stedet som en problematisering af et felt, der transformerer mål, værdier, mv. i et samspil med en

produktion af bestemte emner som genstande for styring. Neoliberale, refleksive styringsformer afvikler altså ikke styring. Til gengæld virker de ifølge Dean til at holde mere autoritære styringsformer fra døren, og dermed handler det netop ikke om at kritisere det neoliberale som ideologi ved at påpege deres tvetydighed eller ved at rette en restorativ nostalgi mod gamle styringsformer. Derimod indebærer refleksiv styring,

at opgaven for det 21. århundrede er at genopfinde det sociale på en måde, der tillader diverse foreninger, bevægelser og grupper at udfolde deres kapaciteter. Hvis vi mislykkes med denne opgave eller lader os distrahere af styringsformer, som nu er fortid, er der risiko for, at vi kommer til at se alternative former til social styring eller endog mindre godartede alternativer til social styring genopstå og sprede sig. (Dean 2006: 323)

En empirisk filosofisk undersøgelse af neoliberal styring i praksis er dermed ikke et forsøg på at afsløre og afvikle denne styringsform, men kan bidrage til at nuancere en debat om styring og bureaukrati, som ofte bygger på en endimensional skala, hvor styring betragtes som skidt og frihed som godt. I lyset af empirisk filosofisk analyse fremstår styringsinitiativer, også de neoliberale, der argumenterer for, at de afvikler styring og sætter mennesker fri, som en form for "pakkelsninger" af både styring og frihed og som former for ontologisk politik (Mol 1999). Der satses her på tilblivelsen af bestemte virkeligheder, som dog ikke synes at tromle alle andre virkeligheder over ende, men forvaltes, forhandles og forvandles i praksis. F.eks. forvalter fiskerikontrollører netop et sådant bureaukrati, men samtidig gør de også modstand mod bureaukratisering både af egen og fiskernes praksis.

Fiskerikontrollører er bl.a. i kraft af en sømandsidentitet og -kultur kritiske over for den måde, som de selv er med til at styre andre på, hvilket jeg undersøgte i kapitel 3.5. Kultur undersøgte jeg endvidere her netop som et begreb, der benyttes til at italesætte, hvordan praksis på *Vestkysten* er forbundet til andre praksisser i et bredere maritimt netværk. Disse forbindelser kendetegnede jeg ved at udpege nogle tematikker på tværs af *Vestkysten*, de to værker *Marta* og *Havstrømer* og empirisk materiale. En af disse forbindelser havde at gøre med teknologi og teknologiforståelser. Virkelighedens karakter diskuteres på *Vestkysten* bl.a. gennem teknologi, f.eks. hvordan teknologi forbinder *Vestkysten* til det omkringliggende nærmiljø, der navigeres i, til fiskere og til mange andre aktører. Hvordan teknologier og teknologiforståelser udgør forbindelser mellem *Vestkysten* og en bredere

sammenhæng tematiserede jeg på to forskellige måder i kapitel 3.3 og 3.4. I førstnævnte kapitel i forhold til et spørgsmål om teknologiske skalaer og i sidstnævnte kapitel i forhold til et spørgsmål om overvågning og overvågningsteknologi.

Fælles for analyserne er dermed, at de fastholder en forståelse af *Vestkysten* som et partikulært sted, men samtidig som et sted, der ikke har nogle fast definerede grænser og er spundet ind i bredere sammenhænge på mange måder, hvoraf nogle er konkrete og teknologiske. Det fremstår som en konsekvens af empirisk filosofi, at forbindelser mellem praksisser bør undersøges konkret og partikulært. Hvordan skabes de? Hvad gør de? Hvad *bliver til* og transformeres i og med produktionen af forbindelser?

Mine analyser angiver i denne forstand ikke en forløsning af den ovennævnte spænding, men derimod en måde at håndtere den på analytisk. En grund, til at spændingen ikke forløses, er, at den peger på en bestemt dobbelthed i empirisk filosofi. Der tages på den ene side afstand fra diverse universelle teorier om verdens generelle beskaffenhed. På den anden side vil det være fejlagtigt at tro, at empirisk filosofi dermed anser sig selv for *neutral* i forhold til en bredere diskussion af netop dette spørgsmål. F.eks. at empirisk filosofi skulle anse det for muligt gennem teoretisk argumentation at afvikle alle forståelser af verden som beskaffen på bestemte generelle måder. Empirisk filosofi er også en generel filosofisk påstand om, at *verden er multipel*; "verden" betragtes som en række partikulære og delvist forbundne vordende verdener/virkeligheder/naturer. Som nævnt er empirisk filosofi med Mols ord netop på denne vis et politisk eller intervenserende træk, dvs. en "enactment" af verden på en bestemt måde, som udelukker andre og ikke en *neutral* påstand om, at dette sker af sig selv. Empirisk filosofisk analyse tilskriver verden multiplicitet, kompleksitet, distribuerethed, fraktalitet, tilblivelse og relationalitet *i samme ombæring*, som den opfatter "verden" som således indrettet. Empirisk filosofi er tillige en *monisme*, der i modsætning til en dualistisk forståelse ikke opfatter aktører som på forhånd adskilte størrelser, men ikke desto mindre sætter pris på de forskelle, differentieringer og relationer som skabes og vedligeholdes af aktører i praksis. Empirisk filosofi er således også et *generelt udsagn*, men det er et udsagn om, at ingenting eksisterer i sig selv, men udelukkende i kraft af relationer og i tilknytning til det partikulære, herunder også dens egne generelle udsagn.

Empirisk filosofi sætter fokus på det partikulære, men er dermed ikke tale om en lokalisme eller partikularisme. Med et hurtigt blik på vestens intellektuelle historie kan empirisk filosofi snarere betegnes som et partsindlæg i et formodentligt uendeligt spil mellem det generelle og partikulære og i en vidt forgrenet og fortløbende akademisk debat herom. På den anden side vil empirisk filosofi netop også argumentere for, at det vil gælde alle udlægninger af "verden", at de er partielle, hvor end altomfavnende og universelle de anser sig selv for at være. Det er de bl.a. i kraft af at være bundet til de specifikke teknologiske muligheder, som gør sig gældende, når et givent argument fremføres. Jeg illustrerede denne situation i afsnit 4.3.6 ved at applicere Stratherns argument på en filosofisk definition af analytiske, selvindlysende domme leveret af Flor. Eksemplet illustrerer, at selv de mest basale byggesten for filosofisk begrebsliggørelse kan blive sat på spil af kontinuerede teknologiske forandringsprocesser.

Det kan være på sin plads at fastslå, at empirisk filosofi heller ikke er udtryk for en skepticisme, dvs. en tilgang som afviser, at vi med sikkerhed kan vide noget sandt om verden. Problemet med skepticisme er, at den virkelige verden her, nøjagtigt som i en multikulturalistisk og perspektivistisk forståelse, figurerer som én singulær størrelse af en relativt ensartet karakter og altså som en eksistens i sig selv *adskilt* fra de subjekter, der erkender eller fortolker den. Det skepticistiske problem er dermed et epistemologisk problem vedrørende erkendelse af verden. Den empirisk filosofiske metodologiske usikkerhed vedrører i stedet, hvordan der kan tales *om* netværk *fra* netværk, uden på forhånd at vide *skråsikkert*, hvilke virkeligheder, der bliver til, og hvordan dette sker.

Forskellige filosofiske verdensudlægninger kan empirisk filosofi på baggrund af ovenstående argument betragte som komponenter i et ontologisk arbejde og undersøge, hvordan de også indgår i at skabe og vedligeholde partikulære virkeligheder. I stedet for at forenkle forståelser af "verden som sådan" til simple positioner, som netop dermed nemt kan angribes, angiver empirisk filosofi muligheden for at brede forståelse af både deres indhold og virkninger ud for dermed at lære af dem, herunder af de analytiske indsigter som opnås på baggrund af andre tilgange. Empirisk filosofi tilbyder omvendt andre forståelser at lære af sine undersøgelser af "verden" som multipel.

Der fremstår dermed en bestemt relativitet i tilknytning til empirisk filosofi, som dog hverken er baseret på en epistemologisk eller moralsk pluralisme. Snarere fremstår relativiteten i kraft af en underminering af en utvetydig bestemmelse af, hvad der henholdsvis er faktum (objekt) og værdi (idé), eller hvad der er henholdsvis materielt, og hvad der er forestilling. Det er således for empirisk filosofi et vigtigt analytisk anliggende at kunne håndtere mellemstadier, forskellige grader af virkelighed eller delvis eksistens. Dermed resonerer empirisk filosofi med tilgangen i den antropologiske antologi *Thinking through Things*, hvor målet er:

rather than accepting that meanings are fundamentally different from their material manifestations (signifier vs. signified, word vs. referent, etc.) the aim is to explore the consequences of an apparently counter-intuitive possibility: *that things might be treated as sui generis meanings* [...] Meanings are not 'carried' by things but just are *identical* to them. (Henara, et al. 2007: 3f)

Relativitet (i form af relativisme) bliver ofte (i mine øjne misforstået) beskyldt for at underminere virkeligheden og dermed handle- og beslutningskraft, fordi verden hermed f.eks. blot skulle være at betragte som *ren* konstruktion eller *ren* idé. En sådan type kritik synes imidlertid netop at tage relativisme til indtægt for at betragte alt som idé i modsætning til og adskilt fra "den virkelige virkelighed", objekter mv. og samtidig at bygge på en frygt for, at verden pludselig kan forsvinde i kraft af, hvordan tilblivelse og konstitution af det virkelige bliver beskrevet. Empirisk filosofi fremfører imidlertid snarere den omvendte pointe, at ting er ideer og ideer er ting, og virkeligheder *tilføjes* realitet, idet de beskrives og udfoldes i tekster af alskens karakter. På linje med Latours idé om, at ANT ikke underminerer videnskabens forhold til virkeligheden ved at belyse, at fakta opstår i et samspil mellem mennesker, teknologier og andre nonhumane aktører, er empirisk filosofi et forsøg på ikke at reducere ontologisk arbejde til dens resultater, eksempelvis ved tage naturvidenskabelige tekster for pålydende som direkte, umedierede beskrivelser af verden. I stedet følger empirisk filosofi Latour ved at udvikle en tilgang og beskrivelsesform, som er "non-reductionist or 'irreductionist' because it adds the work of reduction to the rest, instead of subtracting the rest once the reduction has been achieved" (Latour 1988: 163). Empirisk filosofi udgør netop i denne forstand en række forsøg på at føje til specifikke virkeligheders

realitet gennem redegørelse for disses tilblivelse. Men i sagens natur får vi altså i samme ombæring at gøre med en midlertidig og foranderlig form for realitet, der ændrer sig i kraft af at givne teknologier, aktører, virkelighedsbeskrivelser og meget andet tilføjes virkeligheder.

Der er altså med empirisk filosofi hverken tale om et argument for, at alt er tekst og idé, eller det omvendte, at alt er materielt. Det er snarere denne dikotomi mellem en simpel form for relativisme (alt er tekst) og naturalisme (alt er materielt), der anses for at være problematisk og som fremstår som anledning til en evig, men uproduktiv, debat i akademisk sammenhæng. I debatten mellem denne form for relativisme og naturalisme fokuseres der netop ikke på ontologi, men på epistemologi, dvs. spørgsmålet om, hvordan vi kan vide noget som helst om én verden, altså i en intellektuel brydekamp om "den virkelige virkeligheds" beskaffenhed og om, hvordan man opnår analytisk adgang dertil.

The tug of war goes endlessly on: on side reduces reality to representation (culturalism, relativism, textualism) the other reduces representation to reality (cognitivism, socio-biology, evolutionary psychology). Even phenomenology, new or old – and especially the phenomenology invoked these days by anthropologists – may surrender to epistemology. Is not "lived world" a euphemism for "known world," "represented world," "world real for a subject"? *Real* reality is the (still virtual) province of cosmologists, the theorists of quantum gravity and superstring theory. But listen to these custodians of real reality and it becomes obvious – it has been obvious, I might add, for more than seventy-five years – that at the heart of the matter, there is no stuff; only form, only relation. There are "materialist ontologies" on offer as cures for epistemological hypochondria, but I do not know what to do with them. All I know is that it is high time to put epistemological questions to rest. No effort less strenuous and transformative and dangerously disorienting would make even disagreement with an animist warrior possible. (Viveiros de Castro 2004: 484)

Empirisk filosofi er netop ikke en epistemologi, men en indstilling, der i "ligeværdig uenighed" med andre forståelser finder sin specifikke hensigt i interessen for at mangfoldiggøre og berige ontologier. Tilgangen afviser dermed, at nogen har en privilegeret ret til at svare på, hvad der er den virkelige virkeligheds virkelige beskaffenhed (fordi dette er et forkert formuleret spørgsmål), men vil samtidig også afvise, at det eneste, analytisk arbejde dermed kommer til at handle om, er redegørelse for konstruktion, idé etc. Denne problematik som vedrører en distance mellem beskrivelse og virkelighed kommer også til udtryk hos Donna Haraway:

I think my problem, and "our" problem, is how to have *simultaneously* an account of radical historical contingency of all knowledge claims and knowing subjects, a critical practice for recognizing our own "semiotic technologies" for making meanings, *and* a no-nonsense commitment to faithful accounts of a "real" world, one that is partially shared and that is friendly to earthwide projects of finite freedom, adequate material abundance, modest meaning in suffering, and limited happiness. (Haraway 1988: 579)

Det behov, som fremstår i citatet, kan ses som en udløber af den ovennævnte debat mellem f.eks. tekstuel orienterede humanvidenskaber og "virkelighedsorienterede, eksakte" videnskaber som fysik. Med empirisk filosofi kunne der imidlertid argumenteres for, at det er den skala, der synes at ligge til grund for Haraways problem, der i sig selv udgør problemet. Dvs., at den foreteelse at påpege f.eks. radikal historisk kontingens tilskrives en mindre tilknytning til det virkelige end engagement i såkaldte ikke-nonsense (mere objektive?) redegørelser og projekter. Empirisk filosofi sætter netop spørgsmålstejn ved denne skala. Det påpeges, at det forhold, at alt er situeret og partikulært, netop ikke betyder, at udredninger foretaget på baggrund af denne overbevisning bliver "mindre virkelige" eller "mindre tæt knyttet" på virkeligheden end alle mulige andre beskrivelser og gøremål, herunder både såkaldt "objektive" og "intervenerende" tiltag. Dermed er problemet for empirisk filosofi ikke, hvordan man *samtidig* kan have to forskellige typer historier eller projekter, men det kommer i stedet til at handle om, hvordan og på hvilke præmisser empirisk filosofi kan indgå i udvekslinger af sine egne og netop ikke-nonsense udredninger af virkelige verdener med andre tankegange. I min forståelse må det da være op til de forbindelser og måder som netværk beskæres og åbnes på i praksis, om empirisk filosofiske redegørelser kan vinde gehør i andre sammenhænge. Empirisk filosofi kan i mine øjne i første omgang styrke sin kraft til at vinde gehør ved selv at være lydhør overfor andres ontologier i praksis.

Viveiros de Castro komplicerer en vestlig multinaturalistisk og naturalistisk ontologi ved at sætte den i kontrast til en amerikansk-indiansk multinaturalisme. En tilsvarende bevægelse foretager empirisk filosofi med sin specificering af vestlige forestillinger om verdens beskaffenhed og via tilføjning af mere kompleksitet til dem. Således har jeg i de ovenstående analyser inddraget nogle af de mange partikulære karakteristika af både praktisk og teoretisk karakter, som kendetegner specifik omgang med objekter og

teknologier i fiskerikontrol. Det er netop i denne forbindelse, at empiriske studier fremstår meget centrale. For herigennem møder en akademisk og intellektuel debat om positioner og verdensbilleder modstand og fravristes en privilegeret position til at udtale sig på bestemte aktørers vegne, uden at akademikere dermed fravristes mulighed for at udtale sig om noget som helst. Empirisk filosofi komplementerer således Viveiros de Castros bevægelse ved at tænke i, at der *allerede i vesten* findes ontologier, som er langt mere komplicerede end (forsimplede udgaver af) naturalisme og relativisme.

En sådan holdning er netop en lektie, jeg har lært i studiet af fiskerikontrol. For når fiskerikontrollører f.eks. diskuterer, hvorvidt man kan stole på teknologiske repræsentationer, er det netop ikke udtryk for, at de er repræsentationalister, dvs. at de skulle mene at kunne afgøre alle forhold i deres situation som et epistemologisk spørgsmål vedrørende repræsentation. Virkeligheden er for kontrollører langt mere kompliceret, end den vil fremstå læst gennem denne eller andre forsimplede positioner, som gøres til genstand for hurtig og nem kritik i akademisk sammenhæng. Blandt fiskerikontrollører finder således også versioner af altruisme, pragmatisme, skepticisme, realisme, positivisme, teknologisk determinisme, konstruktivisme, romanticisme, naturalisme og blandingsformer deraf. Derved fremstår deres "indfødte" filosofiske repræsentationsproblem for mig som én del af et bredere og komplekst ontologisk arbejde.

Hvorfor fremstår dette forhold så markant i denne sammenhæng? Måske fordi der i fiskerikontrol er mange kilder til ambivalens. At vurdere, hvor mange fisk der er i havet, er ingen absolut videnskab, og fiskerikontrol er det slet ikke, hvilket både fiskerikontrollører og fiskere er klar over. Fiskerikontrol er dermed en ontologisk kampplads, hvor forskellige former for frihed/kontrol, orden/uorden, tradition/modernitet, mennesker og teknologier og teknologi- og menneskeforståelser løbende konfigureres.

I forhold til et spørgsmål om, hvordan man kan vurdere teknologiske eller politiske interventioner i fiskerikontrol fremstår en ambivalent og usikker situation for empirisk filosofi. For det fremgår med al tydelighed at grundlaget, for at bestemme, hvad der er en rigtig eller forkert måde at handle på, er flydende. Det fremstår endvidere ikke som en mulighed at udvikle en helhedsforståelse af situationen eller en teoretisk position og model, der kan

forklare alle tænkelige forhold fra distancen. Denne usikkerhed kan både ses som en grund til at gøre noget og til ikke at gøre noget. Empirisk filosofi fremfører dog hverken det ene eller andet argument, men resonerer snarere med rockgruppen Les Savy Fav udsagn om, at "knowing how the world works is not knowing how to work the world" (Les Savy Fav 2004). At sætte fokus på, hvordan ontologier skabes og vedligeholdes i praksis, "how the world works", medfører ikke nødvendigvis, at man dermed opfinder en opskrift på at blive den bedste ontologiske arkitekt eller bygmester.

At adskille spørgsmålene om, hvad man kan vide, og hvad man kan gøre, runger dog også umiskendeligt som et ekko af Kant. Som nævnt i afsnit 2.1.1, opstiller Kant disse spørgsmål som væsentlige filosofiske anliggender, men separerer dem dermed også⁴⁴. Kant adskiller altså det generelle epistemologiske spørgsmål, dvs. spørgsmålet om, hvad man kan vide, fra et generelt spørgsmål om etik, dvs. et spørgsmål om, hvad man kan gøre. Men en lektion, som kan uddrages af empirisk filosofi, er netop, at den "naturalistiske fejlslutning", som det er at blande disse spørgsmål sammen på et generelt plan, ikke kan undgås, fordi spørgsmålene simpelthen altid allerede er sammenfiltrede i partikulære sammenhænge. Når der redegøres for viden om verden, er det udtryk for interesse i at gøre bestemte ting mulige, og når der redegøres for begrundelser for handling, hænger dette sammen med bestemte antagelser om verdens beskaffenhed. Hvis empirisk filosofi har ret i, at teori er praksis, og praksis er teori, understreges dette forhold blot. Empirisk filosofi er da en frigørelse til at tage afsæt i at stille begge spørgsmål "samtidig"; det er en frisættelse fra den kantianske generaliserede opdeling til at begå den naturalistiske fejlslutning igen og igen, fordi der ikke gives nogen anden mulighed i praksis. At redegøre for virkeligheder som tilblivelse befinder sig netop ikke "længere væk" fra virkeligheden eller fra interventioner deri, end såkaldte no-nonsense fortællinger og projekter, som Haraway synes at antage. At lægge epistemologiske spørgsmål på hylden, som Viveiros de Castro forslår, er i samme forstand heller ikke et spørgsmål om at skifte fokus fra idé til handling, men bl.a. om at

⁴⁴ Ifølge Michel Foucault er Kants tre spørgsmål "hvad kan jeg vide?", "hvad kan jeg gøre?" og "hvad kan jeg håbe på?" relateret til Kants tre store kritikker. Spørgsmålene stilles og undersøges adskilt i disse værker, men tilsammen forestilles de at udgøre et bud på en antropologi eller et svar på spørgsmålet, "hvad er mennesket?" (Foucault 1984).

forstå praksis som righoldigt konceptuelt informeret og herunder undersøge, *hvordan idéer handler eller opfører sig* (Strathern 1992a: xvii), hvilket imidlertid også angiver et projekt, som både Haraway og Viveiros de Castro i mine øjne umiddelbart ville tilslutte sig.

I denne afhandling har jeg fokuseret på et hybridt praktisk-teoretisk og ontologisk arbejde omkring fiskerikontrol og har taget udgangspunkt i den ambivalente position som fiskerikontrollører befinder sig i. Netværket er i afhandlingen herved blevet beskåret analytisk. Det havde også været muligt at fokusere på fiskere eller fisks situationer. Der er ikke tvivl om, at fisk i kraft af moderne bureaukratisk forvaltning og effektive fiskerimetoder ofte presses på deres eksistens. Fisk optræder i feltet mest som en ressource for menneskeligt forbrug. Denne situation optræder som forbunden med en opfattelse af verden som singulær og underlagt menneskets forgodtbefindende, idet det som regel kun er mennesker, som tilskrives menneskelighed, værdighed og kultur. Med en empirisk filosofisk og multinaturalistisk forståelse fremstår det dog også som muligt at tænke i at udvikle en forståelse af fisks ontologi og tilslutte sig George W. Bush udtalelse i 2000 om, at mennesker og fisk burde kunne leve i en mere fredelig sameksistens: "I believe the man and the fish can coexist" (Bush i Conelly 2005). Bush udtalte imidlertid disse ord i modstand til en idé om at rekonstruere det naturlige løb i en flod, som ville gavne de laks, som lever der. Det er min klare overbevisning, at en empirisk filosofisk udforskning af fisks situation ikke vil privilegere mennesket og herefter pakke dette asymmetriske forhold ind i fint retorisk papir, som Bush gør. Snarere kan empirisk filosofi redegøre for det store ontologiske arbejde, der indgår i, at fisk konfigureres på bestemte måder, herunder som en ressource for menneskeligt forbrug. Hermed kan der potentielt også fremkomme alternativer, f.eks. en forståelse af fisk som en partner for virkelighedsudveksling. Det ville i henhold til multinaturalisme være et langt mere farefuldt og ambitiøst erhverv at sætte sig ind i fiskenes virkelighed, end i en multikulturalistisk og perspektivistisk ånd at undersøge forskellige fortolkninger af fisk og forslå fredelig sameksistens *på menneskets præmisser*.

Hermed søger jeg hverken at skrue forventningerne op til empirisk filosofis mulige politiske effekter eller at argumentere for, at empirisk filosofi bør fokusere på marginaliserede aktører eller underdogs. I forhold til analyse af fiskeres situation medfører

empirisk filosofi netop en bevægelse væk fra den oplagte betragtning af fiskeri som en kultur, der aktuelt får berøvet en naturligt given frihed på grund af moderne bureaukratiske tiltag. Empirisk filosofi undersøger i stedet, hvordan der historisk set har optrådt bestemte konfigurationer af styring og frihed i tilknytning til fiskeriet. Men empirisk filosofi angiver altså samtidig, at det kan involvere andre aktører end de menneskelige at "genopfinde det sociale", som ifølge Dean-citatet tidligere i dette afsnit fremstår som en vigtig aktuel og fælles opgave.

Alt i alt er forandringer i fiskeri og fiskerikontrol for empirisk filosofi hverken relateret til en jubel eller beklagelse over, at vi lever i et samfund præget af bureaukrati og teknologi. Empirisk filosofi er derimod et intellektuelt engagement, som ikke antager, at generelle evalueringsskalaer og begreber, om hvad der er godt og skidt, gælder overalt, herunder tilgangens egne skalaer. Det er således et vigtigt empirisk filosofisk anliggende løbende at sætte basale antagelser på spil. Empirisk filosofi sigter dermed efter at artikulere måder, som skalaer, mennesker og teknologier arbejder sammen på - på tværs af forskellige ontologier, virkeligheder eller verdener, uden at søge efter en generel formel for teknologiers eller bureaukratiers generelle betydning og effekt.

Fra et empirisk filosofisk synspunkt fanges vi således hverken på et mikroniveau i studier af lokal handling eller på et makroniveau i studier af teknologiske og bureaukratiske strukturer. Snarere møder forskere situationer af ambivalens, farer og muligheder i mødet med "indfødte" begreber om teknologi, styring og frihed både i vesten og andre steder. Empirisk filosofi deler således en interesse med andre tilgange, der arbejder med at forstå eller ligefremt at sætte virkeligheder på spil, og empirisk filosofis styrke vil netop bestå i evnen til gentagent at lade sig overraske af, at det gang på gang lykkes (og nogle gange mislykkes) for aktører at skabe og vedligeholde partikulære virkeligheder i praksis. Empirisk filosofi skal i min forståelse således bedømmes på, hvorvidt tanke- og tilgangen kan fastholde en sensitivitet for "den andens" skalaer og i samme åndedrag på sin evne til at sætte egne skalaer til debat.

Referencer

- Achterhuis, Hans (ed) (1999). *American Philosophy of Technology: The Empirical Turn* (Bloomington: Indiana University Press).
- Albrechtslund, Anders (2008). "Online Social Networking as Participatory Surveillance". *First Monday* 13(3).
- Amsterdamska, Olga (1990). "Surely, you are joking, Monsieur Latour!" *Science, Technology and Human Values* 15(4), 495-504.
- Anderson, Benedict (1993). *Imagined communities - reflections on the origin and spread of nationalism* (London: Verso).
- Appadurai, Arjun (ed) (1986). *The social life of things: Commodities in cultural perspective* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Arendt, Hannah (1958). *The Human Condition* (Chicago & London: University of Chicago Press).
- Audi, Robert (ed) (1996). *The Cambridge Dictionary of Philosophy* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Balling, Erik (2003 [1963]). *Martha*. (DVD: 93 min).
- Barad, Karen Michelle (2007). *Meeting the universe halfway - quantum physics and the entanglement of matter and meaning* (Durham, N.C.: Duke University Press).
- Barry, Andrew, Osborne, Thomas og Rose, Nikolas (eds) (1996). *Foucault and Political Reason. Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government* (Chicago University of Chicago Press).
- Beck, Ulrich (1997). *Risikosamfundet på vej mod en ny modernitet* (København: Hans Reitzel).
- Beck, Ulrich (1998). "Science beyond Truth and Enlightenment?" i *Democracy without Enemies* (Cambridge: Polity Press), 155-82.
- Bird-David, Nubien (1999). "'Animism' revisited: Personhood, environment, and relational epistemology". *Current Anthropology* 40, 67-91.
- Boltanski, Luc og Thévenot, Laurent (2006). *On justification: economies of worth* (Chicago: University of Chicago Press).
- Borgmann, Albert (1984). *Technology and the Character of Contemporary Life - A Philosophical Inquiry* (Chicago: University of Chicago Press).

Boym, Svetlana (2001). *The future of nostalgia* (New York: Basic Books).

Boyne, Roy (2000). "Post-Panopticism". *Economy and Society* 29(2), 285-307.

Britannica Encyclopedia Online (2008). "Opslag: Complexity".
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/130050/complexity>, tilgaaet 09.12.2008.

Brügger, Niels og Vigsø, Orla (2004). *Strukturalisme* (Roskilde: Roskilde Universitetsforlag).

Buschmann, Gert (2008a). "Fraktale uendelighedsrækker og konstruktion af uendelige mange endelige og uendelige uendelighedsrækker".
<http://www.juliasets.dk/FraktalerOgUendelighedsraekker>, tilgaaet 15.12.2008.

Buschmann, Gert (2008b). "Udsnit af fraktal i Mandelbrot-mængden".
<http://www.juliasets.dk/Fraktaler>, tilgaaet 15.12.2008.

Callon, Michel (1986). "Some Elements of a Sociology of Translation — Domestication of the Scallops and Fishermen of St. Brieuc Bay" i John Law (ed) *Power, Action, and Belief — A New Sociology of Knowledge* (London: Routledge and Keagan Paul), 196-233.

Callon, Michel og Latour, Bruno (1992). "Don't Throw the Baby Out with the Bath School! A Reply to Collins and Yearley" i Andrew Pickering (ed) *Science as Practice and Culture* (Chicago: University of Chicago Press), 343-69.

Carver, Raymond (1982). *What we talk about when we talk about love: stories* (London: Collins).

Clarke, Adele E. (2005). *Situational analysis grounded theory after the postmodern turn* (Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications).

Clarke, Roger (1994). "Dataveillance: delivering 1984" i Leila Green and Roger Guinery (eds). *Framing Technology. Society, Choice & Change* (St. Leonards: Allen & Unwin).

Clifford, James (1988). "On Ethnographic Surrealism" i *The Predicament of Culture* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press), 117-51.

Cole, Simon A. (2001). *Suspect Identities. A History of Fingerprinting and Criminal Identification* (London: Harvard University Press).

Conelly, Joel (2005). "In The Northwest: Grande Ronde River has everything -- but salmon".
http://seattlepi.nwsourc.com/connelly/228184_joel13.html, tilgaaet 26.01.2009.

Coninck-Smith, Ning de (2008). "Sømandssex: Hængt i masten". *Weekendavisen* (10. dec).

Cramon, Carsten (1990). "Fraktaler - del og helhed". *Dansk Musik Tidsskrift* 4, 111-14.

Cussins, Charis (1998). "Ontological Choreography: Agency for Women Patients in an Infertility Clinic" i Marc Berg and Annemarie Mol (eds). *Differences in Medicine: Unravelling Practices, Techniques, and Bodies* (Durham: Duke University Press), 166-202.

Dahler-Larsen, Peter (2007). "Constitutive effects of performance indicator systems" i Saville Kushner (ed) *Dilemmas of Engagement: Evaluation Development under New Public Management and the New Politics* (New York: Elsevier).

de Laet, Marianne og Mol, Annemarie (2000). "The Zimbabwe Bush Pump: Mechanics of a Fluid Technology". *Social Studies of Science* 30(2), 225-63.

De Lauretis, Teresa (1987). *Technologies of gender: essays on theory, film, and fiction* (Bloomington: Indiana Univ. Press).

Dean, Mitchell (2003). "Culture, governance and individualisation" i Henrik P. Bang (ed) *Governance as Social and Political Communication* (Machester & New York: Manchester University Press), 117-39.

Dean, Mitchell (2006). *Governmentality magt og styring i det moderne samfund* (Frederiksberg: Sociologi).

Deleuran, Claus (1991). *Illustreret Danmarkshistorie for Folket, bind 4* (København: Ekstra Bladets Forlag).

Deleuze, Gilles (1999). *Foucault* (London: Continuum).

Dubbeld, Lynsey (2003). "Observing Bodies. Camera Surveillance and the significance of the body". *Ethics and Information Technology* 5, 151-62.

Eco, Umberto (1984). *Rosens navn* (København: Forum).

Ejsing, Jens (2008). "Fiskere TV-overvåges til havs". *Berlingske Tidende* (20. juni).

Elam, Mark (1999). "Living Dangerously with Bruno Latour in a Hybrid World". *Theory, Culture & Society* 16(4), 1-24.

Europa-Kommissionen - Generaldirektoratet for Fiskeri og Maritime Anliggender (2008). "EU's Maritime politik: Fakta & Tal – Danmark". Europakommisionen.

Fiskeridirektoratet (2006a). "Fiskeridirektoratets kontrolstrategi - Erhvervsfiskeriet". Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri.

Fiskeridirektoratet (2006b). "Resultatkontrakt 2007 Fiskeridirektoratet". Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri.

Fiskeridirektoratet (2008a). "Fiskeridirektoratets hjemmeside".
<http://www.fd.fvm.dk/Default.aspx?ID=16506>, tilgået 13.6.08.

Fiskeridirektoratet (2008b). "Oplysninger om andele, årsmængder og landede mængder for danske fartøjer og puljer i 2008." <http://webfd.fd.dk/stat/aarsmgd/oversigt.html>, tilgået 27.06.08.

Flor, Jan Riis (1982). "Den logiske positivisme" i P. Lübcke (ed) *Vor tids filosofi* (København: Politikens forlag), 114-35.

Foucault, Michel (1984). "What is Enlightenment? (Qu'est-ce que les Lumières?)" i Paul Rabinow (ed) *The Foucault Reader* (New York: Pantheon Books), 32-50.

Foucault, Michel (1991a). *Discipline and Punish: Birth of the Prison* (London: Penguin Books).

Foucault, Michel (1991b). "Governmentality" i G. Burchell, C. Gordon and P. Miller (eds). *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* (Chicago: University of Chicago Press).

Foucault, Michel (1998). *The Will to Knowledge* (Harmondsworth: Penguin Books).

Gad, Christopher (2004). *En postplural attitude - subejktivtets- og ontologirefleksioner med post-aktør-netværksteori og kunstig befrugtning*. Speciale ved Informations- & Medievidenskab, Århus Universitet.

Gad, Christopher (2005). "En postplural attitude". Arbejdspapir fra Center for STS-studier 5 (Århus: Center for STS-studier, Informations & Medievidenskab).

Gad, Christopher og Jensen, Casper Bruun (2007). "Post-ANT" i Casper Bruun Jensen, Peter Lauritsen and Finn Olesen (eds). *Science, Technology, Society - En Introduktion* (København: Hans Reitzels Forlag), 93-118.

Gad, Christopher og Jensen, Casper Bruun (2008). "Philosophy of Technology as Empirical Philosophy - Examining Technological Scales in Practice" i Evan Selinger, Søren Riis and Jan-Kyrre Berg Olsen (eds). *New Waves in Philosophy of Technology* (Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan), 292-314.

Gad, Christopher og Jensen, Casper Bruun (2009). "On the Consequences of Post-ANT". *Science Technology & Human Values* 34(6).

Gad, Christopher og Lauritsen, Peter (2009). "Situated Surveillance - An Ethnography of Fisheries inspection". *Submitted to Surveillance & Society*.

- Gad, Christopher og Markussen, Randi (2007). "Feministisk STS" i Casper Bruun Jensen, Peter Lauridsen and Finn Olesen (eds). *Science, Technology, Society - en introduktion* (København: Hans Reitzels Forlag).
- Garfinkel, Harold (1967). *Studies in Ethnomethodology* (Englewood Cliffs, New York: Prentice-Hall).
- Glaser, Barney G. og Strauss, Anselm L. (1967). *Discovery of Grounded Research - Strategies of Qualitative Research* (Hawthorne: Aldine de Gruyter).
- Gleick, James (1988). *Chaos: Making a New Science* (London: Heinemann).
- Gray, Tim S. (1998). *The Politics of Fishing* (Basingstoke: Macmillan).
- Haggerty, Kevin D. (2006). "Tear down the walls: on demolishing the panopticon" i David Lyon (ed) *Theorizing Surveillance. The panopticon and beyond* (Portland: Willan Publishing), 23-45.
- Haggerty, Kevin D. og Ericson, Richard V. (2000). "The surveillant assemblage". *British Journal of Sociology* 51(4), 605-22.
- Hammersley, Martyn og Atkinson, Paul (2007). *Ethnography: principles in practice* (Milton Park, Abingdon, Oxon ; New York: Routledge).
- Haraway, Donna (1988). "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective". *Feminist Studies* 14(3), 575-99.
- Haraway, Donna (1989). *Primate Visions - Gender, Race and Nature in the World of Modern Science* (New York & London: Routledge).
- Haraway, Donna (1991). "A Cyborg Manifesto" i *Simians, Cyborgs and Women – The reinvention of nature* (London: Free Association Books), 21-69.
- Haraway, Donna (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan[®]_Meets_OncoMouse[™] – Feminism and Technoscience* (New York: Routledge).
- Hastrup, Kirsten (2004). "Getting it right - Knowledge and evidence in anthropology". *Anthropological Theory* 4(4), 455-72.
- Heidegger, Martin (1977). *The Question Concerning Technology, and Other Essays* (New York: Harper & Row).
- Heidegger, Martin (1994). *Hvad er metafysik?* (Frederiksberg: Det lille Forlag).

Henara, Amiria, Holbraad, Martin og Wastell, Sari (eds) (2007). *Thinking Through Things* (London & New York: Routledge).

Hutchins, Edwin (1995). *Cognition in the Wild* (Cambridge: MIT Press).

Højrup, Thomas (2002). *Dannelsens dialektik : etnologiske udfordringer til det glemte folk* (København: Museum Tusculanum).

Ihde, Don (1990). *Technology and the Lifeworld — From Garden to Earth* (Bloomington: Indiana University Press).

Ihde, Don (2002). *Bodies in Technology* (Minneapolis: University of Minnesota Press).

Jensen, Casper Bruun (2004a). "A non-humanist disposition: On performativity, practical ontology, and intervention". *Configurations* 12, 229-61.

Jensen, Casper Bruun (2004b). "Researching partially existing objects: What is an electronic patient record? Where do you find it? How do you study it?" Arbejdspapir fra Center for STS-Studier 4 (Århus: Informations- & Medievidenskab, Århus Universitet).

Jensen, Casper Bruun (2006). "Technologic: Conceptualizing Organizational Transformation with the Electronic Patient Record". *Systems, Signs, and Action* 2(1), 41-59.

Jensen, Casper Bruun og Lauritsen, Peter (2005). "Reading Digital Denmark: IT-reports as material semiotic actors". *Science, Technology and Human Values* 30(3), 352-73.

Jensen, Casper Buun (2007). "Infrastructural Fractals: Re-visiting the Micro-Macro Distinction in Social Theory". *Environment and Planning D: Society and Space* 25(5), 832-50.

Jensen, Ib Konrad (1995a). "Ministerium dækkede over fiskerne". *Politikken* (21.maj).

Jensen, Uffe Juul (1995b). "Humanistisk sundhedsforskning - Videnskabsteoretiske perspektiver" i Inge Marie Lunde and Pia Ramhøj (eds). *Humanistisk forskning inden for sundhedsvidenskab - Kvalitative metoder* (København: Akademisk Forlag), 41-69.

Jerslev, Anne (1993). *Kultfilm og filmkultur* (København: Amanda).

Kiss, Simon og Mosco, Vincent (2005). "Negotiating Electronic Surveillance in the Workplace: A Study of Collective Agreements in Canada". *Canadian Journal of Communication* 30, 549-64.

Kristensen, Jens (2006). "Analyse af Fiskeridirektoratets skibsdrift" (København: Deloitte).

Landbrugs og Fiskeriministeriet (1996). "Betænkning fra udvalget Fangstindberetning og datasystemet i dansk fiskeri".

Latour, Bruno (1987). *Science in action* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press).

Latour, Bruno (1988). "The Politics of Explanation" i Steve Woolgar (ed) *Knowledge and Reflexivity* (London: Sage), 155-77.

Latour, Bruno (1991). "Technology is society made durable" i John Law (ed) *A Sociology of Monsters - Essays on Power, Technology and Domination*: Routledge), 103-31.

Latour, Bruno (1993a). "Ethnography of a "High-Tech" Case" i Pierre Lemonnier (ed) *Technological Choices - Transformation in Material Cultures Since the Neolithic* (London: Taylor & Francis Ltd), 372-98.

Latour, Bruno (1993b). *We Have Never Been Modern* (New York: Harvester-Wheatsheaf).

Latour, Bruno (1994). "On Technical Mediation". *Common Knowledge* 3(2), 29-64.

Latour, Bruno (1999). "On recalling ANT" i John & John Law Hassard (ed) *Actor-Network Theory and After* (Oxford: Blackwell Publishers), 15-25.

Latour, Bruno (2004). "Whose Cosmos, Whose Cosmopolitics?" *Common Knowledge* 10(3), 450-62.

Latour, Bruno (2005). *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory* (Oxford: Oxford University Press).

Latour, Bruno og Hermant, Emilie (2006). "Paris: Invisible City". http://www.bruno-latour.fr/livres/viii_paris-city-gb.pdf, tilgaaet 18.09.2008.

Latour, Bruno og Woolgar, Steven (1986). *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts* (Princeton: Princeton University Press).

Law, John (1999). "After ANT: Complexity, Naming and Topology" i John Law and John Hassard (eds). *Actor Network Theory and After* (Oxford: Blackwell Publishers), 1-15.

Law, John (2000). "Transitivities". *Environment and Planning D: Society and Space* 18, 133-48.

Law, John (2004). *After method mess in social science research* (London: Routledge).

Law, John og Hassard, John (eds) (1999). *Actor Network Theory and After* (Oxford: Blackwell).

Law, John og Mol, Annemarie (eds) (2002a). *Complexities: Social Studies of Knowledge Practices* (Durham London: Duke University Press).

Law, John og Mol, Annemarie (2002b). "Local Entanglements or Utopian Moves: an Inquiry into Train Accidents" i M. Parker (ed) *Organisation and Utopia* (Oxford: Blackwell), 82-105.

Lee, Nick og Brown, Steven D. (1994). "Otherness and the Actor-Network: The Undiscovered Continent". *American Behavioral Scientist* 37(6), 772-90.

Lehmann, Niels (1989). "Om dramaturgisk analyse, dramaturgiske modeller og analytisk bevidsthed". Forelæsningsmanuskript (Århus: Aarhus Universitet).

Lenoir, Timothy (1994). "Was the Last Turn the Right Turn? The Semiotic Turn and A. J. Greimas". *Configurations* 2(1), 119-36.

Les Savy Fav (2004). "Knowing how the world works fra albummet *Inches*". (CD, Frenchkiss Records).

Lie, Merete (1996). "Gender in the Image of Technology" i Merete Lie and Knut H. Sørensen (ed) *Making Technology Our Own – Domesticating Technology into Everyday Life* (Oslo: Scandinavian University Press), 201-23.

Logen S/S Martha (2008). "Hjemmeside for logen S/S Martha". <http://www.s-smartha.dk/>, tilgået 23.10.08.

Lübcke, Poul (ed) (1998). *Politikens filosofileksikon* (København: Politikens Forlag).

Lynch, Michael (1997). "Theorizing Practice". *Human Studies* 20, 335-44.

Lyon, David (1994). *The Electronic Eye — The Rise of Surveillance Society* (Minneapolis: University of Minnesota Press).

Lyon, David (2001). "Facing the future: Seeking ethics for everyday surveillance". *Ethics and Information Technology* 3, 171-81.

Lyon, David (2001b). *Surveillance society. Monitoring everyday life* (Buckingham: Open University Press).

Lyon, David (ed) (2006). *Theorizing Surveillance - The panopticon and beyond* (Portland: Willan Publishing).

Lützhöft, Margareta (2004). *The Technology is great when it works: Maritime Technology and Human Integration on the Ships' Bridge*. Ph.d.-afhandling ved University of Linköping.

Mandelbrot, Benoît (1967). "How Long Is the Coast of Britain? Statistical Self-Similarity and Fractional Dimension". *Science, New Series* 156(3775) (May 5, 1967), 636-38.

Marcussen, Jørgen (2008). "Martim Ordbog". <http://www.jmarcussen.dk/maritim/lex/lex.html>, tilgået 23.10.2008.

Marques, Ivan de Costa (2007). "Udtalelse ved paneldebat ved DASTS årsmøde 2007 i København".

Matadorstuen (2008). "Hjemmeside for værtshuset Børsen". <http://www.matadorstuen.dk/index.php?page=2>, tilgået 23.10.2008.

Ministeriet for Fødevarer Landbrug og Fiskeri (2007a). "Fødevareproduktion angår os alle - præsentation af Fødevareministeriet". Ministeriet for Fødevarer Landbrug og Fiskeri.

Ministeriet for Fødevarer Landbrug og Fiskeri (2007b). "Lokale kræfter skal drive udviklingen i landdistrikter og fiskeriområder". Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri.

Mol, Annemarie (1999). "Ontological Politics. A Word and Some Questions" i John Law and John Hassard (eds). *Actor Network Theory and After* (Oxford: Blackwell Publishers), 74-90.

Mol, Annemarie (2002). *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice* (Durham: Duke University Press).

Mol, Annemarie (2008). "Kommentarer til: A Turn to Ontology in STS". <http://www.sbs.ox.ac.uk/NR/rdonlyres/9B397CCA-D926-463B-8372-08AF1D0F658D/5181/AnnemarieMol2.doc>, tilgået 05.01.2009.

Mol, Annemarie og Law, John (1994). "Regions, Networks and Fluids: Anaemia and Social Topology". *Social Studies of Science* 24, 641-71.

Mortensen, Jørgen (2008). "Per Nørgårds uendelighedsrække - og fraktaler". <http://www.pernoergaard.dk/da/strukturer/uendelig/ufraktal.html>, tilgået 15.12.2008.

Munro, Rolland (2005). "Partial organization: Marilyn Strathern and the elicitation of relations". *The Sociological Review* 53(Supplement 1), 245-66.

Mølsted, Henning (2002). Diffuse gevinster for offentlige IT-penge, in, *Ingeniøren*.

Nietzsche, Friedrich (1994). *Historiens nytte* (København: Gyldendal).

Norris, Clive, McCahill, Mike og Wood, David (2004). "Editorial. The Growth of CCTV: a global perspective on the international diffusion of video surveillance in publicly accessible space". *Surveillance & Society* 2(3), 110-35.

Orwell, George (1956). *1984* (København: Gyldendal).

Pálsson, G. (ed) (1997). *Social implications of quota systems in fisheries proceedings of a seminar held in the Vestman Islands in May 1996* (København: Nordisk Ministerråd).

Parks, Lisa (2005). *Cultures in orbit: satellites and the televisual* (Durham: Duke University Press).

Pedersen, Merethe Gadekjær (2003). "Overvågning af fiskefartøjer". Powerpoint præsentation.

Pedersen, Rune (2006). "Fiskere overvåges med it-system".
<http://www.computerworld.dk/art/35828/fiskere-overvaages-med-it-system?a=related&i=36920&bottom>, tilgået 23.01.2006.

Perrin, Burt (1998). "Effective Use and Misuse of Performance Measurement". *American Journal of Evaluation* 19(3), 367-79.

Pickering, Andrew (ed) (1992). *Science as Practice and Culture* (Chicago: University of Chicago Press).

Pickering, Andrew (1995). *The Mangle of Practice — Time, Agency, and Science* (Chicago: The University of Chicago Press).

Politikken (2006). "Fiskere venter skeptisk på kontrolforanstaltninger".
<http://politiken.dk/erhverv/article202805.ece>, tilgået 27.01.09.

Poster, Mark (1995). *The Second Media age* (Cambridge: Polity Press).

Quattrone, Paolo og Hopper, Trevor (2006). "What is IT? SAP, accounting, and visibility in a multinational organisation". *Information and Organization* 16, 212-50.

Rabinow, Paul (1984). "Representations are Social Facts: Modernity and Post-Modernity in Anthropology" i James Clifford and George E. Marcus (eds). *Writing Culture - The Poetics and Politics of Ethnography* (Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press), 234-62.

Radius (2008). "Fiskeridirektoratet - Brugertilfredshedsundersøgelse". Fiskeridirektoratet.

Regeringen, KL og Danske Regioner (2007). "Strategi for digitalisering af den offentlige sektor 2007-2010". Det Digitale Taskforce.

Riles, Annelise (2000). *The network inside out* (Ann Arbor, Mich.: Univ. of Michigan Press).

Riles, Annelise (2006). *Documents - Artifacts of Modern Knowledge* (Ann Arbor: University of Michigan Press).

Sacks, Harvey (1992). "Doing 'being ordinary'" i Emmanuel Schlegloff and Gail Jefferson (eds). *Lectures on Conversation* (Oxford: Blackwell Publishers), 215-21.

Said, Edward (1978). *Orientalism - Western Conceptions of the Orient* (London: Penguin Books).

Sandbeck, Thorkild (2003). *Dansk fiskeri - redningsskibene og fiskerikontrollen* (Stenstrup: Skib).

Santaolalla, Isabel (1998). "Bodyscapes of silence: the figure of the mute woman in the cinema". *Journal of Gender Studies* 1.

Schatzki, Theodore R., Knorr Cetina, Karin og Von Savigny, Eike (eds) (2001). *The Practice Turn in Contemporary Theory* (New York & London: Routledge).

Selinger, Evan (2007). "Technology Transfer: What Can Philosophers Contribute". *Philosophy and Public Affairs Quarterly* 27(1/2), 12-17.

Smith, Barbara Herrnstein (2002). "Cutting-Edge Equivocation: Conceptual Moves and Rhetorical Strategies in Contemporary Anti-Epistemology". *South Atlantic Quarterly* 101(1), 187-212.

Star, Susan Leigh og Griesemer, James R. (1989). "Institutional Ecology, 'Translations,' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907 - 1939". *Social Studies of Science* 19, 387-420.

Strathern, Marilyn (1988). *The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia* (Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press).

Strathern, Marilyn (1991). *Partial Connections* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.).

Strathern, Marilyn (1992a). *After Nature - English kinship in the late twentieth century* (Cambridge: Cambridge University Press).

Strathern, Marilyn (1992b). *Reproducing the Future* (New York: Routledge).

Strathern, Marilyn (1995a). "Cutting the Network". *Journal of the Royal Anthropological Institute* (2), 517-35.

Strathern, Marilyn (1995b). *The Relation: Issues in Complexity and Scale* (Cambridge: Prickly Pear Press).

Strathern, Marilyn (1996). "Enabling Identity? Biology, Choice and the New Reproductive Technologies" i Stuart Hall and Paul du gay (eds). *Questions of Cultural Identity* (London: Sage).

Strathern, Marilyn (1999a). *Property, Substance and Effect* (London & New Brunswick: Athlone Press).

Strathern, Marilyn (1999b). "Refusing Information" i *Property, Substance and Effect* (London & New Brunswick: Athlone Press), 64-86.

Strathern, Marilyn (1999c). "What is intellectual property after" i John Law and John Hassard (eds). *Actor Network Theory and After* (Oxford: Blackwell Publishers), 156-81.

Strathern, Marilyn (2004). *Partial Connections - Updated Edition* (Walnut Creek, CA: AltaMira Press).

Suchman, Lucy (2005). "Affiliative Objects". *Organization* 12(3), 379-99.

Thompson, Charis (2005). *Making parents the ontological choreography of reproductive technologies* (Cambridge, MA: MIT Press).

Thomsen, Arne Munk (1995). "Chikane drev ham fra jobbet". *Det fri Aktuelt* (7. aug).

Tsing, Anna L. (2000). "The Global Situation". *Cultural Anthropology* 15(3), 327-60.

Tsing, Anna L. (2005). *Friction: an ethnography of global connection* (Princeton, N.J.: Princeton University Press).

Turner, Stephen (1994). *The Social Theory of Practices: Tradition, Knowledge and Presuppositions* (Cambridge: Polity Press).

TV2 (1995). *Havstrømer*. (Tv-dokumentar: 35 min).

Tüchsen, Henrik (1995). "En speget affære". *Berlingske Tidende* (5. juli).

Van der Ploeg, Irma (2003). "Biometrics and Privacy. A note on the politics of theorizing technology". *Information, Communication & Society* 6(1), 85-104.

Van der Ploeg, Irma (1999). "Written on the Body: Biometrics and Identity". *Computers and Society* 37-44.

Viveiros de Castro, Eduardo (1998). "Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism". *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 4(3), 469-88.

Viveiros de Castro, Eduardo (2003). "AND". *Manchester Papers in Social Anthropology* 7.

Viveiros de Castro, Eduardo (2004). "Exchanging Perspectives - The Transformation of Objects into Subjects in Amerindian Ontologies". *Common Knowledge* 10(3), 463-84.

Viveiros de Castro, Eduardo (2005). "From Multiculturalism to Multi-naturalism" i Melik Ohanian and Jean-Christoph Royoux (eds). *Cosmograms* (New York: Lukas & Sternberg), 137-56.

Wackerhausen, Steen (2002). *Humanisme, professionsidentitet og uddannelse - i sundhedsområdet* (København: Hans Reitzel).

Wagner, Roy (1981). *The Invention of Culture* (Chicago: The University of Chicago Press).

Wittgenstein, Ludwig (1958). *Philosophical Investigation* (Oxford: Basil Blackwell).

Wood, David (2003). "Editorial. Foucault and Panopticism Revisited". *Surveillance & Society* 1(3), 234-39.

Dansk resumé

Virkeligheder på spil - studier i empirisk filosofi, fiskerikontrol og ontologisk arbejde

Denne afhandlings formål er tosidet. Dels er formålet at udvikle *empirisk filosofi* som analytisk tilgang, dels er det at udvikle en forståelse af *fiskerikontrol som praksis* gennem analyse af empirisk materiale om fiskerikontrol, særligt koncentreret omkring mit feltarbejde på det danske fiskerikontrolskib *Vestkysten*.

Empirisk filosofi er ikke en teoretisk retning, der er veletableret som en faglig tradition, men derimod et begreb, som den hollandske STS-forsker og filosof Annemarie Mol har sat i spil (Mol 2002). Virkeligheden opfattes i empirisk filosofi som multipel og som tilblivelse, dvs. at der tages afstand fra en idé om, at der på forhånd og præanalytisk eksisterer én bestemt virkelighed "derude" givet i kraft af tingenes naturlige orden. I stedet foreslår empirisk filosofi, at verden består af en række delvist forbundne virkeligheder/verdener/naturer, som konstitueres i forskellige praksisser.

Empirisk filosofi sætter i min udlægning fokus på det *ontologiske arbejde*, der foregår i praksisser med at skabe og vedligeholde partikulære virkeligheder. Der sættes altså bl.a. fokus på, at aktører gennem alskens praksisser behandler filosofiske spørgsmål, hvilket er medkonstituerende for, hvordan deres virkeligheder løbende skrues sammen. Ontologisk arbejde opfatter empirisk filosofi endvidere i forlængelse af aktør-netværksteori som et samspil mellem både humane og nonhumane aktører, og som et arbejde, der implicerer både handling og tænkning. Empirisk filosofi sætter altså både spørgsmålstejn ved et præanalytisk skel mellem menneske og teknologi og et mellem teori og praksis. Afhandlingen har dermed ikke til formål at udvikle en generel eller transcendent teori, der kan appliceres alle vegne eller at *forklare* praksis, men at udvikle et helt specifikt afsæt for at lade teori og empiri indgå i et samspil i analyse. Empirisk filosofi opfatter også teori som praksis og opfatter altså sit teoretisk-analytisk arbejde som en *udveksling* med andre ligeledes teoretiske praksisser. Fælles for alle mine analyser er således også, at empirisk filosofi videreudvikles i det omfang, jeg finder er relevant det enkelte tilfælde.

Den empirisk filosofiske forståelse af verden som multiple tilblivelser i praksis uddyber jeg i afhandlingens anden del med en udforskning af begreberne *ontologi*, *multiplicitet*, *multinaturalisme*, *relation*, *skala*, *kompleksitet* og *fraktalitet*. Som afrunding på den teoretiske del af afhandlingen reflekterer jeg desuden over, hvilke konsekvenser empirisk filosofi har for forståelse af, hvad et "empirisk felt" er, og dermed for, hvordan et felt kan tilgås analytisk.

Hernæst udfører jeg i afhandlingens tredje del fire særskilte, men forbundne analyser af fiskerikontrol. I kapitel 3.1. vil jeg overordnet karakterisere feltet, mit empiriske materiale og argumentere for, hvorfor fiskerikontrol er et interessant emne for empirisk filosofi. Af flere årsager var fiskerinspektører engagerede i at forholde sig til bestemte temaer. Dette engagement er en væsentlig grund for at vælge netop disse fire emner til analyse.

Men de er også udvalgt på baggrund af en empirisk filosofisk interesse for at bidrage til en debat i STS-feltet og i en bredere akademisk sammenhæng omkring, hvordan man kan tilgå studiet af menneske, teknologi og bureaukrati.

I kapitel 3.2 søger jeg at udvikle en empirisk filosofisk læsestrategi i forhold til officielle bureaukratiske dokumenter om fiskerikontrol. Dokumenter kan i en empirisk filosofisk forståelse betragtes som aktører i et netværk omkring fiskerikontrol og samtidig som særegne udlægninger af netværk med henblik på at gøre forskellige emner deri til genstand for kontrol og styring. I resonans med en empirisk filosofisk tilgang tilgår Dean (Dean 2006) styring og frihed i forhold til, hvordan de udfoldes partikulært og i praksis. Dean tilbyder altså empirisk filosofi nogle ressourcer for at udvikle en forståelse af fiskerikontrol, idet styring og kontrol i et samspil med praktisering af frihed netop er fiskerikontrollørernes primære beskæftigelse i hverdagen.

I den anden analyse i kapitel 3.3 sætter jeg fokus på at undersøge teknologiske skalaer, som fiskerikontrollørerne benytter og udvikler i forhold til teknologi på *Vestkystens* bro: sikker vs. usikker teknologi og hightech vs. lowtech. Empirisk filosofi deler en interesse for at undersøge teknologi i praksis med strømninger i teknologifilosofi, men tilgangen adskiller sig bl.a. derfra i opfattelsen af, hvad der tæller som et passende empirisk analyseniveau. Mit ærinde i dette kapitel er at undersøge, hvordan teknologiske skalaer benyttes og

udvikles specifikt omkring fiskerikontrol, og jeg bruger jeg dermed en del plads på at positionere empirisk filosofi i forhold til en teknologifilosofisk agenda med henblik på at udvikle et specifikt empirisk filosofisk argument om, hvordan teknologi kan undersøges og forstås i praksis.

Den tredje analyse i kapitel 3.4. sætter jeg fokus på overvågning. *Vestkysten* deltager i et bureaukratisk overvågnings-, registrerings- og kontrolarbejde i forhold til fiskeriet i Danmark. En væsentlig pointe i dette kapitel er, at empirisk filosofi for at kunne undersøge overvågning i praksis kræver et fokusskifte væk fra to metaforer, som dominerer i overvågningsstudier: *Big Brother* og *Panopticon*. Jeg vil argumentere for, hvordan disse metaforer sætter grænser for at kunne opnå et analytisk indblik i det arbejde, den daglige vedligeholdelse og den modstand, som optræder i forbindelse med konstitution af afgrænsede overvågningssituationer på og omkring *Vestkysten*. Jeg trækker på Bruno Latours begreb om *oligoptikon* og Donna Haraways resonerende begreb om *situerethed* som teoretiske ressourcer for empirisk filosofi til at undersøge overvågning i praksis, og jeg argumenterer for, at overvågning som analytisk udgangspunkt bør betragtes som et åbent og mangfoldigt fænomen.

Den fjerde og sidste analyse i kapitel 3.5 tager udgangspunkt i en bestemt episode, som fandt sted under mit feltarbejde. Da jeg spurgte fiskerikontrollører om, hvad sømandskultur er, henviste de mig til at se den danske folkekomedie *Martha*. Jeg erfarede senere, at dette værk er en kultfilm, der cirkulerer i sømandskredse og blandt personer med interesse for derfor som en grundreference til, hvad sømandslivet består i. Dette forhold så jeg som en anledning til at undersøge værket nærmere. I kapitlet undersøger jeg således tematiske forbindelser på tværs af *Martha*, et dokumentarprogram om livet på *Vestkysten* ved navn *Havstrømer* og mit eget empiriske materiale fra skibet. Dette kapitel omhandler altså, hvordan praksis på *Vestkysten* er spundet ind i en bredere sammenhæng, hvordan sådanne forbindelser kan forstås gennem læsning af værkerne, og hvad der således kan forstås ved sømandsidentitet og "kultur" i netop denne sammenhæng.

I den fjerde og sidste del af afhandlingen vil jeg afrunde ved at fremhæve punkter, der fremstår som centrale for videre empirisk filosofiske undersøgelser. Jeg diskuterer herunder

en spænding mellem en opfattelse af virkeligheder som partikulære størrelser, samtidig med at de er forbundne til andre partikulariteter. Denne og en anden spænding mellem det partikulære og generelle, er vigtige bl.a. i forhold til udvikling af en empirisk filosofisk forståelse af fiskerikontrol som et moderne, teknologiseret, neoliberalt og videnskabeliggjort bureaukrati.

English summary

Realities at Stake – studies in empirical philosophy, fisheries inspection and ontological work

The aim of this thesis is double-sided. It is my purpose, in part, to develop *empirical philosophy* as an analytical approach and, in part, to develop an understanding of *fisheries inspection in practice* by analyzing empirical material, most of which is gathered during my field work onboard the Danish fisheries inspection vessel *Vestkysten* (The West Coast).

The notion, empirical philosophy, does not refer to a well-established school of thought. It is an open concept put into play by the Dutch STS-researcher and philosopher Annemarie Mol (Mol 2002). The aim of this thesis is to catch this theoretical ball, transform it, and play it forward.

Empirical philosophy develops an idea of reality as multiple and as emergence. Empirical philosophy dissociates itself from the opposing idea that what exists is one, predefined reality “out there” given in the natural order of things. Instead empirical philosophy suggests that what exists are many partially connected realities/worlds/natures constituted in practices.

In my understanding, empirical philosophy brings into focus *the ontological work* that creates and sustains particular realities in practice. Among other things, it is highlighted that actors work with philosophical matters in all kinds of practices. This work co-constitutes the emergence of particular realities. Furthermore, empirical philosophy in continuation with actor-network theory conceives ontological work as interplay between human and nonhuman actors that implicates both thought and action. Empirical philosophy therefore questions a pre-analytical distinction between the human and the technological and a distinction between theory and practice. Consequently, the aim of this thesis is not to develop a transcendent theory which can be applied everywhere to *explain* praxis or the general nature of technology and/or the human. Instead the goal is to develop a specific starting point for letting theory and empirical material cooperate in specific analyses. As empirical philosophy conceives theory as practice, it therefore sees its own theoretical-

analytical work as *exchange* with other equally theoretically informed practices. All my analyses thus also have in common that empirical philosophy is developed to an extent I find relevant for the particular argument in each chapter.

In the second part of the thesis, I develop the understanding of “the world” as multiple realities emerging in practices by exploring the concepts *ontology, multiplicity, multinaturalism, relation, scale, complexity, and fractality*. To recapitulate the theoretical part of the thesis, I furthermore reflect upon some of the consequences for the way empirical philosophy understands the notion of an “empirical field” and how it may be analytically approached.

In the third part of the thesis I develop four particular but connected analyses of fisheries inspection. In chapter 3.1 I broadly characterize fisheries inspection, my empirical material and argue how the field interests empirical philosophy. For various reasons fishery inspectors are very engaged in discussing certain important matters of concern. This engagement is the primary reason for selecting the four topics described below for analysis. However, I have also chosen my analytical topics on the basis of what seem to be important matters of concern for empirical philosophy. Empirical philosophy is interested in participating in an ongoing debate in STS-studies and also more broadly on how to study and understand human beings, technology and bureaucracy

In chapter 3.2 my aim is to develop an empirical philosophical strategy for reading certain official bureaucratic documents about fisheries inspection. Documents are conceived as actors in a network of fisheries inspection and also as particular presentations of a network with the purpose of turning particular things into objects of control and governance. In resonance with empirical philosophy, Dean (Dean 2006) approaches governance and freedom as particular emergences in practice. Therefore Dean offers empirical philosophy some resources to develop an understanding of fisheries inspection. Government, control, and freedom are exactly what fisheries inspectors *practice* in everyday life. I explore how freedom, control and government are configured in the official documents.

In chapter 3.3 I explore technological scales that fisheries inspectors use and develop in relation to technology on the bridge of *Vestkysten*: secure vs. unsecure technology and

hightech vs. lowtech. Empirical philosophy shares with recent trends in philosophy of technology an interest in investigating technology in practice. However, empirical philosophy distinguishes itself from this wave by, among other things, a different conception of what counts as an appropriate empirical level of analysis. In this chapter my goal is to examine how technological scales are used and developed specifically in relation to fisheries inspection. Therefore I put some energy into positioning empirical philosophy in relation to philosophy of technology. I do this in order to develop a specific empirical philosophical argument about how technology can be understood and approached in practice.

In chapter 3.4 I focus on surveillance. *Vestkysten* participates in bureaucratic work of surveillance, registration, and control in relation to Danish fisheries. An important point in this chapter is that empirical philosophy needs to shift theoretically away from two metaphors which dominate surveillance studies today: *Big Brother* and *Panopticon* in order to investigate surveillance in practice. I argue how these metaphors limit the possibility of achieving analytical insight into the work, the day-to-day maintenance, and the friction and resistance which occur as limited situations of surveillance are established around *Vestkysten*. Instead I draw on Bruno Latour's concept *oligopticon* and Donna Haraway's resonating concept *situatedness* as theoretical resources for studies of surveillance in practice. I also argue that as an analytical starting point surveillance ought to be considered an open and multifarious phenomenon.

The fourth and final analysis in chapter 3.5 is related to a specific incident which occurred during my field work. When I asked fisheries inspectors, what the culture of seamen is, they referred me to *Martha*, a Danish comedy movie produced in the 1960s. Later I learned that this movie is a cult movie which circulates among seamen and other people interested in seamanship as a basic reference to what the life of sailors is like. I saw this circumstance as an opportunity to examine the piece in greater detail. Thus, in this chapter I explore thematical connections across *Martha*, *Havstrømer* (Sea cop), a documentary about the life on *Vestkysten*, and my own empirical material gathered on the ship. The chapter thus aims to explore how practice on *Vestkysten* is entangled in a wider

situation, how such connections can be understood through a reading of the pieces and, finally, what one might then understand by the terms “seaman identity” and “culture” in this particular context.

In the fourth and final part of the thesis I will round off by suggesting certain points of relevance for future research in empirical philosophy. I will also discuss the approach in relation to understanding fisheries inspection as a modern, technological, neoliberal and scientific bureaucracy. Finally I discuss the tension between the empirical philosophical claims that the “world” consists of many particular realities and the claim that these particularities are nevertheless partially interconnected.